T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DEVLET GELENEĞİNDE YÖNETİM ANLAYIŞI VE TEŞKİLAT YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜMÜN İNCELENMESİ

Gözde TEKİN

1188208105

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Nalan DEMİRAL

EDİRNE-2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

24/08/2020

Gözde TEKİN

Tezin Adı: Türk Devlet Geleneğinde Yönetim Anlayışı ve Teşkilat Yapısındaki Dönüşümün İncelenmesi.

Hazırlayan: Gözde TEKİN

ÖZET

Türkler tarihte uzun yıllar boyunca varlıklarını sürdüren ve iz bırakan bir millettir. Yerli ve yabancı pek çok araştırmacı Türklerin nasıl ortaya çıktıklarını, yaşadıkları coğrafyayı, sosyal, kültürel pek çok özelliğini merak ederek bu doğrultuda pek çok araştırmaya imza atmışlardır. Böylece oldukça eski bir kökene ve geçmişe sahip Türklerin temel karakteristik özellikleri ortaya çıkarılmıştır.

Türklerin var oldukları andan itibaren sahip oldukları özellikler ve yaşadıkları coğrafyanın etkisi sonucunda bugünkü "Türk" algısı şekillenmiştir. Türklerin varlıklarını bir devlet olarak ortaya koymaya başlamalarıyla birlikte ise Türk devletinin vazgeçilmez unsurları olan "ülke, halk, bağımsızlık, töre" olguları ortaya çıkarak günümüz Türkiye Cumhuriyetini de şekillendiren unsurlar ortaya çıkmıştır.

Tarihte Türklerin sahip oldukları yönetim anlayışı ise benzer özellikler göstererek, aynı yapıtaşları üzerine inşa edilmiştir. Tarihte görülen ilk Türk devletlerinden Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar devlet başkanı ve meclis üzerine inşa edilen devlet teşkilatı günümüzde de aynı şekilde varlığını sürdürmektedir. Yönetimde ise "halk, bağımsızlık, devlet" vurgusu öne çıkan temel değerlerdir. Böylece bu çalışmada, Türklerin tarihte sahip oldukları yönetim düşüncesinin uzun yıllardır aynı çizgi üzerine kurulu bir yapıya sahip olduğuna değinilerek çalışma noktalanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Yönetim Anlayışı, Türklerde Devletin Kaynakları, Devletin Temel İlkeleri, Türklerde Devlet, Yönetim, Halk.

Name of Thesis: Examining Transformation of Administration Approach and Organizational Structure in Turkish State Tradition.

Prepared by: Gözde TEKİN

ABSTRACT

Turks are the nation that survived long years and leave impact in history. Many local and foreign researchers, by wondering Turks social and cultural features signed on many studies about how the Turks come up, the geography they lived in. So Turkish characteristic features which have quite old origin and past were come up.

Today's Turkish perception was shaped with the result of "Turks" features that they have from their existence and the effect of geography they lived in. With the begining of the existence of Turks as a state, indispensable factors of Turkish state such as "country, public, independence, custom" were come up and as a result the factors that shaped Today's Turkish Republic were come up.

Administration approach that Turks have in history was built on the same factors. From the first Turkish states in history to the Republic of Turkey that was founded by Mustafa Kemal Atatürk, state agency that was built on president and parliament is surviving today. In administration, "public, independence, state" are prominent basic values. So this study was ended by refering administrative thinking that Turks have in history was the same structure long years.

Key Words: Turks, Administration Approach, The Sources of Goverment in Turks, Basic Principle of State, State in Turks, Administration, Public.

ÖNSÖZ

Milattan önce kurulan ilk Türk devletlerinden günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Türklerin sahip oldukları yönetim anlayışı ve bu yönetim anlayışına etki eden çeşitli faktörleri, olayları ve yönetim anlayışının oluşmasına etki eden ilkeleri dönemler bazında ele alan bu çalışma, Türklerin milattan önce yaşadıkları dönemden 2020 yılına kadar geçen yüzlerce yıllık dönemin baştan sona ele alındığı bir çalışma olarak önem arz etmektedir. Böyle bir konuda çalışma yapmamın temel nedenini ise lisans eğitimimden itibaren kendime çizdiğim yol adına önemli bir basamak teşkil ettiği ve ileride olmak istediğim yer için bir yapıtaşı oluşturduğu için seçtim.

"Türk Devlet Geleneğinde Yönetim Anlayışı ve Teşkilat Yapısındaki Dönüşümün İncelenmesi" isimli bu çalışmanın amacını, var oldukları andan itibaren Türklerin sahip oldukları yönetim anlayışlarının benzerlikler ve farklılıklar bağlamında bir bütün oluşturarak yönetimde meydana gelen değişimlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Başta eğitim hayatım olmak üzere tüm hayatımda önemli bir yere sahip olan bu çalışmada, bana destek olan ve emek veren bazı kişileri anmak istiyorum. Öncelikle, bu uzun ve zorlu tez yazım sürecinde bütün bilgi ve desteğiyle yanımda olan, tezim ile ilgili birçok yapıcı yorum ve eleştiride bulunan ve sabırla bu süreçte benim yanımda olan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Nalan DEMİRAL'a tezin ilk aşamasından son anına kadar yanımda olduğu ve verdiği bütün emekler için çok teşekkür ederim. Ayrıca, ilköğretimden bugüne dek başta eğitim hayatım olmak üzere beni hayatımın her alanında destekleyen canım anne ve babama, yüksek lisans tezimi yazma sürecinde gösterdikleri destek ve çalışmam adına bulundukları yorumlar için teşekkür ederim. Son olarak, tezim ile ilgili bütün fikirlerimi sabırla dinleyen ve yorumda bulunan sevgili kardeşime her zaman yanımda olduğu için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET……....I

ABSTRACT……..…..II

ÖNSÖZ……..III

İÇİNDEKİLER……..……..….IV

KISALTMALAR LİSTESİ…….……....IX

GİRİŞ……..…..1

I. BÖLÜM TÜRKLERDE DEVLET ANLAYIŞI VE DEVLETİN ŞEKİLLENMESİNDE ROL OYNAYAN UNSURLAR……...20

1. Eski Türkler ve Türk Devletinin Temel Yapıtaşları……20

1.1. Türk Adının Anlamı ve Kökeni…….…23

1.2. Türk Yurdu……27

1.3. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı…….……..….30

1.4. Türklerde Devlet Anlayışını Oluşturan Unsurlar……..……34

1.4.1. Ülke……..…..37

1.4.2. Halk..…….39

1.4.3. Bağımsızlık……...41

1.4.4. Töre …….……42

1.5. Türklerde Devletin Kaynakları……46

1.5.1. Bozkır Kültürü……..46

1.5.2. Sosyal Yapı……...48

1.5.3. İnanç ve Ahlaki Yapı……..51

1.5.4. Türklerde Ekonomik Yapı…….……...……...54

1.5.5. Türklerde Kültür ve Sanat Anlayışı……...57

1.5.6. Sözlü ve Yazılı Kaynaklar……...……...59

1.5.6.1. Destanlar……59

1.5.6.2. Mitler……..61

1.5.6.3. Sav, Sagu, Koşuk……62

1.5.6.4. Kitabeler……63

1.5.6.5. Devlet Yönetimini Ele Alan Diğer Eserler……...64

1.6. Türk Devletinin İlkeleri……...66

1.6.1. Adalet……66

1.6.2. Sınıfsızlık……...67

1.6.3. Sosyallik……69

II. BÖLÜM DÖNEMLER BAZINDA TÜRKLERDE YÖNETİM ANLAYIŞI……72

2. Eski Türk Devletlerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Türklerde Yönetim Anlayışı……...72

2.1. Eski Türklerde Yönetim Anlayışı……...72

2.1.1. Hun İmparatorluğu……74

2.1.2. Göktürk Devleti……79

2.1.3. Uygur Devleti……90

2.2. İlk Türk-İslam Devletlerinde Yönetim Anlayışı……..……...92

2.2.1. Türkler ve İslamiyet…….93

2.2.1.1. Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmesinin Nedenleri…….94

2.2.1.2. Türklerin İslamiyet'e Hizmetleri…….97

2.3. Türk-İslam Devletleri……98

2.3.1. Karahanlılar……99

2.3.2. Gazneliler…….....105

2.3.3. Büyük Selçuklu Devleti……..……...108

2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yönetim Anlayışı…….....113

2.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu…….114

2.4.2. Osmanlı Devleti'nin Kısa Zamanda Gelişmesinin Nedenleri……..…….116

2.4.3. Kuruluş Döneminde Yönetim Anlayışı……..…..118

2.4.4. Yükselme Döneminde Yönetim Anlayışı……..…..135

2.4.5. Duraklama Döneminde Yönetim Anlayışı……..……..156

2.4.6. Gerileme Döneminde Yönetim Anlayışı……..……173

2.4.7. Dağılma Dönemi……..……...183

2.4.7.1. Sultan II. Mahmut Döneminde Yönetim Anlayışında Meydana Gelen Değişimler……..……...183

2.4.7.2. Sultan Abdülmecit Dönemi……..……..188

2.4.7.2.1. Tanzimat Fermanı……..…….188

2.4.7.2.2. Islahat Fermanı……..…..189

2.4.7.3. Sultan Abdülaziz Dönemi……..……191

2.4.7.4. Sultan II. Abdülhamit Dönemi……..……192

2.4.7.4.1. Kanun-i Esasi ve I. Meşrutiyet.……..…..192

2.4.7.4.2. II. Meşrutiyet……..…….194

2.4.8. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu…….....195

III. BÖLÜM TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE YÖNETİM ANLAYIŞI……..…….200

3. Kuruluştan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin Sahip Olduğu Yönetim Anlayışı……..…...200

3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ……..……200

3.2. Cumhuriyet Türkiye'sinde Yönetim Anlayışı……..……209

3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti…….....210

3.2.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yönetim Anlayışı……..……...216

3.2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Yönetim Anlayışına Etki Eden İlkeler……217

3.3. Mustafa Kemal Atatürk Sonrası Tek Parti Dönemi……..……220

3.4. Demokrat Parti ve Çok Partili Siyasal Dönemin Başlangıcı……....223

3.5. 1961 Anayasası ve İlk Koalisyon Hükümetleri Dönemi……..…….227

3.6. 1971 Muhtırasından 1980 Darbesine Türkiye Cumhuriyeti……...231

3.7. 1982 Anayasası ve 1980-1990 Arası Dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde Yönetim Anlayışı……...……..……234

3.8. 1990-2002 Arası Dönemde Türkiye Cumhuriyeti Yılları……..……..237

3.9. 2002-2016 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti……..……241

3.10. 2017'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi……..……249

3.10.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi……..……...…...250

3.10.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Özellikleri……...256

3.10.3. Yeni Sistemde Yasama, Yürütme ve Yargının Yapısı ve İşleyişi……...257

SONUÇ…….....269

KAYNAKÇA……...289

EKLER

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

ARMHC: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

BM: Birleşmiş Milletler

BMM: Büyük Millet Meclisi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

DEP: Demokratik Parti

DSP: Demokratik Sol Parti

DTP: Demokrat Türkiye Partisi

DYP: Doğru Yol Partisi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

HP: Halkçı Parti

HP: Hürriyet Partisi

HSK: Hakimler ve Savcılar Kurulu

HSYK: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

IMF: International Monetary Fund

İTC: İttihat ve Terakki Cemiyeti

KHK: Kanun Hükmünde Kararnameler

MBK: Milli Birlik Komitesi

MC: Milliyetçi Cephe

MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MGK: Milli Güvenlik Konseyi

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

M.Ö.: Milattan Önce

MP: Millet Partisi

MSP: Milliyet Selamet Partisi

OHAL: Olağanüstü Hal

RP: Refah Partisi

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

SHP: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SP: Saadet Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP: Türkiye Birlik Partisi

TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TİP: Türkiye İşçi Partisi

VP: Vatan Partisi

YSK: Yüksek Seçim Kurulu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Tarihte Türklerin nasıl ortaya çıktıkları, bu topluluğun sahip olduğu özellikler, varlıklarını sürdürdükleri coğrafya ve sahip oldukları kimlik her zaman önde gelen araştırma konuları olmuştur. Oldukça köklü bir geçmişe sahip olan Türklerin adının nereden geldiği, hangi anlamı taşıdığı ve bu adın oluşturduğu Türk algısı bu çalışmada ele alınacak konuların başında gelmektedir.

Türklerin tarih sahnesine çıktıkları Orta Asya bozkırlarından 2020 yılına kadar geçen yüzlerce yıllık dönemde Türklerin tarihte benzer bir yönetim anlayışına sahip oldukları hipotezinden yola çıkılarak çalışma hazırlanmıştır. Tezin temel amacını ise; kökleri milattan önceye kadar uzanan ve tarihte birçok devlet kurarak günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne zemin hazırlayan Türk devlet ve toplumlarının sahip oldukları yönetim düşüncesinin aynı temel yapıtaşları üzerine inşa edilerek günümüze ışık tuttuğunu göstermek tezin amacını oluşturmaktadır.

Hazırlanan tez çalışmasının milattan önceden günümüze kadar olan uzun bir süre zarfının tamamını tek bir kaynak altında topladığı ve ilk Türk devletlerinden 2017 Referandumu sonrasında sistem değişikliğine uğrayan Türkiye Cumhuriyeti'nin günümüze kadar olan dönemleri kapsadığı için önem arz etmektedir. Bu nedenle, hazırlanan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

"Türk Devlet Geleneğinde Yönetim Anlayışı ve Teşkilat Yapısındaki Dönüşümün İncelenmesi" isimli tez çalışmasında, Türk devletlerinin sahip oldukları yönetim düşünceleri daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu nedenle, Türk devletlerinin sahip oldukları teşkilat yapısının farklı bir çalışmada daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi tezin sınırlılığı olarak belirlenmiştir.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler, ortaya çıktıkları andan itibaren içerisinde bulundukları coğrafi şartların beraberinde getirdiği koşullar nedeniyle göçebe bir yaşam tarzı sürmeye başlamışlardır. Daha sonra tarım, hayvancılık ve özellikle ticaretin gelişmesi Türklerde devlet fikrinin gelişmesine yol açmıştır. Çevresel faktörlerin etkisiyle oluşan Türk Devleti için asli unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar; ülke, halk, bağımsızlık ve töredir. Türk devletinde ülke bütün her şeyin üzerinde bir öneme sahiptir. Çünkü ülke toprakları Türk hükümdarına ait değil, halka ait bir unsurdur. Hükümdar, sadece Tanrı'dan aldığına inanılan güç ile birlikte ülkeyi yönetme hakkını elinde bulunduran bir kişidir. Bu nedenle Türk devletinde önemli olan "şahıs" değil "halk"tır. Eşitlik esasına dayalı bir yapıya sahip olan devlette sosyal sınıf farkı yoktur. Bütün kişiler eşit haklara sahip olmakla birlikte, bütün halk birer asker şeklinde örgütlenmiştir. Ülkeleriyle birlikte ayrılmaz bir bütün oluşturan Türk halkı, ülkesine ve bağımsızlığına verdiği bu değeri özellikle Kurtuluş Savaşı'nda verdiği destansı mücadeleyle bir kez daha göstermiştir.

Türk devletinin asli unsurlarını oluşturan ülke toprakları, halk ve bağımsızlığın yanı sıra son unsur olarak yer alan töre ise devlet ile adeta özdeşleşmiş bir unsurdur. Devletin ayakta kalabilmesi ve halkın huzuru için töre kurallarının uygulanması şarttır. Çünkü töre devletin sahip olduğu ve bu temeller üzerine inşa edildiği hukuk kurallarıdır. Bu hukuk kurallarına riayet edilmesi devletin varlığını sürdürmesi açısından önemlidir. Türk yönetim düşüncesinin şekillenmesinde başat rol oynayan töre sayesinde Türk yönetim düşüncesinin temelleri atılmış ve devlet bu düşünce doğrultusunda teşkilatlandırılmıştır.

Türklerin sahip oldukları yönetim anlayışlarının ve kurdukları devletlerin şekillenmesinde etkili olan bir diğer unsur içinde yaşadıkları coğrafyanın sahip olduğu özelliklerdir. Bozkır kültürü içerisinde yaşamlarını sürdüren Türk halkı, bu coğrafyanın getirdiği zorlu koşullar neticesinde bir devlet teşkilatı kurmuş ve yönetim düşüncesini de bu bozkır kültürü çerçevesinde geliştirmiştir. Bozkır kültürünün sahip olduğu bu özellikler Türklerin sosyal, kültürel, ekonomik

yaşamını da doğrudan etkilemiş ve Türklerin her koşula hazır bir yapıya bürünmelerine yol açmıştır.

Bozkır kültüründe hayatı devam ettirmenin zorlu olması, Türklerin göçebe bir yaşam tarzı benimsemelerine yol açarken, aynı zamanda Türklerde özgürlük ve bağımsızlık özelliklerinin oluşmasına neden olmuştur. Bozkır kültürünün getirdiği bu özgürlük ve bağımsızlık hissi ise yüzyıllar boyunca birçok devlet kuran Türklerin, yapılan savaşlarda alınan yenilgiler sonucunda başka bir devlet çatısı altında yaşamalarına asla izin vermemiştir. Tarihte de birçok örnekte görüldüğü üzere Türkler başka bir devletin boyunduruğu altında yaşamak yerine daima kendi devletlerini kurmak istemişlerdir.

Bozkır kültürünün dışında Türklerin sahip oldukları sosyal yapının sağlam temeller üzerine inşa edilmesi, Türk devletini uzun yıllar ayakta tutmuş ve sağlam temeller üzerine kurulan devletin uzun yıllar farklı coğrafyalarda hüküm sürmesine ve yönetim anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Bozkır Kültürü, sosyal yapı, dini inanç, sözlü ve yazılı kaynaklar, kültür ve sanat anlayışı, komşu ülkeler ile olan ilişkiler Türk kimliğinin tam manasıyla yoğrulmasına ve bu şartlar altında yönetim anlayışlarının şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Türklerin tarih boyunca adalet ilkesi üzerine kurulu yönetim sistemi sayesinde halkı meydana getiren bireyler arasında ayrım yapılmamış ve halka eşit adalet, eşit yardım ve eşit muamele gösterilmiştir. Böylece adalet merkezden taşraya doğru aynı oranda dağıtılmıştır. Adalet, sınıfsızlık ve sosyallik ilkelerini kendine temel yapıtaşı olarak benimseyen pek çok Türk devleti kurulmuştur. Bu devletler gerek Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden önce gerekse İslam dinini kabul ettikten sonra bu ilkeler doğrultusunda hareket etmişler ve yönetim düşüncelerini bu ilkeler üzerine inşa ederek günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmışlardır.

Eski Türklerin sahip olduğu kut inancı çerçevesinde yönetim anlayışlarını şekillendiren Türklerin bu düşüncesinin temelinde Gök-Tanrı inancı, adalet ve

töre olguları yatmaktadır. Öyle ki, tarihte Türkleri ilk kez bir devlet çatısı altında toplamayı başaran Hun İmparatoru Mete-Han döneminde, hükümdarın yönetme yetkisini Tanrıdan aldığına inanılmış ve devlet Mete'den başlamak üzere bütün başa geçen Hun imparatorlarında bu anlayış çerçevesinde yönetilmiştir. Hun hükümdarlarının kut inancının yanı sıra devlet yönetiminde dikkat ettiği töreler ise devletin düzene ve istikrara sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca, tarihte bilinen ilk Türk devleti olan Hun İmparatorluğu'nun yönetimde sahip olduğu kut inancı kendisinden sonra kurulan Türk devletlerini de etkilemiştir. Hunlarda devletin başına geçen kişiler değişse de yönetimin temel odak noktalarını hep bu özellikler oluşturmuş ancak bazı hükümdarlar yayılmacı ve ekonomi temelli politikalar izleme yoluna giderken, bazı hükümdarlar ise Türk halkının siyasi bir birlik oluşturması için çaba harcamışlardır.

Hunlardan sonra Göktürk Devleti de Türklerde milli bir kimlik ve devlet olma yolunda önemli bir köşetaşıdır. Türk milletini yeniden bir devlet çatısı altında toplamayı başaran Göktürkler, sahip oldukları isimden de anlaşılacağı üzere, devletin gücünü Gök-Tanrı'dan aldığına inanılan bir devlettir. Yönetsel gücünü Tanrı'dan aldığına inanılan hükümdarın tıpkı Hun İmparatorluğu'nda olduğu gibi aynı inancı taşıdığı görülmektedir. Böylece, her iki devlette yönetimde benimsedikleri kut inancı sayesinde yönetim anlayışında paralellik göstermektedirler.

İkili bir teşkilat yapısına sahip olan Göktürk Devleti, yapılan birçok savaş sonucu ülke topraklarını genişletmiştir. İlerleyen süreçte özellikle Çin ile olan ilişkiler dahilinde Çin'in çok fazla etkisi altında kalınması, yeme-içme alışkanlıklarının değişmesi, Türk kimliğinin temel özellikleri olan bazı özelliklerin kaybedilmesi gibi daha sıralanabilecek pek çok nedenden ötürü Göktürk Devleti yıkılarak, Çin Devleti'nin hegemonyası altına girmiş ve bağımsızlığına düşkün olan Türk halkı esaret yaşamaya başlamıştır. Göktürk Devleti'nin yıkılmasının ardından II. Göktürk Devleti adıyla kurulan devletin kuruluş döneminde hükümdarlar, Türklerin yeniden bir araya toplanmasını

sağlamak amacıyla büyük çaba harcamışlardır. Devlette düzen ve istikrarın sağlanması adına atılan bu adımlar dış ilişkilerde de dengeli bir siyaset izlenmesine yol açmıştır. II. Göktürk Devleti'nde de yönetimde kut inancı hakim olmuş, devlet ve millet kutsal sayılmıştır.

Türkler tarafından kurulan bir başka devlet olan Uygurlarda da yönetimde Gök-Tanrı inancının etkisi oldukça büyük bir yere sahiptir. Uygur Devleti hükümdarları yönetimde benimsedikleri bu düşünceyi kullandıkları unvanlara da yansıtmışlar ve Gök-Tanrı inancı doğrultusunda ülke yönetiminde söz sahibi olmuşlardır.

Görüldüğü üzere, Eski Türk Devletlerinin hepsinde yönetim anlayışı Gök-Tanrı inancı çerçevesinde gelişmiştir. Bu inanca bağlı olan hükümdar, Tanrı'dan aldığı güç doğrultusunda ülkeyi adaletli bir şekilde yönetmiştir. Bu inanç doğrultusunda ise devlet ve millet kutsal sayılmıştır.

İslamiyet'ten önce Gök-Tanrı inancı etrafında şekillenen yönetim anlayışı, İslam dininin Türkler arasında kabul edilerek yaygınlaşmasının ardından İslami bir kimlik kazanmıştır. İlk Türk devletlerinde yönetimde görülen bu inanç ve İslamiyet'in sahip olduğu özellikler arasındaki benzerlikler Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinin en temel sebebini oluşturmaktadır. İslamiyet'in Türkler arasında yaygınlaşması sonucu oluşan Türk-İslam Devletleri, İslamiyet'in getirdiği kurallara dayalı bir yönetim anlayışı benimsemişlerdir.

Türk devletleri arasında ilk kez İslamiyet'i kabul eden Karahanlı Devleti olmuştur. Eski Türk Devletlerinde görülen cihana hükmetme anlayışı bu Türk-İslam devletinde de görülmüştür. İslam dininin etkisiyle zaten yönetimde varolan adalet anlayışı ise İslami motiflerle örülü bir hale bürünmüştür. Cihana hükmetme anlayışı ve adil bir yönetimin hem Türk-İslam devletlerinde hem de İslamiyet öncesi Türk devletlerinde aynı görüşte ilerleyen düşünceler olduğu görülmektedir. Ayrıca, Karahanlı Devleti'nde Eski Türk devletlerinde yönetimi kolaylaştırma adına uygulanan ikili teşkilat düzeni aynı şekilde devam ettirilmiştir.

Karahanlı Devleti dışında, Gazneli Devleti de Türklerde yönetim anlayışının ortaya konulması açısından önem taşıyan bir başka devlettir. Kurulduğu andan itibaren yöneticileri seçimle işbaşına gelen Gazneli Devleti, ilerleyen süreçte bu uygulamada bir değişikliğe gitmiştir. Gazneli Devleti hükümdarı Sebük Tegin'in başa geçmesiyle birlikte veraset usulünün benimsendiği ülkede taht babadan oğula geçerek hanedanlık düzeni tesis edilmiştir. Böylece, devlette bir sistem değişikliği gerçekleştirilmiştir. Uzun yıllardır yönetimde devlete ve halka yüklenen kutsiyetten vazgeçilerek devlet artık hanedan çatısı altında örgütlenmeye başlamıştır. Bütün bu değişikliklerin yanı sıra Gazneli Devleti, Eski Türk Devlet geleneğinin bir devamını teşkil etmekle birlikte, kurulmadan önce hizmet ettikleri Abbasi ve Samani Devletlerinin de yönetim anlayışlarını benimseyerek kendi yöntemlerine uyarlamışlardır.

Gazneli Devleti'nin yanı sıra Türkler tarafından kurulan bir başka devlet olan Selçuklu Devleti'nde de yönetimde kut inancı ve töre biçimsel açıdan devam etmekle birlikte, Selçuklu Devleti'nde sultanların geniş bir hakimiyet yetkisine sahip olmaları önemli bir güç potansiyelini de beraberinde getirmiştir. Güçlü bir merkezi yönetim ve güçlü bir hükümdar anlayışı Selçuklu Devleti'nde varlığını net bir şekilde göstermiştir. Eski Türk Devletlerinde ve bazı Türk-İslam devletlerinin sahip olduğu yönetimin kolaylaştırılması adına gerçekleştirilen bir uygulama olan ikili teşkilat yapısı, Selçuklu Devleti'nde bir değişikliğe uğramıştır. Selçuklu Devleti'nde hanedan üyeleri arasında paylaştırılan ülke toprakları, İslam dinine uygun bir şekilde yönetilmeye çalışılmıştır.

Eski Türk Devletlerinde ve Türk-İslam Devletlerinde yönetimin odak noktası her zaman Tanrı olmuş ve Tanrı'dan alındığına inanılan güç doğrultusunda ülke adaletli bir şekilde yönetilmeye çalışılmıştır. Böylece, İslamiyet'in kabulünden önce varlıklarını sürdüren Türk devletleri ve Türk-İslam devletlerinin yönetim anlayışları aynı çizgide ilerlemiş ve kendilerinden sonra kurulacak olacak devletlere öncülük etmişlerdir.

İslamiyet'i kabul eden ve yüzlerce yıl hüküm süren bir başka Türk Devleti de Osmanlı İmparatorluğu'dur. Siyasi varlığına ilk olarak beylik olarak başlayan Osmanlı Devleti, sınırlarının genişlemesi ve bir teşkilat yapısına sahip olmasıyla birlikte önce beylikten devlete daha sonra ise çok uluslu bir kimliğe sahip olmasıyla devletten imparatorluğa doğru bir gelişme eğilimi göstermiştir. Böylece devletin kazandığı kimlik yönetim anlayışının da şekillenmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti, kendisinden önce varlığını sürdürmüş olan Türk devletlerinin temel özelliklerini kendi bünyesinde harmanlayarak kendi yönetim çizgisini belirlemiştir. İslam dininin temel özelliklerini bünyesinde barındıran ve Tük-İslam Devleti profiline uygun bir yönetim anlayışı benimseyen Osmanlı Devleti, Hint-İran Devletlerinin sahip olduğu yönetim anlayışını ve Eski Türk Devletlerinin yönetim anlayışlarını da benimsemiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında hükümdarlar merkezi-mutlak bir güce sahip olmayıp yalnızca bir otorite figürü olarak konumlanmışlardır. Devletin ilk kurucusu olan Osman Bey döneminde sahip olunan yönetim anlayışı bu şekilde konumlanırken, Orhan Bey döneminde ülke sınırlarının genişlemesiyle birlikte diğer halklara karşı hoşgörü ve serbestlik politikası izlenmiş, ele geçirilen yerlerde güçlü bir hakimiyetin sağlanması için ise iskan politikası uygulanmaya başlanmıştır. Orhan Bey döneminde devlet daha merkeziyetçi bir yapıya bürünmüştür.

Orhan Bey döneminin ardından devletin başına geçen I. Murat döneminde Rumeli Beylerbeyliği makamının oluşturulması, merkezden taşraya doğru yönetim yapılanmasının oluşturulduğunu göstermektedir. Sınırların genişlemesiyle birlikte birçok halka ev sahipliği yapan devletin bir imparatorluk haline dönüşmesi yönetimin merkezileşmesine neden olmuştur. I. Murat'ın ardından tahta geçen Yıldırım Bayezid döneminde ise devletin merkezi yapısı korunmuştur. Ancak, Ankara Savaşı neticesinde devletin bir parçalanma yaşaması merkezi devletin dağılma sürecine girmesine yol açmıştır. Fetret Devri olarak adlandırılan bu dönemin sonunda I. Mehmet hükümdar olmuş ve devletin bozulan birliği yeniden sağlanması amacıyla çalışmalarda bulunmuştur.

I. Mehmet döneminin ardından II. Murat döneminde devletin sahip olduğu merkeziyetçi anlayış gittikçe kuvvetlenmiştir.

II. Murat'ın ardından tahta geçen ve Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminin ilk padişahı olarak kabul edilen Fatih Sultan Mehmet döneminde mutlak-merkeziyetçi yönetim anlayışı bu dönemde gücünü giderek daha da artmıştır. Bu dönemde ülke topraklarına dahil olan birçok yerin ve özellikle İstanbul'un fethinin gerçekleştirilmesiyle gittikçe genişleyen imparatorluk sınırları neticesinde Fatih hem İslam dünyasının hem de Hristiyan dünyasının temsilcisi rolünü üstlenmiş ve kul sistemi esas alınarak uygulanan güçlü bir merkezi yönetim anlayışı benimsenmiştir. Devletin kolay bir şekilde yönetilmesi amacıyla ülkenin vilayet-sancak-nahiye şeklinde idari birimlere bölünmesi bu dönemde de görülen yönetimi kolaylaştırma adına uygulanan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, bu dönemde kardeş katlinin yasal bir zemine dayandırılması hükümdarın güçlü ve mutlak merkezi otoritesini tesis etmek amacıyla atılan bir adımdır. Aynı zamanda Fatih döneminde devşirme kökenli kişilerin üst düzey yönetim kadrolarında göreve getirilmeleri, kul sistemine dayalı merkezi gücün tesis edilmesi amacıyla atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Padişahın yanında danışma organı olarak konumlanan Divan-ı Hümayun ise sahip olduğu klasik yapısını almıştır.

Fatih'in ardından II. Bayezid dönemi devletin durgun bir dönem içerisinde olduğu yıllardır. Bu dönemde ortaya çıkan en önemli özellik belediye kanununun uygulamaya geçirilmesidir. I. Selim döneminde ise doğu temelli izlenen genişleme politikaları devletin sahip olduğu merkeziyetçi yapısının zedelenmesine yol açmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde dünya üzerindeki birçok yerin ele geçirilmesi, yönetimde devşirme kökenli paşaların söz sahibi olması merkeziyetçiliğin bu dönemde de devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca, bu dönemde Hürrem Sultan'ın yönetimde etkili bir figür olarak konumlanması, yönetimde Eski-Türk Devletlerinde olduğu gibi kadın figürlerinde öne çıktığı bir dönem olarak nitelendirilebilir.

II. Selim döneminde etkili bir yönetim anlayışı benimsenmemiştir. Padişah veziriazamın gölgesinde geri planda kalmıştır. III. Murat döneminde de padişah etkisiz bir figür olarak konumlanmış, üst düzey makamlara liyakat, bilgi ve tecrübeye bakılmaksızın kişi atamaları yapılmıştır. Böylece bu atamalar uzun yıllardır güçlü bir merkeziyetçi politika ile yürütülen devlette bazı bozulmaların ortaya çıktığının bir göstergesidir.

Yükselme devrinin arından devlette meydana gelen bozulmalar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu duraklama devrine girmiştir. Duraklama devrinin ilk padişahı olan III. Mehmet dönemi devlette bozulmaların iyice gün yüzüne çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde de tıpkı Kanuni Sultan Süleyman döneminde olduğu gibi kadınlar yönetimde oldukça önemli roller üstlenmişlerdir. Safiye Sultan gibi bir yönetim figürünün yanında III. Mehmet geri planda kalmıştır. Ayrıca, bu dönemde atama ve azillerde rüşvet ve iltimasın giderek artması devlette yönetim alanında liyakatsiz atamaların söz konusu olduğunu göstermektedir.

III. Mehmet'in ardından Osmanlı tahtına geçerek yönetimde yüzyıllardır alışılagelmiş uygulamanın aksine yeni bir düzen getiren I. Ahmet döneminde asırlardır babadan oğula geçen Osmanlı tahtında bu dönemden itibaren Ekber ve Erşed Sistemi uygulamaya koyularak tahta en yaşlı ve akli dengesi yerinde olan hanedan üyesinin geçmesi karara bağlanmıştır. Bu uygulama ile birlikte devletin belirli sancaklarına giderek yönetimde tecrübe kazanması sağlanan şehzadenin sancağa çıkma usulüne de son verilerek tecrübesiz padişahların göreve gelmelerinin önü açılmıştır. Böylece tecrübesiz padişahların hüküm sürdüğü saltanat yılları sonucunda devlette yönetim anlayışının giderek bozulmasına yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde de oldukça etkili olan Anadolu'daki Celali İsyanları devletteki bozulmaları destekler nitelikte ortaya çıkan isyan hareketleridir.

II. Osman döneminde ise padişah her ne kadar yenilik yanlısı olsa da kulları tarafından katledilmiştir ve padişahın bu uygulamalarından memnun kalmayarak öldürülmesi devletin gücünün ne kadar etkisiz bir yapıya

büründüğünü göstergesidir. Genç Osman'ın ardından tahta ikinci kez geçen I. Mustafa'nın akli dengesinin yerinde olmaması sebebiyle padişah oldukça geri planda kalırken yönetimde annesi ve ocak ağaları söz sahibi olmuştur. Devletin sürekli yaşanan sorunlarının çözümü olarak yeniden bir padişah değişikliğine gidilmiş ve IV. Murat tahta çıkmıştır. IV. Murat'ın yaşının küçük olması nedeniyle sahip olduğu yetkileri annesi Kösem Sultan kullanmış ve güç Kösem Sultan'da toplanmıştır. İlerleyen yıllarda IV. Murat yönetimini eline almış ve kendi otoritesini tesis etmek amacıyla adımlar atmıştır. IV. Murat döneminde izlenen başarılı fetih politikaları sonucunda devlet özellikle dış politikada uzun yıllar var olan güçlü Osmanlı imajını yeniden kazanmıştır. IV. Murat'ın ardından I. İbrahim döneminde padişah oldukça etkisiz bir konumda kalmıştır. Yönetim kadrolarına hak etmeyen kişilerin atanması, liyakata uyulmaması, lüzumsuz alınan vergiler halkın tepkisine yol açmıştır. I. İbrahim'in ardından tahta geçen IV. Mehmet döneminde de padişahın tahta çıktığında yaşının küçük olması sebebiyle ciddi bir otorite boşluğu hissedilmiştir. Bu dönemde bir kez daha yönetim kadın sultanların ve ocak ağalarının eline gelmiş padişahın yetkileri paylaşılmıştır. I. İbrahim'in ardından II. Süleyman, III. Ahmet ve II. Mustafa dönemlerinde ise yönetim giderek yozlaşmıştır.

Duraklama döneminin ardından yoğun toprak kayıplarının yaşandığı gerileme döneminde başa geçen hükümdarlar etkili yönetim politikaları izleyememişlerdir. Zevk, sefa ve lüks harcamaların gittikçe arttığı gerileme döneminin ilk padişahı olan III. Ahmet döneminde iç ve dış politikada yumuşak bir siyaset izlenmiştir. Batı yönlü bir ıslahat programı izleyen III. Ahmet döneminde eğlence hayatının ön plana çıkmasıyla halk ile yönetim arasındaki sosyal derinlik giderek artmıştır. Batı tarzını her alanda uygulamaya çalışan III. Ahmet'in ardından I. Mahmut döneminde de batı örnek alınarak devlette yaşanan bozulmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. III. Osman döneminde de yönetim kadrolarında birçok değişiklik meydana gelmiş ve bir istikrar sağlanamamıştır. III. Mustafa döneminde ise yine batı temel alınarak ıslahat çalışmaları yapılmış ve bu dönemde Osmanlı yeniden savaş meydanlarında boy göstermeye başlamıştır. III. Mustafa'nın ardından I. Abdülhamit döneminde de

batı örnek alınarak ıslahat çalışmalarına devam edilmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen önüne geçilemeyen toprak kayıpları neticesinde devlet prestij kaybetmeye devam etmiştir.

III. Selim henüz tahta çıkmadan şehzadelik yıllarında devletin içerisinde bulunduğu kötü durumun farkına vardığı için tahta çıkar çıkmaz yenilik yanlısı bir tavır takınmıştır. Bu dönemde oluşturulan "Meşveret Meclisi" ile birlikte devlet yöneticileri ile istişare yolu izlenmiş ve devlette meydana gelen bozulmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ordu başta olmak üzere pek çok alanda gerçekleştirilen bu yenilikler devletin her yanına yayılmıştır. Bu dönemde ortaya konulan "Vüzera Kanunnamesi" ile birlikte taşranın yönetimi konusunda önemli adımlar atılmıştır. III. Selim'in tarihte önemli bir yere sahip olan Kabakçı Mustafa İsyanı sonucu tahttan indirilmesinin ardından yerine geçen IV. Mustafa döneminde ıslahat çalışmaları devam ettirilmemiştir.

Gerileme döneminin ardından devlette tam olarak bir çözülmenin yaşanmaya başladığı dağılma döneminde ise tahta geçen padişahlar yetkilerini paylaşma yoluna gitseler de savaşlarda alınan yanlış kararlar, yönetim kademelerindeki liyakatsiz atamalar gibi birçok sebepten devletin yok olmasının önüne geçilememiştir. Dağılma döneminin ilk padişahı olan II. Mahmut döneminde birçok yenilik meydana gelmiştir. Islahatçı bir padişah olarak tarihteki yerini alan II. Mahmut özellikle merkezin otoritesini merkezden eyaletlere doğru yaymak için Ayanlar ile yaptığı Sened-i İttifak ile yönetim anlayışında gerçekleştirilmesi planlanan önemli bir değişikliğe imza atmıştır. Çok uluslu bir kimliğe sahip olan devlette bazı ulusların devletten koparak bağımsızlıklarını ilan etmeleri devlette yaşanan çözülme sürecini göstermektedir. Bu dönemde yönetim mekanizmasında gerçekleştirilen önemli bir değişiklik olarak ele alınan Divanın lağvedilmesi ve yerine kabine sisteminin kurulması ve birçok yapının oluşturulması merkezi yönetimdeki değişime ve dönüşüme işarettir. Ayrıca, yıllardır üst düzey kamu görevlerinde devşirme kökenli paşalar yer alırken, artık bu uygulamaya son verilmiştir. Yine, yönetim anlayışı dışında bu dönemde orduda meydana gelen değişim oldukça önem arz etmektedir.

Yıllardır Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan yeniçeri ocağı kaldırılarak Sekban-ı Cedit ordusu kurulmuştur.

Birçok değişimin ve dönüşümün yaşandığı II. Mahmut döneminin ardından Osmanlı tahtı I. Abdülmecit'e geçmiştir. İlk olarak kabine sisteminin kaldırılması yolunda adımlar atan Abdülmecit yeniden veziriazamlık makamını getirmiştir. Sultan Abdülmecit dönemi, batı örnek alınarak ve batılı devletlerin baskısı sonucunda toplamda sayıları ikiyi bulan fermanlar dönemini kapsamaktadır. 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile birlikte halk tabanında eşitliği esas alan ferman getirdiği yenilikler açısından büyük önem taşımaktadır. Eşitlik temeli üzerine inşa edilen bu ferman ile Müslüman-gayrimüslim ayrımının ortadan kaldırılmasıyla devletin teokratik yönetim yapısında bir çözülme yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde siyaseten katl ve müsadere usulüne son verilmesi yönetim anlayışında atılan önemli adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1856 tarihli Islahat Fermanı da dış baskılar sonucu ilan edilen eşitlik temelli bir diğer fermandır. Bu ferman ile birlikte Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasındaki ayrım tamamen kaldırılmıştır. Ayrıca bu dönemde birçok kanunun çıkarılması devletin hukuki bir yapıya büründüğünün göstergesidir.

I. Abdülmecit döneminde fermanlar ve yönetim mekanizmasında meydana gelen değişimler bunlar ile sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde ilk kez kurulan bir belediye teşkilatının kurulması merkezi yönetimde meydana gelen değişimlerin yerel yönetimler konusunda da kendini göstermektedir. Yine bu dönemde kurulan Meclis-i Tanzimat ile birlikte bir meclisin varlığının olması Orta Asya Türk devletlerinde ve Türk-İslam devletlerinde görülen yasama organlarına benzetilebilir. I.Abdülmecit'in ardından tahta çıkan I. Abdülaziz döneminde de devlette her alanda uygulanan ıslahat çalışmaları bu dönemde de devam etmiştir. Hukuksal alanda önemli değişikliklerin yaşandığı bu dönemde özellikle yerel yönetim alanında önemli değişikliklere imza atılmıştır. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinin uygulamaya konulmasıyla birlikte eyalet-sancak-kaza

şeklinde bir yapılanmaya bürünmüştür. Abdülaziz'in ardından V. Murat tahta geçse de akli dengesinin yerinde olmaması sebebiyle tahttan indirilmiştir.

V. Murat'ın ardından tahta geçen II. Abdülhamit dönemi Kanun-i Esasi, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyeti içerisinde barındırdığı için büyük bir önem taşımaktadır. II. Abdülhamit dönemi yıllardır teokratik ve monark bir şekilde yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yönetim döneminin sona erdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde meşrutiyetin ilanı ile birlikte padişahın yetkilerini Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi ile paylaşması Osmanlı İmparatorluğu'nda temsil fikrinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte ise halk-aydın kesim ve yönetim arasında güç paylaşımına gidildiği ve Türklerin gelecek yıllarında verecekleri Kurtuluş Savaşı mücadelesinde önemli bir rol oynayan özgürlük ruhuna öncülük ettiği söylenebilir.

II. Abdülhamit'in ardından tahta geçen V. Mehmet Reşat dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok cephede savaştığı bir dönemdir. Trablusgarp Savaşı başta olmak üzere, Balkan Savaşları ve ardından girilen I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nu kötü yönde etkileyen savaşlardır. I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaşan devlet özellikle Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının verdiği destansı mücadeleye tanık olmuştur. I. Dünya Savaşı devam ederken V. Mehmet Reşat'ın ölümü üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı olan Sultan Vahdettin tahta çıkmıştır. 1918 yılında Wilson Prensiplerinin kabul edilmesi üzerine itilaf ve ittifak kuvvetleri arasında barış antlaşmaları imzalanmıştır. İtilaf devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile devlet her an sömürülmeye, parçalanmaya hazır bir toprak parçası haline gelmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte Türk halkının içine düştüğü bu sömürge durumu Mustafa Kemal önderliğinde başlatılacak olan Kurtuluş Savaşı'na zemin hazırlamıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasının ardından itilaf devletleri tarafından paylaşılmaya başlayan ülkede artık resmen bir işgal başlamıştır.

İzmir'in işgal edilmesi ve ilk kurşunun burada atılmasıyla birlikte Türk halkının destansı mücadelesi başlamıştır. İzmir'in işgalinin ertesi günü Samsun'a doğru yola çıkan Mustafa Kemal ise milli mücadelenin kilit ismi olmuştur. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basar basmaz Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Türk halkının mücadelesi subaylarında desteğiyle ciddi bir güç kazanmıştır. Amasya Kararları, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin birbirini izlediği kararlar ve kongreler ışığında Türk halkının bağımsızlığı her zaman vurgulanmış, yapılan haksız işgallere karşı Türk halkına birlik olma çağrısı yapılmıştır. Ülke topraklarının bütünlük vurgusu yapılırken "Misak-ı Milli" kararları yayınlanmış ve vatanın bölünemeyeceği vurgusu yapılmıştır. Misak-ı Milli Kararlarının ardından 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali büyük yankı uyandırmıştır. İşgalin ardından meclis feshedilerek yeni meclis 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmıştır. 10 Ağustos 1920 tarihinde ise Osmanlı'yı tam anlamıyla sömürge durumuna düşüren Sevr Antlaşması İstanbul Hükümeti ve itilaf devletleri arasında onaylanmıştır. BMM tarafından asla kabul edilmeyen bu antlaşmaya karşı Anadolu'da birçok direniş hareketi ortaya çıkmıştır.

Kuvay-ı Milliye olarak adlandırılan bu direniş hareketinin tek bir çatı altında toplanmasıyla oluşturulan düzenli ordunun kurulmasıyla önce doğuda daha sonra ise batı cephesinde önemli başarılar kazanılmıştır. 20 Ocak 1921'de ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte kazanılan askeri başarılar bu anayasa ile taçlandırılmıştır. Egemenliği halka dayandıran bu anayasa, yasama ve yürütme organlarının görev ve yetkilerini düzenlerken meclise önemli görevleri vermiştir. Meclis Hükümeti Sisteminin benimsendiği bu anayasa ile birlikte ayrıca yerel yönetimlerde de bir düzenlemeye gidilerek ülkede teşkilatlanma çalışmalarına başlanmıştır.

Milli mücadeleye destek olunması amacıyla yayınlanan Tekalif-i Milliye Emirleri neticesinde önce Sakarya, ardından da Büyük Taarruz Savaşı kazanılarak adım adım işgal edilen yerler itilaf kuvvetlerinden temizlenmiştir. Türk halkının bu başarısının ardından itilaf devletleri ile Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanarak devletlerarası görüşmeler dönemi başlamıştır. Lozan'da

gerçekleştirilmesi planlanan barış görüşmeleri için İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin birlikte çağırılması üzerine 1 Kasım 1922'de asırlardır hüküm süren Osmanlı hanedanının saltanatına son verilmiştir. Bu yaşanan gelişmenin akabinde İsmet İnönü önderliğinde gerçekleştirilen Lozan görüşmelerinde Musul hariç Misak-ı Milli sınırlarına uygun bir şekilde sınırların çizilmesi, kapitülasyonların kaldırılması, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların kısmi çözüme kavuşması gibi konularda başarılı bir çözüme kavuşturulması Türk halkının bağımsızlığı için verdiği bu mücadelenin diplomaside kazanılan zafer ile perçinlenmiştir.

Milli mücadelenin başarılı bir şekilde sonlandırılmasının ardından Türk halkı savaşın derin izlerini silmek ve yeniden kalkınmak için devrimler dönemini başlatmıştır. Her alanda yenilikleri içerisinde barındıran bu dönem son olarak bağımsızlığına düşkün olan Türk milletini en iyi yönetim şekli olan cumhuriyetin kabul edilmesiyle birlikte tamamlanmıştır. Böylece, cumhuriyet rejiminin benimsenmesiyle birlikte egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Mustafa Kemal önderliğinde batı örnek alınarak hazırlanan kanunlar, her alanda getirilen yenilikler ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti modern bir çizgiye sahip olmuştur. Demokrasinin ülkede tesis edilmesini sağlamak amacıyla TCF ve SCF gibi iki partinin kurulmasını desteklemiş ve ülkede bütün fikirlerin varlık göstermelerine vesile olmuştur. Ancak dönemin getirdiği şartlar nedeniyle çok partili hayata geçiş Mustafa Kemal Atatürk döneminde gerçekleştirilememiştir. İçte yaşanan devrimler döneminin yanı sıra dış politikada da barışçı bir tutum sergilenmiş ve birçok devlet ile görüşmeler yapılmıştır.

1938 yılına gelindiğinde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk vefat etmiştir. Başta Türk ulusu olmak üzere bütün dünyayı derinden sarsan bu ölüm Mustafa Kemal Atatürk'ün dünya çapında saygın bir lider olduğunu göstermektedir. Arkasında Türkiye Cumhuriyeti gibi büyük bir miras bırakmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından devletin başına geçen İsmet İnönü döneminde çok partili hayata geçiş için adımlar atılmaya çalışılmış ve parti içi demokrasi ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Atatürk döneminde başlanılan yenileşme hareketleri bu dönemde de devam etmiş, merkezden-taşraya doğru yenilikler yayılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ayrıca Lozan'da çözülemeyen Hatay sorunu çözüme kavuşturularak Hatay'ın Türk toprağı haline gelmesi sağlanmıştır. Ayrıca, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte başlangıçta tarafsızlık politikası izleyen Türkiye savaşın son anlarında savaşa dahil olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa parti içinde oluşan muhalefetin ilerleyen süreçte daha fazla artması Türkiye'de yeni bir partinin kurulmasına yol açmıştır. Bu yeni kurulan parti Demokrat Parti adını almış ve seçimler yapılana kadar muhalefet partisi görevini üstlenmiştir. Yapılan ilk seçimlerde iktidara gelmek için yeterli çoğunluğa sahip olamayan DP, daha sonra gerçekleştirilen seçimlerde oy oranlarını arttırarak iktidara gelmiştir. Böylece ülkede farklı görüşler mecliste temsil imkanı bulurken, demokrasi tam anlamıyla ülkeye hakim olmuştur. Başlangıçta DP'nin iktidarına oldukça olumlu yaklaşılsa da ilerleyen süreçte iktidarın sertleşmesi, yasaklar ve kısıtlamaların birbirini izlemesi sonucunda huzursuzluk artmıştır. Bu huzursuzluk ortamının gittikçe artması üzerine ordu ülke yönetimine el koymuş ve DP yöneticileri idam edilmiştir.

Ordunun yönetime el koymasıyla birlikte ülkede askeri yönetimin uygulamaları söz konusu olurken, yönetimi ele geçiren MBK 1961 Anayasası hazırlanır hazırlanmaz hızlı bir şekilde sivil yönetime geçileceği söylemlerinde bulunmuştur. 1961 Anayasasının hazırlanmasıyla birlikte yasama organı olan meclis çift kanatlı bir yapı kazanırken, kuvvetler ayrımı vurgusu yapılmıştır. Bütün bunların ardından normalleşme sürecinin başlatıldığı ülkede yönetimin sivil kadrolara devredilmesi amacıyla seçim yapılmıştır. Birçok partinin katıldığı bu seçimde hiçbir partinin yeterli çoğunluğu elde edememesi sonucunda ülkeye koalisyon dönemi hakim olmuştur. 1965 yılına kadar birçok koalisyon hükümetinin kurulduğu ülkede 1965 seçimleriyle AP tek başına

iktidara gelmeyi başarmış ve bu parti 1970 yılına kadar yapılan seçimlerden başarıyla ayrılmıştır. 1970 yılında ekonomik sorunların iyice artması, dış borç açığı, ülke içi huzursuzluklar gibi pek çok sebepten mevcut hükümete karşı düzenlenen eylemler neticesinde ülke iyice çıkmaza sürüklenmiştir. Böyle bir kaos ortamında Türkiye bir kez daha ordunun müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır.

1971 Muhtırası olarak adlandırılan ordunun yönetime uyarısı olan bu muhtıraya göre mevcut hükümetin istifa ederek yerine yeni bir hükümetin kurulması istenmiştir. Bunun üzerine partilerüstü bir hükümet kurulmuş, ülkede normalleşme çalışmalarına başlanmış ve anayasada değişiklik yapılmaya karar verilmiştir. Bu ara dönemin ardından gerçekleştirilen seçimlerde sandıktan yeniden koalisyon çıkmış ve ülke yönetiminde yeniden koalisyon partilerinin sözü geçmeye başlamıştır. Birçok koalisyon hükümetinin kurulduğu 1971-1980 arası dönemde iktidara gelen partiler başta ekonomi, terör ve dış politika olmak üzere pek çok sorunla boğuşmuştur. 1980 yılında ise ekonomik sorunların giderek artması, şiddet olaylarının çoğalması gibi birçok olay karşısında ordu bir kez daha yönetime el koymuştur. 12 Eylül 1980 Darbesi olarak adlandırılan bu müdahale karşısında ordu ilk olarak meclisi kapatarak, siyasi partileri yasaklamıştır. 1982 Anayasasının hazırlanarak halkoylamasında kabul edilmesinin ardından 1983 yılında seçim yapılmasına izin verilmiştir. Geniş bir katılıma izin verilmeyen bu seçimde Anavatan Partisi tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. ANAP'ın iktidarda bulunduğu yıllarda ülke ANAP'ın sahip olduğu liberal çizgide yönetilmiştir. Ayrıca, 1980-1991 arası dönemde anayasada ve teşkilat yapısında gerçekleştirilen değişimler neticesinde iki kanatlı bir yapıya sahip olan meclis tek kanatlı bir yapıya kavuşturulmuştur.

1991 yılında gerçekleştirilen seçim ve beraberinde gerçekleştirilen seçimlerde ülkede birçok koalisyon hükümeti kurulmuş ve bu koalisyon hükümetleri uzun süre yönetimde görev alamamışlardır. 1991-2002 yılları arasında kurulan hükümetlerin temel sorunlarının başında ekonomi ve terör gelirken, 1997

yılında iktidarda bulunan koalisyon hükümetinin laiklik karşıtı tutumu nedeniyle ordu 28 Şubat 1997'de bir uyarıda bulunmuştur. 17 Ağustos 1999'da ise Gölcük Depremi'nin meydana gelmesi ülkeyi derinden sarsarken, ekonomik açıdan da zora sokmuştur. İlerleyen yıllarda ekonomik krizin artarak devam etmesi ülkeyi 3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilecek seçim gününe getirmiştir.

3 Kasım 2002'de yapılan seçimden itibaren 2020 yılına kadar geçen süre boyunca yapılan seçimlerde AKP tek başına iktidar olmasını sağlayacak yeterli oyu elde etmeyi başarmıştır. Dinsel bir kimliğe sahip olan AKP, bu tutumu neticesinde 2007 yılında ordudan Türk siyasi hayatında birçok defa rastlanılan bir muhtırayla uyarılmıştır. 2010 yılında anayasada değişiklik yapılan ülkede cumhurbaşkanlığı seçim yönteminde de değişikliğe gidilerek cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi sağlanmıştır. 2013 yılında Gezi Parkı Eylemleri yaşanmış, tüm dünya ve Türkiye'de büyük bir ses getirmiştir. 15 Temmuz 2016'da ülke yeniden bir darbe ile yüz yüze gelmiş ancak bu darbe girişimi halkın ve siyasilerin kararlı tutumları ile engellenmiştir. Bu darbe girişiminin ardından olağanüstü halin hakim olduğu ülkede 2016 yılının sonlarına doğru anayasada değişiklik yapılması teklif edilmiştir.

Anayasa değişikliği teklifinin mecliste kabul edilmesinin ardından 16 Nisan 2017'de Türkiye halkoylamasına gitmiş ve hem anayasada belli maddelerde değişiklik içeren paket hem de yıllardır parlamenter sistem ile yönetilen ülkenin hükümet sistemi değiştirilerek yeni sistem uygulamaya konulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak adlandırılan bu sistem yasama, yürütme ve yargı alanında pek çok değişikliği beraberinde getirmiş ve yıllardır parlamenter sistem ile yönetilen Türkiye'de önemli yapısal değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle yürütme erkinin ön plana çıktığı sistemde yargının yapısı ve yasamanın yapısında meydana gelen değişimler önem taşımaktadır.

Özetle, Türklerin tarih boyunca benzer bir yönetim anlayışına sahip oldukları tezinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada, Orta Asya bozkırlarından 2020 yılına kadar Türklerin sahip oldukları yönetim anlayışları dönemler bazında ele alınmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Türklerin tarih sahnesine nasıl çıktıkları, Türk devletinin temel ilke ve özellikleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise Orta-Asya Türk devletlerinin sahip oldukları yönetim anlayışları, Türklerin İslamiyet'i kabul edişleri ve Türk-İslam devletlerinin yönetim anlayışları ele alınmakta ve son olarak 600 yılı aşkın tarih sahnesinde kalan ve cihana hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun bir beylikten devlet olma sürecine ve dönemler bazında devletin sahip olduğu yönetim anlayışı değerlendirilmekte, yönetimde gerçekleştirilen yapısal değişiklikler, kuruluşundan devletin çöküşüne kadar ele alınmaktadır. Son olarak çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yeni devletin sahip olduğu yönetim anlayışı, devrimler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün yönetim anlayışı ele alınmakta, Mustafa Kemal Türkiye'sinden günümüz Türkiye'sine kadar olan dönemler ve dönemler içerisinde yaşanan olaylar ve yönetim anlayışları ele alınmaktadır.

1.BÖLÜM

TÜRKLERDE DEVLET ANLAYIŞI VE DEVLETİN ŞEKİLLENMESİNDE ROL OYNAYAN UNSURLAR

1. Eski Türkler ve Türk Devletinin Temel Yapıtaşları

Türklerin tarih sahnesine ne zaman çıktıkları, yaşadıkları coğrafya, sahip oldukları kültürel, sosyal ve siyasi özellikler araştırmacıların yoğunlaştığı en önemli konuların başında gelmektedir. Türk tarihinin aydınlatılması konusunda yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar, Türklerin kökenini Orta Asya bozkırlarına dayandırmaktadır. Bu çalışmalar Türklerin sahip oldukları yaşam biçimleri, sosyal ve kültürel özelliklerinin yanı sıra Türk adının anlamına ve yaşadıkları dönemde komşu ülkeler tarafından ne şekilde isimlendirildiklerine de ışık tutmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda Türk adının anlam ve kökeni, yaşadıkları coğrafya ve sahip oldukları temel karakteristik özellikleri üzerinde duran araştırmacılar, aynı zamanda yazılı ve sözlü birçok kaynağa dayanarak tarihi süreç içerisinde Türklerin sahip oldukları devlet anlayışlarının ne doğrultuda şekillendiğini de ortaya koymaktadır.

Türklerin tarihte ilk kez Orta Asya'da ortaya çıktığı ve yaşadıkları coğrafyanın da etkisi ile temel özelliklerini inşa ettikleri söylenebilir. Aynı zamanda Türklerde, devletleşme sürecinde yaşadıkları Orta Asya bozkırlarının, Türk devletinin sahip olduğu temel ilke ve kaynaklara etki ettiği söylenebilir.

Türklerde devlet anlayışının temel unsurlarını oluşturan ülke, halk bağımsızlık ve töre günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar varlığını sürdürmüş olan bütün Türk devletlerinde devlet ve yönetim anlayışı açısından her zaman varlığını sürdüren unsurlar olmuşlardır. Devletin temelini teşkil eden bu unsurlardan ülke, Türklerin yalnızca sahip oldukları bir toprak parçası değil

aynı zamanda onlar için bir vatan olmuştur. Ülkenin ve devletin temelini oluşturan halkın kendi bağımsızlıklarına verdikleri önem ve canlarını feda edecek kadar bağlı oldukları ülke topraklarına verdikleri değere Türk tarihinde birçok örnekte rastlanılmaktadır.

Türk devletini oluşturan temel unsurların yanı sıra Türk devletinin şekillenmesine yardımcı olan ve kaynaklık eden birçok unsurda bulunmaktadır. Bunların başında öncelikle Türk kültürünün temeli olan ve Orta Asya coğrafyası içerisinde şekillenen bozkır kültürü gelmektedir. Türklerin sert ve savaşçı bir ruha bürünmelerinin temel sebebi olan ve günümüz Türk kültürünün şekillenmesinin birinci basamağını oluşturan bozkır kültürü, aynı zamanda Türklerin sosyal yapı, inanç, ekonomi gibi temel faktörlerini etkilemesinin yanı sıra sahip oldukları kültür ve sanat anlayışlarının şekillenmesinde de oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Türk devletlerinin temelini oluşturan ülke, halk, bağımsızlık ve töre kurallarının, devletin sahip olduğu yönetim anlayışının şekillenmesinde başat roller oynadığı bir gerçektir. Aynı zamanda Türk devletlerinin yönetim anlayışının sadece devletin temel unsurları etrafında şekillendiğini söylemek doğru olmayacaktır. Zira Türk devletinin yönetiminde temel ilkeler olan adalet, sınıfsızlık ve sosyallik, Türklerin sınıfsız bir toplum düzeni ve adalet sistemi üzerine kurulu bir yönetim anlayışını benimsediklerini göstermektedir.

Türklerde devlet anlayışı ve devletin şekillenmesinde rol oynayan unsurlar başlığını taşıyan bu bölümde; Türklerin tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren sahip oldukları devlet anlayışı ve bu devlet anlayışını oluşturan temel unsurlar olan ülke, halk, bağımsızlık ve töre kuralları üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda Türklerde devlet anlayışının oluşmasına kaynaklık eden ve Türk toplumlarının ilk yerleşim yeri olarak bilinen Orta Asya coğrafyasının sahip olduğu bozkır kültürü ve bozkır kültürünün doğrudan etkilediği Türk sosyal yapısı, tarihsel süreç içerisinde Türk toplumlarının benimsediği dinler ve nesnelere ve diğer canlılara karşı duydukları inanç faktörü hakkında bilgiler verilecektir.

Bozkır kültürünün beraberinde getirdiği göçebe yaşam sonucunda Türklerin ekonomik geçim kaynağı olarak benimsedikleri hayvancılık faaliyetleri ve bunun yanı sıra demircilik zanaatı ile uğraşmaları Türk devletlerinin temel ekonomisini oluşturmaktadır. Ekonominin yanı sıra bozkır kültürünün bir diğer etkilediği alan olarak karşımıza çıkan kültür ve sanat anlayışı bu bölümde ele alınacak bir diğer konu başlığıdır.

Türk tarihinin aydınlatılmasında önemli bir yer teşkil eden sözlü ve yazılı kaynaklar ise, destanlar, mitler, sav, sagu, koşuk, kitabeler ve devlet yönetimini ele alan diğer eserler şeklinde gruplandırılabilir. Özellikle yazılı Türk kültürünün en önemli eserleri olarak nitelendirilebilecek kitabeler eski dönem Türk devletlerinin sahip olduğu hayat tarzı ve yönetim anlayışı hakkında oldukça önemli bilgiler içeren eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk devletinin yönetim anlayışının şekillenmesinde temel rol oynayan unsurların yanı sıra sahip olduğu temel yönetim ilkeleri olan adalet, sınıfsızlık ve sosyallik de bu başlık altında ele alınacak bir diğer konu başlığını oluşturmaktadır.

Türk devletlerinin ülke yönetiminde benimsediği en temel ilke olarak kabul edilen adalet anlayışı Türklerin tarih boyunca yönetim ve devlet geleneği konusunda asli bir unsuru teşkil etmektedir. Türk devletinin temel yönetim ilkelerinden biri olan adaletin yanı sıra, aynı zamanda sosyallik ve sınıfsızlık anlayışı Türklerde yönetim anlayışının ortaya konulması amacıyla Türklerin sahip olduğu temel yönetim ilkelerini teşkil etmektedir.

Özetle, bu bölümde Türklerin ortaya çıktıkları coğrafya ve Türk adının anlam ve kökeni üzerinde durularak, Türklerin sahip olduğu devlet anlayışı çerçevesinde gelişme gösteren unsurlar ve bu devlet anlayışını oluşturan temel kaynak ve ilkeler üzerinde durulacaktır.

1.1. Türk Adının Anlamı ve Kökeni

Türkler binlerce yıllık tarihe sahip bir millettir. Bu nedenle geçmişten günümüze kadar Türk devlet ve topluluklarının sahip oldukları yönetim anlayışı, teşkilat yapısı, kültürel özellikleri gibi araştırma konusu olan pek çok özelliğin yanı sıra Türk adının anlamı ve kökeni de tarihçiler için her zaman önem arz eden konuların başında gelmektedir.

Türk tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar; dil, antropoloji ve arkeolojik kazılara dayalı çalışmalar olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır. Ancak Türk tarihi ile alakalı arkeoloji çalışmaları, dil ve antropoloji çalışmalarına nazaran daha fazla kabul görmektedir. Arkeoloji çalışmaları sonucunda elde edilen bulgular, Türklerin tarih boyunca sahip oldukları sosyal ve kültürel hayat, ekonomi ve siyasi faaliyetlere ışık tutmaktadır.

"Türk" kavramı üzerinde hem etimolojik hem de terminolojik açıdan birçok araştırmalar yapılmıştır. Kavram sadece Türk yazarların değil aynı zamanda Batı ve Doğu dünyasından birçok araştırmacı-yazarın da ilgisini çeken ve üzerinde araştırmalar yapılan bir sözcük haline dönüşmüştür. Türk tarihi oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu için Türk adı ile ilgili yapılan araştırmalarda birkaç bin yıllık eski kaynaklara kadar araştırmalar derinleştirilmiştir. Türklerin çok eski bir millet oluşu ve dolayısıyla Türk adının ilk kez ne zaman, nerede ve hangi anlamda kullanıldığı araştırmacılar arasında hala canlılığını koruyan bir tartışma konusudur.

Türk adının anlamına ilk kez tarih boyunca Türkler ile uzun yıllar boyunca komşu olan ve en fazla bilgi veren Çin kaynaklarında rastlanır. Çinliler Türkleri, başı dışarıdan gelebilecek herhangi bir darbeye karşı koruyan, güçlü ve sert bir malzemeden yapılmış bir savaş başlığı anlamına gelen "miğfer" adıyla "Tu-küe" şeklinde isimlendirmişlerdir (Işık, 2018: 21). Bazı yazarlara göre Çinliler tarafından Türklere bu adın verilmesinin sebebi Türk askerlerinin savaşta sahip oldukları dayanıklılık iken, bazı yazarlara göre Türklerin bu adı almasının sebebi Altay bölgesinde oturdukları dağın miğfer şeklinde

olmasından kaynaklanmaktadır (Demir, 2018: 23 ; Işık, 2018: 21). Türk adına ilk kez Çin kaynaklarında rastlanılmasının sebebi olarak, tarih boyunca Türklerin en çok komşu oldukları Çin Uygarlığı ile gerek savaş, gerekse de siyasi ve ekonomik açıdan bir iletişim halinde olmaları gösterilebilir.

Tarihte Türk adını ilk kez kullanan devlet olan Göktürklerde devletin adı "Türk" ve "Türük" şeklinde isimlendirilmiştir (Şahin, 2018: 516). Kelimenin ilk kez bir devlet adı olarak kullanılması ile birlikte sözcüğün siyasi bir anlam kazandığı söylenebilir.

Tarihte Türk adı ise ilk kez Orhun Yazıtları'nda geçmektedir. Yazıtlara göre kavram devlete bağlı güçlü bir halkı nitelendirmektedir (Çiçek, 2018: 235). Yazıtlardaki Türk kelimesinin anlamını Avrupalı araştırmacı G.Doerfer de *"devlete bağlı halk"* şeklinde tanımlamıştır (Işık, 2018: 22). İlhami Durmuş'a göre Türk adının Göktürk Devleti ile birlikte kullanılmaya başlanmış ve ilerleyen süreç içerisinde kullanılmaya devam etmiştir (Durmuş, 2017: 39). Aşağıdaki başlıklar altında ayrıca bahsedilecek olan Orhun Abideleri, Göktürk Devleti döneminde dikilen anıt-mezarlardır. Orhun Abideleri'nde Türk kelimesinin anlamının devlete bağlı halk şeklinde tanımlanması, devlet ve halkın birbirleriyle bir bütün oluşturduğunu göstermektedir. Devlete bağlı halk tanımına bakıldığında devletin halktan güç aldığı, halk ile devletin birbirleri ile iç içe geçen birer halka gibi olduğu anlaşılmaktadır.

"Göktürk Anıtları'ndaki Türük kelimesinin Güç-Kuvvet anlamında bir cins isim olabileceğini ve bunun Türklerin fiziki yapılarıyla ilişkilendirilebileceği tezi üzerinde duran A.V.Le Coq, G.Nemeth, F.W.K.Müller ve V.Thomsen daha sonraları bu kelimenin bir kavim adı olarak ortaya çıktığını savunmuşlardır. G.Nemeth'in ilmi araştırmaları ve Orhun Anıtları'nın çözücüsü olan V.Thomsen'in konuyla ilgili derinlemesine çalışmaları bu iddianın gerçeklik payını güçlendirmiştir (Işık, 2018: 22)". A. Wambery'e ve J. Deny'e göre Türk kelimesinin kökeni ise *"türemek"* sözcüğüne dayanmaktadır (Alaca, 2016: 2). Türemek sözcüğüne dayandığı ileri sürülen Türk kelimesinin aynı zamanda

Türeyiş Destanı ile bir bağlantısı olduğu ve isminin buradan geldiği ileri sürülen savlardan birisidir.

Rusya Bilimler Akademisine mensup N.Y.Marr Türk sözcüğünün kökünün "Tar-han" kelimesine dayandığını ve "ilahi güç" anlamına geldiğini savunmaktadır (Adıgüzel, 2016: 102-103). Marr'ın bu tanımlamasına bir noktada katılmamak mümkün değildir. Çünkü Türklerde tarih boyunca devletin ve devletin yöneticisi konumunda bulunan kağanın gücünü Tanrı'dan aldığına inanılmaktaydı. Tanrıdan alındığına inanılan bu güç Marr'ın da belirttiği şekilde bir ilahi güçtür. Türkler bu gücü "kut" şeklinde isimlendirerek, devletin gücünü bu düşünceye dayandırmışlardır. Buradan hareketle Türk sözünün ilahi güç anlamına da gelebileceği söylenebilir.

Uzun yıllardır birçok yazar tarafından ortaya atılan görüşlere göre Heredot'un Doğu kavimleri arasında gösterdiği Targitaların Türk olduğu öne sürülmektedir. Tevrat'ta adı geçen Togharma, İskit topraklarında yaşadıkları düşünülen, Tyrkae kavmi, Hint kaynaklarında rastlanılan Turukhalar, Bizans kaynaklarında ise Troyalılar Türkler ile ilişkilendirilmiştir (Şahin, 2018: 516-517). Görüldüğü üzere pek çok yazar Türklerin ortaya çıkışı ve birbirinden farklı birçok kavimi Türkler ile ilişkilendirerek birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Türk dünyasındaki araştırmacılara bakıldığında ise, ünlü Türk düşünür ve yazar Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügatit Türk adlı eserinde Türk adının, Türk milletine Tanrı tarafından verildiğini öne sürmüştür. Kaşgarlı Mahmut'a göre Türk "Olgunluk Çağı, Gençlik, Kuvvet, Kudret*"* anlamlarına gelmektedir. Divan-ı Lügatit Türk adlı eserinde Türk milletine adının Tanrı tarafından verildiğini belirten Kaşgarlı Mahmut'un bu düşüncesini bazı yazarlar Nuh peygamberin oğlu Yasef'e dayandırırken, bazı yazarlar ise Türk adının bu döneme ait olup olmadığının bilinebilmesinin kesin olmadığı görüşüne sahiptir (Suiçmez, 2008: 540- Baykara, 1998: 50). Kaşgarlı Mahmut ile N.Y.Marr'ın Türk sözcüğünün kaynağı ve tanımı ile ilgili düşüncelerinde bir paralellik olduğu söylenebilir. Zira N.Y.Marr'a göre Türk kelimesi "ilahi güç" anlamına

gelirken, bu durum çağdaşı olmayan Kaşgarlı Mahmut tarafından Türk kelimesinin Tanrı tarafından verildiği şeklinde öne sürülmektedir. Böylece her iki düşüncede de ilahi bir kudretin varlığı söz konusudur.

Ünlü Türkçü düşünür Ziya Gökalp ise Türk kelimesinin "türeli" sözcüğünden türediğini söylemektedir. Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde sözcüğü "kanun ve nizam sahibi" şeklinde açıklamaktadır (Kafesoğlu, 2014: 22).

Dünya üzerinde var olduğu andan itibaren günümüze kadar geçen süre zarfı içerisinde sadece Türk yazarların değil yabancı yazarların da Türk adının anlam ve kökenine dair pek çok araştırmalar ve tanımlar yaptığı görülmektedir. Bu durum tarih boyunca birçok kıtaya hükmetmiş olan Türk kavminin tarihinin çekiciliğine dayandırılabilir.

Yukarıda verilen görüşler doğrultusunda Türk adının köklü bir geçmişe dayandığını ve ilk kez Çin kaynaklı belgelerde geçtiğini ve Türklerin bir millet olarak tarihin eski dönemlerinden beri varlığını sürdürdüğü sonucuna varılmaktadır. Yazarların , Türk kelimesinin anlamı konusunda farklı görüşlere sahip olduğu da açık bir şekilde görülmektedir. Bu görüş farklılıkları dikkate alınarak Türk adının etnik kökeni, dil veya Türkçülük ile ilgili yapılan araştırmalarda sadece isim bazında değil, aynı zamanda kültürel unsurlar ile birlikte daha sağlıklı verilere ulaşılabileceği söylenebilir. Aynı zamanda Türk adının tanımlanması ve anlamı konusunda desteklenebilecek bir tanım olarak G. Doerfer'e katılmak yanlış olmayacaktır. Zira ileriki bölümlerde ve başlıklar altında görüleceği üzere Türkler her zaman devletine bağlı bir halk olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin yok olmaması için verilen mücadeleler, Tanrı'dan aldığına inanılan güç ve Cumhuriyet ilan edilene kadar geçen süreçte verilen milli mücadele, Türk milletinin devletine ne kadar çok bağlı olduğunu gösteren örnekler arasında sayılabilir. Böylece Türk adının tanımı ve kaynağı konusunda yapılan çalışmaların sadece tek bir boyut açısından değil, tarih, ekonomi, siyasi, kültür, dil ve sosyal hayat açısından her alanda ele alınması gerektiği söylenebilir.

1.2. Türk Yurdu

Tarihi süreç içerisinde farklı zaman dilimleri içerisinde, farklı coğrafi alanlarda varlıklarını sürdüren Türk devlet ve toplulukları ortaya çıkmıştır. Türklerin tarih sahnesine çıktıkları coğrafya, bu alanlardaki kültürel ve siyasi birliktelik, yer ve zaman her zaman araştırmacıların ilgi noktası olmuştur.

Türklerin, ilk anayurtlarının neresi olduğu ve tarih sahnesindeki yerlerini ne zaman aldıkları konusunda yapılan araştırmalar ışığında araştırmacılar farklı tezler ileri sürmüşlerdir. Bu tezlerin sonucu olarak yapılan araştırmaların odak noktasının ne olduğuna bağlı olarak değişiklik gösterdiği söylenebilir. Aşağıda da görüleceği üzere, bazı araştırmacılar aynı doğrultuda görüşlere sahipken, bazı araştırmacılar ise Türklerin anayurdu konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bu noktada mevcut durumun Türklerin geniş coğrafyalarda hüküm sürmesinden ve yapılan araştırmaların temel aldıkları noktaların farklı olmasından kaynaklandığı öne sürülebilir.

Bu bilgiler ışığında, Türklerin ana yurdu konusunda yapılan arkeolojik ve etnolojik çalışmalar ışığında bilim insanları birçok sonuca ulaşmıştır. Tarihçiler Çin kaynaklarını kanıt göstererek Altay Dağı'nın eteklerini Türklerin anayurdu olarak kabul ederken, bazı kültür tarihçileri İrtiş-Urallar bölgesini anayurt olarak kabul etmektedir. Türklerin anayurdu için bazı dil bilimciler ise Altay Dağı'nın doğusunu Türk yurdu olarak nitelendirmektedirler (Şahin, 2018: 520). Anayurt ile ilgili birbirinden farklı görüş ve teorilerin ortaya çıkmasının temel sebebini, Türklerin çok geniş coğrafi alanlara yayılarak sahip oldukları kültürel özellikleri beraberlerinde gittikleri bölgelere götürmeleri ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir.

Bahaeddin Ögel'e göre, Türklerin anayurdu olarak kabul edilen Orta Asya Tanrı Dağları'nın güney kısmı ve kuzey kısmı olarak iki parçaya ayrılmaktadır (Çayalan, 2018: 32).

İbrahim Kafesoğlu, Türk Yurdu araştırmalarının *"Altay-Ural Dağları arasına alınmasını hatta Hazar Denizinin kuzeydoğu bozkırlarının asli Türk yurdu*

sayılması ihtimalini kuvvetlendirdiği" görüşünü savunmaktadır (Kafesoğlu, 2013: 48).

Reşat Genç'e göre ise, Türklerin ilk yurdu olarak kabul edilen Orta Asya'nın sahip olduğu coğrafi özelliklerinin Türklerin yaşamları için uygun olduğunu ve Yontma Taş Devri'nden itibaren bu bölgede Türk toplumunun izlerinin var olduğunu söylemektedir. Birçok alanda yapılan çeşitli araştırmalar neticesinde Türklerin ilk kez ortaya çıktıkları coğrafya olan ve anayurt olarak adlandırılan kısım, Hazar ve Aral Gölü civarını kapsamaktadır. Türklerin zaman içerisinde gelişmesi ve ilerlemeleri ile birlikte Orta Asya'nın tarıma ve hayvancılığa elverişli toprakları olan Altay ve Sayan Dağları'nın bulunduğu bölgeye göç ettikleri bilinmektedir (Genç, 2009: 2).

Türklerin anayurdu ile ilgili farklı görüşlere bakıldığında Rus araştırmacılar olan Ksilev ve Çernikov'un araştırmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Arkeolojik kanıtlara dayalı olarak Türk yurdu ile ilgili yorumlarda bulunan her iki araştırmacı, Türklerin Afanesyova ve Andronova kültürlerinin ilk izlerine rastlanan ve oluşmasına sebep olan brakisefal beyaz ırkın proto-tipi olduğunu öne sürmektedirler (Öztürk, 2015: 2).

Azeri tarihçi Firudin Ağasıoğlu ise, Türk yurdu ile ilgili yapılan çalışmalar ve araştırmalar neticesinde farklı sonuçlara ulaşılmasının temel nedeni olarak, anayurt kavramının ilk ve ikinci anayurt şeklinde bir ayrıma tabi tutulmamasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu ayrıma göre ilk anayurt olarak kabul edilen bölge M.Ö. 4000 yılının ikinci çeyreğine kadar geçen süre zarfını içermektedir. Proto-Türk olarak adlandırılan bu dönem, Türklerin var olduğu ve tarihteki yerlerini aldıkları ilk coğrafi alanı kapsamaktadır. İkinci anayurt olarak adlandırılan bölge ise Türklerin yaptıkları göçler sonucunda farklı coğrafi alanlarda varlıklarını göstermesi sonucunda oluşan farklı bölgeleri içermektedir (Adıgüzel, 2016: 149). Buradan hareketle, yazarın görüşü doğrultusunda Türklerin ilk anayurdu olarak kabul edilen bölgenin Türk toplumunun varlığının ilk kez ortaya çıktığı coğrafi bölge, ikinci anayurdun ise Türklerin göç ettikleri bölgelerden meydana geldiği söylenebilir.

Türklerin anayurtları konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasının bir diğer nedeni ise Batı Merkezci Tarih Anlayışı ve Milli Tarih Anlayışı olarak iki farklı tarih anlayışının varlığıdır. Batı Merkezli Tarih Anlayışına göre Türkler tarihteki yerlerini Doğu Hun Devleti'nin kurulması ile birlikte almıştır. Bu görüşe göre, Türklerin ilk anayurdu da Doğu Hunlarının kurulduğu bölge olan Orta Asya coğrafyasıdır. Batı Merkezli Tarih Anlayışı'nın aksine Milli Tarih Anlayışı, Türklerin dünya üzerinde varlık göstermelerini M.Ö çok eski tarihlerde ortaya konulan mağara duvar yazı ve resimlerine kadar geri götürmektedir. Milli Tarih Anlayışı, Türklerin anayurdunu Urmiye Gölü ve Anadolu olarak kabul etmektedir (Adıgüzel, 2016: 150).

İki farklı görüş doğrultusunda iki farklı anayurt teorisinin ortaya konulduğu görülmektedir. Birinci görüşü oluşturan Batı Merkezli Tarih Anlayışı'nın Türklerin anayurdu olarak Orta Asya'yı kabul etmesi, genel anlamda kabul edilen Türklerin ortaya çıktıkları coğrafyayı kapsadığı görülmektedir.

İkinci görüşü oluşturan Milli Tarih Anlayışı'nın ise, Türklerin tarihini çok eski kaynaklara dayandırdıkları ve anayurt konusunda Orta Asya yerine Azerbaycan'ın güney kesimini içerisine alan bölgeyi ve Anadolu'yu anayurt olarak kabul ettikleri görülmektedir. Buradan hareketle, ilk görüşün tarihte Türklerin ilk kez ortaya çıktıkları sahayı anayurt olarak kabul ettikleri, ikinci görüşün ise Türklerin farklı coğrafi alanlarda yayılmaları sonucunda göç ettikleri bölgeleri anayurt olarak kabul ettikleri sonucuna varılabilir.

"Türkiye" kelimesi ise ilk kez Bizans kaynaklarında Orta Asya için kullanılmıştır. IX. ve X. yüzyıllarda Türkiye, Volga ve Orta Avrupa Bölgesini içerisine alırken, XI. ve XII. yüzyıllarda Mısır ve Suriye, yine XII. yüzyıldan itibaren ise Anadolu, Türkiye olarak isimlendirilmiştir (Taşağıl, 2011: 5).

Yukarıda verilen tüm bilgi ve görüşlere bakıldığında genel kabul gören görüş Türklerin anayurdunun Orta Asya olarak kabul edildiği şeklindedir. Daha da daraltacak olursak araştırmaların çoğunun Altay Dağlarının civarını Türklerin anayurdu olarak kabul ettiği söylenebilir.

1.3. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı

Türkler geçmişten günümüze kadar birden fazla devlet ile etkileşim içerisinde bulunmuşlardır. Bu devletler Türklere yukarıda da belirtildiği üzere değişik isimler vermişlerdir. İlk kez Çin kaynaklarında bahsedilen Türkler, Göktürk Kitabeleri ile birlikte tarihte Türk adını resmi kaynaklara dayandırarak tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır.

Türklerin ilk ana yurdu olan Orta Asya'da Türkler, yaşadıkları coğrafi bölgenin beraberinde getirdiği birçok kültür ile tanışarak bu kültürleri bünyesinde barındırmıştır. Bu kültürlerinin hepsinin Türk kültürünün oluşumuna kaynaklık ettiği ve gelişmesine çok fazla katkıda bulundukları söylenebilir.

Orta Asya Türk kültürünün anlaşılabilmesi amacıyla yapılan arkeolojik kazılar ile birlikte Türklerin, Anav, Kelteminar, Afanesyova, Andronova, Karasuk, Tagar-Taştık ve birçok kültür merkezini bünyesinde barındıran Altay Kültüründen etkilendiği ortaya çıkmıştır. Türklerin sahip olduğu kültürün tarih öncesi çağlara dayandığını ve böylece yukarıda adı geçen kültürler esas alınarak Türk kültürünün gelişimine katkı sağladığı söylenebilir.

Sırası ile bu kültürler incelendiğinde karşımıza ilk olarak Anav Kültürü çıkmaktadır.

- **Anav Kültürü (M.Ö 4000-1000):** Orta Asya'nın bilinen en eski kültürü olan Anav Kültürü, günümüzde Türkmenistan'ın başkenti olarak kabul edilen Aşkabat yakınlarındaki yapılan arkeolojik çalışmalar ve araştırmalar neticesinde M.Ö 4000 yıllarına ait kalıntı izlerine rastlanılmıştır. Bu bölgede yaşayan insanlar tarafından tarım aletleri kullanılarak üretim gerçekleştirilmiştir. Buğday, arpa, darı gibi tüketim gıdalarının saklama kaplarına konularak muhafaza edilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda bölgede yapılan araştırmalar sonucunda rastlanılan sulama kanalları halkın sulu tarım yaptığını açıkça ortaya koymuştur (Işık, 2018: 25). Anav Kültüründe yaşayan insanlar, güneşte kurutulmuş tuğlalardan yapılan evlerde oturarak, at, koyun, sığır gibi hayvanları

besleyerek çiftçiliğin yanı sıra hayvancılıkta yapmışlardır (Sığrı; Ercil; Başar, 2015: 11). Orta Asya Türklerinde hayvancılık faaliyetlerinin gelişmesi bozkır kültürünün bir getirisi olarak görülebilir. Bu sayede Türkler ekonomik açıdan hayvanları değerlendirerek geçimlerini sağlamışlardır.

Anav Kültüründe insanların yerleşik hayat ile birlikte hayvancılık ve çiftçiliği de başarılı bir şekilde sürdürdükleri söylenebilir. Aynı zamanda yerleşik hayatın beraberinde bir yönetim anlayışı getirdiği ve tarım-hayvancılık açısından da ekonomik bir düzenin varlığından söz edilebilir.

- **Kelteminar Kültürü (M.Ö 3000):** Amuderya Deltası civarında avcılık ve toplayıcılık yaşam tarzına sahip Orta Asya Kültürüne Kelteminar Kültürü adı verilmektedir (Gedik, 2017: 3).

- **Afanesyova Kültürü (M.Ö 3000-M.Ö 1700):** Bu kültüre ait kalıntılara yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Abakan Bölgesi'nde rastlanılmıştır. Bulunan kalıntılarda bölgede yaşayan halk tarafından atın evcilleştirildiği ve at koşum takımları yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bölgede at, koyun, köpek, kedi gibi hayvan iskeletlerine rastlanılmıştır. Aynı zamanda bakırdan yapılmış, küpeler, ok uçları, yünden ve kıldan işlenmiş bezler yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde bulunmuştur (Işık, 2018: 26). Bölgede yaşayan insanların tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yanında dokumacılık alanında da faaliyet göstererek geliştiği açıkça görülmektedir. Anav kültürü ile Afanesyova kültüründe aynı hayvan kalıntılarının bulunması, kültürlerin birbirinin devamı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda bakırdan yapılan ürünlerin ve dokumacılık faaliyetlerinin varlığı bölge halkının giderek geliştiğini gösteren örnekler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

- **Andronova Kültürü (M.Ö 1700- M.Ö 1200):** Altay-Tanrı Dağları, güney Sibirya ve Hazar'ın doğusunda kalan bölgede ortaya çıkmıştır (Gedik, 2017: 3). Bazı Türk bilim insanlarına göre Andronova Kültürü bir Proto-Türk kültürüdür. Söz konusu kültürde atlar kurban edilerek kurgan adı verilen mezarlara gömülüyordu. Atlar aynı zamanda yük taşımak ve savaş arabalarını çekmek için kullanılıyordu (Çoruhlu, 2012: 1053). Elde edilen kalıntılara bakıldığında halkın savaşçı bir özellik gösterdiği söylenebilir. Diğer toplumlar tarafından her zaman savaşçı olarak bilinen Türklerin bu özelliğinin bu dönemde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

- **Karasuk Kültürü (M.Ö 1200-M.Ö 700):** Andronova Kültürü ile benzer özellikler gösteren Karasuk Kültürü Yenisey Irmağı'nın bir kolu olan Karasuk Nehri'nin çevresinde ortaya çıkmıştır (Gedik, 2017: 3-Sığrı vd., 2015: 12). Bölgede yaşayan halk tarafından ilk kez demir işlenmiştir. Demir madeninin yanı sıra altın ve gümüş işlemesi de oldukça önemli bir yere sahiptir. Diğer kültürlerde olduğu gibi bu kültürde de takılar ve madenlerden yapılmış ok uçları bölgede yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan kalıntılardır. Tekerleğin kullanıldığı bu dönemde atların savaş arabaları için kullanıldığını görmekteyiz. Tekerleğin kullanımı savaşçı olan Türk toplumunun savaşlarda hızlı hareket etmesine imkan sağladığı söylenebilir. Keçeden yapılmış dokuma ürünlerine bu dönemde yeniden rastlanılmaktadır (Işık, 2018: 27). At, deve, koyun, sığır gibi hayvanların beslendiğine dair bulgular yine bu dönemde de bulunmaktadır (Çoruhlu, 2012: 1054).

- **Tagar-Taştık Kültürü (M.Ö 700-M.Ö 100):** Abakan bölgesinde yer alan ve Karasuk kültürünün bir devamı niteliğinde olan Türklerin en gelişmiş kültürüdür. Tagar-Taştık Kültürü de Andronova Kültürü gibi Proto-Türk Kültürü olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde at diğer kültürlere oranla daha fazla ön plana çıkarak adeta sahibi ile bütünleşmiştir. "Alp" ve "Bahadır" adı verilen savaşçı kahramanlar ön

plana çıkmaya başlamıştır (Çoruhlu, 2012: 1054). Aynı zamanda bu dönemde tunç madeninden bıçaklar, hançerler, ok uçları ve birçok süs eşyası yapılmıştır (Sığrı vd., 2015: 12).

- **Altay Kültürü:** Birçok kültür merkezini içerisinde barındırmaktadır. Altay kültürünün oluşmasına Altay yaylalarında yaşamlarını sürdüren Türklerin ataları öncülük etmiştir. Bu kültür, Türkler için tarihte önemli bir yere sahip olan atın evcilleştirildiği dönemi kapsamaktadır. Hayvancılığın oldukça önemli bir yere sahip olduğu bozkırlarda Türkler, ekonomik gelir elde ederek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda hayvancılığın yanı sıra Türklerde demir madeninin varlığı, Türklerin hakimiyet alanlarının giderek güçlenmesine sebep olmuştur. Demir zanaatının yanı sıra otlaklar için yaşanan kavgalar, Türklerin savaşçılık özelliklerine katkı sağlamıştır (Kafesoğlu, 2013: 211-212-214-217). Yine bu dönemde tarımsal faaliyetler gerçekleştirebilmek için basit tarım aletlerinin ve tekerliğin kullanımı, toplumun yerleşik yaşam düzenine geçtiğinin bir göstergesidir (Kafesoğlu, 2013: 214).

Bütün kültürlerin birbirine benzer özellikler taşıdığı ve birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu söylenebilir. Yukarıda adı sayılan bütün kültürlerin ekonomik açıdan benzer özellikler göstererek, yetiştirdikleri hayvanlar ve tarımsal faaliyetler açısından benzerlikler taşıması, kültür merkezlerinde yer alan maden rezervlerine göre zanaat faaliyetlerinde bulunulması, Türklerin birçok açıdan gelişme gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

1.4. Türklerde Devlet Anlayışını Oluşturan Unsurlar

Devletin nasıl ortaya çıktığı düşünce tarihi boyunca her zaman tartışma konusu olmuştur. İnsan topluluklarının ilk kez ortaya çıkması ile birlikte devlet olgusu da gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Yeryüzündeki ilk insanların birlikte yaşama ve var olma mücadelesi, toprak ve su savaşları, devletin ortaya çıkışının temel zeminini oluşturmuşlardır.

Devletin nasıl ortaya çıktığı ve varoluşu hakkında yerli ve yabancı pek çok düşünür ve yazar devletin tanımlanması ve devletin nasıl ortaya çıktığının ortaya konulması amacıyla pek çok tanım yapmışlardır. Bu noktada bazı önemli yazarların tanımlarına baktığımızda ise karşımıza ilk olarak Platon çıkmaktadır.

Milattan önce Antik Yunan'da yaşamış olan Platon, devleti; insanların birbirine ihtiyaç duyması ve bireyin tek başına kendi eksiklerini ve ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucu ihtiyaç duygusundan doğan doğal bir birliktelik olarak açıklamış ve ideal devleti iyilerin yönetimi olarak tanımlamıştır (Platon, 2000: 68).

Türk dünyasına bakıldığında ise ünlü Türk düşünür Kaşgarlı Mahmut Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Divan-ı Lügatit Türk adlı eserinde devleti; barış, sulh şeklinde tanımlamıştır (Niyazi, 2018: 28).

Birçok tanımda devletin sahip olduğu unsurlara vurgu yapılarak kavram açıklanmaya çalışılmıştır. **Devlet**, egemenlik yetkisine sahip, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlardan oluşan hukuki ve tüzel bir varlıktır (Akçakaya, 2018: 3). Hukukçular, siyaset bilimciler ve sosyologlar da yine devletin farklı özelliklerini ön plana çıkararak farklı şekillerde tanımlamışlardır. Bu noktada bazı devlet tanımları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Hukuki açıdan bakıldığında, devlet; aynı ülke sınırları içerisinde yaşayan insanların bir otoriteye bağlı şekilde oluşturdukları hukuksal ve sosyal bir

birlikteliktir. Sosyolojik anlamda ise egemenlik üzerine kurulu bir düzendir (Balcı, 2018: 88).

Devleti; belirli coğrafi sınırlar içerisinde yaşayan insan topluluklarının egemen güç ile birlikteliğinden doğan tüzel bir varlıktır şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Türklerde devlet kavramının ortaya çıkışına bakıldığında ise, Türklerin tarih sahnesindeki yerlerini alması ile beraber gerçekleştiği söylenebilir. Türklerde devlet kavramı devlet başkanı olan hakanın töre adı verilen kanunları uygulamaya koyması ile birlikte meşruiyet kazanmıştır (Aytürk, 2019:2). Bahaeddin Ögel'e göre devletin tanımlanabilmesi için toprak ve insan unsuruna ihtiyaç vardır (Ögel, 2016:41). İslamiyet öncesi Türk devletlerinde devlet ve millet kavramının birbiri ile iç içe geçtiği ve insan kavramının devletin temel yapıtaşlarından biri olduğu açıkça görülmektedir.

Türklerde devletin nasıl ve ne şekilde tanımlandığına bakıldığında karşımıza ilk olarak Orhun Yazıtları çıkmaktadır. Orhun Yazıtları'nda devlet kelimesinin karşılığı olarak "il" kavramı kullanılmıştır. Aynı zamanda eski Türklerde "il" kelimesi kullanılırken yanında "tutmak" fiili eklenerek "devleti idare etmek" anlamında kullanılmıştır (Akçakaya, 2018: 9). Yusuf Has Hacib de Kutadgu Bilig adlı eserinde il kelimesinin karşılığı olarak devlet ve ülke kavramlarını kullanmıştır (Balcı, 2018: 89). Kaşgarlı Mahmut ise ilin karşılığı olarak "barış" sözcüğünün kullanılmasının doğru olduğunu öne sürmüştür (Niyazi, 2018:28). İki ünlü Türk düşünür tarafından devletin değişik anlamlarda tanımlanması eski Türklerde barış ve devletin birbirlerine bağlı bir şekilde bir bütün oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Türk devletinin başkanı ve aynı zamanda milletin bir unsuru olan hakan, milletini korumak ve sosyal düzeni sağlamakla yükümlüdür (Işık, 2018:45). İslamiyet'in kabulünden önce ilk Türk devletlerinde halk ve devletin bir bütünlük oluşturduğu söylenebilir. İnsanların devlete duydukları saygı ve bağlılık töre adı verilen kanunlar sayesinde gerçekleştirilmektedir. Hukuki bir

bağın oluşması insanların bir arada yaşamalarına ve böylece teşkilatlanmaya önem vermelerine sebep olduğu söylenebilir.

Devletin başı olan hakanın gücünü Tanrıdan aldığına inanılırdı. Hakan Tanrıdan aldığı bu gücü doğru ve adaletli bir şekilde kullanarak yerine getirmeliydi. Aksi halde verilen bu yetkinin hakandan geri alınacağı inancı hakimdi (Aytürk, 2019:2). Aynı zamanda göçebe yaşam tarzını benimsemiş olan Türklerin yeni yerleşim yerleri ve yeni toplumlar ile karşılaşmaları Türklerin devlet anlayışlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Tanrıdan alınan yetki ile kendilerinde hükmetme yetisini bulan Türkler tüm dünyaya hakim olmak istemişlerdir (Akçakaya, 2018:11). Bu düşünceyi sadece ilk Türk devlet ve topluluklarında değil, aynı zamanda ilerleyen dönemlerde varlıklarını sürdüren Türk devletlerinde, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda "cihana hükmetme anlayışının" getirdiği bir sonuç olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra geçmişte sahip oldukları alışkanlıkları devam ettirmişler ve yine diğer topluluklarla etkileşim halinde bulunmaya devam etmişlerdir (Niyazi, 2018: 33-34). İlk Türk devlet ve topluluklarından günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar geçen süre zarfı içerisinde devlet anlayışı konusunda Türk devletleri birbirleri ile benzerlikler göstermişlerdir. Özellikle Selçuklu Devleti'nin töre anlayışı ve İslamiyet'i bir araya getirmesi kendisinden sonra gelen Türk devletlerinin yönetim anlayışlarını etkilemiştir. Selçuklu Devleti'nde ülke toprakları devlet başkanı yani hükümdar ve üst düzey yöneticiler arasında bölünmüştür. Uzun yıllar boyunca kıtalara hükmetmiş olan ve Osmanlı İmparatorluğu da Selçuklu Devleti'nin bu özelliklerini benimseyerek sürdürmüştür (Akçakaya, 2018:11-12). Genel anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisinden önce kurulan devletlerin gerek siyasi ve sosyal gerekse idari anlamda benimsendiği açıkça görülmektedir.

1.4.1. Ülke

Ülke, insanların belirli bir toprak parçası üzerinde yaşadıkları fiziki bir ortamdır. Devlet, bu coğrafi alanda bütün yetki ve sorumluluklarını kullanabilmektedir (Balcı, 2018: 93). İnsan topluluğu ve üzerinde yaşamını sürdürebilecek bir toprak parçası olmadan bir devletin varlığından söz edilemez. Bu yüzden Türklerde de insanların üzerinde yaşadığı ve belirli sınırlara sahip bir ülkenin varlığı söz konusuydu (Akçakaya, 2018: 19). Türkler bu nedenle tarih boyunca üzerinde varlıklarını sürdürdükleri topraklara "ülke", eski tabir ile "uluş" adını vermişlerdir (Ergüven, ?: 2). Halk uluşu sadece üzerinde yaşamlarını devam ettiren devletin asli unsuru olarak görmemiş, aynı zamanda ataların kutsal emaneti olarak kabul etmiştir. Böylece eski Türk devletlerinde ülke hükümdarın koruması gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirel, 2017: 431).

Türklerde devletin toprak parçası kutsal kabul edilmiştir. Bu kutsiyet aynı zamanda bir vatan anlayışını da temsil etmektedir (Ögel, 2017: 42). Ancak Türkler özgür bir şekilde yaşamlarını devam ettirebildikleri yerleri vatanları olarak görmüşlerdir (Ergüven, ?: 2). Özgürlük düşüncesinin beraberinde Türklerde devlet anlayışının gelişmesine katkı sağladığı ve ülkenin devletin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Türklerin sahip olduğu özgürlük düşüncesi sadece Eski Türklerde değil, ilerleyen süreçte gerek İslamiyet'in kabulü ile birlikte ortaya çıkan Türk-İslam Devletlerinde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasında kendini gösteren güçlü bir düşüncedir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının en büyük basamağı olan milli mücadele döneminin temelini özgürlük düşüncesi oluşturmaktadır. Herhangi bir ülkenin egemenliği altında yaşamlarını sürdürmek istemeyen Türk halkı, bu düşünce ile birlikte hayatta kalma mücadelesi vererek ülkelerini savunmuşlardır. Özetle, özgürlük düşüncesinin Türklerin var oldukları andan itibaren temel özelliklerinden biri olduğu söylenebilir.

Türklerin ülkesinin kutsal bir parçası olan topraklara verdiği öneme aşağıdaki olay örnek olarak gösterilebilir:

"Asya Hun Devleti hükümdarı Metehan tahta ilk çıktığı dönemlerde komşuları olan Tunguzlar ilk olarak savaş bahanesi üretmek için Mete'nin atını, daha sonra da karısını istemişlerdir. Meclis bu karara her ne kadar karşı çıksa da Metehan ikisini de Tunguzlara vermiştir. Daha sonra Tunguzlar bu kez Metehan'dan çorak bir bölgeyi istemişlerdir. Meclis atı ve karısını verdikten sonra bu çorak bölgenin de bir öneminin kalmadığını, bölgenin verilmesinde bir sakınca olmadığını söylemiştir. Ancak Metehan meclisin bu kararına karşı çıkarak atının ve karısının kendisine ait olduğunu ancak çorak toprağın ise halka ait olduğunu söyleyerek Tunguzlara karşı savaş kararı almıştır (Ögel, 2017:42)." Bu örnekten de anlaşılacağı üzere ülke topraklarının önemi bütün her şeyin üzerindedir. Ülke hükümdarın malı değil, halka aittir. Hükümdar sadece Tanrı'dan aldığına inanılan güç ile ülkeye ve burada yaşayan insanları korumak, adaleti sağlamak, yönetmek gibi güçleri elinde barındırmaktadır.

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra vatan kavramı dinsel bir boyut kazanmıştır. Kutsal kitap Kuran-ı Kerim'de vatan ile ilgili yer alan ayetlerde vatanın korunması dinin emrettiği bir öğreti olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçakaya, 2018: 21). Zaman içerisinde kurulan Türk devletlerinde dinin etkisi ve geçmişten gelen geleneksel bağlılıklar ile birlikte vatanın korunması ve varlığı birincil derecede önem arz etmiştir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar geçen süre zarfı içerisinde Milli Mücadele döneminde halk vatanları için canlarını vermekten asla çekinmemişlerdir. Bu nedenle geçmişten günümüze Türklerde vatan olgusuna verilebilecek en güzel örnek Kurtuluş Savaşı dönemidir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da geçmişteki vatan anlayışı devam etmiştir. Bu anlayışı en güzel Mustafa Kemal Atatürk'ün söylediği şu cümle ile özetleyebiliriz:

– *"Yurt toprağı, sana her şey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Fakat sen Türk Milletini ebedi hayatta yaşatmak için feyizli kalacaksın."*

(https://www.oncevatan.com.tr/yurt-topragi-her-sey-sana-feda-olsun-kutlu-olan-sensin-makale,15979.html Erişim Tarihi:06.08.2019)

1.4.2. Halk

Halk, devletin oluşmasını sağlayan en temel yapıtaşıdır. Halkı, birbirlerine ve siyasi otoriteye bağlı birçok soyun bir araya gelerek oluşturduğu insan topluluğu şeklinde tanımlayabiliriz (Akçakaya, 2018:17).

Millet ise, belirli bir ülkeye ve burada yaşama hakkına sahip, ırk, dil, din, tarih vb. gibi birçok ortak özelliğe sahip insan topluluğunun oluşturduğu beşeri bir unsurdur (Balcı, 2018: 96). Kısaca halk devlete bağlı olarak yaşayan insan topluluklarından oluşurken, milletin oluşabilmesi için dil, din, tarih gibi ortak özelliklere ihtiyaç vardır. Bir başka deyişle halk farklı milletlerden oluşabilir.

Türklerde tarihte oluşturdukları devlet ve otoritesine bağlı olarak yaşadıkları hakan ile birlikte kendi milli yapılarını oluşturmuşlardır (Durmuş, 2008: 28). Orta Asya Türklerinde halk, "kün", "budun" ve "el" şeklinde isimlendirilmiştir (Demirel, 2017:431). Ailelerin oluşturdukları topluluğa "boy" denilmiştir. Aynı soya bağlı boyların birleşmesi ile oluşturulan boylar birliği "budun" olarak isimlendirilmiştir. Budunun başında hakan bulunurdu. Eski Türklerde budunun bir devlete bağlı olması gerekmezdi. Budunlar tek başlarına da varlığını sürdürme hakkına sahipti (Çiçek, 2017: 239-240).

Tarihte Türk devletlerini "Hun" çatısı altında toplayarak ilk kez milli benliklerini kazandıran Hun hükümdarı Metehan'dır (Ergüven, ?: 3). Metehan'ın Türk devletlerini bir araya toplayarak sadece siyasi birlik değil, aynı zamanda milli bir kimlik kazandırarak millet olma anlayışı kazandırdığı söylenebilir.

Eski Türklerde devlet ve halk birbirini tamamlayan iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhun Yazıtları'nda devletin temel unsurunun halk

olduğu açıkça ortaya konulmuştur (Niyazi, 2018: 45-46). Türkler özel hukuk hükümlerine tabi özgür bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Yerleşik bir düzen yerine göçebe hayat tarzına sahip oldukları için feodal bir düzen söz konusu değildir (Demirel, 2017: 43). Toplumsal bir sınıf farklılığının olmaması Türklerde eşitlik anlayışını esas alan bir yapının olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Türk toplumunda cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün insanlar savaş için birer asker durumundadır.

İslamiyet'in kabulünden önceki dönem içerisinde millet anlayışı genel olarak bu biçimde şekillenmişken, İslamiyet'in kabulünden sonraki süreçte İslam dininin etkisiyle aynı doğrultuda şekillenmeye devam etmiştir. İslam dininin beraberinde getirdiği dini motifler ve Kuran-ı Kerim'de yer alan ayetler ile millet anlayışı dini bir boyut kazanmıştır (Akçakaya, 2018: 19).

Türklerin tarih sahnesindeki yerlerini almalarıyla birlikte kazandıkları millet anlayışı günümüze kadar hatırı sayılır bir şekilde değişikliğe uğramamıştır. Selçuklulardan günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar geçen süre içerisinde devletin benzer şekilde kurularak devam etmesine katkı sağlamıştır. Millet anlayışının özellikle Türklerin verdiği en büyük savaş olan Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Orta Asya Türk toplumlarında ilk olarak kendini gösteren millet düşüncesi devlet ve halk bağlamında iç içe geçmiş bir konumdayken, İslamiyet'in kabulü ile birlikte halk ve devlet dini motifler etrafında şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda örfi ve şer'i hükümlerin bir arada uygulanması buna örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda milli mücadele dönemi ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde halkın batılı anlamda boyut değiştirerek yeni bir kimlik kazanması Türk halkının geçirdiği değişime bir örnektir. Yapısal anlamda gerçekleşen bu değişiklik Türk halkının zaman içerisinde kazandığı halk tanımını değiştirmemiş, halk her zaman devlete bağlı bireylerden meydana gelerek devletin en temel yapıtaşını oluşturmuştur.

1.4.3. Bağımsızlık

Eski Türk devletlerinde bağımsızlık çok önemli bir yere sahiptir. Devletin asli dört unsurundan birisi olan bağımsızlık, yerleşik yaşamın aksine göçebe yaşamı benimseyen Türkler için en önemli konuların başında gelmektedir (Işık, 2018: 56). Bağımsızlık olgusu toplumun tüm kesimini etkileyerek sadece halkta değil; aynı zamanda yönetici kadronun önemsediği en önemli konu olmuştur. Göçebe Türk boylarının birleşerek bir devlet kurmaları bağımsızlık düşüncesinin hayata geçirilmesi sonucunda meydana gelmiştir. Başka bir devletin boyunduruğu altında yaşamak yerine göç etmeyi seçerek esareti reddetmişlerdir (Durmuş, 2008: 37). Türklerin başka bir bölgeye göç ederek yerleşmesine katkı sağlayan en önemli unsur ata verdikleri değer olmuştur. At sayesinde Türkler gerek savaşta, gerekse göç ederken atın hızından yararlanmışlardır. Aynı zamanda atın Türklerin özgür hissetmesine de neden olduğu söylenebilir (Balcı, 2018: 92).

Türklerde bağımsızlık, "oksızlık" şeklinde nitelendirilmiştir. Türklerin bozkırlarda yaşaması, esaret yerine özgürlüğü benimsemeleri bağımsızlık ilkesinin Türklerde devletin asli özelliği haline dönüşmesine sebep olmuştur (Sarı, 2017: 7).

Oksızlık olarak nitelendirilen bağımsızlık, toplumda hakimiyeti kullanabilme gücü şeklinde tanımlanabilir. Türklerde bağımsızlığın kullanılabilmesi töreye bağlı kılınmıştır. Ülkenin başında bulunan Kağana töreye bağlı bir şekilde ülkeyi yönetme hakkı Tanrı tarafından verilmiştir. Kağan Tanrıdan aldığı yetkileri adil ve adaletli bir şekilde kullanırsa tahta kalarak görevlerini yerine getirme hakkını elinde tutabilmektedir. Aksi halde tahttan indirilerek yerine hanedanın başka bir mensubu Kağan olarak başa getirilebilmektedir. Orhun Abideleri'nde bağımsızlık, kut olarak nitelendirilerek güç Gök-Tanrı'ya dayandırılmıştır (Özdemir, 2009: 128-129). Orta Asya Türk toplumlarında bağımsızlığın kullanıcısının Kağan ve ailesi olduğu açıkça görülmektedir.

Türklerin İslamiyet'i kabul ederek yeni bir inanç sisteminin özelliklerini benimsemesi egemenlik anlayışına dini bir boyut kazandırmıştır. İslam dinine göre; bağımsızlık yalnızca Allah'a aittir. Yöneticiler halk tarafından hizmet etmek amacıyla seçilmiş kişilerdir. Yönetim erki mutlak ve sınırsız değil aksine dinsel yasalar ile sınırlıdır. Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle kendini gösteren dinsel kurallar hükümdarın bu kurallara göre hareket etmesine zemin hazırlamıştır (Akçakaya, 2018: 16).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 1921 Anayasası ülkenin yönetim şeklini cumhuriyet olarak belirtmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinde egemenliğin tek sahibi Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ünlü sözünde de belirttiği gibi *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir."* ifadesinden de anlaşılacağı üzere millete ait olmuştur.

Sonuç olarak İslamiyet'in kabulünden önce Türk devlet ve topluluklarında ülke egemenlik gücünü Tanrı'dan aldığına inanılan Kağan ve hanedana ait kabul edilmiştir. Bağımsızlık kut ile eşdeğer kabul edilmiştir. Ancak İslamiyet'in kabulü ile birlikte bağımsızlık ve yönetim dinsel kurallar çerçevesinde şekillendirilmiştir. Töre, fıkıh, fetvalar gibi dinsel kaynaklı kurallar esas alınarak hükümdarın kurallara uygun hareket etmesi beklenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise yönetim şeklinin cumhuriyet olarak benimsenmesiyle bağımsızlık erki tamamen halka ait bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsızlık halka ait olması yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlığı amaç edindiğini açık bir şekilde göstermektedir. Aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün ve anayasanın ilgili maddesinde belirtildiği üzere devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu ve daima cumhuriyet rejimi ile yönetileceği açık bir şekilde ortaya konularak bağımsızlık vurgusu yapılmıştır.

1.4.4. Töre

Türklerde devlet anlayışının şekillenmesine katkıda bulunan son unsur töredir. Geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan Türk devletleri

her zaman yasal düzenlemeler yapmışlardır. Ortaya konulan kanunlar yalnızca halkı değil aynı zamanda yönetim erkini elinde bulunduran kesimi de bağlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk devletleri de bu hukuki düzene uygun bir şekilde yönetilerek varlıklarını sürdürmüşlerdir (Durmuş, 2008: 40).

Eski Türklerde bu yasal düzenlemeler töre şeklinde ifade edilmiştir. Türk töresi, devletin kuruluşunda ve yönetilmesinde uyulması gereken kurallar bütünü şeklinde tanımlanabilir (Pamir, 2008: 360). Aynı zamanda töre devletin sahip olduğu gücü ve düzeni ifade etmektedir. Törenin kaynağını Türklerin sahip oldukları ahlaki değer normları, dini inançlar ve atalarından miras kalan yazılı ve yazısız normlar oluşturmaktadır (Arslan, 2019: 7).

Divan-ı Lügatit Türk'te töre kelimesi "törü" şeklinde ifade edilerek, anlam olarak göreneğe karşılık gelmektedir. Ziya Gökalp ise töre ve Türk kelimelerinin aynı soydan geldiğini ifade etmektedir (Tatar-Tatar, 2005: 275-276). Töre eski dönemde Türk devletleri için siyasi bir anlam taşırken, günümüzde kavram boyut değiştirerek sosyal hayat düzeni içerisinde bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Uğurlu-Yılmaz, 2011: 951). Eski Türk devletlerinde her kesimin uyması gereken kurallar bütününü oluşturan töre, günümüz Türk toplumlarında sosyal hayat gerçeği olarak özellikle doğu bölgesinde uygulanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk devletlerinin zaman içerisinde değiştirdiği özellikler ve benimsenen yeni kurallar töre kavramının dönüşüm yaşamasına da zemin hazırlamıştır.

Töre, bir devletin temelini teşkil etmektedir. Devletin ve halkın bir düzen içerisinde varlığını devam ettirebilmesi törenin sürdürülebilmesine bağlıdır (Ögel, 2016: 283). Bu nedenle tahta geçen her Türk hükümdarı töreyi geçmişte atalarından öğrendikleri ve benimsedikleri şekilde sürdürmeye çalışmıştır. Töre kurallarının hepsi değişmez hükümler değildi. Hükümdarlar mevcut duruma göre töre hükümleri değiştirme veya yeni hükümler koyma hakkına sahiptiler (Işık, 2018: 129).

Töre herkesin üzerinde bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın törelere riayet etmesinin şart olduğu gibi yönetim gücüne sahip kağanın da töreye uyması zorunluydu. Bu zorunluluk kağanın halka karşı sorumlu olmasına ve hesap verici bir konumda bulunmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda töre kurallarına uymayan kağanların tahttan indirildikleri görülmektedir (Pamir, 2009: 360-361). Orta Asya Türk Devletlerinde gücünü Tanrı'dan aldığına inanılan kağanın yetkilerinin töre hükümleri ile sınırlandırılmış olması mutlak bir yetkiye sahip olmadığını açıkça göstermektedir. Kağanların yaptıkları iş ve eylemlerden dolayı halka karşı hesap verici konumda olması ve meşruiyet kaybı yaşayabilecek noktaya gelebilmesi töre hükümlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Töre üç kaynaktan meydana gelmektedir.

1. Gelenek şeklinde zaman içerisinde oluşanlar,
2. Kağan tarafından ortaya konulan ve halk tarafından kabul edilmiş kurallar,
3. Kurultayda alınan kararlar olmak üzere üç kaynaktan oluşmaktadır (Çiçek, 2018: 245).

Gelenek şeklinde zaman içerisinde oluşan kurallara aynı zamanda yosun hukuku adı da verilmektedir. Bu kurallar zamanla toplum içerisinde yavaş yavaş ve kendiliğinden oluşan kurallardır. İkinci olarak kağan tarafından ortaya konulan töre hükümleri kağanın Gök-Tanrı'dan aldığına inanılan kut anlayışı çerçevesinde oluştuğu söylenebilir. Tahta geçen her hükümdar Türk devletinin töresini tayin ederdi. Kağanın ortaya koyduğu kurallar Türk toplumunun töresi haline gelerek herkesin bu kurallara uyması beklenirdi (Pamir, 2009: 362-363-368). Kurultayda alınan kararlar töreyi oluşturan bir diğer kaynaktır. Kurultay, kağanın aldığı kararları denetleyebilme ve karşı çıkma hakkına sahip bir kurumdu. Böylece kağanın almış olduğu kararın aksine tersi bir karar alınabilmekteydi. Bu durum alınan kararların töre hükmü haline dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

Yukarıda da daha önce belirtildiği üzere töre değişmez kurallardan oluşan bir bütün değildir. Zaman ve şartlara göre yeni hükümler eklenerek veya mevcut hükümlerde değişiklik yapılarak törede değişiklikler yapılabilmektedir. Ancak yine de günümüz anayasalarının değişmez maddeleri olduğu gibi törede de değişmeyen hükümler yer almaktadır. Bu hükümler; adalet (konilik), iyilik (uzluk), eşitlik (tüzlük) ve insanlıktır (Demirel, 2017: 433). Günümüz anayasalarının değişmez maddeleri içerisinde barındırması gibi töre hükümlerinde de bazı değişmez maddelerin bulunduğu görülmektedir. Törenin beraberinde getirdiği sınırlamalar ve töre hükümlerine uymayan kişilerin cezalandırılması caydırıcı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Durmuş, 2008: 40). Bu düzenlemenin sonucu olarak ülke sınırları içerisinde birlik ve düzenin sağlanabildiği söylenebilir.

Orhun Abideleri'nde töre kelimesi bazı cümlelerde il, bazı cümlelerde ise il ile ilgili olarak kullanılmıştır (Balcı, 2018: 98). Buradan da anlaşılacağı üzere töre ve devlet birbirleriyle iç içe geçen ve birbirini tamamlayan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Törenin kaybedilmesi eski Türklerde devletin yok olması anlamına gelmekteydi. Devletin varlığının sürdürebilmesi, halkın huzur ve refahı törenin uygulanmasına bağlıydı. Töre, her şeyin üzerindeki en üstün güç olarak binlerce yıl varlığını sürdürmüştür.

Türk yönetim sistemi törenin oluşturduğu normların ortaya konulmasıyla şekillenmiştir. Öyle ki eski Türklerde "il gider, töre kalır" sözü ile devlet yok olsa bile törenin varlığını devam ettireceği açık bir şekilde görülmektedir. Bu noktada ise Türk devletini hukuk devleti olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Uygulanan töre hükümleri Türk toplumlarının Orta Asya'dan günümüze kadar hukuki düzenlemelere önem verdiği ve bütün toplumlarda yönetimin yasal bir zemine dayandığı açıkça görülmektedir. Böylece hukuki açıdan bir düzenin varlığı ülkede düzenin sağlanmasına yönetimin ise kolay bir şekilde gerçekleştirilmesine katkı sağlamıştır.

1.5. Türklerde Devletin Kaynakları

Bozkır kültürü içerisinde uzun yıllar yaşamlarını sürdüren Türkler zamanla yeni özellikler kazanarak güçlü bir siyasal düzen ve teşkilat yapısı oluşturarak, devleti meydana getirmişlerdir. Türk devletinin kurulmasında, Türk devletinin kaynakları olarak nitelendirebileceğimiz bozkır kültürü, sosyal yapı, inanç, ekonomi, Türk insanının sahip olduğu kültür ve sanat anlayışı, sözlü ve yazılı kaynaklar önemli bir yere sahiptir. Türk devleti, tüm bu kaynaklar ve adalet, sınıfsızlık, eşitlik gibi ilkeler çerçevesinde gelişerek varlığını sürdürmüştür.

1.5.1. Bozkır Kültürü

Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında yaşamlarını sürdüren Türkler, bölgenin güneybatı-kuzeydoğu ve doğu-batı kısmına doğru bir yerleşim düzeni içerisinde büyük bir alanda yayılım göstermişlerdir. Bölgenin etrafı yükseklikleri 4000 metreyi aşan dağlar ile çevrilidir. Ancak bölgede tek tip bir yeryüzü şekli söz konusu değildir. Orta Asya olarak adlandırılan bölge dağların yanı sıra ova ve yayla gibi yeryüzü şekillerini de bünyesinde barındırmaktadır. Orta Asya bozkırları da yüksekliği 1200-1400 metre arasında değişen geniş yaylalardan oluşmaktadır (Balcı, 2018: 73-74).

Orta Asya'nın geniş coğrafyasında varlıklarını sürdüren Türkler, Altay-Sayan Dağları'nın güneyinde yer alan geniş yeşil sahalarda bozkır kültürünü geliştirmişlerdir. Bölge hayvancılığa elverişli, bol otlaklı geniş sahalara ve düzenli bir şekilde tarımsal faaliyetleri sürdürmeye oldukça elverişli bir konumdadır (Şahin, 2018: 521). Aynı zamanda Türk kültürünün temel karakterinin şekillendiği bozkırlarda kış mevsiminin çok soğuk geçmesi kışlak-yaylak hayatını zorunlu kılmıştır. Türkler kış mevsiminde kışlaklarında oturarak tarımsal faaliyetlerle uğraşmaya ve yaşamsal faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişler, yaz mevsiminde ise otların bol olduğu yaylalara çıkarak hayvancılık yapmaya devam etmişlerdir. Aynı zamanda bozkırın ağır doğa şartları Türk insanının yaşayış tarzı, eğitim, karakter gibi özelliklerine etki ederek gelişmesini sağlamıştır (Durmuş, 2008: 30). Bozkır kültürünün Türklerin

ekonomik faaliyetleri ve sosyal yaşamları üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. Yaşanılan coğrafi ortamın zorluk şartlarının ve çevresel faktörlerin sosyal hayat üzerinde doğrusal bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bozkır kültürünün en önemli iki göstergesi at ve demirdir (İlgen, 2005: 817). Türklerde demir madeninin varlığı başka kavimler üzerinde üstünlük kurulabilmesine imkan sağlamıştır. Türklerde demir ocaklarının varlığı burada demir ok uçlarının yapılarak savaşlarda ve toplumsal yaşamda diğer toplumlara göre gelişmişlik düzeyinin artmasına sebep olmuştur (Akçakaya, 2018: 23). Dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı hızlı hareket edilmesine olanak sağlayan at ise Türkler için vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. At için gerekli olan bütün koşum takımları Türkler tarafından bulunmuştur. Atlı-göçebe bir topluluk olan Türkler atın üzerinde kendilerini özgür hissederek bir bütün oluşturmuşlardır (Roux, 2017: 55).

Bozkırlarda yaşayan insanlar için tehlikenin nerede ve ne zaman ortaya çıkabileceği belirsizdir. Bu nedenle bozkır insanı daima tehlikelere karşı hazır ve savaş için teşkilatlı bir yapıya sahip olmuştur (Balcı, 2018: 74-75). Ağır ve zor şartlar altında yaşayan bozkır insanının karakteri bu koşullardan etkilenerek kahramanlık, yiğitlik, ahlak, cesaret ve terbiye yönünden büyük bir gelişme göstermiştir. Bunun yanı sıra eşitlik ve hoşgörü bozkır kültürünün değişmez temel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçakaya, 2018: 24).

Sonuç olarak bozkır kültürü, Türk kültürünün gelişmesinde önemli bir noktaya sahiptir. Olumsuz doğa şartları Türklerin karakterlerinin biçimlenmesine yardım ederken, bozkır kültürünün beraberinde getirdiği göçebe yaşam Türklerde özgürlük hissinin oluşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda dışarıdan gelebilecek ani saldırılara karşı düzenli bir örgütlenmeye gidilmesi ileriki dönemler için siyasal açıdan güçlü bir teşkilatlanmanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

1.5.2. Sosyal Yapı

Eski Türklerde toplumsal yapının temel olarak şekillenmesine yardımcı olan unsur bozkır kültürüdür. Bozkır kültürü içerisinde varlıklarını sürdüren Türkler bu ortamda ekonomi, kültür, sosyal yaşam ve temel karakteristik özelliklerini şekillendirebilmişlerdir.

Türklerin tarihteki yerinin ve önemini anlaşılabilmesi amacıyla en önemli ana kaynak olarak nitelendirebileceğimiz Orhun Abideleri'nde Türk sosyal yapısı;

Oğuş: Aile

Urug: Aileler Birliği

Bod: Boy, Kabile

Bodun: Boylar Birliği

İl: Devlet biçiminde örgütlenmiştir (Kafesoğlu, 2013: 219).

Ünlü Türk düşünür Ziya Gökalp'e göre aile; ok-boy-soy-ocak-yuva şeklinde teşkilatlanmıştır. Sosyal yapı ise; aşiret-il-ilhanlık-sultanlık-milli devlet biçiminde örgütlenmektedir (Genç, 2009: 55). Bu iki örgütlenmeye bakıldığında sosyal yapının giderek büyüdüğünü, ailenin ise küçülme yaşadığı söylenebilir.

Türk toplumunun en temel birimi olan "oğuş" yani aile kan akrabalığına dayalı bir yapı teşkil etmekteydi. Temelde aile; baba, oğul ve torunlardan oluşan sosyal bir birlikteliktir ve aile reisi babadır. Aileden evlenerek ayrılan kızlar ve çocukları ailenin bir üyesi olarak kabul edilmemektedir (İlgen, 2005: 827). Ataerkil bir aile düzenine sahip olan Türklerde aile yapısı geniş aile tipi biçiminde algılansa da esas olarak çekirdek aile yapısı benimsenmiştir. Bunun sebebi Türklerde aile yapısının "genose" ve "zadruga" olarak adlandırılan aile yapılarından oldukça farklılık göstermesidir. Eski Yunan Uygarlığı'nda görülen "genose" ve Roma Uygarlığı'ndaki "gens" (geniş aileler) tipi ailelerde, ailenin

bütün üyeleri aile reisi olan babanın mal varlığı olarak sayılmaktadır. İslavlarda görülen geniş aile tipi olan "zadruga"da ise aile reisi aile üyelerini köleleri olarak görmektedir. Aile halkına karşı iyi niyet ve eşitlikçi bir tutum yerine, aksine çok sert ve kaba davranışlarda bulunulmaktadır. Aynı zamanda çocukların mirastan pay alma ve söz hakkı yoktur (Genç, 2009: 56).

Her üç aile yapısına bakıldığında Türklerde aile yapısının diğerlerine oranla çok farklı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Türklerde eşitlik ve ortaklık esas alınırken, diğer ailelerde böyle bir durum söz konusu değildir. Türklerde ortaklık için verilebilecek en iyi örnek otlakların ve hayvanların birlikte kullanımıdır. Türk aile yapısı her ne kadar ataerkil bir yapıya sahip olsa da kadınların hakları her zaman korunarak saygı gösterilmiştir. Bu da Türklerde eşitlik prensibine doğrudan gösterilebilecek bir örnektir.

Türklerde ailenin kurulabilmesi için töreye uygun bir şekilde evliliğin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kelime anlamı olarak "evlenme" veya "evlendirme" erkek veya kız çocuğunun evlenerek baba evinden ayrılması ve yeni bir aile kurması anlamına gelmektedir (Mandaloğlu, 2013: 137). Türklerde evlilik dışarıdan evlenme olarak adlandırılan "exogamie" yoluyla gerçekleştirilmektedir. Evlenen erkek çocukları haklarını alarak evden ayrılırlardı. Sadece en küçük erkek çocuğu evlendikten sonra baba ocağında kalırdı. Bu yüzden en küçük çocuğa "ocak tüttüren" anlamına gelen "ot-tigin" denilmiştir (Koca, ? : 9-10). Aynı zamanda Türklerde "leviratus" olarak nitelendirilen ölen erkek kardeşin eşi ile evlenme veya dul ancak genç ve çocuksuz üvey anne ile evlenme şekli de bulunmaktadır (Kafesoğlu, 2013: 220). Leviratus uygulamasının temel sebebi olarak eşlerini kaybeden kadınların aile içerisinde kalarak yaşamaya devam etmelerinin sağlanması ve Türklerdeki ortak mülkiyet anlayışının bir sonucu olarak varlığını gösterdiği söylenebilir.

Erkeklerin evlilikleri dışında kızlar evlenirken Türk aile yapısının temeli olarak kabul edilen "kalın", erkek ailesi tarafından kızın ailesine verilen bir bedeldir. Eski Türklerde uygulanmakta olan kalın günümüzde bazı bölgelerde halen uygulanmakta olan başlık parası ile aynı anlamı taşımamaktadır. Kalın,

kızın ailesine kızı yetiştirdikleri için yapılan harcamalara karşılık verilen bir maldır (Mandaloğulu, 2013: 142-143). Eski Türklerde kalın uygulaması başlık parasının anlamını taşısaydı Türk ailesinin temel karakterini teşkil edemezdi. Çünkü Türklerde kadın alınıp satılacak bir mal olarak görülmemiş, aksine her zaman önemli bir itibara sahip olmuştur.

Türk tarihinde kadınlar her zaman önemli bir konuma sahip olmuşlardır. Bozkırın ağır şartları ile başa çıkmayı başaran Türk kadınları da erkeklerle eşit güçte görülmüştür. Eski Türk topluluklarında özgür bir yaşam süren kadınlar, Asya Hun İmparatorluğu'ndan itibaren at binip savaşa katılarak ok atan, top oynayan ve güreş yapan kişiler olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Türk kadını saygın bir konuma ve güce sahipti. Bu nedenle kadınların savaşta esir düşmeleri bir alçalma olarak kabul edilirdi (Kafesoğlu, 2013: 220-221).

Toplumsal yapıda aileden sonra gelen ikinci unsur "urug" yani "aileler birliği"dir. Aileler birliğini, kısaca sülale olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır (Balcı, 2018: 86). Sosyal yapının birinci ve ikinci basamağını oluşturan aile ve aileler birliğinin bir araya gelmesi ile birlikte boylar meydana gelmektedir. Boyların yöneticisi olan boy beyleri, aileler ve aileler birliğinin temsilcileri aracılığıyla seçilmektedir. Boylar, kendilerine ait toprak parçalarına ve belli bir oranda askeri gücü bünyesinde barındıran siyasi bir birlikteliktir. Boy beylerinin varlığı, askeri güç ve toprağa sahip olmaları boyların siyasi bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir (İlgen, 2005: 28).

Boyların birleşmesiyle oluşan siyasi birliğe "bodun" denilmektedir. Bodunların başında sahip olduğu toprak sayısı ve genişliğine göre yabgu, ilteber, şad gibi yöneticiler bulunmaktadır. Ayrıca bodunların özellikle bir devlete bağlı olması gerekli değildir (Çiçek, 2018: 240). Boylar aynı soya ait ailelerden oluşurken, bodunların ise boyların bir araya gelerek oluşturdukları işbirliği sonucu meydana geldikleri görülmektedir.

Son olarak bodunların birleşmesi ile birlikte en son basamak olan "il" yani devlet oluşmaktadır. Devleti oluşturan bodunların en fazla güce sahip bodunun

lideri “hakan” sıfatıyla devletin başına devletin başına geçerek ülkeyi yönetirdi. Hakan olarak başa geçen kişinin mensup olduğu boyun adı devletin adı olarak kabul edilir ve devlet bu şekilde adlandırılırdı. Hakan ülkeyi yönetme ve halkını korumakla görevlidir. Aynı zamanda hakana ülkeyi yönetmede yardımcı “kurultay” adı verilen bir kurum yardımcı olmaktadır. Hakanın ve kurultayın aldığı kararların töreye ters düşmesi gibi bir durum söz konusu değildir (Işık, 2018: 41-42).

Görüldüğü üzere, Türk toplumunun temelini oluşturan en küçük birim olan aileden en son basamak olan devlete kadar belirli bir düzen söz konusudur. Toplumsal yapının temel yapıtaşı olan ailenin varlığı ve birleşerek oluşturulan uruglar, boylar ve nihayet son aşamada bodunların birleşerek oluşturdukları devlet düzeni sayesinde Türkler uzun yıllar boyunca bu düzeni koruyarak var olmaya devam etmişlerdir. Aileye verilen önem töreye uygun hareket edilmesi ile birlikte sağlam temellere oturtulan Türk devlet teşkilatı ve beraberindeki yönetim anlayışı Türklerin uzun yıllar farklı coğrafyalarda hüküm sürmelerini sağlamıştır.

1.5.3. İnanç ve Ahlaki Yapı

Türk devlet ve topluluklarının tarih sahnesinde yerlerini alması ile birlikte dini inanç sistemleri ve ahlaki yapıları şekillenmeye başlamıştır. Türkler, kendi oluşturdukları inanç yapıları ve aynı zamanda etkileşim halinde oldukları kavimlerin dini inanışlarından etkilenerek zaman içerisinde birçok dine, tabiat varlıklarına ve atalar kültüne inanarak dinsel yaşamlarını şekillendirmişlerdir (Işık, 2018: 61).

Bozkır kültürünün özelliklerini bünyesinde taşıyan Türklerin inanç biçimlerini üç gruba ayırabiliriz. Bunlar sırasıyla:

1. Doğa varlıklarına olan inanç
2. Atalar kültü
3. Gök-Tanrı inancıdır.

Doğa varlıklarına olan inanç: Türkler için doğa, içerisinde birçok sırrı ve mucizeyi içerisinde barındıran bir oluşumu ifade etmektedir. Doğayı yaratan gücün Tanrı olduğu düşünüldüğünden doğaya karşı saygı söz konusudur (Kızıldağ, 2019: 895). Doğada bulunan birçok varlığın bir ruha ve güce sahip olduğunu düşünen Türkler özellikle dağ, kaya, ırmak, ağaç, kılıç gibi varlıklara bir kutsiyet atfetmiştir. Aynı zamanda Hun İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yıllarda Güneş, Ay ve yıldızların, Göktürk İmparatorluğu zamanında ise yer ve sular kutsal kabul edilmiştir (Kafesoğlu, 2013: 290-291).

Atalar kültü: Eski Türklerde ölen kişilere saygı göstermek ve onları yüceltmek amacıyla geride bıraktıkları hatıralar kutsal sayılırdı. Göktürk İmparatorluğu, Tabgaçlar ve Asya Hun İmparatorluğu döneminde ölen büyük Türk ataları için kurban sunma geleneği gerçekleştirilen ritüeller arasındadır. Aynı zamanda Türkler ölen kişilerin kurganlarının belirlenebilmesi amacıyla kurganın etrafını yüksek tepeciklerle örterek etrafını taşlar ile çevirirlerdi. Balbal adı verilen heykeller ölen kişinin mezarı başına dikilerek, kişinin anılmasını sağlanırdı (Kafesoğlu, 2013: 292-293). Günümüzdeki Türk toplumlarında da halen ölen kişiye olan saygı ve kutsiyet duygusunun devam ettiği söylenebilir.

Gök-Tanrı inancı: Türk topluluklarının çoğunda bilinen en yaygın inancı Gök-Tanrı dini oluşturmaktadır. Doğa olaylarının yaşanmasını sağlayan, insanlara can verip yardım ederek varlıklarını sürdürmesini sağlayan Gök-Tanrı olduğu düşüncesi bu inancın benimsenmesinin temel sebebini oluşturmaktadır. Aynı zamanda dünyayı yoktan var edenin, Türk kağanına hükmetme gücü verenin Tanrı olduğuna inanılırdı. Tanrının buyruklarına uymayan kişilerin ağır bir şekilde cezalandırılacağı düşüncesi hakimdi. Türk kağanları savaş öncesinde ve diğer topluluklar ile anlaşmalar yaparken, gökyüzüne bakıp ellerini gökyüzüne kaldırarak Gök-Tanrıya dua ederlerdi (Aksoy, 2018: 278-279-Işık, 2018: 62-63). Eski Türk toplumlarında göğe el kaldırarak dua etme şekli günümüz Türk toplumlarında da varlığını devam ettirmektedir.

Bu inançta Tanrı mavi, sonsuz ve güçlüdür. İnsanlar için hükümlerini verir, uymayanları ise ağır bir şekilde cezalandırır. Gök-Tanrı inancında yer, gök ve sular kutsal kabul edilmiştir (Roux, 2018: 147-148). Din adamları "kam" şeklinde isimlendirilmiştir. Gök-Tanrı dininde cennet ve cehennem kavramları "uçmağ" ve "tamu" olarak kendilerini göstermiştir. İyilik yapanların cennete, kötülük yapanların ise cehenneme gideceği düşüncesi hakim olmuştur. Bu da ölümden sonra yaşamın varlığına inanıldığının bir işaretidir. Aynı zamanda Orhun Abideleri'nde "Umay" adı verilen bir Tanrıçanın varlığından söz edilerek yeni doğum yapan anneleri ve çocukları koruduğu dile getirilmektedir (Işık, 2018: 67-68).

Tabiat varlıkları, atalar kültü ve Gök-Tanrı inancı dışında Türkler, çevre toplulukların ve kültürlerin etkisi ile birlikte birçok din ile tanışmıştır. Bu dinlere baktığımızda karşımıza ilk olarak Şamanizm gelmektedir.

Şamanizm hakkında yapılan çalışmalar sonucunda, bazı araştırmacı-yazarlar Türklerin ulusal dini olarak kabul etse de, ayrıntılı araştırmalar neticesinde Şamanizm'in değil, İslamiyet'in ulusal din olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Şamanizm'in bir din özelliği taşımadığı aksine sihirsel bir yapısının olduğu sonucuna varılmıştır. Şamanizm'de bulunan "şaman"lar, din adamı vasfından uzak, halkın sağlık sorunları ile uğraşan, sihirler ve büyüler yapan, dünya-dışı varlıklarla iletişim kurduğuna inanılan kişilerdir. Aynı zamanda Şamanizm'de kutsal kitap ve peygamber olmayışı bir din olmadığını açık bir şekilde göstermektedir (Eroğlu-Kılıç, 2005: 763).

Müslüman olmadan önce Türkler, Gök-Tanrı dini haricinde Budizm, Hristiyanlık, Musevilik ve Maniheizm dinlerini de benimsemişlerdir. Maniheizm dininde yer alan öğretilerden bazıları olan savaşmamak ve et yemenin yasak olması kuralları, Türklerin alışmış olduğu davranışların aksine bir durumdur. Özellikle Uygur Türkleri tarafından benimsenen Mani dini, Türklerin hayvancılıktan ziyade yerleşik hayata geçerek tarımsal faaliyetlerle ilgilenmelerine zemin hazırlamıştır. Savaşmanın yasak olması Türk toplumunu açık hedef haline getirerek, başka devletlerin hakimiyeti altına girmesine ve

asimile olmasına sebep olmuştur. Maniheizm dışında Budizm'inde beraberinde getirdiği yerleşik hayat ve savaşın yasaklanması Türklerin en temel karakteristik özelliklerinden birisi olan savaş kabiliyetlerinin yok olmasına yol açmıştır (Işık, 2018: 71-72).

Eski Türklerin Maniheizm ve Budizm dinlerini benimsemeleri kültür ve sanat anlayışlarının değişmesine yol açmıştır. Türkler, her iki dinin etkisiyle edebi ve mimari eserler vermişlerdir. Aynı zamanda Budist Türklerin günümüze kadar ulaşmayı başaran eserleri mevcuttur (Klimkeit, 2009 : 97).

Hristiyanlık ve Musevilik dininin Türkler arasında yaygınlaşması ticaret sayesinde olmuştur. Yahudi tüccarların, Türk toplumu içerisinde faaliyetlerini sürdürmesi ve Kavimler Göçü sonucunda Türklerin Avrupa'ya ve Balkanlara doğru hareket etmesiyle Hristiyanlık ile tanışmışlardır. Hristiyanlığın benimsenmesi ile Türkler asimile olarak milli kimliklerini kaybetmişlerdir.

1.5.4. Türklerde Ekonomik Yapı

Orta Asya Türk toplumlarının ekonomik temeli bozkır kültürünün elverdiği şekilde gelişme imkanı bulmuştur. Türklerin ekonomik hayatı; tarım, zanaat, ticaret ve özellikle hayvancılık etrafında şekillenmiştir (İlgen, 2005: 829).

Türklerin ekonomik hayatının temel yapıtaşını hayvancılık oluşturmaktadır. At, koyun, sığır gibi hayvanların otlakların bol olduğu yerlerde beslenmeleri ile ekonomik olarak kazanç sağlanmaktaydı. Hayvancılığın çok fazla kazanç kapısı sağlamaması ticaretin gelişmesine yol açmıştır. Türkler, bozkır kültürünün temelini oluşturan hayvanlar ve hayvanlardan elde edilen maddelerin ticaretini yaparak ekonomik gelirlerini artırmaya çalışmışlardır. Özellikle komşu ülke Çin ile yapılan ticaret sonucunda Türkler, Çin ipeğinin karşılığı olarak deri, kımız, kürk ve canlı hayvanları Çin'e vermişlerdir (Mandaloğlu, 2013: 130-134-136).

Türklerin ticari faaliyetlerini gerçekleştirdikleri güzergahların başında İpek Yolu gelmektedir. İpek Yolu, Uzakdoğu ile Akdeniz'i birbirine bağlayan bir

köprü görevi görmektedir. Bu yol ismini o dönem oldukça önemli olarak görülen ve ticari ilişkilerde para yerine geçen ipekten almaktadır. Aynı zamanda İpek Yolu'nda sadece ipek ticareti değil, madenler ve değerli taşlar gibi çeşitli mallarında ticaretinin yapıldığı bilinmektedir (Roux, 2018: 125). İpek Yolu dışında bir diğer ticaret güzergahı Kürk Yolu'dur. Kürk Yolu, Hazar ve Bulgar ülkeleri ile Uzakdoğu arasında ticaret yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu yolda hayvan kürkleri ve onlardan üretilen ayakkabı, ceket gibi giysilerin ticaretin yapılmaktaydı. Böylece Türkler bu iki ticaret yolu sayesinde ihtiyaç duydukları ürünleri hem komşu ülkelerden satın alma hem de ellerinde bulunan ürünleri satma imkanına sahip olmuşlardır (Mandaloğlu, 2013: 137-138). Böylece Türkler ve diğer uygarlıklar arasında gerçekleştirilen ticaret sayesinde kültürel bir kaynaşmanın yaşanarak kültür aktarımı gerçekleştiği söylenebilir.

Türklerin aynı zamanda madencilik konusunda gelişmiş olması, onlara yeni bir ticaret kapısı açmıştır. Türklerin demir madeni sayesinde üretimini gerçekleştirdikleri silah, ok, kalkan gibi madeni ürünler ile alınan mallar karşılığında bu ürünler ile takas yapılmıştır (Gökalp, 1974: 337). Türklerin madenden yapılmış olan ürünleri takas etmesi madencilikte gelişerek ihtiyaçlarından fazlasını ürettiklerini göstermektedir.

Eski Türkler, savaş için üretilen ürünler konusunda komşu ülkelere oranla daha fazla gelişme göstermişlerdir. Demir madeni ile üretilen ürünlerin yanı sıra bakır, bronz ve altından yapılan süs eşyaları, kemer tokaları gibi ürünler Türklerin sadece demir zanaatında değil, aynı zamanda diğer madenleri işleme konusunda da oldukça ustalaştıklarını göstermektedir (Taşağıl, 2018: 63).

Hayvancılığın birinci sırada yer aldığı bozkır kültüründe zanaatkarlığın yanı sıra tarımda ikinci sırada yer almaktadır. İlkel tarım aletleri ile gerçekleştirilmeye çalışılan tarımsal faaliyetler tohum ekip-biçme şeklinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak tarımsal ürünlerin elde edilmesi daha çok komşu ülkelerde takas yolu ile gerçekleştirilmiştir (Avcıoğlu, 2006: 329). Orta Asya'nın sahip olduğu iklim Türklerin sadece su kenarlarında tarımsal

faaliyetlerde bulunmasına olanak veriyordu. Özellikle Uygurlar tarafından oluşturulan sulama kanalları ile birlikte sulu tarım yapılmaya başlanmıştır (Genç, 2009: 51). Sulu tarımın beraberinde yerleşik yaşamı getirdiği söylenebilir. Zira göçebe olarak yaşamlarını sürdüren Türklerin özellikle sulama kanalları oluşturarak sulu tarım uygulamasına geçmesi temel özelliklerinden birisi olan göçebelikten vazgeçerek yerleşik düzeni benimsemelerine yol açmıştır.

Türk toplumlarında mali yapıya baktığımızda askeri teşkilatın hemen ardından ikinci olarak düzenlenen yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin mali yapısını vergiler, borçlar ve diğer devletlerden alınan haraçlar oluşturmaktadır. Aynı zamanda Hun Devleti'nin vergi, borç ve faizlerinin yapılarını gösteren belgeler günümüze kadar ulaşmıştır. Asya Hunları'nda vergileri toplamakla yükümlü özel memurların varlığı maliyeye büyük bir önem verildiğini açıkça göstermektedir. Göktürkler, Uygurlar ve Hazarlarda vergi toplama ve mali işlerden sorumlu kişiler olan "tudunlar", hükümdar tarafından yetkilendirilerek vergileri kontrol etmek ile yükümlü olan kimselerdi. Diğer toplumlardan toplanan gelirler "vergi" olarak adlandırılsa da, Çinliler ödedikleri vergiyi "hediye" biçiminde adlandırmayı tercih etmişlerdir. Çinlilerin vergiyi bu şekilde adlandırmalarının nedeni, Türklere vergi vermeyi şerefli bir durum olarak kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır (İlgen, 2005: 836-837).

Bozkır Türklerinin ekonomik yapısının şekillenmesinde yaşanılan coğrafyanın sert ve zorlu koşullarının elverdiği şekilde biçimlendiği söylenebilir. Özellikle bozkırın hayvancılık için oldukça uygun olması, tarım ve zanaata göre daha fazla yayılma alanı bulmasına imkan sağlamıştır. Hayvancılığın beraberinde getirdiği ticaret olgusu, Türklerde olmayan ürünlerin hayvansal ürünlerle takas usulü ile değiş-tokuş yapılmasına olanak sağlamıştır. Böylece Türkler ve komşu ülkeleri arasında ticaretin canlanmasının yanı sıra kültür aktarımının da yaşandığı söylenebilir.

Maden açısından demir yataklarının bol olması Türklerin diğer kavimler üzerinde üstünlük kurmalarına sebep olmuştur. Böylece Türkler ellerindeki

rezervler sayesinde yaptıkları araç-gereçlerle ihtiyacı olan ürünleri takas yolu ile değiştirerek elde etmişlerdir. Aynı zamanda demirden üretilen ok uçları, mızrak, kalkan gibi savaş malzemeleri Türklere savaşta diğer toplumlara göre daha fazla güç kazandırmıştır. Türklerin demirin yanı sıra bakır, bronz, altın gibi madenleri işleyerek süs eşyaları yapması kuyumculuk zanaatında da ilerlediklerini ortaya koymaktadır. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda Türklerin sanayide geliştiği açık bir şekilde görülmektedir. Sanayinin gelişmesi ticaretin gelişmesine katkı sağlayarak Türklerin ekonomik hayatının canlanmasına ve mali yapılarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Türklerde mali yapının oluşturulması İpek ve Kürk Yolu gibi önemli ticaret noktalarından alınan vergi ve haraçlarla birlikte şekillenmiştir. Böylece hazineye düzenli bir gelir akışı olduğu söylenebilir. Oluşturulan bu düzen sayesinde Türklerin ekonomilerinin geliştiği söylenebilir. Aynı zamanda vergi toplamakla görevlendirilen özel memurların varlığı ile hem hazinenin hem de devletin teşkilat yapısının şekillenmesine katkıda bulunduğu açıkça görülmektedir.

1.5.5. Türklerde Kültür ve Sanat Anlayışı

Dünya üzerindeki bütün ülkelerde olduğu gibi Türk devletlerinin de kendine ait bir kültür ve sanat anlayışı mevcuttur. Türklerin yaşamını şekillendiren bozkırın sert yapısı, kültür ve sanat anlayışının şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Türk kültürü, Türklerin dünya üzerinde ve tarihte ilk kez yer almalarından günümüze kadar geçen süre zarfı içerisinde oluşturdukları etkinlikler bütünüdür. Türk kültürünün oluşmasında Türklerin tarih sahnesine çıktıkları coğrafya olan Orta Asya'nın rolü büyüktür. İslamiyet'in kabulünden önceki bu dönemde Türk kültürünün gelişmesine ve şekillenmesine komşu ülkeler olan Çin ve Hindistan'ın etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Türkler; ticaret, anlaşma, savaş gibi faktörlerle etkileşim halinde olduğu ülkelerin kültürlerini ister istemez benimsemiş ve kendi kültürünün bir parçası haline getirmişlerdir. İslamiyet'in

kabulünden sonra ise Müslüman Türkler, Arap ve İran kültürünün getirdiği yenilikler ile birlikte kültür ve sanat anlayışlarını İslami özelliklere uygun biçimde şekillendirmişlerdir (Turan, 1994: 41-42).

Bozkır kültürünün beraberinde getirdiği zorlu coğrafi şartlara bağlı olarak ve hayvanlar ile olan ilişkilerin bir bütün oluşturmasıyla Türklerde sanat anlayışı şekillenmiştir. Bu anlayış çerçevesinde kemer tokaları, kılıçlar, koşum takımı gibi eşyaların üzerine hayvan figürleri eklenerek yukarıda adı sayılan ürünler ortaya konulmuştur (Genç, 2009: 57). Türkler için çok önemli bir simge olan demir madeni ise toplumsal hayatın her anında var olmuştur. Demir madeni sayesinde kurtulduklarına inanan Türkler, demircilik zanaatını kutsal kabul etmişlerdir. Demirden imal edilen birçok ürün ortaya koyan Türkler bunun yanı sıra altın, gümüş gibi değerli taşları da işleyerek zanaatlarını geliştirmişlerdir (Kösoğlu, 2012: 48). Altın ve gümüş madenleri özellikle hükümdarların çadırlarına ve tahtlarına işlenmiştir (Güney, 2002: 81).

Temel geçim kaynakları hayvancılık olan Türkler, dokumacılık tekniğini de geliştirmişlerdir. Özellikle Hun dönemine ait kurganlarda deri, keçe, yün gibi ürünlerden elde edilen giysiler, çizmeler ve başlıklar bulunmuştur. Aynı zamanda halı, kilim ve keçeden imal edilen çadırlar bulunan diğer kalıntılar arasındadır (Taşağıl, 2018: 60). Araştırmalar sonucunda bulunan tüm bu giysilerin bozkırın sert iklim koşullarına bağlı olarak şekillendiği söylenebilir.

Bozkırın mimari yapısı incelendiğinde ise karşımıza anıt-mezarlar, heykeller ve balballar çıkmaktadır. Heykel sanatında özellikle Uygurların ön plana çıktığı bilinmektedir. İlk olarak normal insan boyutunda olan heykeller, zamanla on metreyi geçen sanat eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir, 2018: 134). Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Kül-Tegin ve Bilge Kağan anıtları önemli mimari eserler olarak tarihteki yerlerini almıştır. Her iki anıtında duvarlarına savaş betimlemeleri yapılması için Türk diyarına Çinli ressamlar çağırılarak onlardan yardım alınmıştır. Kül-Tegin ve Bilge Kağan anıtları Türk ressamlar tarafından inşa edilerek tarihe kazandırılmıştır (Genç, 2009: 58).

Çin kaynakları Hun Türklerine ait toplamda 29 tane türkü olduğunu ve telli, nefesli ve darbeli olmak üzere çeşitli sazlara sahip oldukları hakkında bilgiler vermektedir. Aynı zamanda Attila, Burgand kralına bir Hun mızıkası göndermiştir. Sazlar içerisinde en çok bilinen telli kopuz ise günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Kösoğlu, 2012: 49).

1.5.6. Sözlü ve Yazılı Kaynaklar

Türklerde devletin kaynaklarını oluşturan son unsuru sözlü ve yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Sözlü ve yazılı kaynakları; destanlar, mitler, sav, sagu, koşuk, kitabeler ve devlet yönetimini ele alan diğer eserler olarak gruplandırabiliriz.

Sözlü kaynaklara baktığımızda karşımıza ilk olarak yüzyıllardır dilden dile dolaşarak varlığını sürdüren ve sonradan yazıya geçirilmiş olan destanlar çıkmaktadır.

1.5.6.1. Destanlar

Destanlar, toplumsal hayatta yer alan önemli kişilerin hayatlarını, verdikleri mücadeleyi ve kahramanlıklarını anlatan, sözlü veya yazılı olarak günümüze kadar ulaşmayı başaran eserlerdir. Türklerin Orta Asya'da ilk kez ortaya çıkmalarından itibaren bölgede verilen hayatta kalma savaşı ve mücadeleler neticesinde kahraman olarak öne çıkan topluluk liderlerinin ilk destanlara konu olduğu bilinmektedir. Türk destanlarının oluşum sahasını ve Altay Dağlarının bulunduğu coğrafya, Moğolistan, Kazakistan ve Kırgızistan topraklarının bulunduğu saha oluşturmaktadır. İlk Türk destanlarının ortaya çıktığı Türk topluluklarını ise Göktürk Devleti, Uygurlar, Saka ve Hun İmparatorluğu oluşturmaktadır (Tunç-Akbulut, 2016: 84).

İlk Türk topluluklarında dağ, göl, ağaç ve gökyüzünden inen ışık huzmesi gibi unsurların yanı sıra at, kurt, geyik, kartal gibi hayvanlar kutsal olarak görülmüştür. Türk destanlarının önemli bir kısmında kurt figürü ön plana çıkmakta ve bir kutsallık kazanmaktadır. Kurda bahşedilmiş olan bu kutsiyet

ilk kez Türk adını devlet ismi olarak kullanmış olan Göktürk Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen Aşina ailesinin atasının dişi bir kurt olarak kabul edilmesi, Türk devletlerinin tuğlarının altın başlı kurt sembolü taşıması, İskitler, Asya Hun Devleti, Tabgaçlar ve Uygurlar devletinde kurdun yol gösterici olduğuna inanılması gibi daha sayılabilecek pek çok sebepten ötürü kutsal olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda ordu teşkilatına da "böri" denilmesi kurdun Türkler için önemini doğrudan göstermektedir (Işık, 2018: 91-92).

Türk destanları içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan Oğuz Kağan Destanı, Hunlar dönemine aittir. Oğuz Kağan Destanı'nda yer alan bozkurt, ışık ve geyik ana karakterleri oluşturmaktadır. Bu destanda kurt yardımcı rolü üstlenerek hakana rehberlik etmiştir (Tunç-Akbulut, 2016: 85). Türklere ait bir diğer destan örneği olan ve yine kurda verilen önemin açıkça görüldüğü Bozkurt Destanı, Göktürklere aittir. Bozkurt Destanı'nda da kurt Oğuz Kağan Destanı'nda olduğu gibi ana karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bozkurt Destanı hakkında bilgiler Çin kaynaklarında yer almaktadır. İki farklı isimle adlandırılan bu destan Moğollar döneminde Reşid'üd-din tarafından Ergenekon Destanı olarak adlandırılmıştır (Kafesoğlu, 2013: 317).

Kurt figürünün yanı sıra Türk destanlarında ağaç ve kaya figürlerine de rastlanmaktadır. Bunun en tipik örneklerini Uygurlara ait olan Türeyiş ve Göç Destanlarında görmekteyiz. Türeyiş Destanının konusunu ağaçtan doğan beş çocuk oluşturmaktadır. Destanda Bögü Kağan baş kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bögü Kağan tarihte Maniheizm dinini benimsemiş bir hükümdardır. Bu dinin etkisi ile destanda Mani dini açısından kutsal sayılan ışık ve ağacın ilahi bir kudretin varlığıyla dünyaya gelmesi anlatılmaktadır (Balcı, 2018: 26). Görüldüğü üzere, Uygur Türklerinin yeni bir din benimsemeleri ile birlikte destanlarda yer alan motifler değişime uğrayarak yeni dinin kutsal olarak kabul ettiği öğeler ağır basmaya başlamıştır.

Uygurlara ait bir diğer destan olan Göç Destanı ise ülkeye bolluk ve bereket getirdiğine inanılan ve kutlu olarak atfedilen dağdaki kaya parçalarının

Çinlilere verilmesiyle ülkede meydana gelen açlığı konu almaktadır. Açlık ile savaşan Uygur halkının kendilerine yeni bir vatan bulmak için verdikleri mücadelelerde onlara yardımcı olan ve rehberlik yapan yine bir kurt olmuştur (Işık, 2018: 103).

Yukarıda adı sayılan destanların dışında Türklere ait Manas Destanı (dünyanın en uzun destanı), Yaratılış Destanı ve Şu Destanı da bulunmaktadır. Bu destanlarda, diğer destanlar gibi Türklerin Orta Asya'da verdiği mücadeleleri ve yaşayışlarını konu edinmektedir. Türk destanları arasında oldukça önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Destanları ise Oğuz Kağan Destanı'nın İslami motifler ile yoğrulmuş halidir. Bu destan, Orta Asya'nın sosyal yapı ve kültür gibi pek çok özelliği hakkında bilgiler vermektedir (Işık, 2018: 107-108).

Görüldüğü üzere, Türk destanlarının çoğunda ortak motifler işlenmiştir. Türk devletinin kaynaklarından birini oluşturan destanlar bozkır kültürünün etrafında şekillenerek halkın ortak hayat tarzlarını, mücadelelerini ve bir devleti oluştururken geçirdikleri evreleri konu almaktadır. Böylece Türk devletinin oluşmasına kaynaklık eden destanların Türklerin birer kültür parçası haline dönüştüğünü ve yüzyıllar boyunca varlıklarını koruyarak günümüze kadar ulaştığını söyleyebiliriz.

1.5.6.2. Mitler

İnsanlık tarihinin en eski sözlü kaynaklarını mitler oluşturmaktadır. Mitlerin son dönemlerinde anlatıcı sayısında artış meydana gelmesi sonucunda masal, destan gibi türlerin anlatılmaya başlandığı ve gelişme gösterdiği bilinmektedir (Gülerer-Gülerer, 2018: 307).

Mit; halkın bir bütün olarak kendi inanç, düşünce ve kültür yapılarını, dini inançlarını, Tanrılarını, topluma mal olmuş kahramanlarını anlattıkları nesilden nesile aktarılan sözsel aktarmalardır. Sözlü kaynaklar içerisinde kendisine yer bulan mitler birçok unsuru beraberinde getirmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Mitler insan ve doğadan farklı bir evreni konu almaktadır.
2. Mitlerin kapsadığı öyküler gerçek ve kutsal bir nitelik taşımaktadır.
3. Mitler bir varoluşu ele almaktadır.
4. Mitler, halkın yaşamış olduğu olayları, sahip oldukları inanç ve düşünce dünyasını ele almaktadır (Taş, 2000: 57-58).

Mitlerde tıpkı destanlar gibi halkın varoluş mücadelesini, inanç ve kültür yapılarını konu alarak ve bunlardan beslenerek varlıklarını nesiller boyunca sürdürmüştür.

1.5.6.3. Sav, Sagu, Koşuk

Türklerde sözlü edebiyatın bir diğer boyutunu sav, sagu, koşuk gibi edebi türler oluşturmaktadır.

Savlar: Hayatın temelini ele alan atasözleri sav olarak adlandırılmaktadır (Genç, 2009: 53).

Sagular: İslamiyet'in kabulünden önceki dönemde yuğ törenlerinde ölen kişilerin ardından söylenen ağıtlar sagu şeklinde isimlendirilmiştir. Sagular ortaya çıktıkları andan itibaren dini bir nitelik taşımakla birlikte zaman içerisinde kopuzlar ile birlikte söylenen edebi türler haline gelmişlerdir (Tavukçu, 2009: 60).

Koşuk: İslamiyet'in kabulünden önce Türklerde sözlü anlatım türlerinden birini oluşturan koşuk; ağıt, güzelleme, taşlama, koçaklama gibi işlediği konuya göre isimlendirilmektedir. Koşuk özellikle şölenlerde ve av törenlerinde söylenen bir sözlü anlatım biçimidir (Albayrak, 2009: 159).

Mitler ve destanlar gibi sav, sagu ve koşukta sözlü anlatım unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatının şekillenmesine katkı sağlayan ve o anki duruma göre isimlendirilen bu sözlü anlatım türleri devletin kaynaklarının oluşmasına ve şekillenmesine katkı sağladığı için oldukça önem arz etmektedir. Sav, sagu, koşuk gibi edebi türlerin yanı sıra mani, türkü, ninni gibi eserler Türklerin sözlü anonim kaynakları arasında yer almaktadır.

1.5.6.4. Kitabeler

Yazıtlar olarak da adlandırabileceğimiz kitabeler, Türk dünyasının tarihi geçmişine ışık tutan çok önemli kaynaklardır. Türk tarihindeki kitabelere baktığımızda, günümüzde en çok üzerinde araştırmalar yapılan ve Türk tarihinin birincil yazılı kaynağı olarak nitelendirilen Orhun Yazıtları çıkmaktadır. Orhun Yazıtlarının yanı sıra Yenisey Yazıtları, Şine-Usu Kitabesi, Ongin Kitabesi, İhe Hüşotü Kitabesi, Suci Kitabesi ve son olarak Uygurlara ait olan Karabalasagun Yazıtları da Türk tarihine ışık tutan kitabeler arasında yer almaktadır. Bu başlık altında örnek vermek amacıyla üç kitabeye yer verilecektir.

Orhun Abideleri: Türk tarihinin aydınlatılmasına kaynaklık eden Orhun Abideleri, Göktürk Devleti döneminde, dönemin çeşitli olaylarını aktaran tarihi metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhun Abideleri: Kül-Tigin, Bilge Kağan ve dönemin güçlü veziri Tonyukuk adına dikilmiş olan eserlerdir. Bu yazıtlar Göktürk döneminde yaşayan Türklerin dönem içerisinde verdiği yaşam mücadelelerini ve savaşları konu edinerek tarihe ışık tutmaktadır. Bu üç önemli yazıttan biri olan Kül-Tigin Abidesi 732 yılında, Bilge Kağan Abidesi ise 735 yılında dikilmiştir. Kül-Tigin Abidesinde geçen her kelime kardeşi Bilge Kağan'ın ağzından yazılmıştır. Bu yazıtlar günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde yer almakta olup birçok araştırmacı tarafından hala üzerinde geniş çaplı çalışmalar yapılan konuların başında gelmektedir (Ayan, 2015: 305-307-308).

Yenisey Yazıtları: Moğolistan ülke sınırları içerisinde yer alan Yenisey Irmağı civarında bulunan Yenisey Yazıtlarının Türk boylarından hangisine ait olduğu bilinmemektedir. Rus araştırmacı ve tarihçi Yadrintsev tarafından 1899 yılında Orhun Abideleri bulununcaya dek Yenisey Yazıtlarının kimlere ait olduğuna dair bir bilgi yoktu. Türk tarihi hakkında oldukça kapsamlı çalışmalara sahip olan Thomsen'in yazıtlardaki dili çözmesi ile birlikte bu yazıtlar üzerinde de çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türklerin yazılı kaynaklarının bir parçası olan Yenisey Yazıtları 7. Yüzyıla ait bir eser olup,

Orhun Yazıtlarından daha eski bir tarihe sahip olması açısından önem taşımaktadır (Aydın, 2013: 38).

Ongin Kitabesi: Orhun Abidelerinin güney kısmında Moğolistan sınırları içerisinde bulunan Ongin Kitabesi 1981 yılında bulunmuştur. Ongin Kitabesinin ön kısmında boyun arması olarak nitelendirilebilecek bir simge bulunmaktadır. Yazıtın üzerinde bulunan bu simgenin varlığı sayesinde 8. Yüzyıla ait olduğu ve bir Türk beyinden bahsedildiği bilinmektedir (Clauson, 2011: 27-28).

Türkler bu kitabeler ile birlikte kendilerine ait olan töre ve kurallarını, toplumsal ve siyasi düzenlerini tüm toplumlara anlatma fırsatı bulmuşlardır. Kitabeler, içinde bulunulan dönemin özelliklerini ve olaylarını anlatan sadece birer tarihi metin olarak değil, toplumsal olayları yorumlayan ve neden-sonuç ilişkisine dayalı analizler ile birlikte sonraki kuşaklara öğüt veren bilgilendirici eserlerdir. Böylece Türkler geçmişinden ders alarak bir sonraki adımlarını gerçekleştirmede temkinli davranmışlar ve atalarının öğütlerinin izinden gitmişlerdir. Bu noktada kitabelerin gelecek nesil Türk devletlerinin hem toplumsal hem de siyasi açıdan teşkilatlanmalarına öncülük ederek devletlerin yapısını şekillendirdiği söylenebilir.

1.5.6.5. Devlet Yönetimini Ele Alan Diğer Eserler

Bu başlık altında Türk tarihinde ve edebiyat yazınında oldukça önemli köşe taşları olarak nitelendirilen Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügatit Türk, Atebetü'l Hakayık ve Siyasetname ele alınacaktır. Bütün bu eserlerin ortak noktası yazarları tarafından devletin yönetici kadrosuna verilen nasihatler ve iyi bir yöneticide olması gereken özelliklerin tamamının sıralanmış olmasıdır.

Kutadgu Bilig: Karahanlı Devleti dönemine ait olan bu eser, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Türk-İslam tarihinin ilk eseri olarak karşımıza çıkmaktadır (Adalıoğlu, 2013: 237). Kutadgu Bilig, 1070 yılında Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınmıştır (Arslan, 1984: 100). Kaleme alındığı günden günümüze kadar geçen süre zarfı içerisinde etkisini kaybetmeden günümüze kadar gelmeyi başarmış ve devletin yönetim kadrosuna

yönelik yazılan diğer eserlere kaynaklık etmiştir (Yavuz, 2007: 137). Ahlaki ve siyasi açıdan tavsiyeler veren bu eser, yalnızca Türk edebiyatına değil, aynı zamanda Türk tarihine, kültürüne ve özellikle devletin temel düzeni hakkında bilgiler içeren önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır (Adalıoğlu, 2013: 239-240). Kutadgu Bilig'in Türk tarihi hakkında bilgi vermesinin yanı sıra İslami bir bakış açısıyla yazılmasından dolayı İslam kültürüne de kaynaklık ederek onun temel özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Kutadgu Bilig, "mutluluk veren bilgi" anlamına gelmektedir. Eser, bir arada yaşayan insanlara hem maddi hem manevi açıdan mutluluğu elde etmenin yollarını öğretmektedir. Devletin ideal bir yapıya nasıl kavuşması gerektiği eserde ele alınan önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Açık, 2016: 420-423). Temelde eser dört kişinin birbirleriyle olan karşılıklı konuşmalarını içermektedir. Her şahıs özünde devletin temel yapıtaşlarının birer karşılığıdır. Eserde; Kün Togdı: Hükümdar-Adaleti, Ay-Toldı: Kut, Ögdülmiş: Aklı ve son olarak Odgurmuş: Akıbeti simgelemektedir (Yavuz, 2007: 151-152).

Kutadgu Bilig'de halkın yaşam şekli ve devlet anlayışı konusunda öne sürülen düşüncelerin temel kaynağını İslamiyet'in kabulünden önce Türklerin sahip olduğu devlet anlayışı oluşturmaktadır. Yusuf Has Hacib, devleti yönetme geleneğinin adaleti esas alması gerektiğini ve hükümdarın halka eşit muamelede bulunması gerektiğini söylemektedir. İslami motifler ile bezenmiş olan eser dünya hayatının değil, ahiret hayatının önemine vurgu yapar. Aynı zamanda siyasetnamelerin ortak noktaları olan; adalet, danışma, ehliyet ve liyakat özellikleri Kutadgu Bilig'de olması gereken devlet düzeninin temel nitelikleri arasında sıralamaktadır (Adalıoğlu, 2013: 244-249-250).

Atebetü'l Hakayık: Edip Ahmet Yükneki tarafından kaleme alınan Atebetü'l Hakayık, İslamiyet'in kabul edilmesi ile birlikte Türk toplum ve devlet düzeninde meydana gelen kültürel ve sosyal alandaki değişimlerin ele alındığı bir eserdir. Atebetü'l Hakayık içerisinde barındırdığı atasözleri ve deyimler ile birlikte Türk dili ve edebiyatına yüksek katkı yapan eserlerin başında gelmektedir. İslami döneme ait en kıymetli eserlerin başında

gelenlerden biri olan Atebetü'l Hakayık 12. Yüzyıla ait Hakaniye lehçesi ile yazılmış bir eser olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Demir, 2013: 37-40). Toplamda 6 nüshadan oluşan eserin, 5 nüshası Türkiye'de, 1 nüshası da Almanya'nın Berlin şehrinde bulunmaktadır (Tacemen, 2001: 536). Atebetü'l Hakayık da tıpkı Kutadgu Bilig gibi devletin yönetim kadrosuna tavsiye vermek amacıyla ele alınan bir siyasetnamedir.

Divan-ı Lügatit Türk: Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan bu eser Türkçenin ilk sözlüğüdür. Türk tarihi ve toplum yapısı hakkında geniş bilgilere yer veren ve Türk dilinin Arapçadan daha üstün olduğunu göstermek için kaleme alınan bu eser Arap harfleri ile yazılmıştır. Aynı zamanda Divan-ı Lügatit Türk'te yer alan Türkçe sözcüklerin sayısı ise 7500'den fazladır. Eserde Türkçe sözcüklerin yanı sıra Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden önce ve İslamiyet'in kabulünden sonra oluşturulmuş olan destanlara yer verilmektedir (Taneri, 1993: 83-84-85). Türklerin ilk sözlüğü olarak kabul edilen bu eser, 1075 yılında Bağdat'ta tamamlandıktan sonra, Abbasi Halifesine sunulmuştur. Kaşgarlı Mahmut bu eserinde, Türk kavimlerin hayat tarzları ve kültürleri , Türklüğün üstünlüğü gibi konulara değinerek Türk milliyetçiliğini esas aldığını göstermiştir (Kaşgarlı, 2004: 119-123).

1.6. Türk Devletinin İlkeleri

Türk devletlerini oluşturan temel kaynakların yanı sıra devletin yönetim ve teşkilat yapısını şekillendiren ve gelişmesine katkı sağlayan temel ilkeler mevcuttur. Bu ilkeleri; adalet, sınıfsızlık ve sosyallik oluşturmaktadır. Bu temel ilkelere bakıldığında devletin iyi bir şekilde yönetilebilmesine kaynaklık eden ilk unsur olarak adalet karşımıza çıkmaktadır.

1.6.1. Adalet

Yukarıdaki bazı başlıklar altında da değinildiği gibi Türk devlet ve toplulukları var oldukları andan itibaren ülkenin yönetiminden sorumlu kadrolara oldukça önemli görevler yüklemişlerdir. Ülke yönetiminden sorumlu olan hükümdarın en temel görevini ise koyduğu yasalar ve bunların adaletli

bir şekilde uygulanarak ülkenin düzeninin sağlanması oluşturmaktadır. Türk hükümdarlarının merkezde yaşamaları ve ülkenin diğer bölgelerine uzak mesafede olması, adaletin diğer bölgelere doğrudan hükümdar tarafından uygulanmasını güçleştirmiştir. Bu sebeple Türk devletlerinde merkezden taşraya doğru bir adalet sisteminin kurulduğu görülmektedir.

1.6.2. Sınıfsızlık

Bir devlette var olan sınıf sistemi devletin temel teşkilatlanmasına etki eden siyasi, dini ve ekonomik nedenlere bağlı olarak oluşmaktadır. İslamiyet'in kabulünden önce ortaya çıkan Türk devletlerinin zaman içerisinde topraklarını genişletmesi, Türk devletlerinin teşkilat konusunda düzenlemelere gitmesine yol açmıştır. "İkili teşkilat" adı verilen düzenin benimsenmesi ile birlikte Türklerde devlet yönetimi konusunda Kağana yardımcı olarak "Yabgu"lar görev almaktaydı. Aynı zamanda hükümdarın çocukları da ülkenin çeşitli yerlerinde görev alarak "Şad" unvanı kazanmaktaydı. İslamiyet'ten önce Türk devletlerinde görülen bu yapılanmanın yanı sıra yine hükümdara yardımcı olmak için vezirler ve diğer yönetim kadrosunda belli bir unvan taşıyan kişiler bulunmaktaydı. Ancak teşkilat yapısındaki bu düzen toplumda sosyal bir tabakalaşma yaratmaktan çok ülkenin yönetilmesini kolaylaştırmak adına yapılmış bir düzenlemedir (Güler vd, 2007: 46-47).

Türk toplumunun temel özelliklerinin başında gelen hoşgörü kültürü sayesinde Türkler diğer toplumlara ve dinlere karşı her zaman saygılı olmuşlardır. Bu hoşgörü kültürü sayesinde gerek dinsel bir sınıfın gerekse toplumun farklı sınıf katmanlarına bölünmesinin önüne geçtiği söylenebilir. Aynı zamanda Türklerde İslam dininin benimsenmesi ile birlikte toplumsal tabakalaşmanın hiçbir şekilde oluşamayacağı bir gerçektir. Çünkü İslam dini kişiler arasında ayrım yapmayan ve toplumsal sınıflaşmaya izin vermeyen bir din olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet'te bu özelliğin varlığının Türklerin dini açıdan bir sınıfa sahip olmalarının önüne geçtiği söylenebilir.

Siyasi ve ekonomik açıdan bakıldığında ise; bozkır kültürünün beraberinde getirdiği "ortak mal" anlayışı, Türklerin ekonomik açıdan sınıflara bölünmelerine engel olurken, Türklerde liyakat sisteminin varlığı devletin önemli görevlerine hak edenin gelmesini sağlayarak siyasal açıdan sınıflaşmayı önlemiştir (Güney, 2002: 36).

Türklerde var olan toplum düzeninin Eski Yunan ve Hindistan örneklerini verebileceğimiz diğer toplumlardaki toplumsal tabakalaşma sistemine verilen isim olan "kast sisteminden" farklılaşması, toplumun; soylular, hürler ve köleler şeklinde parçalara ayrılmamasından kaynaklanmaktadır. Toplumdaki bu anlayış devletin teşkilat yapısının her koluna (sosyal, siyasi, ekonomi, ordu ve hukuk) etki etmiştir. Eski Türk toplumlarından günümüze kadar Türklerde bağımsızlık düşüncesinin yerleşmiş olması Türk insanın temel özelliğini yansıtmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk'te, ülkeyi sil baltan inşa ederken yönetim sistemi olarak cumhuriyeti seçmesinin temel sebebinin arkasında Türk insanının bu özelliği yatmaktadır. Cumhuriyet rejiminin beraberinde getirdiği halk tarafından seçilerek yetki verilen yöneticiler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi bir meclise sahip olunması sınıfsız Türk toplumunun geçmişten günümüze kadar var olan temel özelliklerini göstermektedir (Durmuş, 2007: 25).

Eski Türk toplumlarından günümüze kadar geçen zaman içerisinde Türklerin temel özelliklerinin değişmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. İlk Türk devletlerinin sahip olduğu sınıfsızlık ve hoşgörü anlayışı günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nde de varlığını halen sürdürmektedir. Böylece Orta Asya Türk Devletleri'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar var olan bütün Türk devletlerinde bu anlayışın ortak kabul gördüğü ve birbirlerine benzer bir çizgide ilerledikleri söylenebilir.

1.6.3. Sosyallik

Türk devletinin ilkelerinin sonuncusunu oluşturan sosyallik anlayışı, Türk toplumunun birbirleriyle olan sosyal faaliyetlerini içermektedir. Eski Türk toplumlarından İslamiyet'in kabulüne ve günümüze kadar gelen uygulamalardan görüldüğü üzere devletin yönetiminde bulunan kişi halka yardım etmek ve ihtiyaçlarını karşılamakla görevlidir. Orhun Abideleri'nde bu konu hakkında geçen cümleler hükümdarın halka karşı olan sorumluluklarını yansıtmaktadır. Halkın karnını doyurmak ve elbiseler vermek Türklerin sahip olduğu sosyal yapının temel özelliği olan yardımlaşma ve dayanışmayı yansıtmaktadır. Eski Türklerdeki bu anlayış, İslamiyet'in kabul edilmesi ile birlikte Türk-İslam toplumlarında da kendini göstermiş ve İslam'ın getirdiği şartlarla örtüşerek varlığını sürdürmüştür (Ögel, 2017: 152).

İslam dininin benimsenmesi ve Türk devlet geleneğinin de bir parçası olan halkın huzur ve düzeninin sağlanması için hükümdarlar oldukça çaba sarf etmişlerdir. Devletin sahip olduğu topraklarda yollar, köprüler, vakıflar ve kervansaraylar gibi pek çok yapı inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da halka yardım etmek amacıyla kurulan imaretler ve vakıflar devlet ile toplumu bir araya getirerek kucaklaşmalarını sağlamıştır (Niyazi, 2018: 198).

Böylece halk ve hükümdar arasında kurulan bu köprü, Türklerde yönetim adaletli ve eşit bir şekilde herkese uygulandığını, halk arasında ayrım yapılmayarak herkesin sunulan olanaklardan eşit bir şekilde yararlanması, Türk toplum yapısının sınıfsızlık özelliğini gösterirken aynı zamanda bunların sosyallik ilkesi çerçevesinde geliştiği açıkça görülmektedir. Böylece Türk devletinin ilkelerinin birbirlerini tamamladığı söylenebilir. Aynı zamanda eski Türk devletlerinde görülen yağma törenlerine ve cumhuriyet rejiminin benimsendiği Türkiye Cumhuriyeti'ne bakıldığında kurulan yardım kuruluşları arasında ortak bir bağ olduğu söylenebilir. Bütün bunları Türklerin devlet geleneğinde sahip olduğu sosyallik ilkesi içerisinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Bütün bu anlatılanlar ışığında, Orta Asya'da ortaya çıkan ilk Türk toplumları ve ilerleyen dönemlerde yeni kurulan Türk devletlerinde Türk adının anlamı ve kökeni konusunda yapılan çalışmalar Türk tarihinin yanı sıra anlam ve köken açısından da oldukça önem arz etmektedir. Türk adının farklı kaynaklarda farklı şekillerde tanımlanması, yazarların yapılan çalışmaları farklı açılardan ele alması ve yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Türk adının sadece Türk araştırmacılar tarafından değil aynı zamanda yabancı yazarlar tarafından incelenmesi Türk tarihinin oldukça köklü bir geçmişe dayanmasından kaynaklanmaktadır. Türk devletinin Göktürk Devleti döneminde siyasi anlamda bir boyut kazanarak devlet adı olması, ilerleyen dönemde Türk devletlerinin de bu ismi kullanmasına öncülük etmiştir.

Türklerde devlet anlayışının oluşmasına kaynaklık eden dört unsur olan; ülke, halk, bağımsızlık ve töre Türk devletin geleneğinin temelini teşkil etmektedir. Türklerin ülkeleri yani vatanları için canlarını feda etmekten kaçınmamaları tarihin her döneminde karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda Türk kelimesinin devlete bağlı halk şeklinde tanımlanması Türk milletinin ülkesine bağlılığının ne kadar üst seviyede olduğunu gösterebilecek önemli bir örnektir. Yukarıdaki başlıklar altında da belirtildiği üzere özellikle milli mücadele döneminde verilen büyük savaş Türklerin devlete bağlılığının ve bağımsızlık tutkusuna verilebilecek bir diğer örnektir.

Türklerin devleti yönetme noktasında sahip olduğu yasal düzenlemeler olarak adlandırılan töre, halkı ve yöneticileri bağlayıcı kurallar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk devletlerinin töre geleneği zaman içerisinde İslamiyet'in kabulü ile dini motiflerle örülmeye başlanmıştır. Kavram zamanla boyut değiştirerek anlam olarak farklılaşmıştır. Ancak yine de Türk devletlerinin daima hukuk kurallarına sahip olduğu ve bu çerçevede teşkilatlandığı söylenebilir.

Türklerin Orta Asya'da varlıklarını sürdürmeye başladıkları bozkır coğrafyası hem sosyo-kültürel hem de ekonomik anlamda etkisini göstermiştir. Zorlu bozkır coğrafyasının beraberinde getirdiği hoşgörü ve paylaşma kültürü,

Türklerin temel karakteristik özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu iki özellik özellikle ekonomik açıdan otlakların kullanımı ve hayvanların beslenmesi konusunda kendisini göstermiştir. Bozkır coğrafyasının zorlu iklim şartları ekonominin yanında Türk insanının sosyal yapısının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Türk insanının sert, savaşçı ve hoşgörülü yapısı sosyal hayat düzeninde aileden devlete doğru bir örgütlenme şeklinde kendini göstermiştir. Toplumun en küçük temelini oluşturan aileler devletin oluşmasında çekirdek görevi görmüşlerdir.

Türklerde inanç ve ahlaki yapıya bakıldığında ise; tarihte birçok dini benimsedikleri ve doğa varlıklarına dini bir anlam yükledikleri görülmektedir. Özellikle Türklerin sahip oldukları kut inancının devletin kurulmasında ve yönetilmesinde önemli bir yere sahip olduğu, alınan kararların bu doğrultuda uygulandığı görülmektedir. Aynı zamanda İslamiyet'in kabul edilmesi ile birlikte Müslüman olan Türkler, İslam dininin getirdiği dini kaideler çerçevesinde hayatlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu anlayış aynı zamanda kültür ve sanat anlayışına da etki etmiştir. Aynı zamanda Türk devletinin ilkeleri olan adalet, sınıfsızlık ve sosyallik devletin teşkilatlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türklerin yaşadığı bozkır coğrafyasının ekonomi, siyasi ve sosyal açıdan etkilediği ve tüm bunların birbirleri ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Bu coğrafyanın beraberinde getirdiği zorlu şartlar, Türk adının tanımlanmasına da kaynaklık etmiştir. Aynı zamanda yukarıda da belirtildiği üzere Türk devletinin kaynakları ve ilkelerinin birbirlerini tamamlayıcı bir nitelik taşıması devletin oluşmasını sağlayan unsurların iç içe geçtiğini açıkça göstermektedir.

II. BÖLÜM

DÖNEMLER BAZINDA TÜRKLERDE YÖNETİM ANLAYIŞI

2. Eski Türk Devletlerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşüne Türklerde Yönetim Anlayışı

Bu bölümde Türklerin tarihte kurdukları ilk Türk devletlerinden itibaren sahip oldukları yönetim anlayışları ele alınmakla birlikte uzun yıllar boyunca hüküm sürmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar dönemler ele alınarak yönetim anlayışları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Eski Türklerde Yönetim Anlayışı

Her devlet düzeninde olduğu gibi Türk toplumu da kendine has bir yönetim anlayışına sahip olmuştur. Bu yönetim anlayışı Türk devletlerinin sosyal, kültürel ve düşünce yapılarına göre biçimlenerek varlığını sürdürmüştür. Türk toplumunun sahip olduğu cesaret, hoşgörü ve ahlak anlayışı gibi özellikler yönetim anlayışının şekillenmesinde en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki başlıklar altında da belirtildiği üzere Eski Türklerin sahip olduğu Gök-Tanrı inancı yönetim düşüncesinin temelinin oluşmasını sağlayan en önemli unsurdur. Tanrıdan aldığı kut ile ülkeyi yönetme hakkına sahip olduğu düşünülen kağanın, ülkeyi yönetirken aynı zamanda adaletli olması beklenirdi. Bu adalet düşüncesi Eski Türklerde var olan törenin değişmez kurallarından biridir. Kısaca Eski Türklerde yönetim düşüncesinin Gök-Tanrı inancı, töre, adalet ekseninde şekillendiği söylenebilir.

Prof. Dr. Feyzullah Eroğlu, Göktürk Devleti dönemine ait olan Orhun Abideleri'nde belirtilen ifadelere dayanarak Türklerde yönetim anlayışının temelde dört prensibe dayandığını öne sürmektedir. Bunlar: Kut ve Töre,

bilgelik, kurultay ve son olarak direnme hakkı şeklinde sıralanmaktadır. Eski Türklerde yönetim düşüncesinin birinci basamağını oluşturan Kut inancı, Türk toprakları ve bu topraklar üzerinde yaşamlarını sürdüren halkın üzerinde yönetme yetkisini kullanabilmek için herhangi bir kişinin Tanrıdan alınacak kuta dayalı olarak ülkeyi ve halkı yönetme gücünü elde edebilmesi şeklinde tanımlanabilir. Tanrıdan bu gücü aldığı düşünülen kağan, ülkeyi adil ve adaletli bir şekilde yöneterek halkın sorunlarını çözmekle yükümlüdür. Ayrıca kağanın devlet düzenini teşkil ederken töre adı verilen ve herkesi eşit bir şekilde bağlayan hukuk kurallarına uygun bir şekilde hareket etmek zorundadır. Kağan aldığı kararları uygularken halka karşı adaletli olmalı ve töre kurallarının dışına çıkmamalıdır. Aksi halde adaletinden ve eşitlikçi tavrından şüphe duyulan kağanın töre kurallarını hiçe saydığı varsayılarak yönetimden uzaklaştırılır. Bu durumda kağan ülke ve halk üzerinde sahip olduğu tüm yetki ve sorumluluklarını kaybederek meşruiyetini yitirmiş olur (Eroğlu, 2018: 6).

Eski Türklerde yönetim anlayışının ikinci basamağı olan bilgelik ilkesi, devletin üst yönetim kadrolarında yer alan makamlar için liyakat ilkesini içermektedir. Yönetim kadrosunda yer alan bu kadrolara girebilmek için, kişilerin akıllı ve tecrübe sahibi bireyler olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Böylece bilgelik ilkesi etrafında gelişen liyakat ve tecrübe, yönetimin sağlam temeller üzerine oturmasını sağlayan ikinci özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Eroğlu, 2018: 7).

Türk yönetim sisteminin temel ilkelerinin üçüncüsünü oluşturan kurultay, Türklerde danışma geleneğinin bir parçasını oluşturmaktadır. İlk kez Hun hükümdarı Mete (Mo-Tun) döneminde faaliyete başlayan kurultaylar, devlet düzeni ve yönetimi ile alakalı işlerin tartışıldığı meclislerdir (Seyitdanlıoğlu, 2009: 3). Eski Türklerde danışma meclisi olarak işlev gören kurultayların Türk yönetim tarihini incelendiğinde (sonraki başlıklarda da görüleceği üzere) ilerleyen dönemlerde kurulan Türk devletlerinde yer alan millet meclisleri ile benzer bir çizgiye sahip olduğu söylenebilir. Millet meclisleri de tıpkı kurultaylar gibi dönemin devletleri için birer danışma kurumu olarak görev

yapmaktadırlar. Eski Türklerdeki bu danışma geleneği ülkede kararların tek bir kişi tarafından alınmasının önüne geçilerek bir tartışma ortamı içerisinde, ülke yönetimi ile ilgili kararların bir meclis tarafından alınmasını sağlayarak, ülkeyi tek kişinin hegemonyası altında kalmaktan kurtarmıştır.

Dördüncü ve son ilke olan direnme hakkı ise, yönetim hakkı elinde bulunan kişinin yetki ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirememesi ve kurallara uygun olarak hareket etmemesi sonucunda meşruiyetini kaybederek halkın baş kaldırma/isyan etme hakkını kullanması sonucu meydana gelmektedir. Yönetimi elinde bulunduran kişinin sahip olduğu yetkileri kötüye kullanması sonucunda, danışma meclisi konumunda olan kurultayların devreye girerek bazı önlemler alması gerekir. Aksi halde halk direnme hakkını kullanarak yönetime karşı bir değişiklik isteme yoluna gitmektedir. Eski Türklerde "il mi yoksa bey mi yaman" şeklinde söylenen ve günümüze kadar varlığını sürdüren bu söz, Türklerde yönetimin ve gücün halkta olduğunu açıkça göstermektedir (Eroğlu, 2018: 9).

Eski Türklerde yönetim düşüncesinin incelendiği bu başlık altında ilk Türk devletleri olan Hun Devleti, Göktürk Devleti ve Uygur Devleti hakkında bilgiler verilerek devletlerin sahip oldukları yönetim düşünceleri üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Hun İmparatorluğu

Orta Asya bozkırlarının sert iklimlerinde yaşayan Türk kavimlerinin bir düzen oluşturarak devlet çatısı altında bir araya gelmeleri Büyük Hun İmparatorluğu döneminde olmuştur. Hun Türklerinin sahip oldukları tarih, yönetim anlayışı ve teşkilat yapısı, Eski Türklerde yönetim geleneğinin ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Bu başlık altında sırası ile Büyük Hun İmparatorluğu (Asya Hun Devleti), Avrupa Hun Devleti ve Ak-Hun Devleti'nden bahsedilerek devlet geleneği ve yönetim düşünceleri üzerinde durulacaktır.

Günümüzdeki Moğolistan sınırları içerisinde ortaya çıkan ve tarihte bilinen ilk Türk devleti olma özelliği taşıyan Hun İmparatorluğu, Türklerin sahip olduğu atlı kültürün en önemli temsilcilerinden biridir (Zelyut, 2008: 15). Türk tarihi araştırmaları sonucunda elde edilen yazılı bulgulara göre Türk tarihi Asya Hun Devleti ile başlamaktadır. İlk kez ortaya çıkış anında bile güçlü ve düzenli bir yapıya sahip olan Asya Hunları, M.Ö. XIV.-IV. Yüzyıllar arasında hüküm sürmüşlerdir. M.Ö. IV. Yüzyılda Hunlar, ülkenin başkenti olarak adlandırabileceğimiz Ötükent'de ve Altay Dağları civarında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Güçlü bir devlet yapısına sahip olan Asya Hun Devleti, özellikle M.Ö. III. Yüzyılda gücünün doruk noktasına ulaşarak, bölgede hakimiyetini artırmıştır (Kürkçüoğlu, 2019: 39).

Hun adına ise ilk kez Türk tarihinin aydınlatılmasında oldukça önemli bir yere sahip olan Çin kaynaklarında rastlanılmaktadır. Çin kaynaklarında Hunlar, "Hsiung-nu" şeklinde isimlendirilmişlerdir. Kelime anlamı olarak "güçlü, kuvvetli" anlamına gelen Hsiung-nu'nun, Türk kelimesinin anlam ve kökeni ile ilgili yapılan araştırmalar neticesinde Türk kelimesi ile eş anlama sahip olduğu görülmüştür (Tekinoğlu, 2015: 39-40).

Tarihte ilk kez ortaya çıkan ve bir devlet teşkilatına sahip olan Hunların tarihte nasıl ortaya çıktıkları ile ilgili verilen kısa bilgiler ışığında tarihte Hun çatısı altında kurulan Türk devletlerinin tarih, yönetim ve devlet düzeninden bahsetmekte yarar vardır. Bu noktada karşımıza ilk olarak Büyük Hun İmparatorluğu ya da diğer bir deyişle Asya Hun İmparatorluğu çıkmaktadır.

Büyük Hun İmparatorluğu (Asya Hun İmparatorluğu): İlk Türk devleti olan Asya Hunları M.Ö. 318 yılında diğer devletler içerisinde kendine bir yer bularak, bu devletler ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Kabilelerden bir devlete dönüşmeyi başaran Hun Devleti'nin ilk hükümdarı Teoman (Tu-man) olmuştur (Zelyut, 2008: 18; Tekinoğlu, 2015: 42).

Teoman'dan sonra Asya Hun Devleti'nin başına bir av gezisi sırasında babasına suikast düzenleyerek ölümüne sebep olan ve yönetimi ele geçiren

Mete (Mo-tun) gelmiştir. Mete dönemi devletin altın çağı olarak adlandırılmaktadır. Yönetimde olduğu süre boyunca çeşitli savaşlar veren, devlet düzeni ve yönetimi konusunda oldukça önemli adımlar atan Metehan, tarihte ilk kez Türk topluluklarını birleştirerek bir devlet çatısı altında toplamayı başarmış ilk Türk hükümdardır (Gumilev, 2002: 79-80). Bu noktada Mete'nin birleştirici bir politika izlediği ve Türk kavimlerini bir çatı altında toplayarak tek bir güç haline getirdiği söylenebilir. Türk topluluklarının bir devlet oluşturması ve bu düzen içerisinde istikrar sağlanması Mete'nin yönetim konusunda önemli adımlar attığının bir göstergesidir. Aynı zamanda siyasi açıdan birliğin sağlanması devlette istikrara gidildiğini göstermektedir.

Teoman döneminde devlet yönetiminde karşılaşılan en önemli problem dış ilişkilerdir. Dış siyasetin büyük bir bölümünü Çin'e karşı yürütülen politikalar oluşturmaktadır. Teoman döneminde ülkenin yönetimi dış politika üzerine kuruluyken, oğlu Mete döneminde Çin ile olan ilişkiler devam ederken aynı zamanda yönetimde kut düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Metehan ile birlikte Türklerde ilk kez görülen Tanrı tarafından hükümdara yetki verildiği görülen kut inancı, Eski Türklerde uzun yıllar varlığını sürdüren ve diğer Türk devletlerinde de kabul gören bir anlayıştır. Metehan ile birlikte yönetim düşüncesinde ortaya çıkan bu devlet anlayışı ve göçebe olarak dağınık bir şekilde yaşayan Türk kavimlerinin tek bir devlet çatısı altında toplanması, Türklerde devlet teşkilatı ve düzeninin temellerinin atılmasında bir basamak görevi görmüştür. Aynı zamanda kut inancının beraberinde getirdiği devlet düzeninin sağlanmasına katkı sağlayan töre, ülke yönetiminin ayrılmaz bir parçası konumundadır. Mete'nin Türk devletlerinin teşkilat ve yönetim yapısına katkılar bununla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda siyasi teşkilatlanmanın yanı sıra ordu teşkilatında da gerçekleştirdiği düzenlemeler ile birlikte Türk ordusunun temellerini atarak kurucu vazifesi görmüştür (Kürkçüoğlu, 2019: 44-45).

Görüldüğü üzere Metehan dönemi Türkler için tarihte bir dönüm noktasıdır. Metehan döneminde devlette gerçekleştirilen yönetim ve teşkilat yapısındaki

yapısal düzenlemeler, Mete'nin reformist bir hükümdar olduğunu ortaya koymaktadır. Kut inancının getirdiği ve ilahi güçten alınan hükümdarlık hakkı sayesinde devlet yönetiminde tanrısal kaynaklı kararlar alındığı söylenebilir. Türk devlet düzeni içerisinde yer alan ve teşkilatın önemli bir parçası olan ordu teşkilatında gerçekleştirilen temel düzenlemeler günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar varlığını koruyarak devam ettirmiştir. Böylece Asya Hun Devleti'nde görülen yapısal reformların kendinden sonra kurulan Türk devletlerinin teşkilat ve yönetim yapısına bir kaynak oluşturduğu ve devletlerin birbirlerinden etkilenerek benzer özellikler gösterdiği söylenebilir.

Metehan'ın ölümünün ardından tahta geçen Ki-Ok babasının izinden gitmeye çalışarak Mete'nin kurmayı başardığı siyasi düzeni devam ettirmeye çalıştı. Ancak bu dönemde Çinliler ile kurulan yakın temaslar Orta Asya bozkırlarında yaşayan Hunları olumsuz yönde etkileyerek Türklerin temel özelliklerinden biri olan savaşçılık özelliğinin yitirilmesine neden olmuştur. Ki-ok'tan sonra tahta geçen oğlu Kün-çin döneminde durum daha da kötüleşmiştir. Kün-çin bir liderde olması gereken özelliklerden yoksun olması ve Çinlilerin kazandığı savaşlar devletin zayıflamasına yol açmıştır. Devlette yaşanan bu karışıklıklar sonucunda Şanyü Hohanyeh, Çin devleti altında bir yaşam sürmeyi önererek bağımsızlıktan vazgeçti. Kardeşi Çiçi Han ise başka bir devletin hegemonyası altında yaşamak istemediğini söyleyerek bu fikri kabul etmedi. Ancak Şanyü Hohanyeh'in fikrinde ısrarcı olması sonucunda yaşanan tartışmalar neticesinde Hun devleti kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölündü. Çiçi Han etrafında toplanan halk Kuzey Hunlarını, Şanyü Hohanyeh etrafında toplanan kesim ise Güney Hunlarını oluşturdular. Böylece ikiye ayrılan Hunlar ortadan kaldırılıncaya kadar varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir (Güler, 2007: 11-12-13).

Batı Hun Devleti: Batı Hun Devleti'nin sahip olduğu yönetim anlayışının ele alındığı bu kısımda, esas olarak temelde Attila'nın yönetimde benimsediği prensipler üzerinde durulacaktır.

Batı Hun Devleti'nin 430 yılında hükümdarı konumunda olan Rua'nın 4 yıl sonra ölmesi üzerine tahta kardeşinin oğulları olan Attila ve Bleda geçmiştir. Attila 445 yılında kardeşi Bleda'yı öldürerek ülke yönetiminde tek söz söyleme hakkını eline almıştır. Böylece Attila'nın günümüze kadar efsanevi bir dille anlatılan tek başına iktidar dönemi başlamıştır. Attila Roma ve Bizans üzerine düzenlediği askeri seferler sonucunda birçok savaş ganimeti ve vergiler elde ederek ülkenin gücünü artırmıştır (Herbert, 2011: 81-82-113).

Attila'nın dönemin güçlü ülkelere karşı izlediği tutumu yayılmacı ve saldırgan bir politika şeklinde yorumlanabilir. Bu tutum beraberinde ülke topraklarının genişlemesine yol açmıştır. Aynı zamanda Hun egemenliğini kabul ederek vergi vermeyi kabul eden devletlerin ödedikleri miktarlar ile ülkenin ekonomik olarak zenginleştiği de söylenebilir. Diğer devletler üzerinde savaşlarda üstünlük kurulabilmesinin arka planında ise güçlü bir ordunun varlığı yatmaktadır. Kısaca, Attila'nın yönetimi elinde bulundurduğu süre boyunca daha çok ülke sınırlarını genişletme ve ekonomiyi artırma şeklinde bir politika izlediği söylenebilir.

Attila'nın ölümünden sonra ise tahta geçen üç oğlu da Attila'nın benimsediği yönetim politikasını devam ettirememişlerdir (Tekinoğlu, 2015: 59).

Ak-Hun (Eftalit) Devleti: Yunan araştırmacıları tarafından Eftalit olarak da adlandırılan Ak-Hun Devleti, "Hun" kavramı altında teşkilatlanan bir başka devlettir (Gömeç, 2012: 362). Ak-Hunların, Avrupa Hun Devleti'nin oluşmasına kaynaklık ettiği şeklinde bir söylenti vardır. Tanrı Dağları'ndan Türkistan ve Hindistan civarına yerleşen Ak-Hunlar savaşlar sonucunda genişleyen ülke topraklarının kolayca yönetilebilmesi amacıyla merkezin otoritesine bağlı bir mahalli idareler sistemi kurmuşlardır. Eski Türk devletlerinde görülen ikili yönetim yapısı Ak-Hun devletinde de mevcuttur. Töre kurallarına bağlı şekilde yönetilen ülkede en son söz hakkı yine hükümdardadır (Çayalan, 2018: 52-53).

Ak-Hun Devleti'nde de diğer Türk devletlerinde olduğu gibi yönetimde töre kuralları geçerlidir. Töreye uygun şekilde hareket edilmesi ülkede bir düzen ve istikrarın olduğunun göstergesidir.

Kısaca, Hun Devleti'nde yönetim anlayışının genel olarak töre kuralları etrafında şekillendiği ve hükümdarın ülkeyi yönetme gücünü Tanrı'dan alarak buna uygun şekilde hareket etmesinin beklendiği söylenebilir. Aynı zamanda ilk Türk devleti olan Hunlar ile birlikte ortaya çıkan kut inancının kendinden sonra kurulan Türk devletlerini etkileyerek yönetimde aynı düşünce doğrultusunda ilerlemelerine öncülük ettiği söylenebilir. Devletin başına geçen her hükümdarın yönetimde töre kuralları çerçevesinde hareket ettiği bir gerçektir. Ancak hükümdarların hepsinin yönetim konusunda farklı noktalara odaklandığı söylenebilir. Örneğin Mete'nin yönetim anlayışı Türk siyasi birliğini kurma üzerine oluşturulmuş bir düzenken, Attila'nın yönetim anlayışı daha çok ekonomik temelli, ülkenin refah düzeyini arttırıcı ve yayılmacı bir politikadır. Kısaca, Hun Devleti'nde ülkenin genel kurallara uygun olarak yönetildiği, şahıslar bazında ise farklı yönetim politikaları izlendiği söylenebilir.

2.1.2. Göktürk Devleti

Türk tarihi açısından önemli bir yer teşkil eden ve günümüzde sahip olduğumuz Türk kimliğini ilk kez bir devlet ismi olarak kullanan Göktürkler, Türk insanını Asya Hun Devleti'nin ardından ikinci kez tek bir çatı altında toplamayı başararak millet olma düşüncesini aşılamıştır (Genç, 2009: 11). Göktürk kelimesi anlam olarak *"gök'e mensup, ilahi Türk"* şeklinde anlamlandırılmaktadır (Öztürk, 2015: 18).

Göktürk kelimesinin anlamı derinlemesine incelendiğinde aslında kelimenin tam olarak eski Türk devletlerinin sahip olduğu yönetim anlayışını yansıttığı söylenebilir. "Gök'e mensup" veya "ilahi Türk" kelimelerine bakıldığında eski Türklerin sahip olduğu Gök-Tanrı inancı ile bir bağlantı kurulabilir. Eski Türklerde hükümdarın gücünü Gök-Tanrı'dan aldığı ilahi bir kudret ile ülkeyi yönetme hakkını elde ettiği yaygın ve genel kabul gören bir düşünceydi. Bu

sebeple Göktürk Devleti'nin de bu adı seçmesinin temel sebebinin Gök-Tanrı'ya duyulan saygı ve inançtan kaynaklandığı açıkça görülmektedir. Yalnızca isimden de anlaşılacağı üzere Hun Devleti'nde görülen kut inancının Göktürk Devleti'nde de yönetim açısından aynı şekilde benimsenerek devam ettiği görülmektedir.

Eski dönem Türk tarihine ve devletlere ait en eski ve önemli bilgilerin temel kaynağı olan Çin kaynakları, Göktürk Devleti hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Bu bilgiler ışığında Göktürklerin VI. Yüzyılda, Türklerin Orta Asya'da önemli izler bıraktığı Altay Dağları'nda, Türkler için tarihte oldukça önemli bir maden olan demir madeni ile uğraşarak demircilik yaptıkları bilinmektedir (Kürkçüoğlu, 2019: 80). Demircilik zanaatı ile uğraşan Göktürkler bu dönemde bağımsız bir devlet değil, Juan-Juanlara bağlı olarak yaşayan ve faaliyet gösteren bir Türk topluluğu konumundadır. Türk topluluğunun yöneticisi konumunda ise daha sonra Göktürk Devleti'nin kurucusu olarak adlandırılan Bumin Kağan bulunmaktadır (Avcıoğlu, 2008: 587).

Juan-Juanlara bağlı olarak varlıklarını sürdüren Türk boyları, komşu devlet olan ve tarihte Türkler ile en fazla iletişim kuran uygarlık olarak da nitelendirebileceğimiz Çin topraklarına akınlar düzenlemeye başlamışlardır. O dönemde batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrılan ve Batı To-ba Devleti ile iyi ilişkiler kuran Bumin Kağan bağlı bulunduğu Juan-Juanlara 552 yılında saldırarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Kazanılan bu büyük zafer sonrasında Göktürklerin yöneticisi Bumin, İl-Kağan unvanını kazanmıştır (Taşağıl, 2018: 48-49-62). Böylece Göktürklerin bir devlet olarak tarih sahnesindeki yerlerini alması 552 yılı ile birlikte olmuştur. Bağımsızlığın elde edilmesi ile birlikte beraberinde gelen devlet düzeni, Türklerde ikinci kez devlet olma girişimlerinin bir çabası olarak nitelendirilebilir.

Bumin Kağan'ın Göktürk Devleti'nin başına hükümdar olarak geçmesi ile birlikte, Eski Türklerde ikili teşkilat yapısına uygun olarak kardeşi İstemi Yabgu ülkenin batı kanadının başında yer almıştır. Türklerin bağımsızlığını

kazanarak devlet olduğu 552 yılı, ülkenin başında bulunan Bumin Kağan'ın aynı yıl ölmesini de içermektedir. Bumin Kağan'ın ölümü üzerine ülkenin doğu kanadının başına geçen büyük oğlu Kara Kağan, Bumin Kağan'ın izinden gitmeye çalışarak Göktürk Devleti'nin büyüyüp genişletmenin yollarını aramıştır. Ancak babası gibi Kara Kağan'ın da hükümdarlığı çok uzun sürmemiş ve bir yıl içerisinde yaşamını yitirmiştir (Kürkçüoğlu, 2019: 82-83). Bunun üzerine 553 yılında Bumin Kağan'ın küçük oğlu olan Mukan Kağan ülkenin başına geçerek devleti yönetmeye başlamıştır (İnan, 2014: 331).

Mukan Kağan dönemine kadar geçen kısa süre zarfına bakıldığında, hem Bumin Kağan hem de Kara Kağan'ın komşu ülke Çin ile ilişkilerini geliştirerek canlı tutmaya çalıştıkları ve devletin yeni teşkilatlanma çabaları içinde olduğu söylenebilir.

Göktürk Devleti tahtına Mukan Kağan'ın geçmesi ile birlikte devletin en güçlü olduğu ve tarihte altın çağ olarak nitelendirilen dönem başlamıştır. Mukan Kağan, Juan-Juanlardan kalan ufak bir kitle topluluğunu da yok etmiştir. Ülkenin sınırlarında yaşayan Kırgızları kendi himayesi altına alarak toprakları genişletmiştir. Batı kanadının yönetimini elinde bulunduran İstemi Yabgu ise ülkenin batı sınırında bulunan Issık Göl ve Tanrı Dağları'nı Göktürk egemenliği altına almayı başarmıştır. Hem Mukan Kağan hem de İstemi Yabgu tarafından yapılan savaşlar ve anlaşmalar neticesinde ülke giderek büyümeye ve genişlemeye başlamıştır (Genç, 2009: 12). Yapılan savaşlar ve anlaşmalar ile birlikte Göktürk Devleti'nin diğer devletler tarafından tanınırlığının artması ülkenin devletler arenasında kendine bir yer edinmesi ve egemenliğinin tanınması sonucunu doğurmuştur. Yapılan savaşlar sonucunda elde edilen ganimetler ve ticaret yolu güzergahları ülkenin siyasi olarak güçlenmesinin yanı sıra ekonomik olarak güçlenmesine de katkı sağlamıştır.

Babası Bumin Kağan ve abisi Kara Kağan dönemlerinde Göktürk Devleti'nde görülen dostluk ve siyasi denge politikası, Mukan Kağan döneminde yerini saldırgan ve yayılmacı bir yönetim anlayışına bırakmıştır.

Mukan Kağan'ın sürekli savaşlar yaparak ülke sınırlarını genişletmeye çalışması bu durumun bir göstergesidir. Bu dönemde ülke sınırlarının genişlemesi ve izlenen politikalar neticesinde devletin adeta bir yükselme devri yaşadığı söylenebilir. Aynı zamanda savaşlarda elde edilen başarılar sonucunda ülke sınırlarının genişlemesinin en önemli faktörü askeri başarıdır. Bu noktada Mukan Kağan'ın siyasi açıdan güçlü bir lider olarak Türk tarihinde konumlanmasının yanı sıra askeri açıdan da güçlü özellikleri bünyesinde barındırdığı söylenebilir.

Birçok devletin egemenliğine son vererek ülke topraklarını genişleten Mukan Kağan, batı kanadının yöneticisi ve aynı zamanda amcası olan İstemi Yabgu'nun yönetimine son vermiştir. İstemi Yabgu'nun askeri ve siyasi açıdan güttüğü başarılı politikalar sonucunda Bizans ve İran ile yapılan başarılı dış politika hamleleri bu iki devletin politikalarını İstemi Yabgu'ya göre şekillendirmelerine yol açmıştır (Öztürk, 2015: 20-21). Böylece İstemi Yabgu'nun Batı Göktürk Devleti'nin kuruluşunda öncülük ettiği söylenebilir (Golden, 2002: 143).

Mukan Kağan'ın 572 yılında ölmesi üzerine ise kardeşi Tapo Kağan tahta geçerek hükümdar olmuştur. Hükümdarlığının ilk dönemlerinde, dönemin iki Çin Devleti arasında yaşanan anlaşmazlıklardan yararlanarak bir denge siyaseti izlemeyi tercih eden Tapo Kağan, ilerleyen dönemde Çin Devleti'nin kültür ve yaşam tarzından etkilenerek denge politikasını sürdürememiştir (Avcıoğlu, 2008: 597). Aynı zamanda Budizm dinini benimseyerek onun öğütlerini uygulayan Tapo Kağan, Türklerin savaşçı yapısına hiç uymayan ve et yemeyi yasaklayan bu dini Türk toplumunda sürdürmek konusunda ısrarcı olmuştur. Tapo Kağan'ın Çin'in yaşam zevklerini ve aynı zamanda Budizm'in öğretilerini benimsemesi toplumda huzursuzluğa yol açarak meşruiyetini kaybetmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra İstemi Yabgu'nun 576 yılında ölmesi üzerine batı kanadın yöneticisi olan Tardu ile Tapo Kağan'ın anlaşmazlığa düşmeleri sonucunda ülkede istikrarsızlık baş göstermiştir. Tapo Kağan'ın 581 yılında ölümü üzerine İşbara Kağan Göktürk Devleti'nin hükümdarı olmuştur. Batı

kanadında Tardu, yönetimde Çinlilerin kurduğu oyunlar yüzünden doğu kanadının üstünlüğünü kabul etmediğini söyleyerek 582 yılında ülkenin iki kısma bölünmesine neden olmuştur (Genç, 2009: 12-13).

Tapo Kağan'ın kendinden önceki Göktürk hükümdarlarına oranla benimsemiş olduğu politikalar ülkede istikrarsızlık oluşmasına neden olmuştur. Hükümdarın benimsediği yanlış politikalar sonucunda halkta meydana gelem huzursuzluklar ve yönetimde ikili teşkilat yapısının getirdiği ve aynı zamanda dış baskılar sonucunda oluşan ayrılık ülkenin parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Savaşçı ve hareketli bir toplum olan Türklerin temel özellikleri ile benzemeyen bir dini benimsemesi Tapo Kağan'ın bir diğer yanlışı olarak gösterilebilir. Zevk ve sefadan çok, savaşı ve hareketi seven Türklerin toplum yapısına uymayan bu din sebebiyle yaşadığı kargaşanın da ülke siyasetini yönlendirdiği söylenebilir.

Göktürk Devleti'nin 582 yılında ikiye ayrılası ile birlikte Doğu Göktürk Devleti'nin başında bulunan İşbara Kağan, halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan bir lider olmuştur. Yaşanan entrikaların beraberinde getirdiği kötü olaylar ve askeri açıdan zayıflama, İşbara Kağan'ın otoritesini kaybetmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra Çin Devleti'nin etkisi altında kalınması ve batı kanadı yöneticisi Tardu'nun atakları, İşbara Kağan'ın Çin'e sığınmasına neden olmuştur. Belli bir süre Çin himayesinde yaşayan Doğu Göktürkleri, Çinliler kendi kültür ve yaşam tarzlarına alıştırmaya çalışarak asimile etmeye çalışmışlardır. Aynı yıllarda İşbara Kağan'ın ölmesi üzerine vasiyetine uygun olarak kardeşi Ch'u-lo-hou Doğu Göktürk tahtına geçti. Daha sonra tahta geçen Tou-lan döneminde ise yine Çin ile iyi ilişkiler sürdürülmesi yoluna gidilmiştir. Entrikaların etkisi ile gittikçe yok olmaya yüz tutan Doğu Göktürk Devleti, Ch'e-pi Kağan döneminde bağımsızlık için girişimlerde bulunsa da ülkeye bağlı boyların çevirdiği entrikalar sonucunda Doğu Göktürk Devleti'nin tamamen Çin Devleti'nin hegemonyası altına girmesine engel olamamıştır (Taşağıl, 2018: 86-102-104-107-109).

Doğu Göktürk Devleti'nin son hükümdarı olarak karşımıza çıkan Kie'li Kağan ise tecrübesizliğinden ve bir hükümdarda bulunması gereken özelliklerden yoksun olması nedeniyle ülkede düzeni sağlayamamıştır. Halkın isyan etmesi ve Kie'li Kağan'ın Çin'e karşı yaptığı sefer sonrası esir düşmesi üzerine Çin'in merkezine gönderilerek orada yaşamını yitirmesi, Doğu Göktürk Devleti'nin çöküşüne zemin hazırlamıştır. Böylece Doğu Göktürk Devleti tamamen Çin Devleti'nin eline geçmiştir. Türkler için uzun yıllar sürecek olan Çin esareti de bu şartlar altında başlamıştır (Öztürk, 2015: 20).

Batı Göktürk Devleti'nde ise yönetimde bulunan Tardu, Doğu kanadını da ele geçirmek istiyordu. Tardu'nun sert ve yayılmacı bir şekilde diğer devletlere karşı izlediği politika Batı Göktürk Devleti'nin sınırlarının genişlemesine yol açarak ülkeye istikrar ve düzen getirmiştir. Doğu Göktürk Devleti'ni de yönetmek isteye Tardu'nun yaptığı seferler sonucunda taşkınlıklar yapması, halkın kendisine olan saygısının yitirilmesine yol açmıştır. Aynı zamanda halkın içinde yaşanan ayaklanmalar ve dışarıdan Çin entrikalarının ülke içerisinde kendini hissettirmesi, Tardu'nun meşruiyetini kaybetmesine sebep olmuştur. Yaptığı bir savaş sırasında kaybolan Tardu'nun ardından Batı Göktürk Devleti tahtına geçen Tong Yabgu döneminde de sorunlar devam etmiştir. Tong Yabgu'nun Çinliler ile iyi ilişkiler kurması ve İran'ı yenerek galibiyet kazanması dönemin en önemli olayları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda halkın ayaklanması sonucunda Tong Yabgu'da daha fazla dayanamayarak 658 yılında Çin egemenliğini kabul etmiştir (Genç, 2009: 13-14).

Hırslar ve iktidarın tek başına hakimi olma düşüncesi yüzünden devletin Tardu ve İşbara Kağan döneminde ikiye ayrılması tarihte Türk devletlerinde sıkça rastlanan bir örnektir. Güçlü bir devletin iki kısma ayrılması, Türklerin Çin entrikalarına ve dış baskılara boyun eğmeleri yok olmalarına zemin hazırlamıştır. Kurulduğu yıllarda diğer ülkelerin kendilerine göre bir politika çizmesine neden olan güçlü Göktürk Devleti'nin zamanla tahta geçenlerin güç hırsları yüzünden istikrarını kaybettiği söylenebilir. Ülkede yaşanan iç

karışıklıkların ve Çin Devleti'nin Göktürkleri dağıtmak için izlediği gizli politikalar ve entrikalar, Türklerin vatanlarını kaybetmelerine ve Çin egemenliği altında esir olarak yaşamalarına mal olmuştur. Özgürlük tutkunu olan ve bir devlet altında toplanan Türklerin kazandığı millet olma bilinci ile bu durumun Türkleri olumsuz yönde etkilediği açıktır.

İkinci Göktürk Devleti (Kutluk Devleti): Güçlü ve ihtişamlı bağımsız bir devlet konumundan esir bir millet konumuna düşen Göktürklerin Çin altındaki esareti tam 51 yıl sürmüştür. Yarım yüzyıldan uzun bir süreyi kapsayan bu süreç, Kutluk'un Çin'e karşı yaptığı bağımsızlık savaşı neticesinde son bulmuştur (İnan, 2014: 332). Kutluk Kağan'ın Göktürkleri yeniden bir devlet altında toplamak amacıyla yaptığı seferler ve Çin'e karşı yürüttüğü politikada yardımcıları veziri Tonyukuk ve kardeşi Kapgan Kağan olmuştur. Kutluk İlteriş Kağan ve Tonyukuk'un yaptığı birçok savaş neticesinde düşmanları yenerek II. Göktürk Devleti'ni, devletler arenasında güçlü bir konuma taşımayı başarmışlardır. Yoğun geçen kuruluş döneminin ardından İlteriş Kağan'ın 691 yılında ölmesi üzerine devletin kuruluşundan beri batı kanadını yöneten Kapgan Kağan Kutluk Devleti'nin başına geçerek hükümdar olmuştur. Tahta İlteriş Kağan'ın çocukları yerine kardeşinin geçmesinin temel sebebi henüz Bilge ve Kültigin'in çocuk yaşta olmasıdır (Adıgüzel, 2016: 314-315).

Kapgan Kağan'ın yönetimde bulunduğu süre boyunca devletin düzeninin sağlanmasına ve yönetimin güçlenmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu dönemde Çin'in İkinci Göktürk Devleti'nin iç işlerine karışmasına ve entrikalar çevirerek geçmiş yıllarda olduğu gibi devleti parçalamasına izin verilmemiştir. Kapgan Kağan Çin'e karşı yürüttüğü politikalar neticesinde Çini baskı altında tutarak dış ilişkilerde dengeli bir siyaset yürütmüştür.

Devlete bağlı olmayan Türk boylarını tek bir devlet altında toplama düşüncesi, Kapgan Kağan'ın yönetimdeki temel politikasını oluşturmaktadır. Dış politikada oldukça başarılı bir siyaset izleyen ve ülke içinde de huzuru ve istikrarı sağlayan Kapgan Kağan'ın sert yapısı nedeniyle halka kötü davranması ülke içerisinde bazı olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Halkın isyanlar

çıkarması ve çıkan isyanların şiddet ve kan yolu ile bastırılması sonucunda devlette meydana gelen karışıklıktan faydalanmak isteyen Çinliler bir yandan da Türk boylarını daha fazla kışkırtmaya çalışmışlardır. Bayırkular boyunun çıkardığı bir isyan sonucunda Kapgan Kağan'ın güvensiz bir bölgede konaklaması ve bu boydan kalan birkaç kişinin kağana tuzak kurması sonucunda Kapgan Kağan öldürülmüştür (Taşağıl, 2018: 215-216).

Kapgan Kağan'ın askeri komutanın başında bulunan veziri Tonyukuk ile birlikte yaptığı seferler sonucunda ülke topraklarının genişlediği ve Göktürklerin yeniden güçlü bir devlet olarak tarih sahnesindeki yerlerini aldığı söylenebilir. Aynı zamanda bütün Türk boylarını tek bir çatı altında toplama düşüncesi tarihte birçok devlet adamında görülen Turan düşüncesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletin kuruluş (Kutluk İlteriş Kağan) ve yükselme (Kapgan Kağan) dönemleri karşılaştırıldığında ilk yıllarda benimsenen yönetim anlayışının İlteriş Kağan'a verilen "Kutluk" isminden de anlaşılacağı üzere, devlette yönetim anlayışının kut inancı üzerine şekillendiği söylenebilir. II. Göktürk Devleti'nde de devlet ve millet kutsal kabul edilmiştir. İlteriş Kağan'ın kuruluş yıllarında benimsediği bu kutsiyet anlayışının Hun Devleti'nden alınarak devam ettirildiği ve Göktürkler ile birlikte daha yoğun bir şekilde yaşandığı söylenebilir. Kuruluş döneminde ülkenin siyasi, askeri, ekonomik ve idari açıdan bir düzene oturtulmaya çalışıldığı ve Türk birliğinin sağlanması yolunda önemli adımlar atılan bir dönem olduğu söylenebilir.

Yükselme devri olarak da adlandırabileceğimiz İkinci Göktürk Devleti'nin en istikrarlı dönemi olan Kapgan Kağan dönemi, kuruluş dönemine göre daha istikrarlı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Çin'e karşı izlenen dış politika ve yapılan savaşlar sonucunda ülke topraklarının genişletilmeye çalışılması bu dönemin temel stratejilerini yansıtmaktadır. Ülke topraklarının çok geniş sınırlara ulaşması Kapgan Kağan'ın kıtalara hükmetme anlayışının bir sonucudur. Aynı zamanda bütün Türkleri bir bayrak altında toplama düşüncesi, kağanın Türk birliğine verdiği önemi göstermektedir.

Özetle, Kutluk Kağan döneminde görülen devleti her açıdan geliştirme çabaları, Kapgan Kağan döneminde üst seviyede gerçekleştirilerek ülke sınırları genişletilmiştir. Kuruluş dönemindeki kalkınma ve düzen anlayışı, yükselme devrinde yerini sert stratejik politikalara ve istikrara bırakmıştır.

Kapgan Kağan'ın ölümünün ardından tahta geçen oğlu İnel Kağan'ın ise hükümdar olma hakkı olmadığını öne süren Tonyukuk, töre kurallarına riayet edilmediğini ve hükümdarın kim olacağına kurultayın karar vermesi gerektiğini söylemiştir. Tonyukuk tahtın sahibinin devletin kurucusu İlteriş Kağan'ın oğlu Bilge Şad'ın hakkı olduğunu öne sürerek onu desteklemiştir. İnel Kağan ve Bilge Şad arasında yaşanan mücadele sonucunda İnel Kağan öldürülerek II. Göktürk Devleti'nin başına kurultay tarafından seçilen Bilge Kağan geçmiştir (Adıgüzel, 2016: 316).

Bilge Kağan'ın Göktürk hükümdarı olması ile birlikte Kül-Tigin ordunun başına ve Tonyukuk da Bilge Kağan'ın danışmanlığına getirilmiştir. Yönetim-ordu-danışma konusunda son derece üstün yeteneklerle donatılmış olan bu üç kişiye muhteşem üçlü demek yanlış olmayacaktır. Bilge Kağan döneminde de izlenen Çin ile iyi ilişkiler kurma çabası ve diğer devletlere karşı sergilenen hakimiyet anlayışı bu dönemde de kendini yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Bu dönemde yaşanan yoğun savaşlar ve askeri başarılar neticesinde Çin'in barış istemine Bilge Kağan olumu bir yanıt vermiştir. Böylece ülkenin sınır güvenliği sağlanarak ticaret yollarında daha rahat hareket edilmesinin önü açılmıştır (Taşağıl, 2018: 109-110).

Burada Bilge Kağan'ın Çin'in barış isteğini kabul etmesinin sebebi, Çin'e karşı yapılacak herhangi bir saldırıda başarısız olacağını düşünmesi değil, aksine uzun yıllar savaşlara ve yağmalara maruz kalan Türk halkının bu durumdan bıkmış olmasının ve artık ülkede huzur ve refah istemesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Çin ile yapılan barış neticesinde ülke genelinde istikrarın sağlandığı söylenebilir. Aynı zamanda ülkeye gelen güven ortamı ve ticaret güzergahlarının varlığı, ülkede hem sosyal hem de ekonomik anlamda bir rahatlamaya yol açmıştır.

Türk tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan güçlü ve akıllı devlet adamı Tonyukuk, 725 yılında ölmüştür. Uzun yıllar devlete hizmet etmiş olan ve Göktürk Devleti'nin hem kuruluş hem de yükselme aşamasında büyük katkılara sahip Tonyukuk için bir kitabe diktirilmiştir (Öztürk, 2015: 33). Bu kitabe günümüzde Orhun Abideleri olarak adlandırdığımız üç dikili taştan biridir.

Askeri açıdan oldukça önemli başarılara imza atan Kül-Tigin ise 731 yılında ölmüştür (Golden, 2002: 151). Önce veziri ve başdanışmanı olan Tonyukuk'un daha sonra ise kardeşi Kül-Tigin'in ölmesi üzerine derin bir yasa boğulan Bilge Kağan, Kül-Tigin adına diktirdiği kitabede bu üzüntüsünü dile getirmiştir (Taşağıl, 2018: 111).

Bütün bu kayıplar ardından Göktürk Devleti'ne yeniden huzur getiren ve devlete parlak bir dönem yaşatan Bilge Kağan 734 yılında vefat etmiştir. Ardı ardına yaşanan bu kayıplar Türk milletini çok etkilemiştir. Türk halkını çok sevdiği bilinen ve halk tarafından da saygı ve sevgi gören Bilge Kağan adına oğlu tarafından bir kitabe diktirilmiştir (Genç, 2009: 16).

Bilge Kağan yazıtında Türk milletine olan sevgisini ve halkı için yaptığı hizmetleri şu ifadelerle dile getirmiştir:

"...ölecek milleti diriltip besledim, çıplak milleti elbiseli fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım." "Türk milleti aç idi. O at sürüsünü alıp besledim." diyerek halkı için yaptığı hizmetleri anlatmıştır. (Balcı, 2018:176-177).

Bilge Kağan'ın ölümünün ardından başa geçen kağanların yönetimde etkin bir rol oynayamamaları sonucunda ülkede karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu karışıklıklar neticesinde Uygur, Basmıl ve Karluk boyları devlete ve yönetime karşı bir isyan başlatmışlardır. Uygurlar, Kutluk hanedanını yenerek II. Göktürk Devleti'ne 745 yılında son vermişlerdir (İnan, 2014: 393).

Türklerin bağımsızlık duygusuna oldukça önem veren bir toplum olması Göktürklerin küllerinden yeniden doğmasına olanak sağlamıştır. Halkın esaret yerine bağımsızlığı seçmesi Türk devletlerinde sadece Orta Asya'da geçerli olan bir durum değildir. Aynı zamanda cumhuriyet döneminin yaşanmasına imkan sağlayan milli mücadele dönemi Türklerin bağımsızlıklarına ne kadar önem verdiğini gösteren bir başka örnektir. II. Göktürk Devleti döneminde ülkeye barış, huzur ve düzenin getirilmesi isteği devletin yok oluşuna kadar sağlanmaya çalışılmıştır.

Başa geçen hükümdarların benimsediği yönetim düşüncesine bakıldığında ise İlteriş Kağan'ın daha çok bütünleştirici ve düzen sağlayıcı bir rol üstlendiği görülmektedir. Ardından gelen Kapgan Kağan döneminde ise devlet düzeninin oturduğu görülmektedir. Böylece ülkede Türk birliğinin oluşturulması için atılan adımlar ve ülke topraklarını genişletme politikası ve güç elde etme hırsı bu dönemin genel yapısını yansıtmaktadır. Kısaca Kapgan Kağan dönemindeki yönetim anlayışını ve izlediği politikaları, güçlü yönetim ve istikrarın sağlanması şeklinde özetlenebilir. Aynı zamanda dönemin birçok savaşı ve başarıyı içerisinde barındırması, Kapgan Kağan'ın güçlü bir yönetici olmasının yanı sıra güçlü bir asker kimliğine de sahip olduğunu göstermektedir.

Ülkenin son parlak dönemi olan ve ölümünün ardından devlette çöküş süreci başlayan Bilge Kağan dönemi, Göktürklerde huzurun kendini en fazla hissettirdiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Çin ile yapılan barış anlaşması neticesinde elde edilen rahatlama dönemi halkın güvenli bir hayat sürmelerine vesile olmuştur.

Türklerin tarih sahnesindeki yerlerini almasından itibaren millet olma bilincinin sağlanmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bilge Kağan dönemi millet anlayışının en çok geliştiği dönemdir. Bu dönemde de devletin ve milletin kutsal olduğu kabul edilerek yönetimin bu iki unsur etrafında şekillendirilmesine dikkat edilmiştir. Aynı zamanda Bilge Kağan'ın yönetimde yalnız olmaması, Tonyukuk gibi akıllı ve güçlü bir başdanışmana sahip olması, Bilge Kağan'ın ülkeyi yönetirken aldığı kararların ve yaptığı uygulamaların

ikinci bir görüş etrafında şekillenmesine yol açmıştır. Böylece Bilge Kağan döneminde görülen yönetim anlayışının düzen, güvenlik ve barış ekseni temelinde şekillendiği söylenebilir.

2.1.3. Uygur Devleti

Bilge Kağan'ın ölümünün ardından çöküş dönemine giren Göktürk Devleti'nin içerisinde yer alan bazı Türk boylarının isyan ederek bağımsızlık savaşı verdiklerine yukarıdaki başlık altında değinilmişti.

Uygur-Basmıl-Karluk üçgeninde Göktürklere karşı şekillenen bağımsızlık hareketi, Göktürk Devleti'nin yıkılmasının ardından Basmıl boyu merkez olmak üzere yeni bir yönetim çatısı altında birleşmişlerdir. Basmıllar yönetimindeki yeni devletin doğu yabguluğuna Uygurlar, batı yabguluğuna ise Karluklar görevlendirilmiştir. İlerleyen dönemde Uygur yabgusunun Basmıl kağanını yenmesi üzerine devletin yönetimi Uygurlara geçmiştir. Basmı kağanını yenerek yeni devletin başına geçen Kutluk Bilge Kül Kağan önderliğinde Uygur Devleti resmi olarak kurulmuştur (Çandarlıoğlu, 2004: 12).

Kutluk Bilge Kül Kağan'ın Uygur tahtına geçmesi ile birlikte kendinden önce kurulan Türk devletlerini örnek alarak Çin ile olan ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Görünüşte iyimser olan bu ilişkilerin esasta dostluk bağları üzerine kurulmadığını söylemek yanlış olmayacaktır (Almas, 2010: 136). Zira Uygurlardan önce kurulan Türk devletlerine de bakıldığında Çin ile ilişkilerin her zaman iyi olması için çaba gösterilmiştir. Ancak bu konuda çeşitli sebeplerden dolayı başarılı olunamadığı bilinmektedir. Bu sebepler arasında Çinlilerin Türk devletlerine ajan yollamaları, entrikalar çevirmeleri, Türk boylarını devlete karşı ayaklandırmaları gibi olaylar örnek olarak gösterilebilir.

Uygur Devleti'nin kurucu lideri olan Kutluk Bilge Kül Kağan'ın ardından hükümdar olan Moyun-Çar, "Tengride Bolmış İl Etmiş Bilge Kağan" unvanını alarak tahttaki yerini almıştır (Gömeç, 2011: 58). Bu unvan gökten gelen imparator ve imparatorluğun kurucusu anlamlarına gelmektedir (Çayalan, 2018: 50).

Moyun-Çor'un kullandığı bu unvana bakıldığında Uygur Devleti'nde de kendinden önce kurulmuş olan Türk Devletleri'nde olduğu gibi hükümdarlık yetkisinin Gök-Tanrı tarafından verildiği inancının hakim olduğunu görülmektedir. Bu noktadan hareketle ilk kurulan Türk devletlerinin hepsinde kut inancının varlığının kabul edildiği ve hükümdarın yetkilerinin Gök-Tanrı tarafından verildiğini, Türk halkının ve Türk devletinin kutsal olarak kabul edildiği inancının Eski Türk devletlerinin hepsinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Uygur Devleti'nin ikinci kağanı olan Moyen-Çur'un ölümü üzerine tahta geçen Bögü Kağan döneminde devletin sadece yönetim anlayışı açısından değil, aynı zamanda inanç olarak da değişikliğe uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çin ile Uygurlar arasında yapılan savaşlar sonucunda Mani dinini kabul eden Bögü Kağan'ın bu hareketi Türklerin savaşçı ruhlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Mani dininin et yemeyi ve insan öldürmeyi yasaklaması savaşçı ve hareketli bir toplum olan Türklerin bu özelliklerini kaybetmesine yol açmıştır. Mani dininin getirdiği yerleşik hayat düzeni göçebe Türklerin şehir hayatını benimsemelerine yol açmıştır (Çandarlıoğlu, 2004: 16-20-21).

Bögü Kağan'ın Tun Baga Tarhan tarafından öldürülmesinin ardından taht el değiştirmiştir. Bu dönemde Çin ile olan ilişkiler Uygur Kağan'ının Çinli bir prenses ile evlenmesi sonucunda dostane bir şekilde devam etmiştir. Tun Baga Tarhan'ın yönetimde bulunduğu süre zarfı boyunca kullandığı "Alp Kutluk Bilge Kağan" unvanı bu dönemde de yönetim anlayışı konusunda bir değişikliğe gidilmediğini göstermektedir (Almas, 2010: 144-146).

Alp Kutluk Bilge Kağan'ın ölümünün ardından tahta geçen Ay Tengride Kut Bulmuş Külük Bilge Kağan döneminin en önemli özelliği Tibetlilerin Beş Balık şehrini geri almalarıdır (Gömeç, 2011: 99). Bu tarihten sonra Uygur Devleti'nin başına geçen hükümdarların hepsi gücünün Tanrı'dan geldiğini gösterecek unvanlar kullanmışlardır. Hükümdarların hepsi Çin ile iyi ilişkiler kurma gayreti içerisinde olmuştur.

Türk Devletlerinin merkezi olarak adlandırılan Ötüken, Uygur Devleti'nde merkez olmaktan çıkarılarak başkent Karabalsagun şehri yapılmıştır (Kaşgarlı, 2004: 17). Din değişikliğinin beraberinde getirdiği yerleşik yaşam düzeni Uygurlarda birçok kurumun oluşturulmasına yol açmıştır (Çayalan, 2018: 51). 840 yılında Kırgızlar tarafından varlıklarına son verilen Uygurlar, dil, edebiyat ve Türkleri şehir kültürü ile tanıştıran ilk topluluk olarak tarihteki yerlerini almışlardır (Kaşgarlı, 2004: 17).

Göktürklerin yıkılışında rol oynadıktan sonra bir devlet olarak tarihteki yerlerini alan Uygurların, Göktürklere oranla daha az güçlü oldukları söylenebilir. Bunun temel sebebi olarak ise farklı bir din benimseyerek sahip oldukları temel karakteristik özelliklerin kaybedilmesi gösterilebilir. Göçebe toplum yapısından yerleşik toplum düzenine geçen Uygurların, hareketli toplum düzeninden lüks ve hantal toplum yapısına bürünmeleri Uygur Türklerinin güç kaybetmesine ve çöküşüne zemin hazırlayan bir başka etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uygur Devleti'ni yönetim açısından ele aldığımızda ise Gök-Tanrı inancının bu dönemde hakim olduğu görülmektedir. Devletin başına geçen hükümdarların kut inancı doğrultusunda hareket ettiğini ve hatta tahta geçtiklerinde aldıkları şatafatlı unvanlar ile bu inancı destekledikleri görülmektedir. Böylece diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Uygur Devleti'nde de kut inancının devamı ettiğini ancak bu dönemde yaşanan din değişikliğinin ise sosyo-kültürel yapıda bazı değişiklikler meydana getirdiği söylenebilir.

2.2. İlk Türk-İslam Devletlerinde Yönetim Anlayışı

İslamiyet'in kabulünden önce Eski Türkler olarak adlandırdığımız Türk Devletlerinde yönetim anlayışı kut inancı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Türkler Orta Asya bozkırlarında ilk kez ortaya çıktıkları andan itibaren birçok dini benimsemişlerdir. Türklerin benimsedikleri din ve sahip oldukları inançlar Türklerin İslam dinini benimsedikleri döneme kadar birçok değişikliğe uğramıştır.

Türklerin İslam dinini benimsemeleri ile birlikte artık Türk dünyası Müslüman-Türkler kavramı ile anılmaya başlanmıştır. İslam dininin getirdiği dinsel öğretiler, Türk toplum yapısının sahip olduğu özellikler ile örtüşerek bir bütünlük arz etmiştir. Bu noktada Eski Türklerin devlet yönetiminde sahip oldukları töre kuralları, İslam dininin getirdiği özellikler ile örtüşerek bir devamlılık arz etmiştir. Böylece Türklerin sahip oldukları hukuki ve sosyal kuralların İslam dininin benimsenmesinde etkin bir rol oynadığı söylenebilir.

İslamiyet'in kabulü ile birlikte ortaya çıkan Türk-İslam Devletleri'nin sahip oldukları yönetim anlayışları ve İslami motiflerin Türk yönetim sistemine yaptığı etkiler bu bölüm altında ele alınacaktır.

Türk-İslam Devletleri tarihine bakıldığında karşımıza ilk olarak ilk kez İslam dinini kabul eden Karahanlılar çıkmaktadır. Karahanlı Devletini, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti izlemektedir.

Bu bölümde yukarıda adı sayılan Türk-İslam Devletleri'nin İslamiyet'in kabulü ile birlikte sahip oldukları yönetim anlayışı üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Türkler ve İslamiyet

Tarihte birçok dini benimseyen ve birçok nesne ve varlığın kutsal olduğuna inanan Türklerin İslam dinini benimsemelerinde geçmişte sahip oldukları inançlar ile benzerlik göstermesi sebep olarak gösterilebilir.

Türk toplumlarının İslam dini ile tanışmaları ve bu dini benimsemeleri, Arapların Türk devleti sınırına komşu olması ile gerçekleşmiştir. Hz. Osman döneminde Araplar ve Türklerin birbirleriyle savaşmaya başlaması ile birlikte beraberinde Emevi Devleti'nin kendi döneminde izlediği devlet politikaları, Türklerin İslam dinini tanıyarak benimsemelerinde gecikme yaşanmasına sebep olmuştur (Taşağıl, 2017: 29).

Emevi Devleti'nin benimsediği politikalar çerçevesinde Müslüman olmayan kesimden vergi alınması uygulamasına geçilmesi, Emevilerin Türkler üzerinde uyguladığı politikayı yansıtmaktadır. İlerleyen dönemde Emevi Devleti'nin

benimsediği politikadan vazgeçerek Türk toplumlarından vergi almamaya başlaması, Türklerin kitleler halinde İslam dinini benimsemelerine ve Müslüman olmalarına yol açmıştır (Çetinoğlu, 2013: 182).

Özellikle 751 yılında yapılan Talas Savaşı'nda Türk ırkına mensup olan Karlukların, Çin Devleti'ne karşı Araplarla birlik olması ve onları desteklemesi, Türklerin İslam dinini yakından tanımalarına öncülük etmiştir. Talas Savaşı sonucunda kitleler halinde İslamiyet'i benimsemeye başlayan Türkler, İslam dininin getirdiği kurallar çerçevesinde hareket etmeye başlamışlardır. Yeni yaşanan bu din değişikliği tarihte Türk-İslam Devletleri olarak adlandırılan ve Orta Asya bozkırlarından çıkıp kendine Anadolu topraklarını yurt olarak benimseyen Türkler için yeni bir dönemin kapısını açmıştır (Turan, 1994: 112).

2.2.1.1. Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmesinin Nedenleri

Türkler uzun yıllar farklı coğrafyalarda varlıklarını sürdürmeyi başaran bir millettir. Türklerin geniş coğrafyalara yayılmış bir ırk olması, onların yeni kültürler tanımalarına yol açmıştır. Yeni bir toplum ile tanışılması, o toplumun hem sosyo-kültürel özelliklerinin hem de siyasi özelliklerinin yakından tanınmasını sağlamaktadır.

Komşu ülkeler ile sağlanan bu karşılıklı sosyal etkileşimler sayesinde Türkler, komşu devletlerin kültürel ve siyasi özelliklerinin yanı sıra din ve inançlarını da yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu sayede zaman içerisinde Türklerin birçok dine ev sahipliği yaptığını ve birçok inancı bünyesinde barındırdığı söylemek yanlış olmayacaktır.

Eski Türk devlet ve topluluklarında rastlanılan inanç biçimlerinin çoğunlukla Gök-Tanrı inancı üzerinde yoğunlaştığından yukarıdaki başlıklar altında bahsedilmişti. Gök-Tanrı inancının yanı sıra doğada bulunan birçok varlığı kutsal kabul ederek onlara kutsiyet atfeden Türkler, aynı zamanda atalarına saygı duyduklarını göstermek amacıyla onların hatıralarını kutsal olarak kabul etmişlerdir. Türklerin gerek doğa varlıklarına ve atalarına atfettiği kutsiyet,

Eski Türk devletlerinin gücünü Tanrıdan aldığına inanılan dini bir inanış olan Gök-Tanrı inancı, Türklerin eski dönemdeki din ve inanç biçimlerini yansıtmaktadır.

Türklerin birçok dini ve inancı benimsemeyi bırakması, Arapların Türk devleti sınırına komşu olması ile son bulmuştur. Türk toplumu Araplar ile olan temasları sonucunda İslam dinini yakından tanıma fırsatı elde etmiştir. İslamiyet'in sahip olduğu birçok özellik ile Türklerin kabul ettiği inanç ve toplumsal kuralların benzerlik göstermesi, Türklerin İslam dinini kabul etmesinin zeminini oluşturmaktadır.

Buradan hareketle, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinin nedenlerine bakıldığında, ilk olarak Gök-Tanrı inancı ile İslamiyet'in benzer özellikler göstermesi sonucunda Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği söylenebilir (Güler vd., 2007: 68).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Türklerin eski dönemde sahip oldukları Gök-Tanrı inancı, tek bir Tanrı'ya olan inancı simgelemektedir. İslamiyet'te yer alan Allah inancı ile Tek-Tanrı inancının birbirleri ile paralellik göstererek örtüşmesi, Türklerin İslam dinini benimsemelerinin ilk sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Güler vd., 2007: 68).

2. İslamiyet'te yer alan ahiret inancının bir sonucu olarak öldükten sonra iyilik yapan insanların cennete, kötülük yapan insanların ise cehenneme gideceği inancı, Gök-Tanrı dininde bulunan uçmağ ve tamu düşüncesi ile aynıdır (Taşağıl, 2017: 29). İslamiyet ve Gök-Tanrı inancında aynı şekilde varlığını gösteren ölümden sonra hayatın varlığına olan inanç, bu iki dinin ahiret inancı konusunda benzerlikler taşıdığını göstermektedir. Böylece Türklerin bu benzerlik sayesinde İslamiyet'i kabul etmelerinin kolaylaştığı söylenebilir.

3. Türklerin temel özelliklerinden biri olan savaşçılık özelliği, Türklerin birçok savaşın içinde bulunmalarına yol açmıştır. Türklerin sahip olduğu bu özellik, İslam dininde yer alan gaza ve cihat anlayışı ile benzerlikler göstermektedir (Kitapçı, 2013: 26).

4. Eski Türk devletlerinde yasaklanan ve Türk toplumu tarafından yapılmasına kötü bir göz ile bakılan yalancılık, hırsızlık, zina gibi davranış bozukluklarının, İslam dininde de yasaklanan davranışlar arasında yer alması, toplum ahlakına önem veren Türkler için İslamiyet'in kabul edilmesinde önemli bir neden teşkil etmektedir (Çetinoğlu, 2013: 165).

5. Eski Türk devletlerinde hükümdarın ülkeyi yönetme gücünü Tanrı'dan aldığına inanılan kut anlayışı hakimdi. Hükümdar, kut sayesinde ülke yönetiminde söz söyleme ve kurallar koyma hakkını elinde bulunduruyordu. İslamiyet'te ise Allah'ın emirlerini yerine getirmekle sorumlu olan halife, dini emirleri uygulamakla yükümlüydü. Bu noktada Eski Türk Devletleri'nin sahip olduğu yönetim anlayışının İslam dininde de benzer bir özellik taşıdığı söylenebilir (Güler vd., 2007: 68).

6. Atlı göçebe bir toplum olan Türklerin ata verdikleri değer ile İslam dininin atı kutsal bir hayvan olarak kabul etmesi bir diğer sebep olarak gösterilebilir (Kitapçı, 2013: 25).

7. Son olarak, Türk tarihinde birçok örnekte görüleceği üzere Türklerin vatan topraklarına verdiği önem sayesinde hayatlarını kaybetmekten çekinmemeleri ve İslam dininde ise vatan uğruna ölenler için "şehit" ve savaşa katılan kişiler için "gazi" unvanlarının varlığı, kutsal vatan toprakları için canlarını vermekten çekinmeyen Türkler için İslamiyet'i kabul etmelerinin bir diğer nedenini oluşturmaktadır (Kitapçı, 2013: 26).

Yukarıda sıralanan maddeler ışığında, Türklerin İslam dinini kabul etmelerinin eski din ve inanışları ile benzer özellikler göstermesine bağlı olan birçok nedene dayandığı görülmektedir. Ayrıca, bu maddelerin daha da çoğaltılabileceği söylenebilir.

2.2.1.2. Türklerin İslamiyet'e Hizmetleri

Türklerin Araplar ile olan sınır komşuluğu sonucunda İslam dinini yakından tanıma fırsatı bulmaları sayesinde İslamiyet'i benimsemeleri, Türk dünyası için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Geçmişte sahip oldukları din ve inanışlar neticesinde, İslamiyet'i kabul etmelerinin kolaylaşması, Türklerin bu dini kısa sürede benimsemelerine ve katkıda bulunmalarına sebep olmuştur.

Türklerin savaşçı bir kimliğe sahip olması, Abbasi halifesinin, Türk askerleri hassa ordusunda görevlendirmesine neden olmuştur (Koca, 1996: 278). Böylece, Türklerin İslam dünyasına askeri açıdan katkıda bulunduğu söylenebilir.

Hristiyanların, İslamiyet'i yıkmak üzere oluşturdukları Haçlı birliklerinin düzenlediği Haçlı Seferleri'ne karşı, İslam dinini koruyarak varlığını muhafaza etmişlerdir. Aynı zamanda Müslümanlar içerisinde yer alan çekişmelerin sona ermesine ve İslam dünyasında birliğin sağlanmasına vesile olmuşlardır (Taşağıl, 2017: 29).

Türkler, İslam'a askeri açıdan hizmetlerinin dışında aynı zamanda siyasi hizmette de bulunmuşlardır. Devletin önemli makamlarında bulunan vezirlik gibi rütbelere sahip olan Türkler, devlet yönetimi konusunda da sahip oldukları başarılar ile İslamiyet'e hizmet etmişlerdir (Koca, 1996: 279).

Türkler, askeri ve siyasi açıdan hizmetleri dışında aynı zamanda eğitim, kültür ve sanat konularında da İslamiyet'e katkıda bulunmuşlardır. Bu konulara verilebilecek en güzel örneklerin başında, Türk ve dünya tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Nizamiye Medreseleri gelmektedir. Hem sahip olduğu mimari güzellik hem de eğitim-öğretim teknikleri ile, Nizamiye

Medreseleri, Türklerin İslam ilminin gelişmesinde oldukça önemli bir paya sahiptir. Eğitim alanının yanı sıra Samarra şehrini mimari açıdan bir şaheser haline getiren Türkler, aynı zamanda cami, medrese, kervansaray gibi mimari eserler ile Türk ve İslam mimari tarzını birbirlerine yaklaştırmışlardır (Güler vd., 2007: 69-70).

Görüldüğü üzere, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ile birlikte bu dine yaptığı katkılar tek bir alan ile sınırlı kalmamış birçok alanda kendini göstermiştir. Türklerin yaptıkları bu katkılar sayesinde adeta bir Türk-İslam sentezi oluşturdukları söylenebilir.

İslam dininin kabul edilmesi sürecinde yaşanan zorluklar ve bu dinin Türklerin temel inanç biçimi olan Tek-Tanrı inancı ile benzerlikler göstermesi, Türklerin İslamiyet'e hızlı bir şekilde uyum sağlamalarına ve bu dine hizmet etmelerine olanak sağlamıştır.

Böylece, Türklerin bu süreç ile birlikte İslam dini içerisinde yaşamlarını sürdürmeye devam ettikleri, İslam dininin getirdiği öğretilere uygun bir şekilde hareket ettikleri ve dinin gelişmesi için çaba harcadıkları söylenebilir.

2.3. Türk-İslam Devletleri

Türklerin İslam dinini kabul etmeleri ile birlikte Türkler için tarihte yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem ile birlikte Türkler sahip oldukları sosyal, kültürel ve siyasi alan başta olmak üzere pek çok alanda birçok değişiklik meydana getirmişlerdir. İslamiyet'in etkisi ile birlikte meydana gelen bu değişiklikler çerçevesinde Türkler, kurdukları devletlerin temel düzen ve teşkilat yapılarına ve toplumsal açıdan sahip oldukları kültürel değerler ile örtüşmesi neticesinde İslamiyet'i kabul ederek Türk-İslam Devletleri'ni meydana getirmişlerdir.

İslami motifler ile birlikte yoğrulan Türk devletleri, İslamiyet'in getirdiği kurallara dayalı bir yönetim anlayışı benimseyerek bu doğrultuda hareket etmişlerdir.

Türk-İslam Devletleri'ne bakıldığında ilk olarak Müslüman olan ve İslamiyet'i kabul eden Türk devleti olan Karahanlı Devleti çıkmaktadır. Karahanlıları, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti takip etmektedir. Bu başlık altında yukarıda adı sayılan Türk-İslam Devletleri'nin kuruluşundan yıkıldığı tarihe kadar sahip oldukları yönetim anlayışları üzerinde durulacaktır.

2.3.1. Karahanlılar

İlk kez İslamiyet'i kabul eden Türk devleti Karahanlılar olmuştur. Türklerin ilk kez varlıklarını gösterdikleri bölge olarak bilinen Orta Asya'da ilk Tük-İslam devleti olarak adından söz ettiren Karahanlı Devleti olmuştur (Güngör, 1992: 70).

Karahanlı Devleti'nin nasıl bir devlet haline geldiği ve kökeni henüz aydınlatılamayan oldukça önemli konudur. Karahanlı Devleti'nin kökeni konusunda pek çok araştırmacı bazı fikirler öne sürerek, bunları belli temellere dayandırmıştır. Karahanlı Devleti'nin ortaya çıkışı hakkında önemli araştırmalar yapan O. Pritsok'a göre; Karahanlı Devleti'nin kurulmasının temeli Karluklara dayanmaktadır. Göktürk Devleti'nin yıkılışında Uygurlar ve Basmıllar ile birlikte oldukça etkili olan ve bu devletin yıkılışının ardından Uygurlara bağlı bir şekilde varlıklarını sürdüren Karluklar, Uygur Devleti'nin Kırgızlar tarafından yıkılmasının ardından Kırgızların Türk geleneklerine olan uzak tutumu sebebiyle Kırgız çatısı altında yaşamamaya karar vermişlerdir. Bunun üzerine Karluk Yabgusu, Aşina soyundan geldiğini ve devletin yönetim hakkının kendinde olduğunu öne sürerek kendisini Türklerin hükümdarı olarak tayin etmiştir. Büyük Kağan (Kara-Han) unvanını aldıktan sonra ise devletin başkentini Balasagun olarak kabul etmiştir (Avcıoğlu, 2006: 1354-1355).

Pritsok dışında birçok araştırmacı da Karahanlılar'ın kökeni konusunda araştırmalar yapmışlardır. F.Sümer, Reşat Genç, V.V.Barthold ve V.Minorsky Karahanlı Devleti'nin menşeinin Uygur Devleti'nin bir kolu olan Yağmalara dayandığını öne sürmüşlerdir (Necef, 2005: 138-139). Reşat Genç,

Karahanlıların menşei konusunda toplam 7 faraziye olduğunu öne sürmüştür. Genç'in savunduğu düşünceye göre, Karahanlı Devleti'nin kökeni Yağma faraziyesi ile örtüşmektedir. Bu yaklaşıma göre, Uygur Devleti'nin yıkılmasının ardından Kaşgar şehrine gelen Yağmalar burayı Karlukların elinden alarak, Kaşgar'da yaşamaya başlamışlardır, Aynı zamanda Yağmaların başında bulunan hükümdarın "Han" unvanını taşıması Uygur Devleti ile olan bağlantıdan kaynaklanmaktadır (Genç, 2002: 3-4).

Karahanlı Devleti'nin kökeninin hala karanlık olması ve aydınlatılamamasından dolayı pek çok araştırmacının bu konu hakkında farklı teoriler geliştirdiği yukarıda görülmektedir. Bu noktada devletin resmi kuruluş tarihi olarak kabul edilen döneme bakıldığında karşımıza 840 yılı çıkmaktadır.

840 yılında Uygur Devleti'nin yıkılması üzerine kurulduğu varsayılan Karahanlı Devleti'nin ilk hükümdarı Bilge Kül Kadir Han'dır (Tekinoğlu, 2015: 151). Bu dönem hakkında bilgi yetersizliğinden dolayı devletin kurucusunun saltanat dönemi hakkında yeterli bilgi verilememektedir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda bu dönemde Şaş'ta İslam dininin benimsendiği görülmüştür. Karahanlı Devleti kurucusu Bilge Kül Kadir Han'ın Bazir Arslan ve Oğulcak Kadir Han adında iki oğlu bulunmaktadır (Yazıcı, 2019: 131). Bilge Kül Kadir Han öldükten sonra devletin başına Bazir Arslan Kara-Han geçmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği ülkenin dış sorunlarla uğraşması olmuştur. Bu dönemde Samaniler ve Oğuzlara karşı yapılan mücadeleler önemlidir. Karahanlı Devleti'nin Oğuzlar ile mücadelesinde batı bölgesinin yöneticisi olan Oğulcak'ın Oğuzları yenmesi ve Samanilere karşı verilen mücadeleler neticesinde birçok köyün yağmalanarak talan edilmesi dönemin önemli olayları arasında yer almaktadır (Necef, 2005: 191-192-193).

Bazir Arslan Kara-Han'ın ölümünün ardından tahta oğlu Satuk Buğra Han yaşının çok küçük olması sebebi ile geçememiştir. Bazir Arslan Kara-han'ın kardeşi Oğulcak tahtın yeni sahibi olarak görevine başlamış ve devletin merkezini Kaşgar'a taşımıştır. Tahttan uzaklaştırılan Satuk Buğra Han ise ordu toplayarak amcasını tahttan uzaklaştırmak için büyük çabalar sarf etmiştir.

Kaşgar kentinin Satuk Buğra'nın ordusu tarafından ele geçirilmesi sonucunda ve uzun yıllar verilen mücadeleler neticesinde Satuk Buğra Han hak ettiği Karahanlı Devleti tahtına oturmuştur (Necef, 2005: 194-196).

Satık Buğra Han'ın Karahanlı Devleti tahtına geçmesi ile birlikte hem Karahanlılar hem de Türkler için yeni bir dönem başlamıştır. Satuk Buğra Han'ın 940 yılında İslamiyet'i kabul ederek Müslüman olması üzerine, İslam dinini devletin resmi dini ilan ederek kendisine bağlı olan toplumu da beraberinde Müslüman olmaya teşvik etmiştir (Hey'et, 1996: 109). İslam dinini kabul etmesi üzerine Abdülkerim ismini alan Satuk Buğra Han, Müslüman olmayan Türklere karşı verdiği mücadeleler neticesinde *"el-gazi, el-mücahit"* gibi unvanlar kazanmıştır. Türk-İslam Devletlerinin temelini atan ve İslam dinini devletin resmi dini haline getiren Satuk Buğra Han, 955 yılında vefat etmiştir (Yazıcı, 2019: 131).

Türk tarihi için önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen ve ilk kez bir Türk devletinin resmi dinini İslamiyet olarak benimseyen Satuk Buğra Han'ın ölümü üzerine tahta oğlu Musa Tonga İlig geçmiştir. Ancak kısa süren saltanatın neticesinde Satuk Buğra'nın diğer oğlu olan Boytaş Arslan Han'ın (Süleyman) dönemi oldukça önemlidir. Bu dönemde 200.000 çadırlık bir Türk topluluğu İslam dinini kabul ederek Müslüman olmuştur (Genç, 2002: 9).

Boytaş Arslan Han döneminden sonra Karahanlı Devleti, Samaniler, Gazneliler ve taht kavgalarının yaşanmasına sebep olan hanedan soyunun getirdiği iç karışıklıklar ile uğraşmıştır. Bu dönemden sonra tahta geçen her hükümdar Samaniler ve Gazneli Devleti ile uğraşarak ülkede yaşanan iç problemleri çözmeye çalışmıştır. Devletin uzun yıllar varlığını sürdürmesi ve tahta birçok kişinin geçmesi sebebiyle, bu kısımdan itibaren devletin temel yönetim düşüncesi üzerinde durulacaktır.

Karahanlı Devleti'nin yönetim düşüncesi açısından en önemli yönü Türklerin sahip oldukları inanç ve yönetim düşüncesinin, İslam dininin kabul edilmesi ile birlikte meydana gelen değişimleri yansıtmasıdır. Bu dönemde Kaşgarlı

Mahmut tarafından kaleme alınan Divan- Lügatit Türk adlı eserinde, Kaşgarlı Mahmut Türklerin Tanrı'dan aldığı güç ile birlikte dünyaya hükmetme gücünü elinde bulundurduğunu ve bu nedenle tüm toplumların Türkçeyi öğrenmeleri gerektiğini söylemektedir. Eski Türklerin sahip olduğu cihana hükmetme düşüncesinin İslam dininin kabulü ile birlikte, zaten Eski Türklerde var olan yönetimde adalet anlayışının İslami motifler ile birlikte daha da artarak, Türk-İslam Devletleri'nin yönetim anlayışlarında temel oluşturduğu söylenebilir (Eroğlu, 2018: 94-95).

Türk-İslam Devletleri'nin sahip olduğu yönetim anlayışının önemli özelliklerinden bahseden ve Yusuf Has Hacib tarafından yazılan Kutadgu Bilig'de, Türk devletinin yöneticisi olan hükümdarın Allah'tan aldığı güç ile bütün dünyayı ve insanları adaletli bir şekilde yönetmek için tahta geçirildiği konu edilmektedir. Burada, Türklerin var olduğu günden itibaren sahip oldukları *"Türk cihan hakimiyeti"* ülküsünün bu dönemde de devam ettiği görülmektedir. Türk hükümdarının Allah'tan aldığı bu güç ile birlikte devleti yönetme hakkını doğru ve adaletli bir şekilde yasalara (töreye) uygun olarak sürdürmesi gerekmektedir. Eğer hükümdar tahtı hak etmediğini gösterecek davranışlar sergilerse ve devletin yönetimini düzgün ve adil bir şekilde yürütemezse tahttan uzaklaştırılır (Yazıcı, 2019: 139). Bu eser Türk devletinin sahip olduğu yönetim anlayışında kanunların esas alındığını ve yönetimin bu doğrultuda şekillendiğini göstermektedir.

Türk devletlerinin sahip olduğu yönetim düşüncesine oldukça önemli katkılar yapan ve Karahanlı Devleti döneminde yaşamış olan bir başka düşünür Hoca Ahmet Yesevi'dir (Güngör, 1992: 71). Hoca Ahmet Yesevi'nin sahip olduğu tasavvuf düşüncesi, Türklerin sosyal ve ahlaki değerlerinin, toplum ve çevreye karşı İslam dinine ve İslamiyet'in kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'e uygun bir şekilde sürdürülerek yerine getirmelerinden oluşmaktadır (Eroğlu, 2018: 196).

Aynı zamanda İslamiyet'in yönetim anlayışında meydana getirdiği değişiklikler kullanılan unvanlarda da bazı değişikliklere gidilmesine yol

açmıştır. “Han” ve “İlig” olarak Orta Asya Türk Devletleri’nden Türk-İslam Devletleri’ne kadar varlığını sürdüren unvanların yanı sıra İslamiyet’in ve Arap kültürünün getirdiği değişiklikler ile birlikte “emir” ve “sultan” gibi unvanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda Eski Türk devletlerinde bağımsızlığın sembolü olarak simgeleşen “tuğ”, İslamiyet ile birlikte “sancak” ve “bayrak” olarak dönüşüme uğramıştır (Çayalan, 2018: 80).

Geçen süre zarfı içerisinde İslamiyet’in büyük kitleler halinde kabulü, Samaniler ve Gazneliler ile mücadeleler ve bunların yanı sıra devletin içinde yaşanan karışıklıklar devletin bölünmesine zemin hazırlamıştır.

Karahanlı Devleti, Yusuf Kadir Han’ın ölümünün ardından Doğu Karahanlı Devleti ve Batı Karahanlı Devleti olmak üzere iki devlete bölünmüştür (Hey’et, 1996: 109). Doğu Karahanlı Devleti, Kaşgar merkez olmak üzere Arslan Kara Hakan tarafından yönetilmiştir. Batı Karahanlı Devleti ise başkent Semerkant olmak üzere kurulmuştur. Devletin en ünlü hükümdarı olan Tamgaç Buğra Han, ülkenin ayakta kalması için oldukça çaba sarf etmiştir. Karahitaylar tarafından önce 1211 yılında Doğu Karahanlı Devleti sonra da Harzemşahlar tarafından Batı Karahanlı Devleti’ne son vererek devletin yıkılmasına yol açmışlardır (Tekinoğlu, 2015: 152-153).

Eski Türk Devletlerinde yönetim anlayışının şekillenmesinde temel rol oynayan kut inancının, Tanrı tarafından Türk hükümdarına verdiği yetkiye dayanarak ülkeyi adaletli bir şekilde yönetme hakkını elde ettiğine yukarıdaki başlıklar altında değinilmişti. Karahanlı Devleti’nde de kut anlayışının devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig adlı eserin isminden de anlaşılacağı üzere “kut” kutsal sayılan manasında kullanılarak varlığını Karahanlılar döneminde de devam ettirmiştir.

Eski Türklerde görülen kut anlayışının Karahanlı Devleti’nde devam etmesinin yanı sıra yine Eski Türk Devletleri’nde görülen devletin ikili yönetilmesi anlayışının bu devlette de devam ettiği görülmektedir. Karahanlı

Devleti üzerinde araştırmalar yapan O. Pritsok, devletin iki kağan tarafından doğu ve batı şeklinde iki kısma ayrılarak yönetildiğini öne sürmüştür. Merkez sayılan ülkenin doğu kısmını yöneten kağanın unvanı Arslan Kara Hakan şeklinde kendini gösterirken, ülkenin batı kanadını yöneten kağan ise Buğra Han unvanını kullanmaktadır (Necef, 2005: 235).

Karahanlı Devleti'nde görülen ikili yönetim anlayışının, İslamiyet'in kabulünden önce varlıklarını sürdüren Türk devletleri ile benzer bir yönetim anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Eski Türklerin gökten gelen ve Tanrı tarafından yetki verilen bir hükümdar tarafından yönetilmesi ve göğün kutsal sayılması bu dönemde de varlığını devam ettiren özellikler arasındadır.

İslamiyet'i ilk kez kabul eden ve Türk-İslam Devletleri'nin temelini atan Karahanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemin, Türklerin geçmişte sahip oldukları sosyal, kültürel ve siyasal özelliklerini benzer şekilde yansıtarak devam ettirdiği ve bunun yeni kabul edilmiş olan İslam dininin beraberinde getirdiği temel özellikler ve kurallar çerçevesinde birbirleri ile uyumlaştırarak sürdürdükleri söylenebilir.

Bu dönemde devletin başına geçen hakanların Allah'tan aldığı güç ve yetki ile tahta geçmesinin yanı sıra aynı zamanda tahta geçerken para bastırmaları, İslamiyet'in ortaya çıktığı Arap devletlerinde görülen bir özellik olarak Türk devletlerinin tahta geçiş seremonilerini etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra ilk Türk devletlerinde hakimiyetin kaynağı olarak adlandırılan tuğ ve hükümdar unvanlarının diğer Müslüman devletler ile etkileşime girilmesi sonucunda isim değiştirerek birer İslami obje haline geldiği söylenebilir.

Yine bu dönemde varlığını devam ettiren Türklerin dünyaya hükmetme anlayışının etkisini hala sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Ülkenin, hükümdar tarafından doğru ve adaletli bir şekilde yönetilmesi düşüncesinin bu

dönemde de, İslamiyet'in getirdiği hakkaniyet anlayışı çerçevesinde daha fazla kendini göstererek sürdürdüğü söylenebilir.

Kısaca, Eski Türk Devletleri'nin sahip olduğu sosyal, kültürel, siyasal ve özellikle yönetim alanındaki düşünce anlayışı, Karahanlı Devleti döneminde de İslamiyet'in etkisi ile birlikte benzer bir çizgide devam etmiştir.

2.3.2. Gazneliler

Uzun bir geçmişe sahip olan ve geniş coğrafi alanlara yayılarak çeşitli boy ve devletler şeklinde varlıklarını sürdüren Türkler, Orta Asya'da kurdukları Eski Türk Devletleri'nin yanı sıra, İslamiyet'in kabulü ile birlikte de Türk-İslam çizgisine uygun Türk devletleri kurarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Türklerin kurdukları bir diğer devlet olan ve Karahanlı Devleti'nin ardından incelenme imkanı bulan, Türklük ve İslamiyet'i sentezleyerek bu çizgide varlığını sürdüren devlet Gazneli Devleti'dir.

Gazneli Devleti, geçmişte şu anki Afganistan sınırları içerisinde kurulmuş olan ve devletin adına ilham veren başkent Gazne şehri olmak üzere kurulmuştur (Merçil, 1991: 34). İslamiyet'in kabulü ile birlikte İslamiyet'e hizmet etmeye başlayan Türkler, Samani hanedanına hizmet ederek İslamiyet'e önemli katkılarda bulunmuşlardır. Türkler, Samani Devleti'nin önemli üst düzey mevkilerinde faaliyet göstererek, gerek yerel yönetim kadroları gerekse askeri kadrolarda önemli görevler ve mevkilere sahip olmuşlardır. Samani Devleti'nin görece güç kaybettiği yıllarda Türkler, temelde merkezin gücünü tanıyarak, kısmi olarak bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Yazıcı, 2019: 177).

Samani Devleti'nin önemli mevkilerinde bulunan Türklerden birisi olan Alp-Tigin, temelde Samani hükümdarına bağlı olacak şekilde bağımsızlığını ilan etmiştir. Alp-Tigin'in ardından devletin başına geçen İbrahim Bilge Tigin ve Piri Tigin de Alp-Tigin gibi, Samani Devleti'ne bağlı bir statüde varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir (Güngör, 1992: 74). Alp-Tigin'in ardından

devletin başın geçen hükümdarların yeteri kadar güçlü olmamaları ve herhangi bir faaliyet göstermemeleri nedeniyle Türkler, Sebük Tegin'i hükümdar olarak kabul emişlerdir. Sebük Tegin'in Gazneli Devleti tahtına geçmesi ile birlikte, devlet artık bir hanedanlık çatısı altında örgütlenmeye başlamıştır (Tekinoğlu, 2015: 154).

Görüldüğü üzere, kuruluşundan itibaren devlet yöneticilerinin seçim ile iş başına geldiği Gazneli Devleti'nde, Sebük Tegin'in hükümdar olarak seçilmesinin ardından, tıpkı ilerideki başlıklar altında Osmanlı Devleti'nde de görüleceği gibi taht babadan oğla geçen bir hanedanlık düzenine sahip olmuştur. Böylece, ülkenin yönetimi konusunda bir sistem değişikliğine gidildiği söylenebilir.

Sebük Tegin'in tahta geçmesi ile birlikte tamamen bağımsız bir devlet yapısına bürünen Gazneli Devleti'nin bu yapısı sebebiyle devletin asıl kurucusu Sebük Tegin olarak kabul edilmektedir (Taşağıl, 2017: 31). Sebük Tegin, hükümdarlığı boyunca devletin uzun yıllar varlığını devam ettirmesini sağlamak için ülke topraklarını genişletmek amacıyla oldukça çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda, ülke sınırlarını genişletmek amacıyla birçok sefer düzenlemiştir (Merçil, 1991: 35-36).

Sebük Tegin'in ölmesi üzerine Gazneli Devleti tahtına büyük oğlu Mahmut geçmiştir. Gazneli Mahmut, tahtta bulunduğu süre boyunca ülkenin sınırlarını genişletmek için birçok sefere çıkmıştır. Özellikle, Hindistan üzerine düzenlediği 17 sefer ve bunların neticesinde Hindistan'ı Müslüman olan bir devletin topraklarına katması oldukça önemli bir ayrıntıdır (Roux, 2018: 197-198). Gazneli Mahmut, hükümdar olduğu süre boyunca "Sultan" unvanını kullanan ilk hükümdardır. Aynı zamanda dönemin Abbasi Halifesi ile görüşülmesi amacıyla elçiler göndererek temas kurmuş ve adına hutbe okutmuştur. Bunun sonucunda kendisine Halife tarafından *"Yeminü'd Devle"* ve *"Eminü'l Mille"* unvanları verilmiştir. Tahtta olduğu süre boyunca Sünni İslam'a hizmet etmiştir (Yazıcı, 2019: 180).

Gazneli Mahmut'un, Gazneli Devleti tahtına çıkması ile birlikte ülke topraklarını genişletme konusunda oldukça çaba harcadığı ve İslamiyet'in sınırlarını genişletmek ve İslam dinini yaymak amacıyla bayraktarlığını yaptığı söylenebilir. Aynı zamanda Gazneli Mamut'un ülke yönetiminde izlediği yayılmacı siyasetin yanı sıra Türk-İslam Devletleri'nin yönetim yapısına uygun bir şekilde hutbe okuttuğu ve yaptığı seferler sonucunda İslam dininin geniş sahalara yayılmasına öncülük ederek, İslamiyet'e hizmet ettiği söylenebilir.

Gazneli Mahmut'un ölümü üzerine Gazneli Devleti tahtına geçen Sultan Mesut, Gazneli Mahmut'un temel karakter özelliklerini taşımamasına rağmen babası gibi Kuzey Hindistan'a sefere çıkmıştır. Ancak Gazneli Devleti sınırında oluşmaya başlayan Selçuklu Devleti tehlikesini ise göz ardı etmiştir (Tekinoğlu, 2015: 154-155). Selçuklu Devleti ve Gazneli Devleti arasında yaşanan 1040 yılında yaşanan Dandanakan Savaşı neticesinde yenilen Sultan Mesut, ülke topraklarının büyük kısmını kaybetmiştir (Merçil, 1989: 75-76).

Mesut'un ardından tahta çıkan Gazneli Devleti hükümdarları devletin dış baskılarına engel olamamışlar sadece Sultan İbrahim döneminde, Selçuklular ile barış tesis edilmiştir. Sultan İbrahim'den sonra tahta geçen pek çok hükümdar devleti ayakta tutmaya çalışmıştır. Behramşah döneminde ise, Gazneliler Selçuklu Devleti'ne bağımlı bir hale gelmişler ve tam bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Hüsrev-Şah döneminde başkentin Gurluların eline geçmesi sonucunda Lahor'a yerleşen Gazneliler, son olarak devletin son hükümdarı olan Hüsrev Melik döneminde, devlet artık çöküş sürecini tamamladı. 1186 yılında Gurlular tarafından düzenlenen seferler sonucunda Gazneli Devleti yıkılarak tarih sahnesinden çekilmiştir (Yazıcı, 2019: 188-189).

Sonuç olarak, Gazneli Devleti yönetim açısından ele alındığında devletin eski Türk devlet geleneğinin bir devamı olarak göründüğünü ve aynı zamanda geçmişte hizmet ettikleri Abbasi Devleti ve Samani Devleti'nin de etkisinde kalarak yönetim anlayışlarını bu doğrultuda şekillendirdikleri söylenebilir.

2.3.3. Büyük Selçuklu Devleti

Türklerin tarih boyunca kurduğu sayısız devletlerden biri de Selçuklu Devleti'dir. Türkler tarafından kurulan birçok devlet, gerek kültürel yapıları gerekse sahip oldukları siyasi yapılarının göstermiş olduğu benzerlikler sebebiyle birbirlerinin devamı olarak nitelendirilebilir. Türklerin Orta Asya'da kurdukları ilk Türk devletleri dışında, İslamiyet'in kabulü ile birlikte Türk-İslam çizgisine uygun bir şekilde Türk devletleri kurulmaya başlanmıştır. Bu Türk-İslam Devletleri'nin bir başka örneğini de Selçuklu Devleti oluşturmaktadır.

Selçuklu Devleti'nin menşei, toplumda 24 boydan oluşan Oğuzların Üç-Ok kolunun Kınık boyuna dayanmaktadır. Selçuklu Devleti'nin temelini attığı öne sürülen kişi, dönemin Oğuz Devleti hükümdarı olan Yabgunun yanında önemli bir siyasi makama sahip bulunan Dukak'tır. Dukak, Oğuz Devleti'nde sahip olduğu makamın yanı sıra Kınık boyunun da başında bey konumunda bulunuyordu. Yabgu, Türk toplumlarından birine karşı yapmak istediği bir sefer sonucunda Dukak ile ters düşmüştür. Dukak'ın bu karara karşı çıkması sonucunda Yabgu ile bozulan arası Oğuz beylerinin araya girmesi ile tatlıya bağlanmıştır. Yaşanan bu olay neticesinde Dukak'ın beyler arasında itibarı artmıştır. Dukak ile ilgili sahip olunan bilgi sadece bunlar ile sınırlıdır (Öngül, 2007: 1-2).

Kınık boyu beyi Dukak'ın ölümünün ardından oğlu Selçuk, Oğuz Devleti hükümdarı tarafından subaşı olarak görevlendirilmiştir. Aynı zamanda babasından boşalan Kınık boyu beyliğini de üstlenen Selçuk, bu önemli görevleri bünyesinde barındırarak önemli başarılara imza atmıştır. Yapılan bir toplantı sırasında Hatunun ve devletin ileri gelenlerinin arasından geçerek Oğuz Yabgusunun yanında yerini alan Selçuk'un bu davranışı diğer kesimler tarafından bir saygısızlık olarak adlandırılmış ve tarafların kışkırtmaları neticesinde Oğuz Yabgusu Selçuk'a karşı sert bir tavır almıştır. Durumun daha kötü boyutlara varmasını önlemek amacıyla Selçuk, ailesini ve Kınık boyu üyelerini de yanına alarak Cend'e göç etmiştir. Selçuk, Cend şehrinde

hakimiyetini giderek güçlendirmiştir. Bir beylik yaratmayı başaran Selçuk, bölgede yayılan İslam dinini kabul ederek beyliği genişletmek için çaba sarf etmiştir. Müslümanlığı kabul etmeyen Türkler üzerine yaptığı birçok seferlerden birinde büyük oğlu Mikail'in ölümü üzerine torunları Tuğrul ve Çağrı Beyleri Selçuk bizzat yetiştirmiştir (Sevim ve Merçil, 1995: 15-16).

Aynı soydan gelen diğer aile üyeleri Selçuk'un büyük oğlu Arslan Yabgu'ya zayıf bağlar ile diğer Oğuz boylarının başında feodal bir yapıyı teşkil etmekteydiler. Selçuk beyin ölümünün ardından Arslan Yabgu hükümdar olarak görevinin başına geçmiş, Çağrı Bey Anadolu'yu keşfe çıkmış, Tuğrul Bey ise çöller bölgesinde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu başarılı fetihler neticesinde endişelenen Arslan Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Beylerin ordularının dağıtılmasını isteyerek, beyleri kendisine bağlamıştır. Arslan Yabgu'nun ölümünün ardından yönetim Tuğrul ve Çağrı Beylere geçmiştir. Yaşanan taht kavgalarının ardından, Gazneliler ile yapılan Dandanakan Savaşı neticesinde, devletlerarası arenada bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Dandanakan Savaşı'nın Selçuklular tarafından kazanılmasının Tuğrul Bey resmi olarak Selçuklu Sultanı unvanı ile devletin başına geçmiştir. Çağrı Bey ise ordunun başına geçerek askeri gücü elinde barındırırken, Musa Yinanç ise kendisine verilen bölgeleri yönetmeye başlamıştır. Çağrı Bey ve Musa Yinanç'ın temelde merkeze tabi olduğu söylenebilir (Yaman, Arslan, Arslan, 2018: 160-161-162).

Tuğrul ve Çağrı Bey arasındaki bu işbirliği ve dayanışmanın tıpkı Göktürk Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda görülen Bilge Kağan ve Kül Tigin arasındaki ilişkiye benzediği söylenebilir. Kardeşlerin birbirleriyle uyumlu hareket etmesi sonucunda ülkenin giderek güçlendiği ve devletin temellerinin sağlamlaştırıldığı söylenebilir.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in ölümünün ardından, Selçuklu Devleti tahtına yeğeni Alp Arslan geçmiştir. Selçuklu Devleti'nde Alp Arslan dışında taht için birçok kişi hak iddia etmiş ancak hepsi Alp Arslan tarafından mağlup edilmiştir. Alp Arslan'ın Kafkasya ve doğuya yaptığı birçok sefer sonucunda,

Oğuzların batıya yerleşmelerine öncülük etmiştir. Sultan Alp Arslan temel hedefi olan Mısır üzerine hareket ederken, Bizans'ın doğu yönünde hareket ederek Türklerin kalelerini ele geçirmek üzere yola çıktıkları haberi gelmiştir. Bunun sonucunda Sultan Alp Arslan, ordusunun bir kısmını Suriye'ye sevk ederken bir kısmını da yanına alarak Bizans üzerine harekete geçmiştir (Güngör, 1992: 82-83-84).

26 Ağustos 1071 tarihinde savaş düzeni alan Bizans ve Selçuklu Devleti orduları Malazgirt'te karşılaşmışlardır. Yapılan Malazgirt Savaşı neticesinde, sayıları Selçuklu ordusundan çok fazla olmasına rağmen yenilen Bizans ordusu büyük bir yenilgi almış ve hükümdarları Diogenis, Türklere esir düşmüştür. Ancak Alp Arslan'ın Bizans hükümdarına karşı gösterdiği muamele takdire şayandır. Zira bir esirden çok makamına uygun bir şekilde hükümdara nazik davranmış ve hükümdar ile bir anlaşma yaparak onun ülkesine geri dönmesine izin vermiştir (Turan, 2014: 58-59-60-61). Alp Arslan'ın Malazgirt'in fethi ile birlikte Anadolu ve Türkler arasında bir köprü inşa ettiği söylenebilir. Böylece, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamaları ile birlikte Anadolu'nun artık Türkleşmeye başlayarak, bir Türk merkezi haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sultan Alp Arslan'ın ölümünün ardından tahta 1072 yılında oğlu Melikşah geçmiştir. Sultan Melikşah'ın hükümdar olduğu dönem, Selçuklu Devleti'nin büyüyüp genişlemesinin ve yükselme devrinin son aşamasının yaşandığı dönem olarak adlandırılabilir. Melikşah dönemi, devletin en parlak olduğu dönem olarak nitelendirilebilir. Sultan Melikşah'ın sahip olduğu yüksek donanım ile birlikte veziri Nizamü'l-Mülk'ün ülke yönetimindeki etkisi, devletin yükselişinin nedenlerini oluşturan önemli noktalardır. Nizamü'l-Mülk'ün devletteki katkısı, İran yönetim tarzı ile benzerlik göstererek, ülkenin bu şekilde yönetilmesine yol açmıştır (Deniz, 2012: 132). 1092 yılında Melikşah'ın ölümünün ardından, Selçuklu Devleti'nde meydana gelen çöküş süreci, ülke topraklarının hanedan bireyleri arasında feodal bir yapı ve zayıf bağlar teşkil etmesi sebebiyle kendini daha çok göstermiştir. Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından devlette

yaşanan bu çöküş süreci feodal yapıda bozulmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Deniz, 2012: 161-162).

Sultan Melikşah'ın yerine tahta geçen oğlu Berkyaruk döneminde, devlet taht kavgalarına şahit olmuştur. Yaşanan pek çok taht kavgasının varlığı neticesinde bu dönem Selçuklu Devleti'nin "Fetret Devri" olarak nitelendirilmektedir. Berkyaruk'tan sonra tahta geçen Muhammed Tapar, devletin dağılmasını önlemek amacıyla birçok önlem almış ve halktan alınan ağır vergileri kaldırmıştır. Muhammed Tapar'ın hastalanması sonucunda büyük oğlu Mahmut'u tahta çıkarması, Muhammed Tapar'ın tahttan feragat ettiğini göstermektedir. Muhammed Tapar'ın ölümü ve Mahmut'un Selçuklu Devleti tahtına çıkması ile birlikte, Muhammed Tapar'ın kardeşi Sencer, Sultan Mahmut'un yaşının küçük olması sebebiyle ülkeyi yönetmekten yoksun olduğunu öne sürerek kendini sultan ilan etmiştir. Bunun üzerine tahttan indirilen Mahmut, amcasına karşı ayaklanmış ancak yenilmiştir. Sultan Sencer ise yeğeni Mahmut'u öldürmemiş aksine ona merkeze bağlı olarak Irak Selçuklu Devleti kurmasını söylemiştir (Yaman vd., 2018: 162). Bu noktadan hareketle, Selçuklu Devleti'nde görülen feodal düzenin başkalaşıma uğradığı söylenebilir.

Sultan Sencer döneminde en önemli olarak nitelendirilebilecek olayların başında, Türkistan topraklarının Karahitay Devleti'nin eline geçmesi örnek olarak gösterilebilir. İkinci olarak Oğuzların isyanı sonucunda devlette yaşanan yıkımlar ve Sultan Sencer'in esir edilmesi, Sultan Sencer'in tahtta bulunduğu süre boyunca meydana gelen diğer önemli olaylardır. Sultan'ın zaman içerisinde esaretten kurtulması ve devletin başına yeniden geçmesi, Selçuklu Devleti'nin dağılmasını engelleyememiştir. Sultan Sencer'in ölümü ile birlikte Selçuklu Devleti tamamen parçalanmış ve ülke Suriye, Kirman, Irak ve Anadolu Selçuklu Devleti olmak üzere diğer hanedan üyelerinin çatısı altında ayrı bir devlet statüsünde örgütlenmiştir (Güngör, 1992: 89).

Selçuklu Devleti'nden ayrılarak kurulan bu devletlere bakıldığında;

1. **Suriye Selçuklu Devleti:** Selçuklu hükümdarlarının Suriye üzerine yaptığı seferler sonucunda Türkmen beyleri tarafından 1070 yılında kurulan devlet, 1117 yılında Haçlıların saldırılarının ardından yıkılmıştır (Öngül, 2007: 433-512).
2. **Kirman Selçuklu Devleti:** Çağrı Bey'in oğlu Kavurd'un, Sultan Melikşah tarafından öldürülmesinin ardından çocukların belli bir özerklik tanınarak, Kirman Selçuklu Devleti'nin kurulmasına öncülük edilmiştir. Kirman Selçuklu Devleti, 1187 yılında yıkılarak varlığı sona ermiştir (Çayalan, 2018: 95).
3. **Irak Selçuklu Devleti:** Mahmud bin Muhammed tarafından kurulan Irak Selçuklu Devleti, zaman içerisinde emirler arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde giderek güç kaybetmiştir. Çökmeye yüz tutan Irak Selçuklu Devleti'ne Harzemşahlar son vermiştir (Sevim ve Merçil, 1995: 231-294).
4. **Anadolu Selçuklu Devleti:** Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah tarafından 1075 yılında kurulan Anadolu Selçuklu Devleti döneminde İznik Bizans Devleti'nin elinden alınmıştır (Turan, 2014: 75-92). Anadolu Selçuklu Devleti, Türk-İslam çizgisi üzerinde ilerleyen ve aynı zamanda halkın sahip olduğu farklı dinsel ve farklı yaşam biçimlerinin ağır bastığı bir konfederasyondur. İran'da bulunan Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı bir şekilde faaliyet gösteren Anadolu Selçuklu Devleti, II. Kılıç Arslan döneminden itibaren, devletin adına uygun bir şekilde para bastırdıkları ve Selçuklu Devleti'nden koptukları görülmektedir. 1243 Kösedağ Savaşı ile devlet yıkılarak İlhanlı Devleti topraklarına katılmıştır (Çayalan, 2018: 96-97).

Tüm bu anlatılanlardan hareketle, Selçuklu Devleti'nin yönetim anlayışının, Eski Türklerde görülen kut ve töre anlayışı çerçevesinde biçimsel açıdan devam etiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda Selçuklu Devleti sultanlarının hakimiyeti ellerinde bulundurmaları sebebiyle çok güçlü oldukları söylenebilir.

Güçlü bir merkezi yönetim ve güçlü bir hükümdar anlayışı Selçuklu Devleti'nde varlığını açık bir şekilde göstermektedir. Ülkenin, Eski Türk Devletleri'nin sahip olduğu ikili teşkilat yapısına kıyasla, hanedan üyeleri arasında toprakların paylaştırıldığı ve zayıf bağlarla Selçuklu Devleti'ne bağlı bir şekilde varlıklarını devam ettirdikleri söylenebilir. İran-İslam çizgisine sahip olduğu görülen Selçuklu Devleti'nin, İslam dininin etkisinde kalarak yönetim anlayışını bu çizgide devam ettirdiği ve devletin başına geçen sultanların İslam dinine ve Türk devlet geleneğine uygun bir şekilde yönetim anlayışı benimsediği söylenebilir.

Sonuç olarak yukarıda adı geçen devletlere bakıldığında hepsinin birbirleri ile benzerlikler gösterdiği açık bir şekilde görülmektedir. Gazneli Devleti, hizmetinde bulunduğu Samani Devleti'nin yapısını örnek alarak bir devlet teşkilatı inşa ederken, Selçuklu Devleti ise Gaznelilerin sahip olduğu devlet geleneği üzerine ülkesini ve yönetim anlayışını şekillendirmiştir. Aynı zamanda veraset anlayışının ve hanedan üyeleri arasında yaşanan taht kavgalarının devam ettiği görülmektedir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Eski Türklerde görülen boy örgütlenmeleri yerini güçlü merkeziyetleşmenin alması ile birlikte ve ülkenin hükümdarın malı sayılmaya başlanması sonucunda boy örgütlenmeleri yerini hükümdar-tebaa anlayışına bırakmıştır.

2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yönetim Anlayışı

Osmanlı İmparatorluğu'nda kuruluşundan yıkıldığı güne kadar tahta geçen padişahlar yönetim konusunda farklı politikalar izlemişlerdir. Yönetim anlayışında yaşanan pek çok farklılık ve yönetim düşüncesinin somut örneği olarak karşımıza çıkan uygulamalar, Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetim düşüncesinin ortaya konulması ve anlaşılması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Yönetim anlayışının yanı sıra devletin ilk kuruluş yıllarında yani bir uç beyliğinden devlet olma düşüncesine geçilen bu yıllarda Osmanlı Devleti, ülkenin teşkilatlanması yönünde önemli adımlar atmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen ve devlete adını veren Osman Bey dönemi, devletin yeni kuruluş aşamasını ve devlet teşkilatının temel zemininin atıldığı bir dönemdir. Bu dönem ile birlikte gerek yönetim anlayışı gerekse teşkilat yapısında meydana gelen değişiklikler devletin kurucu hükümdarı Osman Bey'den, Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı olan Sultan Vahdettin'e kadar birçok değişiklik yaşamıştır. Bu doğrultuda, bu başlık altında Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarından yıkıldığı güne kadar yönetim anlayışındaki değişiklikler ve uygulamalar ele alınacaktır.

Altı asırlık bir tarihe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu yönetim ve teşkilat yapısında meydana gelen değişimler ve devletin gelişim aşamaları beş dönem içerisinde ele alınabilir. Bu dönemlere sırası ile bakıldığında; Osmanlı İmparatorluğu'nun temel yönetim anlayışının oluşmasına zemin hazırlayan ve bir uç beyliğinden bir devlete dönüşme serüvenini içeren kuruluş yılları, yükselme, duraklama, gerileme ve son olarak devletin sona erdiği dağılma döneminde sahip olunan yönetim anlayışı ve Osmanlı Devleti tahtına geçen her padişahın yönetimde benimsediği anlayışlar ve getirdiği yeni uygulamalar bu başlık altında değinilecek dönemlerin temel konuları oluşturmaktadır.

Son olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve kazanılan Kurtuluş Savaşı sayesinde temelleri atılan ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ele alınacak diğer konu başlıklarıdır.

2.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

Osmanlı Beyliği, diğer Türk beylikleri gibi 13. yüzyılda varlığını sürdüren beylikler içerisinde yer almaktadır (İnalcık, 2018: 3). Osmanlı Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen ailenin kökleri Oğuzların Kayı boyuna dayanmaktadır. Anadolu topraklarına yerleşen Kayı boyu ilk olarak Ahlat bölgesinde varlık göstererek, bu bölgede yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Taşağıl, 2017: 69).

Dönemin Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaeddin Keykubad'a bağlı bir şekilde varlıklarını sürdüren Kayı boyunun lideri Ertuğrul Bey önderliğindeki Türkler, Anadolu Selçuklu Hükümdarı tarafından Ankara civarındaki Karacadağ'a yerleştirilmişlerdir. Burada yaşamlarını sürdüren Kayı boyu üyeleri, Ertuğrul Bey'e yeni görevi olan uç beyliği görevinin verilmesi üzerine Bizans sınırına yerleşmişlerdir. Söğüt ve Domaniç adı verilen bu bölgeye yerleşen Kayılar, Bizans sınırında bulunan yerleşim yerlerine akınlar yapmışlardır (Şahiner, 2012: 15).

Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı Söğüt ve Domaniç bölgesi, Bizans Devleti'nin yaşadığı iç karışıklıklara yakın bir coğrafi bölgeyi teşkil etmesi sebebiyle Kayı boyunun gelişmesi için oldukça elverişli bir konum arz etmektedir. Bizans Devleti'nin uç sınırında yerleşmiş olan Kayı boyu, bu devlette yaşanan karışıklıklar neticesinde gittikçe güçlenme ve gelişme imkanı bulmuştur (Kılıçbay, 1999: 93).

Moğolların 1243 yılında Anadolu'ya karşı düzenlediği sefer neticesinde Selçuklu Devleti'ni yenmesi ve burayı istila etmeleri üzerine, Anadolu'da tesis edilen siyasi düzenin bozulduğu söylenebilir. Bu ortamda, Türk boyları batıya göç etmişlerdir (İnalcık, 2018: 5). Söğüt ve Domaniç bölgesinde faaliyetlerine devam eden Ertuğrul Bey'in 1281 yılında ölümü üzerine babasının görevini üstlenen Osman Bey'in yaptığı birçok sefer ve kale fetihleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarındaki gelişmeler olarak kabul edilmektedir. 1299 yılında yaşanan bu olaylar neticesinde beyliğin gelişmesini ve güçlenmesini sağlayan seferleri kapsayan bu tarih, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı olarak kabul edilmektedir (Şahiner, 2012: 16-17). Osman Bey ile birlikte Osmanlı Devleti tarihinin resmen başladığı kabul edilmektedir (Roux, 2018: 325).

Beylikten devlete bir gelişim süreci yaşayan Osmanlıların bir devlet şeklinde teşkilatlanması çok uzun sürmemiştir. Düzenli bir devlet şeklinde varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, ilerleyen süre zarfı içerisinde tüm dünyaca tanınan bir imparatorluk yapısına bürünmüştür. Uzun bir ömre sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu andan itibaren Türk-İslam devlet çizgisinde

hareket eden ve İslam dininin öğretilerini bünyesinde barındıran bir devlet olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu, Abbasi-Sasani, Arap ve uzun yıllar komşusu olduğu Bizans Devleti'nden etkilenerek ve halefi olduğu Selçuklu Devleti, Göktürkler gibi Türk devletlerinin ardılı olarak onların temel oluşumlarının ve kültürlerinin izlerini taşıyan ve bütün bunların bir karışımını teşkil eden bir bütünlük oluşturmaktadır (Aytürk, 2018: 23-24).

Eski Türk Devletleri'nde görülen savaşçı toplum yapısı, Osmanlı Devleti'nde de kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti'ndeki orduya verilen önem toplumun askeri bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda ordunun yanı sıra dine verilen önemde oldukça büyüktür (Aytürk, 2018: 24-25). Bu noktadan hareketle Osmanlı Devleti'nin devlet-ordu-din üçgeninde hareket ettiği ve bu üç unsurunda ayrılmaz bir bütün oluşturduğu söylenebilir.

Beylikten devlete doğru bir gelişme eğilimi gösteren Osmanlı Devleti'nin bir devlet teşkilatına bürünebilmesinin ve kısa zamanda gelişebilmesinin temel nedeni olarak komşusu Bizans'ta yaşanan iç karışıklıklar ve ardılı olduğu Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde olmasının, Osmanlı Devleti'nin bir devlet şekline bürünmesinde rol oynayan temel sebepleri oluşturduğu söylenebilir. Aynı zamanda kendisinden önceki Türk devletlerinde görülen temel teşkilat, kültür ve sosyal düzenin bu devlette de devam etmesi, yaşanılan coğrafi bölgenin devlet kurma süreci için uygun bir ortama sahip olması gibi etkenler çerçevesinde kendine gelişme imkanı bularak bu doğrultuda bir devlet kurulduğu açıkça görülmektedir.

2.4.2. Osmanlı Devleti'nin Kısa Zamanda Gelişmesinin Nedenleri

Beylikten devlete doğru bir gelişme gösteren Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler devletin kısa bir zaman zarfı içerisinde güçlenip gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kısa zamanda gelişmesinin nedenlerine bakıldığında, bu nedenler şu şekilde sıralanabilir:

1. Bir devlet yapısına kavuşabilmek için yaşadıkları coğrafyanın, bir devlet kurmaya elverişli bir yapıda olması devletin gelişmesinin birinci nedenini oluşturmaktadır (Finkel, 2012: 7).
2. İkinci neden ise, Osmanlı Devleti'nin ilk hükümdarı Osman Gazi'nin cesur ve savaşçı bir yapıya sahip olması neticesinde, askerleri üzerindeki itibarı sayesinde yapılan akınlar sonucunda elde edilen başarılar devletin kısa zamanda gelişmesine yol açan bir diğer etkendir (Zinkeisen, 2011: 62).
3. Uç sınırında varlığını sürdüren ve komşusu olan Bizans Devleti'nde yaşanan iç karışıklıkların getirdiği kargaşa, Osmanlı Devleti'nin varlığını sağlamlaştırarak gelişmesine neden olmuştur (Kılıçbay, 1999: 93).
4. Osmanlı Devleti tarafından yapılan seferler sonucunda elde edilen bölgelere Türklerin yerleştirilerek bölgenin Türkleştirilmeye çalışılması ve devletin burada varlığının sağlamlaştırması amacıyla yürütülen iskan politikası ve fethedilen bölgede halka karşı yürütülen hoşgörü kültürü devletin gelişmesinin bir başka nedenini oluşturmaktadır (Taşağıl, 2017: 69).
5. Devletin kuruluş aşamasında Ahi teşkilatında önemli mevkide bulunan Ahi liderlerinin desteklerinin alınması beşinci nedeni oluşturmaktadır (Taşağıl, 2017: 69).
6. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Alplerin, Alperenlerin, Ahilerin, Şeyhlerin önemli bir rol oynaması, devletin gelişmesini etkileyen önemli bir faktördür (İnalcık, 2018: 18-19).
7. Osmanlı Beyliği'nin Bizans Devleti'ne karşı elde ettiği galibiyetler sonucunda diğer beylikler arasında itibar kazanması kuruluş aşamasında önemli bir noktadır (Cide, 2015: 108).
8. Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu bölgede benimsenen İslam dininin getirmiş olduğu gaza ideolojisi, devletin bölgede din üzerinde yükselmesine olanak sağlamıştır (Cide, 2015: 109-110).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda temel rol oynayan etkenlere bakıldığında, devletin kısa bir süre zarfı içerisinde büyüyüp gelişmesinin temel nedenleri;

yaşanılan coğrafi bölgenin uygun bir konuma sahip olması, devletler arası arenada bir denge siyaseti güdülerek devleti geliştirme adına başarılı politikalar uygulanması, güçlü askeri ve siyasi taktiklerin yanı sıra din faktörünün önemli bir unsur olarak kendini göstermesi şeklinde özetlenebilir.

2.4.3. Kuruluş Döneminde Yönetim Anlayışı

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey dönemi devlet oluşumunun temellerinin atıldığı ve teşkilatlanma sürecinin başladığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti, kendinden önce varlığını sürdürmüş olan Türk devletlerinin temel özelliklerini kendi bünyesinde harmanlayarak yüzyıllarca hüküm sürmeyi başaran bir devlet olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nden kopup bağımsız bir devlet şekline bürünen Osmanlı Devleti özellikle bu devleti örnek alarak teşkilatlanma sürecini bu devletin temel özellikleri üzerine inşa etmiştir. Osmanlı Devleti, temelde İslam dinini esas almakla birlikte, Türk-İslam devlet çizgisine uygun bir yönetim anlayışı benimsemekte ve özü itibariyle Hint-İran devletlerinde ve Eski Orta Asya Türk Devletleri'nde görülen yönetim anlayışını benimsemiştir. *"Daire-i Adliye"* olarak adlandırılan bu yönetim anlayışı adalet-denetim-ekonomi şeklinde özetlenebilir (Armağan, 2011: 141).

İlk hükümdar Osman Bey dönemindeki yönetim anlayışına bakıldığında devletin bir teşkilatlanma sürecinde olduğu görülmektedir. Osman Bey dönemi, ülke topraklarının genişletilmesi amacıyla birçok bölgeye yapılan seferleri kapsamaktadır. Osman Bey döneminde yapılan bu seferlere bakıldığında Osman Beyin batı temelli bir genişleme anlayışına sahip olduğu görülmektedir.

Topraklarının sınırlarını genişletmek için birçok seferler düzenleyen Osman Gazi, fethettiği her bölgeyi güvence altına almak amacıyla bu bölgelere en güvendiği yakınlarını sancakbeyi olarak atamıştır. Karacahisar'ın alınmasının ardından ise oğlu Orhan Bey'i Karacahisar'a sancakbeyi tayin ederek, burasının yönetimini ve korunmasını ona emanet etmiştir (Zinkeisen, 2011: 62). Oğlu Orhan Bey dışında Karacahisar kadısı olarak Dursun Fakih'i atamıştır. Aynı

zamanda Karacahisar'ın fethedilerek Osmanlı Beyliği'nin yönetimi altına girmesinin ardından burada kendi adına hutbe okutan Osman Gazi, kendini Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarından bağımsız bir hükümdar olarak tayin etmiştir (Eroğlu, 2018: 136).

Osman Gazi'nin uygulamalarına bakıldığında, bağımsız bir beylik kurma gayreti içinde olduğu görülmektedir. Fethettiği bölgede kendi adına hutbe okutması, oğlu Orhan Gazi'yi Karacahisar'a sancakbeyi olarak ataması ve buraya bir kadı tayin etmesi, Osmanlı Beyliği'nin bir beylik olmaktan çıkarak artık bir devlet yapılanmasına sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktadan hareketle, teşkilatlanma çabalarının kendini gösterdiği görülmektedir.

Karacahisar'ın ele geçirilmesinin ardından Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'ün Osmanlı hakimiyetine girmesi ile birlikte devletin sınırları giderek genişlemiştir. Aynı zamanda Yenişehir'in ele geçirilmesi ile birlikte Söğüt merkezli olarak hareket eden Osmanlı Devleti, Yenişehir'i merkez haline getirmiştir. Bölgedeki hakimiyetin güçlendirilmesi amacıyla, ilerleyen yıllarda da görüleceği üzere bir iskan politikası güdülerek Türk halkından bir kısmı buraya getirilmiştir (Şahiner, 2012: 18).

Yenişehir'in başkent olarak kabul edilmesinin ardından Osman Gazi, şehirde birçok imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Yenişehir üzerinde hakimiyet kurulduktan sonra ise Köprühisar'ı ele geçiren Osman Gazi, devletin sınırlarını bu kez kuzey yönünde genişletmiştir. Köprühisar'ın fethinin ardından Bursa'ya doğru bir fetih siyaseti izleyen Osman Gazi, civardaki küçük yerleri ele geçirerek İznik sınırına ulaşmıştır. İznik yakınlarında yer alan Koyunhisar'ı ele geçirmek isteyen Osmanlı Devleti için geçmiş savaşlara oranla bu savaş kolay bir başarı getirmemiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı önceden fethedilen yerlere oranla ilk ciddi direniş Koyunhisar'da olmuştur (Zinkeisen, 2011: 64).

Tarihte ilk Osmanlı-Bizans Savaşı olarak bilinen Koyunhisar Savaşı 1302 yılında gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti için dönüm noktası olarak adlandırılabilecek ve devletin temellerinin sağlamlaştırılabilmesi için önemli bir

adım olan Koyunhisar Savaşı, Osmanlı Devleti'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştır (İnalcık, 2018: 16). Bu savaşın sonucunda Kite Kalesi'nin alınması ile birlikte Marmara Denizi sınırlarına ulaşan Türklerin egemenliği ile birlikte Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanının gittikçe güçlenmeye başlamıştır (Şahiner, 2012: 18).

Koyunhisar'ın Türklerin hakimiyeti altına girmesinin ardından ise Türk devletinin sınırlarını genişletmek amacıyla ve batı temelli izlediği genişletme siyaseti neticesinde İznik'i kuşatma altına alarak Bizans'ı tarumar etmek isteyen Osmanlı Devleti, Türk devletinin sınırlarını genişletme gayesi gütmüştür (İnalcık, 2018: 16). Başarılı bir ilerleme politikası izleyen Osmanlı Devleti, Karahisar, İmralı ve Koçhisar'ı da Osmanlı hakimiyeti altına almıştır. Bursa üzerine başarılı bir siyaset izleyen Osmanlı Devleti, çevresindeki yerleri ele geçirerek, Bursa'nın fethini kolaylaştırmıştır. Osman Bey tarafından 1317 yılında kuşatılan Bursa'nın hemen düşmeyecek güçlü bir şekilde korunuyor olmasından dolayı Bursa hemen ele geçirilememiştir. Bunun üzerine kuşatmayı kaldıran Osman Bey, yaşının ilerlemesi sebebiyle başkent Yenişehir'e çekilmiştir. Osmanlı ordusunun başına oğlu Orhan Bey'i tayin eden ve kendisini dinlenmeye çeken Osman Bey'in yetkilerinin bir kısmını oğluna devrettiği görülmektedir (Şahiner, 2012: 18-19).

Osman Gazi'nin yaşı ve hastalığı itibariyle bir fetih gerçekleştiremeyecek olmasından ötürü Bursa 1326 yılında Orhan Gazi tarafından fethedilmiştir. Bursa'nın fethedilmesinden önce Söğüt'te vefat eden Osman Gazi, fetih ile beraber Bursa'ya getirilerek burada defnedilmiştir (Eroğlu, 2018: 130).

Özetle, Osman Bey dönemi yönetim anlayışı açısından ele alındığında Osman Bey'in sivil ve askeri yönetimler konusunda birçok başarıya imza attığı ortadadır. Bu noktada Anadolu Selçuklu hükümdarına karşı bağımsızlığını ilan eden ve yeni yerler fethettikçe buralara yakın çevresini, güçlü devlet adamlarını tayin eden Osman Bey'in, güçlü bir teşkilatlanma için adımlar attığını söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda kendi adına hutbe okutması ve Karacahisar'a kadı ataması yapılması, Osman Bey'in kendisinden

önceki Eski Türk Devletleri ve Türk-İslam Devletleri çizgisinde ilerlediğini göstermektedir. Yaptığı bu uygulamalar neticesinde, hükümdar olarak kendi töresini/kurallarını uygulamaya koyduğunun bir kanıtıdır.

Osmanlı Devleti'nin bir devlet teşkilatı yapısına bürünmeden hemen önceki dönem olan beylik döneminde yönetim ve hukuk, ulema sınıfının yönetimi altındaydı. Ortadoğu devletlerinin sahip olduğu yönetim anlayışının Osmanlı Devleti'nde de kendini göstermesi ise, geçmişte Türk devlet adamlarının İran ve Abbasi devletlerinin bürokrasi kademelerinde görev almaları ve kendilerinden sonra gelen Türk devletlerinin devlet ve yönetim anlayışlarında bulundukları etki ile açıklanabilir.

İran-Abbasi devlet geleneğini temel alan Osmanlı Devleti, Eski Türk devletlerinin siyasi, yönetim, askeri ve toplumsal açıdan bir devamı niteliğindedir. Ortadoğu ve Eski Türk devletlerinin bir sentezi olarak nitelendirilebilecek Osmanlı Devleti, yönetim şekli açısından dini bir temele sahiptir. İslam dininin getirdiği pek çok özellik Osmanlı Devleti bünyesinde kendini göstermektedir (Armağan, 2011: 141-142).

Osmanlı Devleti kuruluş döneminde hükümdarlar tamamen mutlak bir güce sahip olamamışlardır. Osman Bey'in hükümdarlık yaptığı dönem devletin merkezi bir teşkilat yapısına kavuşmasını sağlamak ve ordu için askeri birlikleri sancakbeylerinden toplamak şeklinde özetlenebilir. Kısaca kuruluş döneminde hükümdarın merkezi-mutlak bir iktidara sahip olmayan otorite figürü şeklinde konumlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Osman Bey'in ölümü üzerine Orhan Gazi ve kardeşi Alaaddin arasında devletin ve mirasın paylaşımı üzerine geçen konuşmada Alaaddin bütün haklarından vazgeçerek devletin başına Orhan Gazi'nin geçmesi gerektiğini ve kendisinin hiçbir talepte bulunmadığını söylemiştir (Şimşirgil, 2018: 54-55). Orhan Gazi'nin yönetimin paylaşılması konusunda Alaaddin'e teklif sunması ve bunun reddedilmesi üzerine Alaaddin Bey'e kendisinin isteği üzerine Kete Vadisi'nde bir köy verildi ve Orhan Gazi'nin isteği üzerine Alaaddin Bey,

Osmanlı Devleti'nin veziri oldu. Orhan Gazi ülke topraklarını genişletmek için birçok sefer düzenlerken, Alaaddin Bey de devletin yönetim, kurum ve teşkilatının temellerini atarak bir düzen tesis etmiştir (Hammer, 2017: 26).

Osman Bey'in ölümünün ardından Osmanlı Devleti'nin başına geçen Orhan Gazi ilk olarak devletin yönetimi konusunda önemli düzenlemelere adım atarak işe başlar ve beraberinde babasının izinden giderek ülke topraklarını genişletme siyaseti güderek birçok sefer düzenler ve ülke sınırlarını genişletir (Kantemir, 2005: 77).

Donald Edgar Pitcher'e göre, Orhan Bey dönemi üç dönem halinde incelenebilir. Bu dönemlere bakıldığında;

1. Kuzeybatı Sahillerinin Ele Geçirilmesi (1326-1340).
2. Birliğin Kurulması ve Diplomasi (1340-1352).
3. Trakya'ya Geçiş Yolunun Açılması (1353-1362) (Pitcher, 2013: 65-66-67).

Kuzeybatı sahillerinin ele geçirilmesi kendi içerisinde İznik'in fethi, İzmit'in fethi ve Karesi Beyliği üzerine yapılan sefer sonucunda beyliğin Osmanlı topraklarına katılması şeklinde üç kısımda ele alınabilir. Kandıra, Samandıra, Aydos, Maltepe ve Tavşancıl'ın Osmanlı hakimiyetine girmesinin ardından bölgede yalnız bırakılan İzmit'in çevresi birer birer Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kuşatma altına alınan İznik Kenti'nin daha fazla direnememesi sonucunda kent, Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir (Pitcher, 2013: 65-66). İznik'in fethedilmesiyle birlikte Osmanlı mülkü olan bu topraklarda yaşayan halka Orhan Bey'in hoşgörülü bir tutum sergilemesi, İznik'te yaşama ve ibadet serbestliği tanıması, Türklerin tarihte çoğu zaman görülen Osmanlılık düşüncesi doğrultusunda uygulanan politikaları kapsamaktadır (Şahiner, 2012: 26).

İznik'in fethedilmesinin ardından Gemlik, Armutlu ve kuşatma altında İzmit'in Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi, devletin giderek güçlenmesine sebep olmuştur. Bizans üzerine seferler düzenlerken bir yandan da Türk beylikleri üzerine seferler düzenleyen Orhan Gazi, Karesi Beyliği'ni

topraklarına katmak üzere bir sefer düzenlemiştir (Şahiner, 2012: 26-27). Karesioğullarının coğrafi konum itibariyle stratejik bir noktada olması, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir geçiş güzergahı teşkil etmesi sebebiyle, Karesi Beyliği'nin alınmasının Osmanlı Devleti topraklarının artık stratejik bir konuma sahip olduğunu göstermektedir (Imber, 2006: 14).

Pitcher'e göre 1340-1352 yılları devletin dış politika üzerinde ağırlaştığı ve daha çok diplomatik siyasetin izlendiği bir dönemdir (Pitcher, 2013: 64).

Trakya'ya geçiş yolunun açılması ise Bizans Devleti'nin yaşadığı iç karışıklıklar neticesinde bu karışıklıktan yararlanan Orhan Bey'in Kantakuzenos'un yanında yer alması ve hükümdarın kızı ile evlenmesi, Osmanlıların Rumeli'ye geçişinin önemli bir anahtarı olmuştur. Aynı zamanda Bizans hükümdarının oğlunun, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa tarafından kurtarılmasının ardından, Çimpe Kalesi'ne Osmanlı askerlerinin bırakılması, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de yer almasının ilk adımları olarak gösterilebilir. Aynı zamanda Gelibolu'da yaşanan deprem neticesinde gelen yıkımdan yararlanan Süleyman Paşa bu önemli coğrafi stratejik bölgeyi fethetmiştir. Bu bölgede Osmanlı hakimiyetinin sağlanabilmesi amacıyla bölgeye Türkler yerleştirilmiştir. Aynı zamanda 1351 yılında Ankara'nın Osmanlı hakimiyeti altına girmesi devletin İç Anadolu'da da ilerlediğini göstermektedir (Imber, 2006: 14). Uygulanan bu politika, yani yeni fethedilen yerleri Türkleştirme politikası Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar boyunca yönetimde ve devletin temel politikaları arasında yer alan "iskan politikasını" nitelendirmektedir.

Gelibolu'nun fethedilmesinin ardından Balkanlarda bir genişleme siyaseti izleyen Osmanlı Devleti, Süleyman Paşa önderliğinde bu bölgede birçok yeri ele geçirmiştir. Bu bölgenin ele geçirilmesi ile birlikte Türk hakimiyetini sağlama yolunda önemli adımlar atılmıştır (Şimşirgil, 2018: 68-71).

Süleyman Paşa'nın atından düşerek ani şekilde hayatını kaybetmesi üzerine diğer oğlu Murat'ı Balkanlara gönderen Orhan Gazi, Edirne'nin alınmasına çok fazla önem vermiştir. Bu nedenle Gelibolu'da sınır komutanı olarak

vazifelendirilen Murat ve onun komutasında bulunan Lala Şahin, Edirne'nin ele geçirilmesi için kentin çevresiyle olan bağlantısını koparmışlardır. Edirne'nin 1361 yılında teslim olması ile birlikte artık kent Osmanlı toprağı haline gelmiştir (İnalcık, 2013: 16).

Son olarak, tüm bu yaşananlar ele alındığında Orhan Bey'in yönetim anlayışının Anadolu Selçuklu Devleti ve İlhanlı Devleti'nin sahip olduğu yönetim anlayışının bir karması şeklinde olduğu söylenebilir (Avcıoğlu, 2013: 66). Aynı zamanda babasından devraldığı devletin topraklarını genişletmek için birçok sefer düzenleyen Orhan Gazi'nin temel amacı maddi açıdan bir büyüklük elde etmekten çok, ilahi bir saygı elde ederek devletin düzenini bu doğrultuda sağlamaktır (Thornton, 2015: 15).

Orhan Gazi Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmek için birçok sefer düzenlerken, vezir olarak atadığı Alaaddin Bey ise hukuk, ordu ve kılık kıyafette bir düzenlemeye gitmiştir. Hükümdar unvanı olarak "emir" kelimesi tercih edilmiştir (Lamertine, 2015: 55). Bu düzenlemelerin yanı sıra Alaaddin Bey'in tavsiyesi üzerine Orhan Gazi adına da gümüş sikke bastırılmıştır. Hutbeler Orhan Gazi adına okutulmuştur (Hammer, 2018: 27).

Bu dönemde ordu da yapılan düzenlemeler ele alındığında asker sayısının artması ve savaş zamanı gerekli askerin toplanması amacıyla "tımar sistemi" geliştirilmiştir. Tımar sistemi, barış döneminde askerlerin toprakları ekip biçmesini ve savaş zamanı gerekli askerin temin edilmesini sağlayan bir sistemdir. Bu sistem beraberinde "piyade" adı verilen askeri sınıfın oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu sınıfın bazı silahlı teçhizat ile donatılması "azab" adı verilen askeri sınıfı oluşturmuştur. Bu askeri sınıfların dışında hükümdarın her emrine uyan ve aldıkları emri yerine getiren "akıncılar" sınıfı ise bu dönemde oluşturulan diğer askeri birliktir. Son olarak hükümdarın mesajlarını diğer askerlere ulaştırmak amacıyla "çavuş" adında yeni bir askeri sınıfın oluşturulması bu dönem içerisinde meydana gelmiştir (Lamartine, 2015: 58-59). Sonuç itibariyle Orhan Bey dönemini, Osmanlıların beylik olmaktan çıkarak bir devlet olarak var oldukları bir dönem olarak

nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Zira bu dönemde ülke sınırları giderek genişlemiş ve devletin sınırlarının genişlemesi beraberinde devlet yönetimi ve teşkilatlanma konusunda bazı adımlar atılmasına zemin hazırlamıştır.

Bizans toprakları üzerinde yapılan seferler neticesinde ele geçirilen kentlerde halka karşı sergilenen hoşgörü ve serbestlik bu dönemden itibaren zamanla Osmanlı Devleti'nin temel politikalarından biri haline gelecek olan Osmanlılık düşüncesinin yapıtaşlarının oluşmasına öncülük etmiştir. Aynı zamanda ele geçirilen bölgelerde hakimiyetin güçlü bir şekilde tesis edilmesi amacıyla bölgeye Türk ailelerinin yerleştirilmesi, Osmanlı Devleti'nin bir başka yönetim uygulaması olan iskan politikasının varlığının bir kanıtı olarak nitelendirilebilir.

Bütün bu uygulamaların dışında Orhan Gazi'nin birçok sefer düzenlemesi devletin topraklarının genişlemesi amacıyla yayılmacı bir politika sergilediğinin göstergesidir. Bizans Devleti'nin sahip olduğu birçok kentin Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesi ve özellikle Rumeli'de önemli noktaların ele geçirilmesi, devletin başarılı bir politika izlediğinin göstergesidir. Bizans topraklarının yanı sıra birçok Türk beyliğinin de Osmanlı Devleti egemenliği altına alınması, Anadolu'da Türk siyasi birliğinin sağlanması amacıyla oldukça önemli bir adımdır.

Bu dönemde hukuk-ordu-ekonomi ve kılık kıyafet alanında yapılan düzenlemeler devletin artık bir teşkilat yapısına sahip olduğunun ve düzenli bir yapıya büründüğünün göstergesidir. Aynı zamanda bu dönemde yönetimde görevlendirilen ilk vezir Alaaddin Paşa'nın atanması kurumsallaşmanın oluşmaya başladığının bir adımı olarak değerlendirilebilir.

Netice itibariyle, Orhan Gazi döneminin Osman Gazi dönemine kıyasla daha merkeziyetçi bir yapıya büründüğünü ve devletin resmi bir şekilde varlığını gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin ikinci padişahı Orhan Gazi'nin 1362 yılında ölümünün ardından tahta oğlu Murat geçmiştir. Ancak I. Murat'ın tahta geçmesi bir iç karışıklık neticesinde meydana gelmiştir (Imber, 2006: 15). Orhan Gazi'nin

ölümünün ardından ahi şeyhlerinin destekleri ile Osmanlı Devleti'nin başına geçen I.Murat'ın kardeşleri olan Halil ve İbrahim'in hükümdarlıkta hak iddia etmeleri neticesinde I. Murat kardeşlerini öldürerek Osmanlı tahtındaki yerini sağlamlaştırmıştır (Avcıoğlu, 2013: 72).

Birinci Murat Osmanlı Devleti tahtına geçer geçmez birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Bir yandan Anadolu'daki beyliklerin diğer yandan ise Bizans ve Haçlıların Osmanlı Devleti'ne karşı yaptığı baskılar neticesinde I. Murat iki yandan gelen bu baskıları ortadan kaldırmak amacıyla önceliği Anadolu'daki beyliklere vermiştir. Anadolu'daki birliği sağlamak amacıyla Karaman Beyliği ve Eretna üzerine yürüyerek Ankara'yı tekrar Osmanlı topraklarına katmıştır. Anadolu'daki hakimiyetinin ardından Balkanlara doğru hareket eden I. Murat, Bizans ve Haçlılar üzerine yürüyerek birçok yeri Osmanlı mülkü haline getirmiştir (Şahiner, 2012: 35).

Hükümdar I. Murat dönemi yönetim ve teşkilat konusunda birçok değişikliğin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde esir ve yabancı gençlerden devşirme usulü ile "Yeniçeri Ocağı" kurulmuştur. Kurulan bu yeni ocağın masraflarını karşılamak amacıyla oluşturulan maliye sistemi sayesinde Osmanlı maliyesinin temelleri atılarak mali yapıda teşkilatlanmaya gidilmiştir (Şahiner, 2012: 35). Bu dönemde yönetim açısından en önemli uygulama olarak gösterilebilecek nokta "beylerbeyi" makamının oluşturulmasıdır. Hukuk, ordu ve mülki idare beylerbeyinin kontrolünde olmasına rağmen, beylerbeyi unvanına sahip kişi doğrudan hükümdara bağlı bir kişidir. Bütün bu gücün yanı sıra görevini her an kaybedebilecek bir "kul" sıfatı taşımaktadır. I. Murat zamanında beylerbeyliği görevine atanan ilk kişi Lala Şahin Paşa'dır (Lamartine, 2015: 79).

Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlarda Macar-Bulgar-Sırp-Eflak ve Bosna olmak üzere bir ittifak oluşturulmuştur. Edirne dolaylarında ittifak kuvvetleri ile karşı karşıya gelen Osmanlı ordusu, bu grubu mağlup ederek savaşı kazanmıştır. Tarihte bu savaş Sırpsındığı Savaşı olarak bilinmektedir (Avcıoğlu,

2013: 76). Balkanlarda yapılan fetihler bunlar ile sınırlı kalmamış bu dönemde birçok kent ve kale Osmanlıların eline geçmiştir.

Devletin merkezinin Edirne'ye taşındığı I. Murat döneminde Hristiyanlar ve diğer beyliklere karşı oldukça etkili politikalar yürütülmüştür. Bu politikalar doğrultusunda I. Murat oğlu Bayezid'e, Germiyanoğulları beyinin kızını eş olarak istemiştir. Aynı zamanda I. Murat'ın kızı Karamanoğlu beyi ile evlidir (Eroğlu, 2018: 137). Çeyiz ve akrabalık yolu ile Anadolu'daki diğer Türk beylikleri ile kurulan ilişkilerin, devletin Anadolu'da çıkması muhtemel olan karışıklıklardan ve savaşların önüne geçilmesi amacıyla uygulanan politikalar olduğu söylenebilir.

Birinci Murat'ın her yöne yaptığı fetihler sürerken Sırplar, Bulgarlar ve Bosnalılar ittifakından oluşan orduya karşı 1389 yılında yapılan I. Kosova Savaşı, Osmanlı Devleti'nin zaferi ile noktalanmıştır (Uğurlu, 2011: 241). Ancak bu savaş bittikten sonra Sırplı bir asker tarafından yaralanan I. Murat savaş meydanında hayatını kaybetmiştir (Roux, 2018: 328).

Hükümdarlık yaptığı dönem boyunca "Hüdavendigar" unvanını kullanan I. Murat'ın saltanat dönemi, Osmanlı Devleti'nin klasik yönetim anlayışının ve teşkilat yapısının temel şeklini aldığı dönem olarak nitelendirilebilir. Orhan Bey döneminde beylik olmaktan çıkarak bir devlet yapısına bürünen Osmanlı Devleti'nin bu özelliği I. Murat döneminde daha fazla ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde ilk kez oluşturulan Rumeli Beylerbeyliği makamı, Osmanlı'da merkeze bağlı olmak şartıyla merkezden taşraya doğru bir yönetim yapılanmasının oluşturulduğunu göstermektedir. Ayrıca geçmiş dönemlerde de uygulanan İskan Politikası bu dönemde de kendine uygulama sahası bularak, Rumeli ve Anadolu'nun Türkleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Askerlikte yapılan düzenlemelere bakıldığında ise Türk olmayan çocukların Osmanlı Devleti bünyesine alınarak devşirme usulünün uygulanması ve bunun sonucunda Yeniçeri Ocağı'nın kurulması orduda yapılan önemli bir yeniliktir. Bütün bunların yanı sıra defterdarlık ve kazaskerlik makamlarının

oluşturulmasının devlet teşkilatında atılan önemli birer adım olduğu söylenebilir.

Zamanla bir beylikten devlet yapısına bürünen Osmanlı Devleti, I. Murat döneminde artık bir imparatorluk statüsü kazanmıştır (Fleet, 2016: 167).

Murat Hüdavendigar'ın yaptığı birçok sefer sonucunda sınırların giderek genişlemesi, yeni kentlerin ve insan topluluklarının ülke içinde varlıklarını göstermesi sonucunda devletin bir imparatorluk haline dönüşmesi beraberinde yönetim anlayışının gittikçe merkezileşmesine neden olmuştur. Güçlü bir merkezi yönetim anlayışının benimsenmesi beraberinde bürokratik mekanizmanın şekillenmesi sonucunu doğurmuştur.

Murat Hüdavendigar'ın ölümünün ardından tahta oğlu Bayezid geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin IV. Padişahı olan ve tarihte "Yıldırım Bayezid" olarak bilinen hükümdarın bu unvanı almasının temel sebebi savaşlarda çok hızlı bir şekilde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır (Finkel, 2012: 20). I. Kosova Savaşı'nın yapıldığı muharebe meydanında hükümdar ilan edilen Yıldırım Bayezid'e askerlerin itaat etmesini sağlamak amacıyla ilk kez cülus bahşişi dağıtılmıştır (Şahiner, 2012: 45).

Yıldırım Bayezid tahta çıktığında devletin Anadolu ve Balkanlardaki hakimiyeti oldukça güçlü bir durumdadır. Ancak Anadolu'da bulunan beyliklerin isyan etmesi neticesinde beylikler üzerine yürüyen Bayezid tarafından ilhak edilen beylikler yeniden Osmanlı hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Anadolu'da hakimiyet ve istikrarı tesis eden Yıldırım Bayezid bölgede Türk siyasi birliğinin sağlanması adına oldukça önemli bir adıma imza atmıştır (İnalcık, 2018: 67).

Anadolu'da ve Balkanlarda önemli başarılara imza atan ve devletin topraklarını gittikçe genişleten Yıldırım Bayezid, Balkan topraklarında sınır komşusu olan ve kendi hakimiyet alanını en fazla tehdit eden Macaristan ile karşı karşıya gelmiştir. Haçlıların birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmaları neticesinde Niğbolu Savaşı yaşanmıştır. Savaşın galibi olan

Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardaki sınırlarını da giderek genişletmiştir (Finkel, 2012: 23). Yıldırım Bayezid'in kazandığı bu zafer neticesinde, halife kendisine "Sultan-ı İklim-i Rum" unvanını vermiştir. Bu unvan ile Bayezid'in diğer beylikler üzerinde etki alanının genişlediği söylenebilir (Şahiner, 2012: 50).

Dönemin önemli olaylarından bir diğeri de İstanbul'un Yıldırım Bayezid tarafından kuşatılmasıdır. Ayrıca bu kuşatma sırasında Bayezid Anadolu'ya geçerek Karamanoğlu Beyliği ve Konya'yı da topraklarına katmıştır. Kuşatma altında olan İstanbul'un barış yapmak istemesi ise kuşatma kaldırılmıştır. Ancak ilerleyen süreçte İstanbul'un yeniden kuşatma altına alınması ve şehrin ele geçirilecek konuma düşmesi esnasında ülkenin doğu kanadında Timur tehlikesi baş göstermiştir (Avcıoğlu, 2013: 78-79).

28 Temmuz 1402 yılında Yıldırım Bayezid'in ve Timur'un askerlerinden oluşan iki ordu Çubuk Ovası'nda karşılaşmışlardır. Çubuk Ovası'nda yapılan savaş neticesinde Timur'un ordusuna yenilen Yıldırım Bayezid, Timur'un esiri olmuştur ve Osmanlı İmparatorluğu toprakları Timur ve askerleri tarafından yağmalanmıştır Bu savaşın sonucunda esir düşen Yıldırım Bayezid bir süre sonra hayatını kaybetmiştir (İnalcık, 2018: 68).

Dağılmış bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin toprakları, Timur tarafından Yıldırım Bayezid'in dört oğluna paylaştırılmıştır (Fleet, 2016: 170). Bu durum tarihte "Fetret Devri" olarak adlandırılmaktadır.

Yıldırım Bayezid döneminde inşa edilen ve güçlü merkeziyetçi bir yapı kazanan Osmanlı İmparatorluğu'nun artık böyle bir yapıya sahip olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı sonucunda mağlup olmasının, Anadolu'da kurulan Türk siyasi birliğini de bozduğu bir gerçektir.

Sonuç olarak Yıldırım Bayezid dönemi değerlendirildiğinde, devletin maliyesinin bu dönemde kurulmuş olması ve ülke toprakları üzerinde gücün ve kontrolün sağlanması amacıyla bürokrasinin gelişmesi bu dönem içerisinde

olmuştur. Aynı zamanda hükümdarın mutlak gücünün merkezden uzak eyaletlerde de hissedilmesi amacıyla uygulanan "kul (gulam) sistemi", bu dönemde de kendine oldukça güçlü bir uygulama alanı bulmuştur. Kul sisteminin yanı sıra Kapıkulu sisteminde de yapılan düzenlemeler oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Anadolu Beylerbeyliği'nin bu dönemde inşa edilmesi ile birlikte Anadolu'da merkezin mutlak gücünün hissedilmesi sağlanmıştır. Böylece güçlü merkeziyetçi devletin temel adımları oluşturulmuştur.

1402-1413 yılları arasında Bayezid'in dört oğlu arasında yaşanan taht kavgaları dönemini içeren ve Osmanlı Devleti'nin dağılmaya uğradığı Fetret Dönemi, Mehmet Çelebi'nin diğer kardeşlerine üstünlük kurması ile sona ermiştir (Mollaoğlu, 2009: 175-176). Fetret Devri'ne son vermesi sebebiyle Mehmet Çelebi tarihte Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak kabul edilmektedir. Mehmet Çelebi'nin dağılmaya yüz tutan bir devleti küllerinden yeniden doğurarak devletin yönetim ve idari açıdan gelişerek güçlenmesine önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir. Böylece devletin klasik dönemden çıkarak sonraki aşama olarak kabul edilen yükselme devrini yaşamasına öncülük ettiği söylenebilir. Bu yüzden devletin temel yönetim anlayışını oluşturan güçlü merkeziyetçi yönetim anlayışının Fetret Devri'nin sona ermesinin ardından yine aynı şekilde güçlendirilerek devam ettiği söylenebilir (Doğan; İnankul, 2013: 74).

Birinci Mehmet tahta ilk çıktığı dönemlerde Balkan toprakları üzerinde uzlaşmacı bir tutum benimseyerek bir durağanlığı tercih ederken, Anadolu toprakları üzerinde ise bazı beylikleri devletin sınırlarına dahil etmiştir (Mollaoğlu, 2009: 176).

Mehmet Çelebi, iktidarının ilk yıllarında kardeşi Mustafa Çelebi'nin hükümdarlık için hak iddia etmesiyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Timur tarafından esir alınarak Semerkant'a götürülen Mustafa Çelebi taht üzerinde hak iddia etmiş ve bunun sonucunda Selanik'te karşılaşan iki tarafın çarpışması sonucunda yenilen Mustafa Çelebi, Bizans Devleti'nden yardım

istemiştir. Bu durum karşısında ise Mehmet Çelebi Bizans ile anlaşarak kardeşinin hapis tutulması karşılığında belli bir para vereceğini vaat ederek anlaşmaya varmışlardır (Eroğlu, 2018: 142).

Birinci Mehmet'in ölümü üzerine Osmanlı Devleti'ne hükümdar olan II. Murat, babasının devlet yönetiminde sahip olduğu mutlak-merkezi yönetim anlayışını kendi döneminde de benimseyerek uygulamıştır. Küçük yaşta hükümdarlık vasfına sahip olan II. Murat, saltanatının ilk dönemlerinde etkin bir rol üstlenememiştir. Bunun temel sebebini yaş faktörünün yanı sıra devlet içerisinde güçlü bir konuma sahip olan aristokrat ailelerin varlığı oluşturmaktadır. Ancak bu aristokrat aileler devletin merkezi gücünü zayıflatmaktan ziyade kuvvetlendirmek adına öncü bir rol oynamışlardır. Bu dönemde Kapıkulu Ocağı ve Yeniçeri Ocağı'nda düzenlemeler yapılması iktidarı güçlendirmek için atılan önemli adımlar arasındadır (Timur, 2001: 125).

Halil İnalcık'a göre II. Murat dönemi, kendisinden sonra Osmanlı İmparatorluğu tahtına geçecek olan oğlu Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığına bir hazırlık dönemidir (İnalcık, 2018: 105).

İkinci Murat tahta çıktığı zaman Bizans Devleti, yeni hükümdarın yaşının küçük olması sebebiyle bu fırsattan yararlanmak isteyerek, elinde tutsak olarak bulunan Mustafa Çelebi'yi serbest bırakmıştır. Böylece Bizans Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iç karışıklığa sebep olma adına hareket ettiği görülmektedir. Mustafa Çelebi ve yandaşları ile karşılaşan II. Murat amcasını yenmiş ve otoritesini yeniden sağlamıştır. Ancak Osmanlıların iç karışıklığı bununla sınırlı kalmamıştır. Amcasını yendikten sonra Sultan II. Murat'ın kardeşi Mustafa Çelebi taht üzerinde hak iddia etmiş ve bunun sonucunda öldürülmüştür (Eroğlu, 2018: 142).

Kendi ailesi içerisinde yaşanan iktidar mücadelelerinin yanı sıra Türk beylikleri, Kapıkulları ve Osmanlı aristokrat aileleri arasında bir denge politikası kurmaya çalışmıştır. Kişilerin haricinde Anadolu ve Balkan toprakları

arasında da bu denge siyasetini sürdürmeye odaklı bir politika izlemiştir (Timur, 2001: 127).

Kendi iktidarına bir engel oluşturmak isteyen Bizans tarafından amcasının tutsaklığına son verilmesi üzerine II. Murat bunun intikamını almak için İstanbul'u kuşatmıştır. Ancak bunun sonucunda kardeşi Mustafa'nın tahtta hak iddia etmesi üzerine kuşatma kaldırılmıştır. Kardeşini bertaraf eden II. Murat, Anadolu'daki beylikler üzerinde hakimiyetini perçinledikten sonra Balkanlar üzerinde Macaristan ile mücadele etmiştir. Bu mücadele üzerine Osmanlı Devleti ve Macaristan arasında anlaşma imzalanmıştır (Şahiner, 2012: 68-69-70).

İkinci Murat'ın Balkanlardaki fetih hareketleri bunlar ile sınırlı kalmamıştır. Bölgede yaşanan olayların ve ülkelerin yaşadıkları iç karışıklıklar sebebiyle bu durumu fırsata çeviren II. Murat, Sırbistan'ı işgal etmiş ve sonrasında ise Belgrad'ı kuşatmıştır. Kuşatmanın başarısız olması neticesinde harekete geçen Haçlılar, Balkanlarda bulunan bazı kentleri ele geçirmişlerdir. Ancak II. Murat Haçlıların daha fazla ilerlemesinin önüne geçerek barışçı bir politika izlemiştir. Bunun sonucunda Edirne-Segedin Antlaşması imzalanmıştır (İnalcık, 2018: 106-107).

Devletin topraklarının her noktasında barış ve güvenliği kesin olarak tesis ettiğine inanan II. Murat tahttan kendi isteği ile feragat etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu tahtına oğlu Mehmet geçmiştir. Tahtta çocuk yaşta bir hükümdarın oturması üzerine Macaristan antlaşmayı feshetmiş ve Çanakkale Boğazı'nı aşarak Varna'ya ulaşmıştır. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu tahtına geri gelmesi istenen II. Murat, yetkiyi eline alarak Varna'ya gitmiştir ve burada yaşanan savaşın sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine olmuştur. Aynı zamanda II. Murat döneminin bir başka savaşı olan II. Kosova Savaşı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar üzerindeki gücü giderek artmıştır. Anadolu'daki Türk hakimiyetinin yanı sıra Balkanlardaki Türk hakimiyetinin de kuvvetlendiği II. Murat döneminde, Enderun Mektebi açılmış, kendinden önce tahtta bulunan

hükümdarlar döneminde uygulanmaya başlayan devşirme sistemi bir kanun haline gelmiştir (Şahiner, 2012: 73-75).

Özetle, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı bir uç beyliği olan Osmanlılar izledikleri doğru genişleme stratejileri ve uyguladıkları politikalar neticesinde zamanla bir beylik olmaktan çıkarak önce devlet şeklinde teşkilatlanmayı daha sonra ise sınırların genişlemesi ile birlikte bir imparatorluk yapısına bürünmeyi başarmışlardır.

Devletin başına geçen her hükümdar kendi yönetim anlayışını ortaya koymuş ve devleti bu yönetim anlayışı doğrultusunda idare etmiştir. Osman Bey döneminde bir beylik yapısında olan Osmanlı Beyliği'nin, Eski Türk Devletlerinin ve Türk-İslam Devletlerinin temel özelliklerini benimseyerek, bu çizgide beyliği genişlettiği görülmektedir. Aynı zamanda yönetimde İran ve Abbasi Devletlerinden etkilenilmesinin yanı sıra beyliğin lideri Osman Bey'in tek başına karar alma yetkisinin bulunmaması hükümdarın mutlak otoriter bir güce sahip olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda oğlu Orhan Bey'i sancakbeyi olarak tayin etmesi, beylikte mülki idare teşkilatının kurulmaya başlandığının göstergesidir.

Orhan Bey döneminde ise beylik statüsüne sahip Osmanlılar artık bir devlet teşkilatına sahip olmuşlardır. Bu dönemde özellikle hukuk, ordu, kılık-kıyafet ve parada yapılan düzenlemeler oldukça önemlidir. Asker toplamak için tımar sisteminin geliştirilmesi ise Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar temel politikaları arasında kendine yer bulan bir uygulamadır. Bu uygulama ile birlikte merkezin gücünün taşrada kendini hissettirdiği söylenebilir. Bizans üzerine yapılan seferler sonucunda birçok yerin Osmanlı hakimiyeti altına girmesi neticesinde halka hoşgörü ve serbestlik tanınmasının Osmanlılık düşüncesinin çekirdeğinin oluşmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Anadolu'da bulunan birçok beyliğin Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesi ise Anadolu'da Türk siyasi birliğinin sağlanması açısından önemli bir adımdır. Tüm bu uygulamalara bakıldığında Orhan Gazi döneminin Osman Gazi dönemine oranla daha merkeziyetçi bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Orhan Gazi'den sonra Osmanlı devleti tahtına geçen I. Murat dönemi birçok konuda önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Orduda devşirme sisteminin uygulanması neticesinde padişaha doğrudan bağlı Yeniçeri Ocağı'nın kurulması devlet teşkilatında oluşturulan önemli bir yeniliktir. Yeniçeri Ocağı'nın masraflarını karşılamak için kurulan Osmanlı Maliyesi ile devletin ekonomi açısından da bir örgütlenmeye kavuştuğunu göstermektedir.

Birinci Murat döneminin yönetim açısından en önemli uygulaması "Rumeli Beylerbeyliği"nin kurulmasıdır. Beylerbeyliğin oluşturulması merkezin yani padişahın mutlak gücünün yerelde (taşrada) kendini hissettirmesine yardımcı olan bir aracı makam konumundadır. Beylerbeyinin yerelde mülki idare-hukuk ve ordu alanında tek yetkili olmasının yanı sıra temelde hükümdarı tek bir sözüne bağlı olarak bu görevi yürütmesi, beylerbeyinin kul sistemi içerisinde değerlendirildiğini göstermektedir. I. Murat döneminde bir imparatorluk statüsü kazanan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde sınırlarının gittikçe genişlediği ve merkezin gücünün taşranın en uç noktasında dahi kendini hissettirdiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin IV. Padişahı olan Yıldırım Bayezid dönemi ise, devletin artık bir imparatorluk yapısına bürünmesinin kendini iyice hissettirmesi sebebiyle merkezi gücün gittikçe arttığı bir dönemdir. Güçlü bir merkezi yönetim anlayışı beraberinde güçlü bir bürokratik mekanizmanın teşkilatlanmasına yol açmıştır. Aynı zamanda bu dönemde Anadolu Beylerbeyliği'nin kurulması devlet yönetimini ilgilendiren oldukça önemli bir ayrıntıdır. Yıldırım Bayezid'in yapılan savaş neticesinde Timur'a esir düşerek daha sonra daha sonra ölmesi ve ülkenin Fetret Devri olarak adlandırılan döneme girmesi ile birlikte ülke Timur tarafından Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında paylaştırılarak dağılma noktasına gelmiştir.

Fetret Devri'nin sona ermesini sağlayan ve Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak kabul edilen Mehmet Çelebi dönemi ise devletin yeniden toparlanarak merkezi yönetimin gücünün diğer dönemlere oranla daha fazla hissedildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Fetret Devri ile

bozulmaya başlayan mutlak-merkeziyetçi yönetim anlayışı Mehmet Çelebi ile birlikte güçlenerek tekrar devam etmiştir.

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nin son hükümdarı olan II. Murat dönemi yükselme devrine bir hazırlık dönemi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Balkanlarda izlenen başarılı genişleme politikaları ve uygulanan iskan politikası neticesinde, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti kesinlik kazanmıştır. II. Murat dönemi mutlak-merkezi gücün ön planda olduğu bir dönemdir. Bu dönemde yönetimde oldukça etkili olan soylu ailelerin varlığı merkezi gücün daha fazla hissedilmesine olanak sağlamıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi olarak adlandırılan bu dönemde ülkenin başına geçen hükümdarların sahip oldukları merkezi mutlak gücün giderek arttığı görülmektedir. Merkezi-mutlak gücün yanı sıra Osman Bey döneminde sancakbeyliği, I. Murat döneminde Anadolu Beylerbeyliği ve son olarak Yıldırım Bayezid döneminde Anadolu Beylerbeyliği'nin kurulması merkezi otoritenin yerelde hissedilmesine olanak sağlamıştır. Mülki idare açısından oluşturulan bu teşkilatlanmalar devletin gücünün artmasına neden olmuştur. Yerelde merkezin gücünün hissedilmesi devletin yönetim anlayışının en uç noktaya kadar ulaştığının ve merkezi otoritenin egemenliğinin hissedildiğinin bir göstergesidir.

2.4.4. Yükselme Döneminde Yönetim Anlayışı

Sultan II. Murat'ın ölümünün ardından tahta yeniden II. Mehmet geçmiştir (Kantemir, 1998: 149). Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtına ikinci kez geçen II. Mehmet'in zayıf olduğunu düşünen Bizans Devleti ve Karamanoğlu Beyliği bazı yerleri ele geçirmek için harekete geçmişlerdir. Bu durum karşısında önlemler alan II. Mehmet, Bizans ve Sırplar ile yürürlülükte olan anlaşmaları devam ettirmiştir. Karamanoğlu Beyliği'ne ise Alaiye Kalesi'ni tahsis edilerek barış sağlanmıştır. Barışın sağlandığından emin olduktan sonra devletin o dönemki merkezi konumunda bulunan Edirne'ye dönerken yeniçerilerin cülus bahşişi istemeleri üzerine gerekli tedbirleri alan Sultan II. Mehmet, Çandarlı

Halil Paşa'ya oldukça fazla bağlı olan yeniçerileri daha fazla kışkırtmamak adına onu görevinde bırakmıştır. Ancak başkent Edirne'ye dönüldüğünde Yeniçeri Ocağı'nda düzenlemeye gidilmiştir. İkinci Mehmet tüm bu düzenlemelerin ardından İstanbul'un kuşatılarak Osmanlı mülkü yapılması amacıyla Anadolu Hisarı'nın tam karşısına Rumeli Hisarı'nın yapılması için inşaat çalışmaları başlatmıştır. Böylece Rumeli Hisarı'nın yapılması ile birlikte Karadeniz ve İstanbul arasındaki bağlantının kesilmesi sağlanmıştır (Zafer, 2016: 17-18). Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Edirne'de *"şahi"* olarak adlandırılan büyük toplar yaptırıldı. Asker sayısında önemli bir artış sağlandı (Şahiner, 2012: 81). Sayıları toplamda 350'yi bulan gemiler Osmanlı kuvvetlerine katıldı. Osmanlı'da bu gelişmeler yaşanırken, Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Paleologos ise, Avrupa'dan İstanbul'un savunulması için yardım istemiştir (Roux, 2018: 349).

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından II. Mehmet, İstanbul'a gelerek şehri kuşatma emri vermiştir. Kuşatma devam ederken Bizans İmparatoru'na gönderilen Türk elçi hükümdardan şehri teslim etmesini istemiştir. Bu teklifin imparator tarafından reddedilmesi üzerine Osmanlılar şehri kuşatmaya devam etmişlerdir. 18 Nisan günü ilk kez hücum emrini veren hükümdar, bu hücumun etkisiz kaldığını görmüştür. Ancak Osmanlı Devleti, surların içerisine giremese bile Büyükada'yı ele geçirmeyi başarmıştır (Tansel, 2014: 67).

Özel olarak döktürülen şahi topları ile hücum halinde bulunan Osmanlı Devleti, Bizans Devleti'nin teslim olmayı reddetmesi üzerine Sultan II. Mehmet tarafından 29 Mayıs'ta genel saldırı ve yağma kararı almıştır (İnalcık, 2018: 110). 29 Mayıs 1453 günü fethedilen İstanbul'a giren Fatih Sultan Mehmet bir çağı kapatarak başka bir çağ açmıştır. İstanbul'un fethi ile Orta Çağ kapanmış Yeni Çağ başlamıştır (Roux, 2018: 350).

İstanbul'un fethedilmesi ile birlikte burada yaşayan halka din serbestliği ve güvenlik imkanı tanıyan Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u başkent ilan etmiştir. Şehirde ticaretin canlı kalmasını sağlamak amacıyla ise Cenevizlilere ticaret serbestliği tanınmıştır. Şehirde savaştan kaynaklanan hasarların giderilmesini ve

şehrin yeniden bir düzene kavuşturulmasını istemiştir. İstanbul'un fethedilmesi ile birlikte gücüne güç katan Fatih Sultan Mehmet, Çandarlı Halil Paşa'yı veziriazamlık görevinden almıştır (Şahiner, 2012: 84). Böylece soylu aileler yönetimden uzaklaştırılmıştır.

Halil İnalcık'a göre, İstanbul'u ele geçirerek gücünü önemli ölçüde artırmayı başaran Fatih Sultan Mehmet, klasik Osmanlı padişahı figürünü kendi bünyesinde var etmiştir. Klasik Osmanlı padişahı tipi Türk-İslam-Bizans toplumlarının sahip oldukları özelliklerin bir karışımını yansıtmaktadır (İnalcık, 2018: 110-112).

İstanbul'un düşerek Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesi Avrupa'yı derinden sarsmıştır. Papa V. Nicolas, İtalya Devletleri'nin birlikte oluşturduğu düzenli bir yapının tesis edilmesini istemiştir. Böylece Haçlı Birliği'nin tekrar toplanması yolunda harekete geçilmiştir. Hristiyanlar arasında barış tesis edilerek, Çanakkale Boğazı'na bir donanma gönderilmiştir. Hristiyan dünyasında yaşanan bu barış ve birlik ortamı neticesinde Fatih Sultan Mehmet, Venedik ve Ceneviz ile anlaşarak topraklarını güvence altına almıştır (Zafer, 2016: 20-21).

İstanbul'u Osmanlı İmparatorluğu'na ait bir kent haline getirdikten sonra Fatih, Sırbistan toprakları üzerine sefere çıkmıştır. 1456 yılında önemli bir kilit nokta olarak nitelendirilebilecek olan Belgrad'a sefer düzenleyen Fatih Sultan Mehmet, kentin güçlü bir şekilde direnmesi sonucunda kuşatmayı kaldırarak Mora üzerine harekete geçmiştir. Mora'nın tamamı Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı Devleti'ne bağlanırken, Sırbistan'ın tamamı da Mahmut Paşa tarafından ele geçirilmiştir. 1461 yılında ise Amasra, Sinop ve Trabzon, 1462-1463 yıllarında ise Eflak ve Bosna ele geçirilmiştir (Eroğlu, 2018: 148).

Arnavutluk ve Eğriboz üzerine yapılan seferler neticesinde ele geçirilen bu yerlerden Eğriboz'un kaybı Venediklileri kendilerine yeni ittifaklar aramaya yöneltmiştir (Kantemir, 1998: 160-161). Fatih Sultan Mehmet, doğu sınırında faaliyette bulunan Uzun Hasan üzerine hareket etmeden önce başkentte devlete

vekalet etmesi amacıyla Cem'i veliaht olarak bırakmıştır. Tahtının güvenliğini sağladıktan sonra, Uzun Hasan üzerine yürüyen Fatih, 1473'te yapılan Otlukbeli Savaşı'nı kazanarak Akkoyunlu tehdidini ortadan kaldırmıştır (Tansel, 2014: 182-183). 1475 yılında ise Kırım fethedilerek, Karadeniz'in Türk gölü olması sağlanmıştır (Taşağıl, 2017: 72). 1476 yılında ise Boğdan seferine çıkan II. Mehmet, Boğdan'ın büyük bir kısmını Osmanlı toprağına dönüştürmeyi başarmıştır. Boğdan seferinin ardından İtalya'ya doğru bir sefer rotası izleyen Fatih Sultan Mehmet, Zenta, Kefalonya, Ayamavra ve Otranto'yu ele geçirmeyi başarmıştır (Tansel, 2014: 218-219-225).

Son olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde sahip olunan yönetim anlayışına bakıldığında kendisinden önceki dönemlerde görülen güçlü ve mutlak merkezi yönetim anlayışının bu dönemde gücünü giderek daha da arttırdığı açıkça görülmektedir. Bu dönemde ele geçirilen birçok yerin ve özellikle İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte genişleyen imparatorluk sınırları neticesinde Fatih kendini İslamiyet'in yanı sıra Hristiyan dünyanın da temsilcisi olarak görmüş ve yine kul sistemi esas alınarak uygulanan güçlü bir merkezi yönetim anlayışı benimsemiştir (Şahiner, 2012: 92).

İkinci Mehmet, imparatorluğun her açıdan sahip olduğu kurumları geliştirerek kendinden sonraki dönemlere bir ışık tutmuştur. Ayrıca devletin başına ikinci kez geçtiğinde kendisine karşı ayaklanan Yeniçeri Ocağı'nda düzenlemeye giderek "sekban" adı verilen yeni bir askeri birlik kurmuştur (İnalcık, 2018: 116). Devletin kolay bir şekilde yönetilmesi amacıyla ülkenin idari kısımlara ayrılması bu dönemde de görülen bir özelliktir. Vilayet-sancak-nahiye şeklinde idari bölümlere bölünen devletin topraklarının yönetilmesi bu şekilde kolaylaşmıştır (Zafer, 2016: 156-157).

İlk Osmanlı kanunnamesi olan "Kanunname-i Ali Osman"ı hazırlatan Fatih Sultan Mehmet, güçlü ve mutlak merkezi otoritesini tesis etmek amacıyla *"karındaşlarını nizam-ı alem için katletmek caizdir"* şeklinde bir yasa getirerek kardeş katlini serbest kılmış ve bunu yasal bir zemine dayandırmıştır (Şahiner, 2012: 93; Eroğlu, 2018: 153). Bu noktadan hareketle, Osmanlı Devleti'nin

kuruluşundan itibaren görülen kardeşler arası uzlaşma yolu, Fatih Sultan Mehmet tarafından kaldırılarak mutlak güç elde etmek adına daha sert-otoriter bir gücün doğmasına yol açmıştır.

Aynı zamanda Fatih döneminde Türk kökenli ailelerin devlet yönetimindeki egemenliklerine son verilerek devşirme kökenli kişilerin devletin üst düzey kadrolarında (vezir-i azam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi) göreve getirilmeleri, Fatih'in kul sistemine dayalı bir şekilde merkezi gücünü arttırıcı bir politika izleyerek tüm kişi, grup ve kurumlar üzerinde hakimiyetini güçlü bir şekilde tesis etmeye çalıştığı açıkça görülmektedir. Son olarak Osmanlı Devleti'nin merkezi gücünü temsil eden Divan-ı Hümayun ise temel klasik yapısına Fatih Sultan Mehmet döneminde sahip olmuştur (Armağan, 2011: 153).

Sonuç olarak yükselme devrinin ilk hükümdarı olan Fatih Sultan Mehmet'in devleti tam bir imparatorluk yapısına kavuşturarak ülke sınırlarını genişlettiği ve imparatorluk statüsünün beraberinde getirdiği güçlü merkezi yönetim anlayışını bu doğrultuda şekillendirdiği açıkça görülmektedir. Merkezi yönetimin güçlendirilmesi amacıyla Türk kökenli güçlü-aristokrat ailelerin yönetimden tasfiyesi çalışmaları neticesinde devşirme kökenli olan ve kul sistemine bağlı bazı kişilerin devletin yönetim kadrosunda güçlü noktalara getirilmeleri, padişaha bağlı bu kişilerin hükümdarın bir sözüne dayalı bir şekilde hareket etmeleri, padişahın tüm kişiler üzerinde etkili bir hakimiyet kurmasının önünü açmıştır. Böylece merkezi yönetimin güç algısı taşrada-ülkenin idari bölümlerini oluşturan vilayet-sancak ve nahiyelerde de kendini güçlü bir şekilde hissettirmiştir. Bütün bunlar doğrultusunda Fatih döneminde güçlü merkezi bir imparatorluk kurulabilmiştir.

Bu dönemde merkezi gücün ve tek başına iktidarın tesis edilmesi amacıyla ortaya konulan kanun neticesinde kardeş katli yasallaştırılarak devlette "nizam-ı alem" olgusu ortaya çıkmıştır. Kuruluş döneminde görülen kardeşler arası dayanışma olgusu, yükselme devri ile birlikte yerini kardeş katline bırakmıştır.

Aynı zamanda ortaya konulan bu kanun ile devlette uygulanan şer'i hükümlerin yanı sıra örfi hükümlerinde geçerlilik kazandığı görülmektedir.

3 Mayıs 1481 tarihinde Fatih Sultan Mehmet'in vefatının ardından Osmanlı tahtının varisleri olarak II. Mehmet'in oğulları Bayezid ve Cem tahtın varisleri olarak kalmışlardır. Fatih'in ölüm haberi dönemin veziri Karamani Mehmet tarafından her ikisine de aynı anda yollanmıştır. Fakat tahta Bayezid'in geçmesini isteyen İshak Paşa Cem'e giden haberin geç ulaşmasını ve Bayezid'in tahta geçmesini sağlamıştır. O dönem Amasya'da sancakbeyi olarak vazifelendirilmiş olan Bayezid'in İstanbul'a ulaşıncaya dek tahtta oluşan otorite boşluğu Bayezid'in oğlu Korkut ile doldurulmuştur. Bayezid'in İstanbul'a gelerek hükümdarlığını ilan etmesi ve yeniçerilere cülus bahşişi dağıtılması ile birlikte II. Bayezid dönemi resmen başlamıştır (Eroğlu, 2018: 154).

İkinci Bayezid, her ne kadar yükselme devrinde yer alan padişahlar arasında sayılsa da hüküm sürdüğü dönem "yükselme devri içerisinde bir duraklama dönemi" olarak nitelendirilmektedir (Taşağıl, 2017: 73).

İkinci Bayezid, Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtına geçtiğinde hükümdar olarak öncelikle kendisini destekleyen devşirme paşalara tımar sistemi içerisinde olan mülk ve vakıfları paylaştırmıştır. Böylece bu uygulama ile birlikte II. Bayezid, merkez bürokrasinin gücünü arkasına alarak tahttaki yerini ve merkezi gücünü sağlamlaştırmıştır (Timur, 2001: 145-146).

Tahtta hak iddia eden ve önü kesilen Cem ise Osmanlı tahtını ele geçirmek amacıyla asker toplayarak harekete geçmiştir. II. Bayezid'in kendisine karşı gönderdiği orduyu bertaraf ettikten sonra Bursa'ya gelerek sultanlığını ilan eden Cem Sultan, II. Bayezid'e devlet yönetiminin iki elden yürütülmesi konusunda bir öneride bulunmuştur. Bu önerisi reddedilen Cem'in ve II. Bayezid'in ordularının karşılaşmaları neticesinde yenilen Cem, önce valisi olduğu Konya'ya daha sonra ise Mısır'a geçerek Memluk Sultanı'na sığınmıştır. Mısır'dan sonra ise Rodos şövalyelerine sığınan Cem'in Rodos'ta kalması hususunda anlaşma yapan II. Bayezid, böylece şövalyelere altın

vermeyi kabul etmiştir. Cem Sultan ise daha sonra Roma'ya götürülmüştür. Cem Sultan'ın Osmanlı tahtında hak iddia ederek karışıklık çıkarması ve akabinde diğer devletlerin elinde olması II. Bayezid'in dış politikada sert bir tutum benimsemesine engel olmuştur. İki kardeş arasında yaşanan bu taht kavgasının Osmanlı Devleti'ne yansıması Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı toprağı haline gelen Otranto'nun elden çıkması ile sonuçlanmıştır (Şahiner, 2012: 99).

İkinci Bayezid dönemi aynı zamanda Endülüs Müslümanlarının ve İspanyol Yahudilerinin Osmanlı'dan yardım isteyerek Osmanlı topraklarına yerleştiği dönemi de kapsamaktadır (Demir, 2018: 245). II. Bayezid'in bu halkları ülkesine kabul ederek Osmanlı hoşgörü politikasını sürdürdüğü görülmektedir.

İkinci Bayezid dönemi her ne kadar yükselme devri içerisinde bir duraklama devri olarak nitelendirilse de bu dönemde yaşanan birçok savaş ve ele geçirilen yer bulunmaktadır. İlk olarak Boğdan Seferi'ne çıkan ve burayı Osmanlı topraklarına katan II. Bayezid daha sonra, Kilia ve Akkirman'ı ele geçirerek Osmanlı hakimiyetini bu bölgelerde de tesis etmiştir. Cem Sultan'ın Osmanlı Devleti için halen bir tehdit olması sebebiyle Avrupalı devletler ile anlaşmalar yaparak dış siyasette barışçı yollar benimsenmiştir. II. Bayezid'in Avrupa ile barış yolunu tercih etmesinin sebebi olarak o dönem Memlükler ile yapılan savaş gösterilebilir. Her iki tarafın uzun süren savaş neticesinde yıpranması Memluk-Osmanlı barışının tesis edilmesine yol açmıştır (İnalcık, 2018: 131-132).

1495 yılında Cem Sultan'ın ölümünün ardından II. Bayezid için Osmanlı tahtının kaybedilmesi açısından herhangi bir tehlike kalmamıştır. Bu sebeple diğer ülkelere karşı benimsenen barışçı çözüm yolları yerini hareketli bir dış politikaya bırakmıştır. Venedik ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen savaş neticesinde İnebahtı, Karen, Navarin Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Şahiner, 2012: 102).

İkinci Bayezid döneminde yaşanan olaylara bakıldığında dinsel kökenli bir isyan karşımıza çıkmaktadır. "Şahkulu İsyanı" adı verilen bu isyanın amacı Anadolu'da bulunan Türkmen beylerinin güçlerini artırmasını sağlayarak bir çatı altında bir birlik meydana getirmeleridir. Yaşanan bu isyanın zorlukla bastırılması devletin gücünün sorgulanmasına ve otorite boşluğuna sebep olmuştur. Yaşanan isyan neticesinde devlette yaşanan otorite boşluğu ve II. Bayezid'in yaşlanması, Osmanlı Devleti'nde yeniden taht kavgalarının yaşanmasına sebep olmuştur. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmet'i desteklemesine karşılık yeniçerilerin Şehzade Selim'i desteklemeleri neticesinde II. Bayezid Osmanlı tahtındaki hakkından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Tahttan feragat eden II. Bayezid yine aynı yıl (1512) vefat etmiştir (Eroğlu, 2018: 159).

İkinci Bayezid döneminde mülki idare açısından oldukça önemli bir nokta olan belediye kanunu (Kanunname-i İhtisab-ı Bursa) bu dönemde yürürlüğe girmiştir. Yine bu dönemde ilk kez imdat-ı seferiye olarak da bilinen avarız vergisi toplanmıştır (Taşağıl, 2017: 74).

Sonuç olarak II. Bayezid dönemi ele alındığında devletin bir durgunluk dönemi içerisinde yönetildiği söylenebilir. Devletin içte yaşadığı karışıklıklar neticesinde dış politikada benimsediği barışçı tutum, devletin Fatih döneminde elde edilen bazı toprakları kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Yükselme devri içerisinde bir duraklama devri olarak nitelendirilen bu dönemin en önemli getirisinin belediye kanunu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde de benimsenen güçlü merkezi yönetim anlayışının devam etmesini sağlamak amacıyla, yönetime devşirme paşaların getirilmesi bu doğrultuda atılan önemli bir adımdır.

Sert mizacı, hırslı ve mücadeleci bir yapıya sahip olması sebebiyle kendisine "Yavuz" lakabı takılan Yavuz Sultan Selim, babası Sultan II. Bayezid'i tahttan uzaklaştırdıktan sonra, tahta çıkmasında önemli rolü bulunan askerlerin desteğini devam ettirmek amacıyla cülus bahşişini arttırarak tahtını güvence altına alma yolunu seçmiştir. Askerin desteğini henüz şehzadeyken

kazanan Yavuz Sultan Selim, hükümdarlığını sağlam bir zemine oturtmak amacıyla kardeşleri ve yeğenlerini ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir (Cezar, 2011: 716-717). Hükümdarlığına ve sahip olduğu tahta bir tehdit olarak gördüğü kardeşleri Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkut'u ve onların oğullarını öldürterek, Osmanlı tahtının tek sahibi olduğunu kanıtlamıştır (Afyoncu, 2019: 60). Yavuz Sultan Selim'in kardeşlerini ve yeğenlerini tahtının güvenliği için öldürtmesi, Fatih Sultan Mehmet'ten beri yasal olarak varlığını sürdüren kardeş katlinin serbestliğinden kaynaklanan bir durum olarak görülebilir. Böylece Fatih devrinde görülen "nizam-ı alem" olgusu bu dönemde de varlığını sürdüren bir unsur olmaya devam etmiştir.

Yavuz Sultan Selim ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun benimsediği batı yönlü genişleme politikaları bu dönemde tersi istikamette doğu yönüne doğru kaymıştır (Roux, 2018: 353). Bunun temel sebebi olarak II. Bayezid döneminde ülkenin doğu sınırında görülen Sünniler ve Şiiler arasında yaşanan kavgaların devletin fetih politikalarının yön değiştirmesinde etkili olduğu söylenebilir. Sünniler ve Şiiler arasında yaşanan bu karışıklıkta Şiileri destekleyen İran Devleti hükümdarı Şah İsmail'in, Osmanlı Devleti topraklarını tehdit eden bir yapıya bürünmesi sonucunda I. Selim, İran Devleti üzerine sefere çıkmıştır. İran Devleti ve Osmanlı Devleti orduları arasında 1514 yılında Çaldıran'da yaşanan savaş neticesinde, Osmanlı Devleti İran'a karşı bir zafer kazanmıştır. Kazanılan bu zafer devletin topraklarının doğu yönlü bir şekilde genişlediğini göstermektedir (Sander, 2017: 66).

Devletin doğusunda kazanılan bu önemli zaferin ardından I. Selim Tebriz'e kadar ilerlemiştir. Tebriz'den sonra Azerbaycan üzerine hareket eden I. Selim, yeniçerilerin huzursuzlukları üzerine bir isyanın çıkmasını önlemek amacıyla kışı geçirmek üzere Amasya'ya gelmiştir. Amasya'da yeni bir sefer için hazırlıklara başlayan I. Selim, sefer hazırlıklarının ardından Kemah üzerine düzenlediği bir sefer ile burasını Osmanlı topraklarına katmıştır (Cezar, 2011: 735-738). Kemah'ın Osmanlılarca ele geçirilmesinin ardından Dulkadiroğlu

Beyliği üzerine yürüyen Selim, bu beyliği de Osmanlı topraklarına katmayı başarmıştır (Eroğlu, 2018: 161).

İran üzerine seferler düzenledikten sonra Memluk Devleti üzerine de birçok sefer düzenleyen I. Selim ilk olarak Memlükler'e karşı 1516 yılında Mercidabık Savaşı'nı bir yıl sonra ise Ridaniye Savaşı'nı kazanarak Mısır'ı Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisine dahil etmiştir (Afyoncu, 2019: 60). Mısır'da halihazırda yönetim konusunda belirlenen özelliklerin çoğu aynı kalmakla birlikte bazı yenilikler getirilmiştir. Böylece artık bir Osmanlı toprağı haline gelen Mısır, Osmanlı yönetim dışında bazı özerk yönetim uygulamalarına da sahip olmuştur (Thornton, 2010: 30). Osmanlı İmparatorluğu'nun Memluk Devleti'ne karşı kazandığı zaferler neticesinde son bulan Memluk Devleti'nin elinde bulunan hilafet makamı böylece Osmanlı hanedanının eline geçmiştir. Halifelik unvanının yanı sıra kutsal emanetlerin İstanbul'a getirilmesi, Mekke ve Medine gibi kutsal kentlerin ve Hicaz hac yollarının denetimi, Osmanlı Devleti'nin artık tüm İslam dünyasının koruyucusu olduğunu simgelemektedir (Sander, 2017: 66).

Devletin doğu sınırında başarılı bir şekilde gerçekleştirilen yayılma politikası ve sınırların güvence altına alınmasının akabinde ülke içerisinde padişahın otoritesine karşı bir ayaklanma çıkmasına vesile olmuştur. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'i hükümdar olarak kabul etmediğini öne süren Bozuklu Celal adında bir kişi, etrafına birçok kişiyi toplayarak bir isyan başlatmıştır. Anadolu'da gerçekleşen bu isyan merkezi hükümet tarafından bastırılmıştır. I. Selim döneminde yaşanan bu isyan ileride Anadolu'da çıkacak diğer isyanlara öncü bir isim vermiştir. Bundan sonra Anadolu topraklarında yaşanan her isyan "Celali İsyanı" olarak adlandırılmıştır (Şahiner, 2011: 117).

Birinci Selim dönemi yönetim anlayışı açısından ele alındığında, doğu yönlü izlenen genişleme politikaları devletin güçlü merkeziyetçi yapısının zedelenmesine yol açmıştır (Timur, 2001: 153). Bunun yanı sıra Yavuz Sultan Selim'in şahsi yönetim düşüncesine bakıldığında ise, devleti ilgilendiren herhangi bir konuda ortak-uzlaşma kültürünü benimsediği, Divan-ı Hümayun'da

oydaşmaya dayalı bir yol izlediği ancak kendisinin savunduğu görüşe yakın düşüncelere sahip birinden daha fazla etkilenerek bu yönde kararlar aldığı bilinmektedir (Eroğlu, 2018: 165).

Son olarak Yavuz Sultan Selim dönemi ele alındığında, dedesi Fatih Sultan Mehmet döneminde görülen ve yasal bir dayanak kazanan nizam-ı alem için kardeş katlinin serbestliği anlayışı bu dönemde de taht ve güç uğruna kendine bir uygulama alanı bulmuştur. I. Selim güçlü bir yönetim ve iktidar için kardeşleri ve yeğenlerini katletmiş, Osmanlı tahtına oturabilmek için ise ordunun desteğini alarak babasını tahttan uzaklaştırmıştır. Kısaca, yükselme devrinde iktidara giden her yol mübahtır anlayışı benimsenmiştir. Diğer dönemlere nazaran bu dönemde yapılan fetihlerde doğu yönlü bir politika izlenmesi, Hristiyanlar yerine Müslüman devletlere karşı harekete geçilmesi, I. Selim'in İslam birliğini sağlamak amacıyla önemli adımlar attığının göstergesidir. Müslüman devletlere karşı yapılan bu fetihler neticesinde halifeliğin Osmanlılara geçmesi de bunu kanıtlar niteliktedir.

Birinci Selim'in ölümünün ardından Osmanlı tahtına oğlu Süleyman geçmiştir. I. Süleyman'ın hükümdarlık görevini üstlendiği yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün doruk noktasına çıktığı yılları kapsamaktadır. Bu nedenle bu dönem Osmanlı'nın "Altın Çağı" olarak nitelendirilmektedir (Cezar, 2011: 790). I. Süleyman, Avrupalı devletler tarafından "Muhteşem Süleyman", Türk devlet ve toplumları tarafından ise "Kanuni Sultan Süleyman" olarak adlandırılmaktadır (Roux, 2018: 359). Kanuni Sultan Süleyman'ın hüküm sürdüğü yıllar imparatorluğun merkezi gücünün önemli ölçüde hissedildiği ve yapılan fetihler ile devletin sınırlarının önemli ölçüde genişlediği dönemi kapsamaktadır. Kendinden önceki döneme oranla bu dönem fetihlerin daha çok batı temelli yapıldığı ancak devletin doğu sınırında ve ülke içerisindeki olaylara bağlı bir şekilde fetih politikalarının izlendiği bir dönemdir (Timur, 2001: 157-158).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanan ilk olay Şam'da yönetici olarak bulunan Canberdi Gazali'nin hükümdara karşı bir isyan tertip etmesidir.

Sultan Süleyman'ın tahta yeni geçmiş bir hükümdar olmasını fırsat bilerek 1520'de kendi hükümdarlığını ilan etmek üzere bir isyan tertip eden Gazali'nin faaliyetlerini durdurmak üzere Sultan Süleyman tarafından Ferhat Paşa görevlendirilmiş ve isyan bastırılmıştır (Gökbilgin, 2016: 8-9).

Ülke içerisinde yaşanan bu isyanın bastırılmasının ardından batılı devletler üzerine bir sefer politikası benimseyen Kanuni, ilk olarak Macaristan üzerine bir fetih planı düzenlemiştir. Macaristan üzerine sefere çıkan Sultan Süleyman öncelikle Belgrad'ı kuşatma altına almış ve şehri ele geçirmeyi başarmıştır. Belgrad'ın başarılı bir şekilde ele geçirilmesinin ardından Sultan Süleyman ikinci fetih noktası olarak Rodos'u belirlemiştir. Rodos'a karşı düzenlenen sefer neticesinde Rodos şövalyeleri ile karşılaşan Osmanlı donanması çok güçlü bir şekilde savunulan adayı ele geçirmeyi başarmıştır. Bu iki önemli stratejik noktanın ele geçirilmesinin ardından İstanbul'a geri dönen Kanuni, ilk iş olarak veziriazamlık makamında bir değişikliğe gitmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde de vezir-i zamlık görevini üstlenen Piri Mehmet Paşa yerine Hasodabaşı görevini üstlenen İbrahim Paşa veziriazamlık makamına getirilerek devletin padişahtan sonra gelen ikinci en önemli makamında radikal bir değişiklik yaşanmıştır (Eroğlu, 2018: 166-167).

Muhteşem Süleyman'ın kendisinden önce Osmanlı hükümdarlığını üstlenmiş olan padişahlar tarafından kuşatılan ancak ele geçirilemeyen stratejik yerleri ele geçirmesi, onun stratejik açıdan oldukça güçlü taktikler benimsediğini göstermektedir. Bütün bunlardan hareketle, etkili fetih politikalarının etkili devlet politikaları ve güçlü merkeziyetçi bir yönetime zemin hazırladığı söylenebilir. Merkez bürokrasisinde ise yine devşirme kökenli olarak İbrahim Paşa'nın devletin ikinci adamı olması bu dönemde de kul sistemine dayalı bir merkeziyetçiliğin esas alındığını göstermektedir.

Veziriazamlık makamında gözü olan ancak padişah tarafından Mısır'a tayin edilen Ahmet Paşa ise, Mısır'da bulunduğu süre zarfı içerisinde devlete ve hükümdara karşı bir başkaldırı tertip etmiştir. Ancak Ahmet Paşa'nın bu isyanı bastırılarak, Mısır'da asayiş yeniden sağlanmıştır. Sultan Süleyman tarafından

Mısır'da asayiş ve güvenliğin güçlü bir şekilde tesis edilmesi amacıyla görevlendirilen veziriazam İbrahim Paşa'nın Mısır'da bulunduğu süre zarfında İstanbul'da yeniçeriler bir ayaklanma tertip etmişlerdir. Bu ayaklanma Sultan Süleyman tarafından etkisiz hale getirilmiştir (Cezar, 2011: 812-816).

Fransa hükümdarının Şarklen'e esir düşmesi neticesinde annesinin Sultan Süleyman'dan yardım istemesi, Kanuni'yi Macaristan üzerine bir sefer daha düzenlenmesine teşvik etmiştir. Macaristan üzerine yürüyen Kanuni, 1526 yılında yapılan Mohaç Seferi'nde Budin kentini de ele geçirerek Macarların varlığına son vermiştir. Macaristan'ın Osmanlı topraklarına katılması üzerine galibiyet havasında İstanbul'a geri dönen Sultan Süleyman, devletin içerisinde birçok iç karışıklığın baş gösterdiğini öğrenmiştir. Yine İbrahim Paşa bu isyanları bastırmakla görevlendirilmiştir. Ülkede yaşanan bu isyanlardan özellikle Kalender Şah İsyanı güçlükle kontrol altına alınabilmiş, kuvvet uygulanarak ve tımar verilerek durumun önüne geçilebilmiştir (Gökbilgin, 2016: 20-30). Veziriazamın isyanı başarı ile kontrol almasının ardından bu başarı Kanuni Sultan Süleyman tarafından takdir edilerek kendisine "serasker" unvanı layık görülmüştür (Şahiner, 2012: 126).

Macaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmasının ardından 1529 yılında Kanuni, Viyana'yı kuşatma altına almıştır. Daha sonra Viyana üzerindeki kuşatmayı kaldıran Sultan Süleyman, Almanlar üzerine bir hareket düzenlemiş ve başarılı olmuştur. Osmanlı donanmasına önemli katkılar yapması amacıyla 1533 yılında Barbaros Hayreddin Paşa'ya Kaptan-ı Derya'lık görevi verilmiştir (Afyoncu, 2019: 66-67).

Tahta geçtiği ilk andan itibaren batılı devletler üzerine birçok sefer düzenleyen Kanuni Sultan Süleyman, ülkenin doğu sınırında bulunan İran üzerine de bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. Irakeyn Seferi adı verilen bu sefer için görevlendirilen İbrahim Paşa, Tebriz'i ele geçirerek hakimiyeti tesis ettikten sonra Sultan Süleyman ile birlikte Bağdat üzerine doğru yürüme kararı almışlardır. Bağdat'ın Osmanlı ordusunca fethedilmesi ile birlikte I. Süleyman burada Osmanlı hakimiyetini tesis etmek amacıyla birçok düzenleme

faaliyetinde bulunmuştur (Küpeli, 2010: 231). Batı temelli fetih politikalarına nazaran doğuda Müslümanlar üzerine yapılan bu seferin İslamiyet'te yaşanan mezhep çatışmalarına son vermek, Müslümanlar arasında dini birliği sağlamak ve devletin doğu kanadında meydana gelebilecek herhangi bir iç ve dış karışıklığa mahal vermemek adına yapıldığı öne sürülebilir.

1536 yılında ise ilk kapitülasyon Fransızlara verilmiştir. Aynı zamanda bu yılda birçok önemli görevleri başarıyla yerine getiren veziriazam İbrahim Paşa'nın görevine son verilerek, sadaret makamına Ayas Paşa getirilmiştir (Şahiner, 2012: 129). Merkezi yönetimde meydana gelen bu olayların ardından Barbaros Hayreddin Paşa, İtalya üzerine donanmasını hareket ettirmiş ve burada birçok yeri ele geçirmeyi başarmıştır. Sultan Süleyman da Otranto'yu yeniden bir Osmanlı toprağı haline getirmiştir (Jorga, 2008: 41-42). 1538 yılında ise Boğdan Voyvodasının Osmanlı İmparatorluğunun zıttı bir kampanya başlatması üzerine Boğdan'a sefer düzenleyen I. Süleyman, Boğdan'a yeni bir voyvoda tayin ederek burada düzeni sağlamıştır (Barutoğlu, 2017: 264-265). Boğdan'da birlik ve düzen tesis edilirken aynı yıl Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Haçlı donanmasını Preveze önlerinde mağlup ederek önemli bir deniz zaferi kazanmıştır. Avusturya'da yaşanan bazı karışıklıklar neticesinde Budin'i ikinci kez kuşatan Kanuni Sultan Süleyman, burada 1541 tarihli Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasını sağlamıştır (Afyoncu, 2019: 67).

Bir Osmanlı mülkü olan Macaristan toprakları üzerinde Osmanlı'nın hakimiyetini güçlü bir şekilde arttırmak adına Estergon Kalesi üzerine sefere çıkılmıştır. 1543 yılında Estergon Kalesi'nin yanı sıra İstolni-Belgrad Kalesi de ele geçirilerek, bu kale Budin merkeze bağlı bir sancak statüsüne kavuşturulmuştur (İpçioğlu, 1990: 147-148).

Kanuni Sultan Süleyman'ın ardından Osmanlı tahtında hak iddia edebilecek üç şehzade bulunmaktaydı. Bunlar; Şehzade Mustafa, Şehzade Selim ve Şehzade Beyazid'dir. Son iki Şehzade Kanuni ve Hürrem Sultan'ın çocukları olup yeniçerin desteklediği Şehzade Mustafa'nın karşısında birer taht adayı

konumundaydılar. Hürrem Sultan ise kızının eşi olan Rüstem Paşa ile birlikte Osmanlı tahtına kendi oğullarından birini geçirebilmek için oldukça önemli bir taht savaşına girmiştir. Bu dönemde devletin ikinci adamı olarak görev yapan Hadım Süleyman Paşa'nın görevinden azledilmesi neticesinde veziriazamlık makamına Rüstem Paşa getirilmiştir. Rüstem Paşa'nın merkezi bürokrasinin başına geçmesi ile birlikte rüşvet ve iltimas merkezi iktidarda kendine yer bulmuştur (Timur, 2001: 174). Hürrem Sultan destekli Rüstem Paşa'nın devletin en önemli makamına gelmesi ile birlikte, devletin yönetimini ilgilendiren konularda ve çocuklarını tahta çıkarmak için verdiği savaşta önemli bir güç elde ettiği söylenebilir.

Batıda ele geçirilen birçok yerin yanı sıra doğu sınırında önceki yıllarda düzenlenen Irakeyn Seferi sonucunda elde edilen birçok yerden biri olan Tebriz'in, Safevi hükümdarı Şah Tahmasp tarafından yeniden ele geçirilmesi ve İran şehzadesinin Kanuni Sultan Süleyman'a sığınması üzerine, Sultan Süleyman İran üzerine ikinci kez bir sefer düzenlemiştir ve yapılan savaşta Tebriz geri alınmıştır (Gökbilgin, 2016: 96-98). İran üzerine düzenlenen ikinci seferin ardından doğuda bir seferde Nahçivan üzerine gerçekleştirilmiştir. Ancak devletin doğusuna yapılacak olan bu sefer gizli tutularak, Hürrem Sultan'ın Kanuni Sultan Süleyman'a karşı Şehzade Mustafa aleyhine tertip ettiği kirli oyunlar neticesinde şehzadenin idamına giden yolda hükümdarı etkilemeyi başarmıştır (İpçioğlu, 2003: 35-39). Nahçivan seferi sırasında idam edilen Şehzade Mustafa'nın ardından Osmanlı tahtı Hürrem Sultan'ın iki oğlu arasında kalmıştır. Bu noktada Osmanlı yükselme devrinde kadınların yönetim politikalarını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir.

Nahçivan seferi sonucunda 1555 yılında Amasya Antlaşması ile devletin doğu sınırı güvence altına alınarak Safevi Devleti'nin etkisinin belli bir alana kadar kırılabileceği düşüncesi oluşmuştur (Eroğlu, 2018: 175). Tahtın en kuvvetlisi varisi olan Şehzade Mustafa'nın ölümünün ardından merkezi bürokraside önemli bir güç olarak Hürrem Sultan-Mihrimah Sultan ve Damat Rüstem Paşa ön plana çıkmıştır. İktidarda bulunan padişahı yönlendirme

konusunda bu üç kişi oldukça etkili bir rol oynamıştır. Ancak 1558 yılında Hürrem Sultan'ın ölümünün ardından esas güç Mihrimah Sultan'da toplanmıştır (Eroğlu, 2018: 181).

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir güç haline geldiği bu dönemde devletin gelecekteki hükümdar adaylarından biri olan Şehzade Selim, Osmanlı tahtı yolunda kardeşi Şehzade Beyazid ile birlikte giriştiği mücadelede bir galibiyet elde etmiştir. Şehzade Selim'in asker ve ulemanın desteğini güçlü bir şekilde arkasına alarak Şehzade Beyazid ve oğullarını öldürtmesi, Selim'e tahta giden yolu açmıştır (Timur, 2001: 175).

Kanuni Sultan Süleyman ilerlemiş yaşına rağmen son kez Sigetvar Kalesi üzerine bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. Osmanlı ordusu Sigetvar önlerine geldiğinde yapılan savaş neticesinde 7 Eylül 1566 tarihinde kale Sultan Süleyman döneminde ele geçirilen son yer olarak bir Osmanlı toprağı haline gelmiştir (Kansu, Gökbilgin, Öztuna, Turan, Büyüktuğrul, Önder, Eyice, Aktepe, Feher, Şehsuvaroğlu, Uluçay, Gürkan, Derman, Çulpan, Ünver: 2001: 187). Osmanlılar tarafından kalenin ele geçirilmeye çalışılması sırasında Kanuni Sultan Süleyman kalenin fethini görememiş ve savaş sırasında hayatını kaybetmiştir (Jorga, 2008: 179-180).

Kanuni Sultan Süleyman dönemi ele alındığında batılı devletler arasında izlenen devletlerarası rekabet politikasında belirleyici rol oynamışlardır. Özellikle Fransuva ve Şarklen arasındaki çekişmede Osmanlı İmparatorluğu önemli bir denge aracı rolü üstlenmiştir (Afyoncu, 2019: 69). Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni Sultan Süleyman döneminde dünyaya yön verecek bir güce sahip olduğu görülmektedir.

Sultan Süleyman döneminde yönetim anlayışı ele alındığında babasının döneminin aksine bu dönemde temel hedefin batılı devletler olması, imparatorluğun sadece nüfus ve yüzölçümü açısından değil her açıdan geliştiğini ve batının özelliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda kendini gösterecek bir alan bulduğu söylenebilir. Kara ve deniz savaşlarında elde

edilen başarılar neticesinde devletin sınırlarının genişlemesi, yönetimde adalet ve eşitliğin sağlanması amacıyla önemli yasal tedbirler alınmasına yol açmıştır. Doğu sınırları üzerine düzenlenen seferler ise Kanuni'nin İslam birliğini sağlamak ve İslam'daki mezhep kavgalarının önüne geçmek üzere düzenlenen seferler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kanuni döneminde merkez bürokrasisinde devşirme kökenli paşaların önemli kadrolara getirilmesi, yine kul sistemine dayalı bir düzenin benimsendiğinin göstergesidir. Bu sistem içerisinde yer alan paşaların padişahın emirlerini eksiksiz yerine getirmekle yükümlü olması ve görevlerinden azledilmeleri için ise padişahın tek bir sözüne bağlı olması hükümdarın merkezi iktidarının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Hürrem Sultan ile başlayan kadınların devletin yönetim kadrolarında söz sahibi olmak ve ülke siyasetini şekillendirmek adına yönetimde etkin bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Padişahın kararlarının etkilendiği ve özellikle damadı Rüstem Paşa'nın vezir-i azam olduğu dönemde yönetimde etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Aynı zamanda veziriazam Rüstem Paşa döneminde rüşvet ve iltimasın merkezi bürokraside kendini göstermesi, devletin yönetim kadrosunda bozulmaların meydana geldiğini göstermektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünün ardından kardeşlerinin bertaraf edildiği ve kendisinin Osmanlı İmparatorluğu tahtının tek sahibi olması sebebiyle Şehzade Selim'e Kanuni'nin ölüm haberi ulaştırılmıştır. Babasının ölüm haberinin ardından İstanbul'a gelerek tahta çıkan Selim daha sonra Belgrad'a babasının naaşını ve ordusunu karşılamaya gitmiştir. İstanbul'da tahta oturduğu sırada gelenekler gereği cülus bahşişi dağıtan Selim'in o sırada Sigetvar'da seferde olan askerlere de cülus bahşişi vermesi gerektiğini söyleyen Sokullu Mehmet Paşa'yı ilk başta dinlememiş ancak yeniçerilerin huzursuzluk çıkarması neticesinde burada bir kez daha cülus bahşişi dağıtmak zorunda kalmıştır. Ancak kendilerine verilen cülusun miktarını beğenmeyen askerler İstanbul'a döndüklerinde bunun sonucunun daha kötü olacağı şeklinde söylenmeye başlamışlardır (Cezar, 2011: 118-1189-1190-1191).

Belgrad'dan İstanbul'a doğru hareket eden II. Selim komutasındaki Osmanlı askerleri İstanbul'a ulaşıldığında isyan etmişlerdir. Birçok üst düzey paşanın araya girmesinin de bir işe yaramadığını, askerin öfkesinin dinmediğini ve sarayın kapılarını tutarak padişaha yol vermediklerini gören Sokullu Mehmet Paşa'nın tavsiyesi üzerine II. Selim yeniden cülus bahşişi dağıtarak Osmanlı tahtındaki yerini almıştır (Finkel, 2012: 140). Yaşanan bu durumun temel göstergesi olarak tahta çıkacak kişinin sadece tek varis olmasının yeterli olmadığı asker ve ulama gibi merkezi güçlerinde desteğinin alınması gerektiğini göstermiştir.

Tahta geçer geçmez hükümdarlık yetkilerini kullanmaktan ziyade bu yetkileri Sokullu Mehmet Paşa'nın kullanmasına izin veren II. Selim, devlet işleriyle neredeyse hiç ilgilenmemiştir (Genç, 2009: 280). Toplumsal siyasi ve yönetim gibi hiçbir devlet işi ile ilgilenmeyen II. Selim, aynı zamanda ordunun yönetimine de geçmeyerek döneminde yapılan hiçbir sefere katılmamıştır (Afyoncu, 2019: 72).

İkinci Selim döneminin ilk hadisesi 1567 tarihli Yemen İsyanı'dır. Sultan Süleyman döneminde ele geçirilen ve Kanuni'nin ölümünün ardından ise Yemen'de Osmanlı otoritesine başkaldıran Zeydi hanedanının reisleri Yemen'i kendi hakimiyetleri altına almak istemişlerdir. Ancak Osmanlı güçlerinin başarısı sayesinde Yemen yeniden Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir (Finkel, 2012: 141-142).

Devletin kendi içinde yaşanan bu iç karışıklığın yanı sıra ülkenin Karadeniz kıyıları Rus tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Hazan Hanlığı ve Volga üzerinde hakimiyet sahasını gittikçe güçlendiren Rusların yanı sıra devletin tehdit altında olması üzerine 1568 yılında Azak Seferi gerçekleştirilmiştir. Bu savaş Sokullu Mehmet Paşa'nın fikirlerinin ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sokullu'nun düşüncesine göre Don-Volga nehirleri arasında bir kanal yapılarak Osmanlı deniz kuvvetlerinin bu bölgedeki gücünün önemli derecede artacağı düşüncesindeydi. Ancak bu proje çevresel ve teknolojik faktörler yüzünden yerine getirilememiş ve Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında

da antlaşma yapılmıştır. Vezir-iazam Sokullu Mehmet Paşa'nın bir diğer düşüncesi ise Süveyş Kanalı yapılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Hint Okyanusu üzerinde egemenliğinin en kısa yoldan sağlanması adına bir projedir. Ancak bu projede hayata geçirilememiştir (Sander, 2017: 133).

Bu dönemin en önemli olayı olarak nitelendirilebilecek olay Kıbrıs'ın Fethi'dir. Kıbrıs üzerine sefer düzenlemek isteyen II. Selim'in bu isteğine Sokullu Mehmet Paşa her ne kadar muhalefet etse de, II. Selim vezir-i azamını dinlemeyerek sefer kararı almıştır. Bu dönem Kıbrıs üzerinde hakimiyet kurmuş olan Venediklilerin, Osmanlı'nın Kıbrıs üzerine sefer kararı alması sonucunda kendisine destek sağlamak amacıyla İspanya ve Papa ile anlaşmıştır. 1570 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Seferi'nin ilk yılında Magosa kenti hariç diğer bütün Kıbrıs kentleri ele geçirilmiş, Magosa ise bir yıl sonra ele geçirilerek Kıbrıs'ın tamamı fethedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu başarısının ardından Venedik-Papa-İspanya ittifakı karşı saldırı düzenleyerek İnebahtı'da bulunan Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratmıştır. 1571 yılında gerçekleşen bu mağlubiyet neticesinde ciddi yara alan Osmanlı donanması hızlı bir şekilde yeniden oluşturularak, donanmanın başına Kılıç Ali Paşa geçirilmiştir. Yeni donanma ile 1572 yılında Akdeniz sahillerinde hüküm süren Osmanlı donanmasının gücü karşısında Venedik, Osmanlı ile bir anlaşma yaparak Kıbrıs'ın Osmanlı toprağı olduğunu kabul etmiştir (Genç, 2009: 281-282). Yenilenen Osmanlı donanmasının gücü sayesinde 1574 yılında Tunus yeniden Osmanlı toprağı haline gelmiştir. Aynı yıl II. Selim hayatını kaybetmiştir (Finkel, 2012: 148).

İkinci Selim iktidarda bulunduğu süre boyunca etkili bir iktidar ve yönetim anlayışı benimseyememiştir. Padişahın yönetimden ve devlet işlerinden uzak tutumları karşısında veziriazam Sokullu Mehmet Paşa ön plana çıkmış ve yönetimde gücü eline almıştır. Böylece padişah silik bir konumda ve arka planda dururken, veziriazam ön plana çıkmıştır. II. Selim'in babası Kanuni Sultan Süleyman dönemine oranla gerek fetih siyaseti gerekse yönetim anlayışı açısından çok geride kaldığı görülmektedir. Bu dönemde en önemli olay

Kıbrıs'ın fethinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Yükselme devri içerisinde yer alan II. Selim döneminin aslında Kanuni Sultan Süleyman'ın ardından yaşanan bir dönem olması sebebiyle ülkenin gerek yapılan fetihler gerekse yönetim uygulamaları açısından bir duraklama dönemine girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İkinci Selim'in ölümünün ardından tahta Sokullu Mehmet Paşa'nın da desteği ile III. Murat geçmiştir. III. Murat babası öldüğü sırada Manisa'da sancakbeyi olarak görev yapmaktaydı ve kendisi dışında babasının beş şehzadesi daha vardı. Kardeşler içerisinde en büyük olan III. Murat, İstanbul'da bulunan veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'nın kendisine haber vermesi ile birlikte Osmanlı tahtına oturmak için İstanbul'a gelmiş ve ilk iş olarak tahtını güvence altına almak adına kardeşlerinin ölüm fermanını vermiştir. Böylece III. Murat babasının cenaze töreninin ardından tahta cülus etmiştir (Cezar, 2011: 1286-1287-1288).

Bu dönemde ilk olarak devletin doğu sınırında bulunan İran Devleti'nde yanan iç karışıklıklar neticesinde II. Şah İsmail, Osmanlı'da bazı kesimleri etkisi altına almaya çalışarak bir karışıklığa sebep olmuştur. İran ile yaşanan bu sorunlar neticesinde III. Murat 1577 yılında İran'a karşı bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. İran'a karşı düzenlenen bu savaşın ardından bir yıl sonra ise Gürcistan topraklarına girilmiştir (Genç, 2009: 282). Bütün bu sorunlar yaşanırken veziriazam Sokullu Mehmet Paşa destekçisi olmayan ve kendisine muhalif bir kişi tarafından 1579 yılında öldürülmüştür (Afyoncu, 2019: 76). Caroline Finkel, Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünün ardından veziriazamlık makamının eski gücüne sahip olmadığını öne sürmektedir. III. Murat döneminde veziriazamlık makamının yetkilerinde bir azaltmaya gidilmiştir (Finkel, 2012: 151).

Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünün ardından boşalan sadaret makamına ise Semiz Ali Paşa getirilmiştir. Semiz Ali Paşa'nın ölümünün ardından ise sadaret mührü Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa arasında kalmıştır. Ancak Lala'nın ölümünün ardından sadaret makamı Koca Sinan Paşa'nın olmuştur.

Ancak çok sık azil ve atamaların gerçekleştiği bu dönemde veziriazamlık görevinden azledilen Koca Sinan Paşa'nın yerine Siyavuş Paşa tayin edilmiştir. Ancak Siyavuş Paşa'da bu makamda çok fazla kalamamıştır. Safeviler ile yapılan savaş neticesinde Osmanlı'ya önemli bir başarı getirmeyi başaran Özdemiroğlu Osman Paşa, bu başarısından dolayı sadaret makamına getirilmiştir (Eroğlu, 2018: 193-194-195).

Devletin padişahtan sonraki bu en önemli makamına yapılan atamalara bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde görülen yönetimde ve bürokraside belli bir makama gelmek için esas alınan liyakat, bilgi ve yönetimde istikrar gibi özellikler temel kıstas alınırken, yükselme devrinin son dönemlerinde devlette artık bu özelliklerin dikkate alınmayıp göz ardı edildiği görülmektedir. Bu dönemde herhangi bir başarısından dolayı devletin önemli kadrolarına atamalar yapılması devletin merkezi yönetim kadrosunda bozulmalar meydana geldiğini göstermektedir. Ayrıca, Sultan Süleyman döneminde Damat Rüstem Paşa'nın veziriazamlık yaptığı yıllarda merkezi yönetimde görülen rüşvet ve iltimasın bu dönemde de bir benzerinin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Üçüncü Murat her ne kadar babası gibi Osmanlı ordusunun başında hiçbir sefere katılmasa da bu dönemde de devlet önemli fetihler gerçekleştirmiştir. Bu dönemde; Revan, Tebriz, Karadağ fethedilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline getirilmiştir (Afyoncu, 2019: 76). 1593 yılında ise Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında III. Murat döneminde başlayıp ancak I. Ahmet döneminde bitecek olan savaş patlak vermiştir. Böylece Avusturya ve Osmanlı arasında 1593 tarihli savaş başlamıştır (Cezar, 2011: 1394).

Üçüncü Murat, kendinden önceki hükümdarlara oranla devlet işleri ile çok fazla ilgilenmemiştir. Babası II. Selim ve dedesi Kanuni Sultan Süleyman döneminde de görülen padişahın eşi tarafından yönlendirilmesi ve kadınların devletin yönetim kadrolarında söz sahibi olması bu dönemde de öne çıkan bir durumdur (Finkel, 2012: 151). Ayrıca III. Murat döneminde ilk kez Şeyhülislamlık görevinde bir azil meydana gelerek, Osmanlı ordusunun en

önemli askeri birliği olarak nitelendirilebilecek olan Yeniçerilerin kanununda bir çatlak oluşmaya başlamıştır (Kösoğlu, 2012: 197). Kadınların yönetimdeki etkisinin yanı sıra geçmiş dönemlerden itibaren uygulanan devşirme sisteminde yetişen kişilerin devletin önemli kadrolarına gelmesi ve paşalar arasında yaşanan iktidar hırsı devletin geleceğinin düşünülmesinden çok bireysel bazlı bir düşünceye yol açmıştır. Aynı zamanda devletin klasik dönemi olarak adlandırılan kuruluş döneminde yönetimde liyakat ve ehliyet yerini haksızlık sonucunda elde edilen makama, rüşvet ve iltimasa bırakmıştır.

Kısaca yükselme devrinin ilk padişahı olan Fatih Sultan Mehmet'ten, yükselme devrinin son padişahı III. Murat'a kadar olan dönemde devlet gerek fetihler gerekse yönetim açısından oldukça parlak dönemler geçirmiştir. Ancak, özellikle yükselme devrinin son iki hükümdarının (Kanuni'nin son yılları da katılabilir) saltanat yıllarında, hükümdarın yönetimden uzaklaşarak gücünü vezir-iazama bırakması ve devlette ortaya çıkan rüşvet ve iltimas, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir güç kaybettiğinin ve yönetimde bozulmalar meydana geldiğinin bir göstergesidir.

2.4.5. Duraklama Döneminde Yönetim Anlayışı

III.Murat'ın 1595 yılında ölümünün ardından tahta o dönemin Manisa sancakbeyi olan oğlu III. Mehmet geçmiştir (Cezar, 2011: 1590). Sultan III. Mehmet şehzadelerin sancakbeyi olarak görev yaptıkları ve bu görevleri sonucunda tahta geçen sancakbeyliği sisteminden Osmanlı padişahı olan son padişahtır (Kösoğlu, 2012: 198). Tahta çıkar çıkmaz kardeş katli yasasını uygulayarak 19 kardeşinin ölüm fermanını vererek hükümdarlığının gereğini yerine getirmiştir (Taşşağıl, 2017: 133).

Üçüncü Mehmet tahta çıktığı ilk yıllarında Osmanlı ordusu tarafından Eflak ele geçirilmiş ancak kazanılan zaferin ardından savaşın bittiğini düşünerek seferden geri dönen Osmanlı ordusuna Eflak ordusu taarruz ederek Osmanlı'nın yenilmesine yol açmıştır. Eflak dışında Sultan Süleyman döneminde ele geçirilen Estergon Kalesi ise Avusturya tarafından kendi

topraklarına katılmıştır. Kaybedilen bu topraklar devlet erkanı tarafından padişaha baskı uygulanmasına sebep olmuştur. Padişahın ordunun başına geçerek sefere çıkmasını isteyen vezirlerin fikirleri neticesinde padişah 1596 yılında Eğri Kalesi üzerine sefere çıkmıştır. Aynı zamanda Haçova'da Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ordularının karşılaşması üzerine yapılan savaşın sonucu Osmanlı'nın lehine olmuştur. 1600 yılında ise Kanije, Osmanlı mülkü haline gelmiştir (Afyoncu, 2019: 82).

Bu dönemde devlette yaşanan sorunlar sadece diğer ülkeler ile yapılan savaşlar ve kaybedilen topraklar ile sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde Anadolu'da Celali olarak adlandırılan isyanlar baş göstermiş ve ülke bir iç karışıklığa sürüklenmiştir. Celali İsyanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve hükümdarın otoritesine karşı ekonomik ve siyasi sebeplerden kaynaklanan isyanlardır. Devlette yaşanan bu iç isyan ülkede önemli ölçüde karışıklıklar çıkmasına yol açmış ve devlet otoritesini derinden sarsmıştır (Cezar, 2011: 1674).

Üçüncü Mehmet tahtta kaldığı süre boyunca esas gücü elinde barındıran kişi validesi Safiye Sultan olmuştur. Devletin en yüksek makamı olan sadrazamdan en alt seviyeye kadar bütün azil ve atamalarda Safiye Sultan önemli bir rol üstlenmiştir. Yüksek mevki ve makamlara atanmak için elde edilen rüşvetin ve devletin iç meselelerinin yanı sıra dış politika konusunda da etkili olan bu sultan, dönemin önemli dünya gücü olan diğer devletlerin üst düzey makamları ile iletişim halinde olması Osmanlı İmparatorluğu'nda Safiye Sultan'ın etkisinin her alanda var olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu dönemde Safiye Sultan'ın devlet yönetimindeki otoritesinin yanı sıra sarayda lüks harcamaların giderek artması, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir sistemi olan tımar sisteminde meydana gelen bozulmalar ve buna bağlı olarak sosyal hayatta oluşan çöküntü bu dönemde görülen sorunlar arasındadır (Eroğlu, 2018: 200-201-202).

Üçüncü Mehmet dönemi değerlendirildiğinde, önceki dönemlerde ele geçirilen bazı yerlerin kaybedilmesi ve Avrupalı devletler ile yaşanılan sorunlar

ülkenin giderek güç kaybetmesine sebep olmuştur. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikada güç kaybettiğinin bir göstergesidir. Ülke içerisinde ise Anadolu'da meydana gelen Celali İsyanı neticesinde ise hükümdarın otoritesine karşı ayaklanan bu kesimin, devlette yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik bozulmalar neticesinde devletin egemenliğine karşı düzenlenen bir tertiplenme olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Duraklama döneminin ilk padişahı olan III. Mehmet'in yönetimde etkili bir figür olmadığı, esas gücün annesi Safiye Sultan'da olduğu görülmektedir. Safiye Sultan gerek iç gerekse dış siyasette her alanda etkili politikalar benimseyerek Osmanlı İmparatorluğu'nun temel düzenine şekil vermiştir. Padişahın yönetimde sahip olduğu yetki ve sorumlulukların bu dönemde temsili düzeyde kaldığı görülmektedir.

1603 yılında III. Mehmet'in ölümünün ardından tahta oğlu Şehzade Ahmet geçmiştir (Finkel, 2012: 160). I. Ahmet, Osmanlı Devleti tahtına çıktığı sırada çocuk yaşta sayılabilecek bir hükümdar olduğu için henüz kendisinden sonra tahta geçebilecek bir oğlu yoktu. Bu nedenle tahta çıktığında kardeşi Mustafa'yı öldürtmemiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda yıllardır devam eden ve devletin kadim kanunu olan kardeş katli yasası bu dönemde uygulanmamıştır.

Birinci Ahmet dönemine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yıllardır saltanatın "babadan oğula geçmesi" usulüne bu dönemde son verilmiştir. Sultan Ahmet döneminde kabul edilen ve "Ekber-Erşed Sistemi" olarak adlandırılan bu uygulamaya göre; Osmanlı hanedanına mensup, yaş itibariyle en büyük ve akli açıdan hiçbir sorunu olmayan kişinin tahta geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Yönetim alanında önemli yenilikler getiren bu uygulamanın bir başka yönü ise bu döneme kadar sancaklara tecrübe kazanmak amacıyla gönderilen şehzadelerin, artık böyle bir uygulamaya tabi tutulmamasıdır. Böylece sancağa çıkamayan ve sarayda kapalı tutulan deneyimsiz şehzadeler tahta geçmeye başlamıştır (Özkök ve Özkök; 2009: 171). Sultan Ahmet döneminde devlet yönetiminde kabul edilen bu uygulamaya bakıldığında, devletin yönetimde

yıllardır temel yapıtaşı olarak kabul gören yönetim uygulamasında büyük çapta bir değişiklik meydana geldiği görülmektedir. Bu uygulama ile birlikte şehzade ölümlerinin önüne geçilmesi her ne kadar olumlu olarak ele alınsa da bu uygulamanın beraberinde getirdiği bir özellik olan şehzadelerin tecrübe kazanmalarını sağlayan sancağa çıkma uygulamasına son verilmesinin devlet yönetiminde bozulmalara yol açtığı söylenebilir.

Tahta çıktığı ilk dönemde doğuda Safevi Devleti, batıda ise Avusturya tehlikesi ile uğraşmak zorunda kalmıştır. İki cephede de savaşan Osmanlı ordusu doğuda ve batıda bazı yerleri bu devletlerle yapılan savaşlarda kaybetmiştir. Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında uzun yıllardır devam eden bu savaş, her iki tarafında mutabakat sağlayarak 1606 yılında Zitvatorok Anlaşması'nın imzalanması ile son bulmuştur (Afyoncu, 2019: 88). Yapılan bu anlaşma dış politikada batılı devletler nezdinde Osmanlı İmparatorluğu'nun güç ve itibar kaybetmesine yol açarken, ülke içerisinde askeri, ekonomik ve toplumsal sorunların oluşmasına zemin hazırlayarak padişahın otoritesini önemli ölçüde zedelemiştir (Genç, 2009: 286).

Avusturya ile yaşanan savaşın sona erdirilmesine kadar geçen süre zarfı içerisinde ülkede bazı ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Ancak bu sırada ülkede çıkan karışıklıklar ile ilgilenemeyen devlet, Zitvatorok Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Anadolu'da çıkan Celali İsyanlarına karşı bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Anadolu'ya hareket eden ve isyanı bastırmakla görevlendirilen veziriazam Kuyucu Murat Paşa, Celaliler üzerinde büyük bir başarı sağlamıştır (Güngör, 1989: 341-342). Devletin otoritesine de devlette yaşanan toplumsal, siyasi ve ekonomik birçok dayalı olarak çıkan bu isyanların büyük ölçüde bastırılmış olması, devletin düzeninin sağlandığının bir göstergesidir.

Batıda ve ülke içerisinde birlik ve düzenin sağlanmasının ardından doğuda Safevi Devleti ile yapılan savaş neticesinde Nasuh Paşa Anlaşması yapılarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Amasya Antlaşması'nın sınırlarına çekilmesine, Safevi Devleti'nin ise vergi ödemesi karara bağlanan hükümler arasındadır

(Özkök ve Özkök, 2009: 172). Doğu'da da bir anlaşmaya varılması devlette sorunların büyük ölçüde çözüldüğünü göstermektedir.

1603-1617 yılları arasında hüküm süren ve 28 yaşında hayata veda eden Sultan Ahmet, saltanatı boyunca gerek dış politikada gerekse ülke içerisinde birçok karışıklık ile uğraşmıştır. Bu sebeple I. Ahmet'in iktidarda kaldığı süre boyunca yönetimde etkili politikalar izleyemediği görülmektedir (Eroğlu, 2018: 205-206).

Sultan Ahmet döneminde yaşanan en önemli değişimin Osmanlı veraset sisteminde olduğu görülmektedir. Veraset usulünde yapılan düzenleme, devletin yıllardır kardeş katli esasına dayalı bir şekilde varlığını sürdüren Osmanlı hükümdarları açısından oldukça önemli bir yenilik teşkil etmektedir. Ekber-Erşed Sistemi adı verilen bu sistem ile birlikte şehzade ölümlerinin önüne geçilmesinin yanı sıra sistemin yönetim anlayışında getirdiği değişiklik önemlidir. Bu sistemde şehzadelerin sancaklara tayin edilmeden tahta çıkmaları neticesinde tecrübesiz padişahların hüküm sürdüğü saltanat yılları, devletin giderek yönetim anlayışının bozulmasına ve devletin yozlaşmasına sebep olmuştur. Yine bu dönemde devletin iç ve dış politikada oldukça uzun soluklu sorunlar yaşadığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Avusturya ve Safevi Devleti ile uzun süren savaşlar ve bunların beraberinde getirdiği toprak ve güç kaybının yanı sıra devlette çeşitli sebeplerden kaynaklı olarak çıkan Celali İsyanları, devlet yönetiminde bozulmaların meydana geldiğinin açıkça bir göstergesidir.

Birinci Ahmet'in ölümünün ardından taht oğluna değil, dönemin veraset sisteminde meydana getirdiği değişiklik neticesinde kardeşi Mustafa'ya geçmiştir. Bu sistemin beraberinde getirdiği bir yenilik olan şehzadelerin saraya kapatılması sonucunda Şehzade Mustafa akıl sağlığını kaybetmiştir. Tahta geçtiği sırada devlet görevlilerinin, Sultan Mustafa'nın devleti yönetecek güce sahip olmadığına karar vermesi üzerine tahttan indirilerek yerine hükümdar Şehzade Osman geçirilmiştir (Thornton, 2015: 60).

"Genç" olarak da bir lakaba sahip olan II. Osman, yaşı gereği bu unvanı almıştır. II. Osman, devletin kalkınması ve yeniden eski güçlü yıllarına kavuşabilmesini sağlamak amacıyla birçok düşünceye sahip bir padişah olarak konumlanmıştır (Öztuna, 2008: 18-19). Bu güçlü ıslahat hareketlerinden ilkini, hocası Ömer Efendi'ye şeyhülislamlık makamı ile eşdeğer yetkilerin tanınması oluşturmaktadır. Şeyhülislamın atama yetkilerinin elinden alınıp sadece fetva makamı olarak konumlandırılmasının yanı sıra hocasına atama yetkilerini vermesi bu durumun beraberinde getirdiği doğal sonuçlardır (Özkök ve Özkök, 2009: 173).

Sultan II. Osman'ın henüz bir şehzadesi olmaması sebebiyle kardeşi Şehzade Mehmet Osmanlı tahtının veliahtı olmuştur. Ancak Genç Osman'ın Lehistan toprakları üzerine bir sefer kararı alması, bu genç şehzadenin sonunu hazırlamıştır. Kardeşinin katli için gerekli fetvayı alan II. Osman, Şehzade Mehmet'in ölüm emrini vererek sefer arifesinde tahtı için tehlike olarak gördüğü Şehzade Mehmet'i ortadan kaldırmıştır. Ancak Şehzade Mehmet'in ölmeden hemen önce II. Osman'a beddua ettiği ve kardeşini öldürdükten sonra İstanbul'da yaşanan yoğun kış ve soğuklar neticesinde Boğazın donmasını halk, II. Osman'ın kardeşini öldürterek felaket getirdiği şeklinde yorumlamıştır (Öztuna, 2008: 36-37).

Genç Osman karar verdiği üzere Lehistan üzerine bir sefer düzenlemiştir. Lehistan ordusu ve Osmanlı ordusunun Hotin'de karşılaşması üzerine iki devlet arasında barış tesis edilmiştir. Lehistan üzerinde tam bir hakimiyetin tesis edilememesinin nedenini askerlerin isteksiz savaşmasında gören II. Osman, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine Anadolu'da yaşayan Türkmenlerden meydana getirilecek bir askeri birlik kurmaya karar vermiştir (Güngör, 1989: 345). Bu düşüncesini perdelemek için Hac ibadetini gerçekleştirmek amacıyla payitahttan ayrılacağını duyurmuştur. Ancak II. Osman'ın bu düşüncesine karşı çıkan yeniçeriler padişaha karşı ayaklanarak isyan etmişlerdir. İsyanın gittikçe yayılması neticesinde I. Mustafa'nın tahta geçmesini isteyen bir kitle I. Mustafa'yı kapalı olduğu odasından çıkarmıştır (Avcıoğlu, 2013: 177). I.

Mustafa'nın hükümdarlığının kabul edilmesi üzerine II. Osman Yedikule'ye götürülerek katledilmiştir (Özkök ve Özkök: 2009: 176). Genç Osman yeniçerilerin çıkardığı ayaklanmalar neticesinde katledilen ilk Osmanlı hükümdarıdır. Padişahın katledilmesi sonucunda önemli bir güç elde eden bu ocak, devlette önemli bir söz sahibi olmuştur (Güler vd, 2007: 226).

İkinci Osman'ın öldürülmesine yol açan sebepleri, Yeniçeri Ocağı'nda yapmak istediği bir düzenleme ve hacca gitme arzusu şeklinde sıralanabilir (Afyoncu, 2019: 97).

Görüldüğü üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Ahmet döneminde ortadan kaldırılan kardeş katli bu dönemde uygulanarak, babası zamanında değiştirilen sisteme riayet edilmemiştir. Yine bu dönemde padişahın devletin sahip olduğu kurumlarda bir reform gerçekleştirmek istemesi ve padişahın bazı kurallara riayet etmemesi Genç Osman'ın sonunu getirmiştir. Katledilen ilk padişah olan II. Osman'ın kulları tarafından öldürülmesi, devletin gücünün ne kadar etkisiz bir yapıya büründüğünü göstermektedir. II. Osman'ın yönetim ve uygulamalarından memnun kalmayan kulların yeni bir padişahı başa geçirmesi, bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Genç Osman'ın tahttan indirilerek yerine yeniden I. Mustafa'nın tahta çıkarılması neticesinde, padişahın akli dengesinin yerinde olmaması sebebiyle yönetim I. Mustafa'nın annesinin ve ocak ağalarının eline geçmiştir. Böyle bir yönetim ortamında devlet, Abaza Mehmet Paşa ayaklanması adında bir isyanla karşılaşmış ve aynı zamanda yakın tarihli olarak yaşanan padişah değişiklikleri ve tahtın sürekli el değiştirmesi neticesinde askere dağıtılan cülus bahşişinin hazineyi zor duruma sokması devlette bir yönetim krizinin yaşanmasına sebep olmuştur. Devlette yaşanan tüm bu karışıklıklar ve yaşanan otorite boşluğu neticesinde devletin üst düzey görevlileri çözümü yeniden padişah değişikliğinde bulmuştur. Böylece I. Mustafa tahttan indirilerek yerine 1623 yılında IV. Murat padişah olmuştur (Genç, 2009: 288). Sultan Murat tahta çıkarken askerin cülus bahşişi istememesi ancak daha sonra bu isteklerinden

vazgeçmesi üzerine askere iç hazineden cülus bahşişi dağıtılmıştır (Hammer, 2017: 316).

IV. Murat'ın tahtta çok küçük bir yaşta çıkması ile birlikte yönetimde annesi Kösem Sultan önemli bir rol oynamıştır (Özkök ve Özkök, 2009: 177). Yaşının çok küçük olmasına rağmen saltanatının ilk dönemlerinde Anadolu'da meydana gelen iç isyanlara, Safeviler ile Osmanlı arasında gerçekleştirilen Bağdat'ı geri alma mücadelesine ve kapıkullarının isyanına birçok kez şahit olmuştur (Kunt, Akşin, Faraqhi, Toprak, Yurdaydın, Ödekan: 2000: 30).

Tahta geçtiğinde ilk olarak abisi Genç Osman'ın katlinin sonucunda akan kanının bedeli olarak başkaldıran Abaza Mehmet Paşa, çıkardığı isyan sonucunda devlete bağlılığını bildirmiş ve padişah tarafından en son olarak Bosna'ya beylerbeyi olarak atanana dek birçok karışıklık çıkarmıştır. Ülke içerisinde yaşanan bu isyanın yanı sıra Bağdat, Osmanlı mülkü olmaktan çıkarak Safevi Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. Bu sırada Kazaklarda birçok kenti ele geçirmişler ancak Osmanlılar tarafından yenilgiye uğramışlardır. Yine, 1625 yılında meydana gelen bir başka isyan Cennetoğlu İsyanıdır. Balıkesir civarında vuku bulan bu isyan ülkeyi uğraştırsa da Osmanlı kuvvetleri bu isyanı da bastırmayı başarmışlardır (Afyoncu, 2019: 100).

Sultan IV. Murat'ın annesinin kullandığı padişahın yetkilerini ve devlet yönetimini tam manasında kendi bünyesinde toplaması, yine bir ayaklanma neticesinde gerçekleştirilmiştir. Hüsrev Paşa'nın veziriazamlık görevinden alınması sonucunda, askerler paşanın görevinin iade edilmesini istedikleri için türlü bahanelerle isyanlar çıkarmışlardır. İstanbul'da meydana gelen bu isyan sonucunda, askerler padişahtan 17 kişinin canının alınmasını istemişlerdir. Ancak o dönem veziriazamlık görevini yürüten Hafız Paşa, isyancı askerlere teslim edilir ve öldürülür. Sadaret makamına Recep Paşa getirilirken, askerleri isyana teşvik eden Hüsrev Paşa öldürülür. Bunun üzerine yeniden isyan eden yeniçeriler, şehzadelerinde katledileceğini düşünerek yeni bir isyana girişirler. Ayrıca bu sırada birçok devlet görevlisi isyancılar tarafından öldürülmüştür (Avcıoğlu, 2013: 178).

İstanbul'da 1633 yılında büyük bir yangın yaşanmış ve şehrin önemli bir kısmı zarar görmüştür (Avcıoğlu, 2013: 178). Bu yangın ve yaşanan isyanlar neticesinde daha fazla karışıklık çıkmasını önlemek amacıyla bu meselelerin konuşulduğu kahvehaneler kapatılmış ve tütün kullanımı yasaklanmıştır. Bütün bu yasakların sonucunda IV. Murat, yasaklara uyulup uyulmadığını kontrol etmek amacıyla bizzat halkın içine karışarak yasaklara uymayanları cezalandırmıştır (Güngör, 1989: 349). Yine, 1633 yılında İznik'te bulunduğu sırada yolların yapım ve onarımı konusunda ihmali olduğunu öne sürerek İznik kadısını öldürtmüştür. Daha önce böyle bir olayın yaşanmaması ve İznik kadısının katledilmesi, ilmiye sınıfının huzurunu kaçırmıştır. Yaşanan bu durumun şeyhülislam tarafından Kösem Sultan'a bildirilmesi ve bunun IV. Murat tarafından öğrenilmesi üzerine, şeyhülislamda tıpkı İznik kadısı gibi idam edilmiştir. Böylece bu faaliyetleri ile IV. Murat, ulema mensubu kişileri de kendi kontrolü altına almayı ve üzerlerinde baskı kurmayı başarmıştır (Eroğlu, 2018: 216).

Ülkede yaşanan bu hadiselerin bir düzene sokulması ve sona erdirilmelerinin ardından IV. Murat Lehistan üzerine bir sefer kararı almıştır. Ancak IV. Murat'ın henüz Edirne'de bulunduğu sırada Lehistan'ın Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapmak istemesi üzerine iki devlet arasında barış tesis edilmiştir. Lehistan'ın ardından 1635 yılında Revan'a hareket eden padişah, burayı kuşatıp Osmanlı mülkü haline getirdikten sonra, Tebriz üzerine yürümüş ve burayı da devletin topraklarına katarak İstanbul'a geri dönmüştür (Güngör, 1989: 349-350). 1638 yılına gelindiğinde ise IV. Murat, Bağdat üzerine bir sefer kararı alarak, buranın tekrar Osmanlı topraklarına katılmasını sağlamak amacıyla Safevilere savaş açmıştır. Bağdat üzerine yürüyen padişah 191 gün süren bu sefer neticesinde Bağdat'ın yeniden Osmanlı toprağı olmasını sağlamıştır (İnbaşı, 1999: 277). Osmanlı-Safevi arasında yaşanan bu olayların ardından barış isteyen Safeviler ile 1639 yılında günümüz Türkiye-İran sınırlarını da büyük ölçüde belirleyen "Kasr-ı Şirin Anlaşması" imzalanmıştır (Güler vd, 2007: 228).

Sultan IV. Murat yönetimi tam olarak ele alacağı dönemde Koçi Bey gibi dönemin önemli kişilerinden devletin mevcut durumunu gösteren bazı risaleler hazırlamasını istemiştir. Bu belge, kapıkullarının mevcut sayısı ve tımar sisteminde meydana gelen bozulmaları içerirken bir yandan da padişahın güçlü bir yönetime ve güçlü bir otoriteye sahip olmasına yönelik düşünceleri de içermektedir (Kunt vd, 2000: 30). Sultan IV. Murat döneminde yönetimde benimsenen en önemli özellik, sert tutum ve davranışlardır. Bu dönemde tüm kişi ve kurumların görev ve sorumluluklarını doğru bir şekilde yapılması sağlanmaya çalışılarak, görevlerini layıkıyla yerine getirmeyenler sert bir şekilde cezalandırılmıştır (Thornton, 2015: 64-65).

Sonuç olarak IV. Murat dönemi, devletin iç ve dış siyasette büyük sorunlar yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ve kendisinden önceki dönemlerde devlette meydana gelen bozulmaların önüne geçilmesi amacıyla hazırlanan raporlar devletin durumunun çok kötü noktalara ulaştığını ortaya çıkarmıştır. Yönetimde ise saltanatın ilk yıllarında validesi Kösem Sultan'ın bütün gücü kullanması sonucunda yönetime hakim olması ve devşirme paşaların güç ve iktidar savaşları, kapıkullarının yönetimde etkili olmak istemesi üzerine yönetim gücünü eline alan IV. Murat, yönetimde yaşanan bu otorite boşluğunu sona erdirerek kendi hakimiyetini tesis etmeyi başarmıştır. Bu dönemde yapılan fetihler ve barış anlaşmalarının Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine olması devletin dış politikada itibar kaybetmiş gücünün yeniden tesis edilmesini sağlamıştır.

Dördüncü Murat'ın 1640 yılında ölümünün ardından taht için tek varis olarak Şehzade İbrahim kalmıştır. İbrahim'e tahta çıkacağı söylense de bu habere inanmayarak öldürüleceği korkusuyla hareket eder ve annesi Kösem Sultan'ın kendisini ikna etmesiyle sultan olarak tahttaki yerini alır (Avcıoğlu, 2013: 180-181). Oral Sander'e göre, I. İbrahim dönemi devletin iç işlerinde sıkıntılı bir dönemden geçerken, dış politikada var olan diğer devletlere karşı belli başlı bazı başarılı kazanımlar elde edilen bir dönemi kapsamaktadır (Sander, 2017: 136-137).

Tahta çıkar çıkmaz Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın sorumlu olduğu meseleler ile ilgilenmeyip, bunlar için veziriazamı görevlendiren I. İbrahim, kendisini geri planda tutmayı tercih etmiştir. Ancak zaman içerisinde çevresindeki kişi ve grupların baskısı ile bu tutumunu değiştirerek yönetimi eline almış ve bu hareketi bazı kesimlerin birbirleriyle yeniden rekabetine yol açarak kendisinden önce devletin tahtında bulunan abisi döneminde sağlanan düzenin yıkılmasına neden olmuştur (Kunt vd, 2000: 31).

Bu dönem içerisinde meydana gelen olaylar incelendiğinde öne çıkan olaylardan biri Venedikliler üzerine yapılan Girit Seferi, diğeri ise Anadolu'da meydana gelen bazı iç karışıklıklardır. Girit Seferi'nin düzenlenmesinin temel nedeni olarak Venediklilerin Akdeniz sahillerinde Osmanlı donanmasının gücünü kırmaya çalışmaları ve bir Türk kafilesinin Maltalı korsanlar tarafından ele geçirilmesi gösterilebilir. Venedikliler üzerine 1645 yılında gerçekleştirilen bu sefer neticesinde birçok önemli kale Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş ancak bazı aksaklıkların yaşanması neticesinde sefer durmuştur (Güngör, 1989: 352).

Yönetimi elinde tutmak isteyen birçok kişi ve grubun çatışmasının yaşandığı I. İbrahim döneminde, padişahın içerisinde bulunduğu bu kargaşa ortamında birçok kez sinirleri yıpranmıştır. Bu sebeple padişaha iyi gelecek tedavi yöntemleri için Cinci Hoca olarak da adlandırılan Hüseyin Efendi saraya davet edilmiş ve padişahın ruhsal yapısında iyileşmelere vesile olmuştur. Padişahın Hüseyin Efendi'ye çok düşkün olması neticesinde önemli makamlar elde eden bu kişi, ilk olarak müderrislik makamını elde etmiş en son olarak ise Anadolu Kazaskerliği ile ödüllendirilmiştir (Eroğlu, 2018: 219-220). Bu noktada devletin önemli kamu yönetimi görevlerine tepeden inme kişilerin atandığı ortadadır. İyi bir yönetimin temel ilkelerinin başında gelen liyakat ilkesinin devletin önemli yönetim kadrolarında uygulanmaması, devletin yönetim yapısında meydana gelen bozulmaları açık bir şekilde göstermektedir.

Yaşanan bu olaylar ve yönetimde meydana gelen çatlaklar neticesinde bir isyanda Anadolu'da Varvar Ali Paşa tarafından çıkarılan isyandır. Bu isyanın

temel nedeni devletin bayram için Sivas Beylerbeyi Varvar Ali Paşa'dan yüklü bir miktar vergi istemesidir. Vergi isteğini reddeden Ali Paşa İstanbul'a doğru hareket etmiş ancak İstanbul'a ulaşamadan padişahın emri ile öldürülmüştür (Finkel, 2012: 207-208). Bütün bu yaşananların yanı sıra padişahın kürklere olan düşkünlüğü neticesinde kürk vergisinin konulması ordu ve ulemanın tepkilerine yol açmıştır. Bu verginin konulması ile birlikte yaşanan huzursuzluk, padişaha ve sadrazama karşı bir aleyhtarlık oluşmasına neden olmuştur. Bu karışıklıklar I. İbrahim'in tahttan indirilmesine giden yolu açmış ve padişah tahttan indirilerek bir daireye kapatılmıştır (Afyoncu, 2019: 107).

Birinci İbrahim dönemi yönetimde otorite boşluğunun çok fazla hissedildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde hak etmeyen kişilere verilen önemli kamu yönetimi görevleri, devlette meydana gelen bozulmaların ve yönetimin temel ilke ve prensiplerine uyulmadığını gösterir niteliktedir. Yine bu dönemde alınan ağır ve gereksiz vergiler halkın ve ulemanın tepkisine yol açarak, devletin yapısında ciddi zararlara neden olabilecek isyanların yaşanmasına yol açmıştır. Bütün bunlara bakıldığında I. İbrahim döneminin yönetim açısından büyük bir otorite boşluğu barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Birinci İbrahim'in tahttan indirilmesinin ardından yerine oğlu IV. Mehmet henüz çocuk yaşta tahta çıkmıştır (Kösoğlu, 2012: 67). Tahttan indirilen I. İbrahim ise kapatıldığı dairesinde öldürülmüştür (Güngör, 1989: 354). IV. Mehmet'in yaşının çok küçük olması sebebiyle yönetimde yeniden bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Bu otorite boşluğu ise yine bizzat Kösem Sultan tarafından doldurulmuş ve IV. Mehmet'ten önceki padişahlarda da görüldüğü üzere bizzat yönetim gücünü elinde barındırmıştır. Ancak bu dönemde sarayda kadınlar arasında güç çatışması yaşanmıştır. Öncelikle yeniçerilerin desteğini arkasına alarak gücüne güç katan Kösem Sultan ve sarayda görevli olarak çalışan kesimin desteğini sağlayan IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan arasında yönetimi ele geçirmek adına bir mücadele başlamıştır. Yönetim için

yapılan bu mücadele 1651 yılında Kösem Sultan öldürülünceye kadar her iki kesim arasında sürmüştür (Kunt vd, 2000: 32).

Yaşının çok küçük olması sebebiyle padişahın yönetimde etkili bir rol oynayamaması ve annesi Turhan Sultan'ın yönetimde söz sahibi olması üzerine kendisini destekleyen saray görevlilerinin yönetimde etkili olması, yönetimde karışıklık çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde tımar sisteminin tam anlamıyla bir çöküntü yaşaması ve giderlerin gelirlerden fazla olması, diğer devletlere karşı yapılan uzun soluklu savaşlar devlet yönetiminde çöküntü meydana gelmesine neden olmuştur. Devlette yaşanan bu çöküntüler ve sorunlar, devletin bürokratik kademesine de yansımıştır. Bu dönemde veziriazamlık makamı başta olmak üzere birçok kamu görevlisi pozisyonunda sık sık birçok azil ve atamalar gerçekleştirilmiştir. Devletin yönetim kadrolarında yaşanan bu sık değişikliklerin yanı sıra ekonominin durumunun da kötü olması sebebiyle askere düşük ayarlı paralarla ulufe ödenmesi, askerin olay çıkarmasına yol açmıştır. İsyan eden askerler sarayda görevli bazı kişilerin idam edilmesini istemişlerdir. İsyanı bastırmanın tek yolunun askerin isteğini yapmak olduğunu anlayan padişah, bu kişileri öldürterek Sultan Ahmet Meydanı'nda bulunan bir çınar ağacına astırmıştır. Yaşanan bu olaya "Çınar Vakası" denilmektedir (Eroğlu, 2018: 225-226).

Devlette her alanda baş gösteren bu bozulmalar neticesinde veziriazamlık makamı için Köprülü Mehmet Paşa ile konuşulmuş ve paşanın işlerine karışılmaması gibi bazı hususları öne sürerek kabul edilmesi sonucunda 1556 yılında bu makama getirilmiştir (Genç, 2009: 296). Köprülü Mehmet Paşa, sadaret makamın gelir gelmez oldukça önemli işlere imza atmıştır. Giderlerin fazla olması sebebiyle oluşan bütçe açığını kapatarak devletin ekonomik bilançosunu düzenlemiş, Osmanlı mülkü olmaktan çıkan Bozcaada ile Limni'yi yeniden Osmanlı topraklarına katmıştır. Devletin içerisinde yaşanan iç sorunlar ve dış politikaya karşı başarılı bir siyaset yürüten Mehmet Paşa, böylece yönetimde meydana gelen otorite boşluğunu gidermiştir. 1661 yılında ise Mehmet Paşa'nın ölümünün ardından sadaret mührü el değiştirmiş ve oğlu

Fazıl Ahmet Paşa veziriazamlık makamına getirilmiştir (Afyoncu, 2019: 112-113).

Fazıl Ahmet Paşa veziriazamlık görevini üstlendiğinde babası döneminde birçok sorun çözüldüğü ve devlet işleri yoluna koyulduğu için daha çok dış siyasette etkin bir rol izlemeyi tercih etmiştir. Bu sebeple ilk olarak 1663 yılında Uyvar üzerine yürüyen paşa burayı ele geçirmeyi başarmıştır (Finkel, 2012: 238-239). Bu başarılı fethin ardından uzun yıllardır Girit'te devam eden savaş neticesinde alınamayan Kandiye'de 1669 yılında Osmanlı toprağı haline gelmiştir. Bu fetihten üç yıl sonra IV. Mehmet önderliğinde Osmanlı ordusu yeniden bir sefer düzenleyerek Lehistan üzerine hareket etmiştir. Bu sefer sırasında Kamaniçe alınmış ve Osmanlı'nın bu ilerleyişini durdurmak amacıyla Lehistan, barış anlaşması imzalamak istemiştir. Ancak Lehistan'da anlaşmanın kabul edilmemesi üzerine yeniden harekete geçen Osmanlı karşısında Lehliler sulhe razı olmuşlardır (Güngör, 1989: 359-360).

Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümünün ardından veziriazamlık Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya geçmiştir. Mustafa Paşa'nın veziriazamlık görevini yürüttüğü sırada ilk iş olarak Rusya ile savaş başlatmıştır (Avcıoğlu, 2013: 186). Başarı ile tamamlanan bu seferin ardından hedefini yüksek tutarak 1683 yılında Viyana'yı kuşatmaya karar veren Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Avusturya üzerine düzenlediği bu sefer sonucunda büyük bir yenilgiye uğramıştır (Thornton, 2015: 69-70). Yapılan savaşlar neticesinde kaybedilen topraklar halkta, orduda ve ulemada huzursuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu huzursuzlukların yanı sıra IV. Mehmet'in devletin sorunları ile ilgilenmek yerine ava karşı duyduğu tutku, bu kesimler tarafından artık oldukça büyük bir tepki çekmeye başlamıştır. Bütün bu tepkiler neticesinde yeniçeri ocağının ayaklanması ve ulemanın kararı doğrultusunda, IV. Mehmet tahttan indirilerek yerine kardeşi Süleyman Osmanlı İmparatorluğu tahtına çıkmıştır (Özkök ve Özkök, 2009: 197-198).

Dördüncü Mehmet dönemi ele alındığında, padişahın çok küçük yaşta tahta çıkması sebebiyle yine bu dönemde de yönetimde otorite boşluğunun

hissedildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan ve Kösem Sultan arasında yaşanan yönetimde söz sahibi olma adına verilen savaş neticesinde, Turhan Sultan'ın galibiyetiyle yönetimde saray ağalarının devri başlamıştır. Böylece bu dönemde yeniden bir kesimin güç kazandığı görülmektedir. Köprülülerin veziriazamlık makamına gelmeleri neticesinde devlette düzen ve birliğin sağlanması, yönetimde gücün yeniden hissedilmesine sebep olmuştur. Ancak bu dönemde de tıpkı II. Selim ve III. Murat dönemlerinde de görüldüğü gibi padişah bir gölge gibi ikinci planda kalarak güçlü veziriazamlar yönetimde başat rol oynamışlardır. Bu durum devletin yapısında meydana gelen bozukluklara bir örnek niteliği taşımaktadır. Ayrıca, IV. Mehmet'in yönetimde etkin bir rol üstlenememesi ve ava olan düşkünlüğü neticesinde tahtından edilmesi, padişahın bir kez daha kullarına gücünün yetmediğini göstermektedir.

İkinci Süleyman, Osmanlı İmparatorluğu tahtına abisi IV. Mehmet tahttan indirilerek, yıllardır kapalı olduğu dairesinden çıkartılarak padişah olmuştur (Kösoğlu, 2012: 68). Ancak II. Süleyman tahta çıkar çıkmaz bir iç karışıklık ile karşı karşıya kalmıştır. Bu iç karışıklığı, tahta yeni bir hükümdar geçtiğinde askerlere verilen cülus bahşişi için yeterli paranın temin edilememesi oluşturmaktadır. Bu karışıklık ancak halk kesiminde olaya müdahil olması ve halkın isyancılara karşı bir tutum sergilemesi sonucunda sona erdirilebilmiştir. Asker-halk ve devlet arasında yaşanan bu iç karışıklıklar sırasında, Avusturya bu fırsattan yararlanarak Belgrad başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'na ait birçok şehri ele geçirmiştir (Afyoncu, 2019: 118). Osmanlı İmparatorluğu yaşanan bu toprak kayıpları karşısında Avusturya ile barış yapmak istemiş ancak Avusturya bu teklife yanaşmamıştır. II. Süleyman'ın önderliğinde Belgrad'ın yeniden Osmanlı toprağı için yapılması için düzenlenen seferde, Belgrad alınamamış ve Niş kaybedilmiştir (Genç, 2009: 302).

Bütün bu gelişmeler üzerine padişah, veziriazamlık makamına Fazıl Mustafa Paşa'yı atamıştır. Göreve gelir gelmez önemli azil ve atamalarda bulunmuş,

devlette düzenin yeniden tesis edilebilmesi amacıyla birçok tedbirler alınmıştır (Finkel, 2012: 273-274). Aynı zamanda Fazıl Mustafa Paşa'nın başarıları bunlarla sınırlı kalmaz ve 1690 yılında düzenlenen sefer neticesinde Niş ve Belgrad tekrar Osmanlı toprağı haline getirilmiştir (Avcıoğlu, 2013: 191). II. Süleyman, Belgrad üzerine düzenlenen sefer neticesinde ordunun başında Edirne'ye kadar gitmiş ancak 1691 yılında burada vefat etmiştir (Güngör, 1989: 366).

İkinci Süleyman'ın vefat etmesinin ardından tahta kardeşi II. Ahmet geçmiştir. Bu dönemde de diğer dönemlerde olduğu gibi birçok karışıklık yaşanmış ve yönetimde hissedilen otorite boşluğu bu dönemde de varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Thornton, 2015: 72). II. Ahmet, divan toplantılarının sayısında bir artışa giderek dört güne çıkarmıştır. Bunun yanı sıra tebdil-i kıyafet ile halkın arasına karışarak reayanın sorunlarını öğrenmeye çalışmıştır (Kösoğlu, 2012: 68). Yine bu dönemde de devletin yönetim kadrosunun padişahtan sonra en önemli kadrosu olan veziriazamlık makamına birçok düzensiz atamalar gerçekleştirilmiştir. Bu makama gelen kişilerin makamlarının sahip oldukları yetki ve sorumlulukları yerine getirmekten çok bireysel bazlı düşünmeleri, yönetimdeki otorite çatlağını giderek genişlemesine sebep olmuştur (Eroğlu, 2018: 240). Yalnızca dört yıl padişahlık makamında hüküm sürebilen II. Ahmet, 1695 yılında vefat etmiştir (Finkel, 2012: 281).

İkinci Ahmet'in ölümünün ardından tahta kardeşi II. Mustafa geçmiş ve sekiz yıllık bir saltanat dönemi yaşamıştır. Tahta geçtiğinde ordunun başına bizzat geçerek seferlere katılacağını söylemiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir (Kösoğlu, 2012: 69). Osmanlı İmparatorluğu tahtına geçtiği andan itibaren bizzat ordunun başında seferlere katılacağını söyleyen II. Mustafa, tahta geçtiği 1695 yılında savaş için gerekli çalışmaların yapılmasını emretmiştir. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından ilk olarak Venedikliler ile yapılan savaşta Sakız Adası yeniden Osmanlı topraklarına katılmıştır. Daha sonra II. Mustafa, toplamda sayıları üçü bulan Macaristan ile yapılan savaşların ilk

ikisini kazanmış ancak üçüncü savaşta yenilerek bir barış anlaşması imzalanmasına karar verilmiştir (Kurtaran, 2016: 111-112).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Venedik, Avusturya ve Lehistan ile 1699 yılında imzaladığı Karlofça Antlaşması, ülkenin bir çözülme sürecinde bulunduğunun en önemli göstergesidir. Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı, sahip olduğu atak ve yayılmacı siyaseti bir kenara bırakarak yumuşak bir siyaset izlemeye başlamıştır. Ayrıca Karlofça Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama döneminden çıkarak gerileme dönemine girdiği kabul edilmektedir. Yine, Rusların Karlofça Antlaşması'nı imzalamaması üzerine 1700 yılında İstanbul Anlaşması yapılmış ve Karlofça Antlaşması'nda olduğu gibi İstanbul Anlaşması da Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu birçok toprağın elden çıkmasına neden olmuştur (Kurtaran, 2016: 114-115-116-117).

1703 yılına gelindiğinde ise Osmanlı İmparatorluğu bu kez Edirne Vakası ile karşı karşıya kalmıştır. Bu olayın birinci dereceden muhatabı dönemin Şeyhülislamı Feyzullah Efendi'dir. Feyzullah Efendi, padişah tarafından oldukça üst düzey yetkilerle donatılmıştır. Ancak bu yetki ve sorumlulukları kötüye kullanarak rüşvet ve kayırmacılığı benimsemiştir. Bu durumda kendisine karşı bazı tepkilere yol açmıştır. Bürokratik mekanizmada yaşanan bu tepkilerin yanı sıra askerlerin ekonomik alanda çıkardığı ayaklanma, Edirne Vakasının oluşmasına neden olmuştur. Şeyhülislamın İstanbul'a gönderilmesini isteyen ve akabinde görevinden alınmasını isteyen asker daha sonra II. Mustafa'nın da tahttan indirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu olay karşısında II. Mustafa tahttan inerek yerine III. Ahmet geçmiştir (Özkök ve Özkök, 2009: 206-207).

Özetle, duraklama devri Osmanlı hükümdarlarının gitgide prestij ve güç kaybına uğradığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Padişahların yönetimden uzak bir tutum sergilemeleri neticesinde devlette kadın sultanların etkili bir rol oynamasının yanı sıra devlet görevlilerinin yönetimde söz sahibi olmaları duraklama döneminde yönetim anlayışında meydana gelen bozulmalara ilk örnektir. Aynı zamanda I. Ahmet'ten itibaren uygulanmaya başlayan Ekber-Erşed Sistemi ile birlikte Osmanlı veraset sisteminin değişmesi, devlette yeni

sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kardeş katli yasasının kaldırılarak bu yeni sistemin benimsenmesi ile birlikte şehzadelerin sancaklara gönderilmeyerek, yönetimde tecrübe kazanmalarının önlenmesi ve şehzadelerin saraydaki odalara kapatılması, devletin tahtına deneyimsiz hükümdarların çıkmasına yol açarken ayrıca yönetimin giderek yozlaşmasına sebep olmuştur.

Duraklama döneminde gittikçe artan rüşvet ve iltimasın yanı sıra dış politikada başarılı bir siyaset izlenememesi ve belli başlı başarılar elde edilse de çok fazla toprağın Osmanlı mülkü olmaktan çıkması, devlette bir çözülme yaşandığının göstergesidir. Gerek ülke içerisinde gerekse diğer devletler ile olan ilişkilerde yaşanan bu sorunlar, doğrudan doğruya tahta geçen padişahların yönetimden uzak tutum ve davranışlar sergilemeleriyle doğru orantılıdır. Bütün bu sorunların yanı sıra bu dönemde bazı padişahlar tarafından yönetim başta olmak üzere pek çok alanda ıslahat çalışmaları yapılması ve bu çalışmaların bazı kesimler tarafından tepkiyle karşılanması sonucunda padişahı tahttan indirebilecek boyutlara varması, hükümdarın yönetimde ne kadar güç kaybettiğini gösterirken, diğer kesimlerin (ordu, merkezi yönetim vs.) ne kadar çok güçlendiğini göstermektedir. Bu dönemde adeta roller değişmiş, yönetimde etkili olması gereken kişinin padişah olması gerekirken, asıl gücün diğer güç odaklarına kayarak burada toplandığı görülmektedir.

2.4.6. Gerileme Döneminde Yönetim Anlayışı

Gerileme dönemi, Sultan III. Ahmet'in tahta çıkışı ile başlamaktadır. III. Ahmet'in saltanatı ile başlayan bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzünü batıya döndüğü yıllar olarak nitelendirilmektedir (Karagöz, 1995: 173). Temelde özellik olarak sulha yatkın bir karaktere sahip olan padişah, başlangıçta savaş taraftarı bir tutum sergilemese de İsveç Kralı Charles'ın teşvikleri ile Rusya ile bir savaş yapmak zorunda kalmıştır. Osmanlı ordusunun Ruslar karşısında zafer kazanması neticesinde 1711 tarihli Prut Antlaşması imzalanarak uzun yıllar sürecek bir sulhun temelleri atılmıştır. Ruslar üzerine yapılan savaşı kazanan Osmanlı ordusu daha sonra Venedik üzerine harekete geçmiş ancak Venedik ve Avusturya'nın güçlerini birleştirmesi neticesinde karşılarında güçsüz

kalan Osmanlı ordusu büyük bir mağlubiyet alarak birçok toprağın elden çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı bu ağır yenilgi neticesinde İngiltere ve Hollanda, savaşan her iki kesim arasında uzlaşma sağlanması amacıyla araya girerek 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasına vesile olmuşlardır (Sander, 2017: 198-199-200). Bu antlaşma ile birlikte uzun yıllardır benimsenen genişleme ve saldırganlık üzerine kurulu dış politika yerini barış yanlısı düşüncelere ve politikalara bırakmıştır (Kunt vd, 2000: 57).

Pasarofça Antlaşması'nın imzalandığı tarih olan 1718 yılından III. Ahmet'in tahttan indirilene kadar yani 1730 yılına kadar geçen süre zarfı içerisindeki saltanat yılları Osmanlı İmparatorluğu döneminin "Lale Devri" olarak adlandırılmaktadır. Bu 12 yıllık görev süresi boyunca veziriazamlık makamında Damat İbrahim Paşa bulunmakla birlikte, Lale Devri adeta onun adıyla birlikte anılır olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Lale Devri'ne girmesiyle birlikte hemen her alanda batı örnek alınarak birçok yenilik ve düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu döneme girilmesiyle birlikte Avrupalı devletlerin her alandaki gelişmişlik düzeylerini takip edebilmek amacıyla birçok kente Türk elçiler yollanarak yenilikler takip edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı'da uygulanmaya çalışılan bu yeniliklere bakılacak olduğunda; askeri kanat başta olmak üzere orduda önemli düzenlemelere gidilirken, kültürel alanda ise sanat ve mimaride yaşanan gelişmelerin yanı sıra matbaanın Osmanlı'ya getirilmesi, dönemin önemli gelişmeleri arasındadır. Yine bu dönemde barış temelli izlenen politika doğrultusunda savaştan kaçınılması devletin ileri gelenlerinin eğlence hayatına kaymalarına sebep olmuştur (Eravcı ve Kiremit, 2010: 81-82-83).

Lale Devrinin, devletin ileri gelenlerinde oluşturduğu zevk, sefa ve eğlence anlayışı halk tabanında kendine bir karşılık bulamamıştır. Sadece üst yönetim kadrosunda görülen bu refah anlayışının halkta karşılık bulmaması, yönetim-halk arasındaki uçurumun gittikçe artmasına yol açmıştır. Bütün bu yaşanan uçurumun yanı sıra ülkenin doğu sınırında İran ile barış yapılmasına karar verilmişse de devlette yaşanan karışıklıklar neticesinde, İran üzerine padişahın

bizzat başında bulunacağı bir sefer kararı alınmıştır. Ancak padişahın savaş yanlısı olmaması bu seferin iptal olmasına neden olmuştur (Öztürk, 2019: 186-187).

Devletin üst düzey kadrolarının refah bir hayata sahip olmaları ve İran ile yapılan savaşlardan kaynaklanan güç kaybı yönetime karşı bir isyana yol açmıştır. Çıkan bu isyan pek çok sebebe dayandırılmaktadır. Bu sebepler; kişilerarası menfaat çatışması, ekonomik sorunlar, devletin üst düzey görevlilerinin lüks yaşantıları ve Damat İbrahim Paşa'ya karşı yürütülen muhalefet şeklinde sıralanabilir (Eravcı ve Kiremit, 2010: 83-84-85). Feridun Emecen, yaşanan bu isyanın doğrudan nedeni olarak Damat İbrahim Paşa'yı görmektedir (Emecen, 2018: 94). Patrona Halil adı verilen bir yeniçeri ağasının önderliğinde gerçekleştirilen bir isyan olduğu için "Patrona Halil İsyanı" olarak adlandırılan bu isyan neticesinde başta Damat İbrahim Paşa olmak üzere devlet yönetiminde görevli pek çok kişi idam edilerek isyan çıkaran kişilere teslim edilmiştir. Ancak isyanının bu ölümlerle de sona ermemesi üzerine ayaklanan yeniçeriler padişah değişikliği istemişlerdir. Bunun üzerine III. Ahmet tahttan çekilerek yerine 1730 yılında I. Mahmut tahta geçmiştir (Genç, 2009: 313).

Üçüncü Ahmet dönemi, devletin savaşları bir kenara bırakarak içişlerinde ve dış politikada barışçı bir tutum sergilenmeye başlanıldığı ve birçok toprak kayıplarının yaşandığı dönem olması sebebiyle oldukça önem arz etmektedir. Devlette meydana gelen bozulmaların batıyı takip etmemekten kaynaklı bir durum olduğunu düşünmesi sebebiyle yönünü batıya doğru çeviren Sultan III. Ahmet, ordu, ekonomi ve kültürel pek çok alanda ıslahat çalışmaları yaptırmış ancak kendisi ve devlet görevlilerinin eğlence hayatına dayalı refah bir hayat, sosyal bir yaşam benimsemeleri halk ile yönetim arasındaki sosyal derinliğin gittikçe artmasına sebep olmuştur. Yine, bu olaylardan hareketle askerin huzursuz olması ve halkla birleşmesi sonucunda çıkan isyan neticesinde bir padişah daha isyan sonucu tahtından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Böylece gerileme döneminde de padişahın yönetimde etkisiz bir figür olduğu görülmekle birlikte, üst düzey kadrolar arasında yaşanan menfaat çatışmalarının

artması ve halk ile yönetim arasında gittikçe derinleşen uçurum devletin bozulmaya halen devam ettiğinin ve yapılan yeniliklerin bozulmaya bir çözüm bulamadığının göstergesidir.

1730 yılında yaşanan isyanın ardından tahta geçen I. Mahmut, tahta geçtiği andan itibaren güçlü bir merkezi yönetim anlayışı benimsemenin yanı sıra Avrupalı devletleri örnek alarak devletin yenileşme için gösterdiği çabaların hızlanmasında etkili bir rol oynamıştır (Dönmez, 2019: 23-24). İsyan sonucunda tahta çıkan I. Mahmut, isyanda rol alan kişileri hükümdarlığının ilk döneminde etkisiz hale getirmiştir (Kösoğlu, 2012: 269). Bu dönemde doğu sınırında bulunan İran üzerine sefere çıkılmış ve her iki taraf arasında barış anlaşması imzalanarak doğu sınırı güvence altına alınmıştır. Batı cephesinde ise Osmanlı ve Rus kuvvetleri çarpışmış ve savaşa Avusturya'nın da dahil olması ile birlikte birçok yer kaybedilmiştir. Bu süreçte devletler arasında barışın sağlanmasından yana olan Osmanlı İmparatorluğu, barıştan vazgeçip savaşta önemli başarılar elde edince Avusturya-Osmanlı ile 1739 tarihli Belgrad Anlaşması'nı imzalamıştır. Avusturya'nın bu tutumu karşısında Rusya'da barış yolunu seçerek Osmanlı ile barış ilan etmiştir (Kunt vd, 2000: 61-62-63).

Diğer devletler ile yapılan barış anlaşmalarının yanı sıra bu dönemde de tıpkı III. Ahmet döneminde olduğu gibi ıslahat hareketleri her alanda devam etmiştir. I. Mahmut ilk olarak orduda bazı düzenlemeler ve yenilikler getirmek amacıyla çalışmalara başlamıştır. Bu nedenle Fransa'dan bir subay getiren ve daha sonra Müslüman olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Ahmet Paşa olarak anılan bu kişi, ilk iş olarak daima maaş alacak ve askerliği meslek haline getirebilmek amacıyla "humbaracı" adında askeri bir birlik kurmuştur (Kurtaran, 2013: 171-173-174). Yine bu dönemde askeri alanda yapılan bir başka yenilik "Hendeshane"nin açılmasıdır. Hendeshanenin açılmasının temel sebebi yine orduya nitelikli subayların katkı sağlaması amacıyla açılmıştır. Yine bu dönemde I. Mahmut tarafından devletin temel yapısal özelliklerinden biri olan tımar sisteminin eskisi gibi etkili bir şekilde uygulanabilmesi için tımar sisteminde de bir düzenlemeye gidilmiştir (Dönmez, 2019: 35-36).

Askeri alanda bazı yenilikler ve düzenlemelerin ardından yine bu dönemde sosyal hayatta da bazı düzenlemelere gidilmiştir. Tımar sisteminde düzenlemelere gidilmesinin ardından ise devlet ekonomik açıdan bir rahatlama dönemi geçirmekle birlikte, yönetimde gücün sadece merkezde değil merkezden uzak eyaletlerde de hissedilmesini sağlamak amacıyla halk ve dönemin önemli gücünü elinde bulunduran ayanlar üzerinde otorite tesis edilmeye çalışılmıştır. Halkın üzerindeki vergi yükü ise hafifletilmeye çalışılmıştır (Kurtaran, 2013: 176). Böylece devlette birçok yeniliğin yapıldığı bu dönem 1754 yılında I. Mahmut'un ölümünün ardından sona ermiştir (Genç, 2009: 318).

Görüldüğü üzere I. Mahmut dönemi de tıpkı III. Ahmet'in saltanat yıllarında olduğu gibi batı tarzlı yenileşme çabaları hız kazanarak devam etmiştir. Devletin ekonomik, sosyal, siyasi ve yönetim alanında meydana gelen bozulmalar, batılı devletlerin bu alandaki özellikleri örnek alınarak giderilmeye çalışılmıştır. Ancak gerek halkın gerekse askeri tabanın tepkileri sonucunda yapılan ıslahatların tam anlamıyla gerçekleştirildiği söylenemez. Bu sebeple devlette bu dönemde her ne kadar merkezi bir yönetim anlayışı benimsenmeye çalışılsa da etkili bir uygulama alanı bulamadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı tahtı I. Mahmut'un ardından III. Osman'a geçmiştir. III. Osman dönemi, sadaret makamı başta olmak üzere pek çok makamda çok sayıda değişikliğin yaşandığı bir dönemdir. III. Osman'ın saltanatının çok kısa sürmesi sebebiyle bu dönemde değişiklik yaşanmamıştır (Özkök ve Özkök, 2009: 220-221).

III. Osman'ın kısa süren iktidarının ardından tahta III. Mustafa geçmiştir. III. Mustafa da yenilik yanlısı bir padişah olarak yüzünü batıya dönmüş ve devlette kendinden önceki dönemlerde yapılmaya başlayan ıslahat çalışmalarını aynı şekilde sürdürmeye karar vermiştir. Bu dönemde yapılan ıslahatlar arasında yine askeri alanda yapılan düzenlemeler öne çıkmaktadır. Fransız Baron de Tott tarafından başta tophane olmak üzere tershanede de birçok

yenilik yapılmış ve hendeshanenin açılmasıyla birlikte dersler verilmeye başlanmıştır (Dönmez, 2019: 82).

Yenilikler ile geçen III. Mustafa dönemi aynı zamanda Osmanlı'nın savaş meydanlarında da boy gösterdiği bir dönem olmuştur. III. Mustafa yenilikçi bir padişah olmanın yanı sıra savaş sahasında da etkin bir politika izlemek istemiştir. Bunun üzerine 1768 yılında patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı, Türkler için ağır yenilgiler ile sonuçlanacak bir savaşın başlamasına neden olmuştur. Rusların önce Eflak ve Boğdan'ı ele geçirdikten sonra Kırım üzerinde hak iddia etmeleri sonucunda Kırım'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmaktan çıkması önemli bir toprak kaybına uğranılmasına yol açmıştır (Sander, 2017: 204-205). Bütün bu yenilgiler üzerine III. Mustafa 1774 yılında savaşlar hala devam ederken vefat etmiştir (Genç, 2009: 322).

Üçüncü Mustafa'nın vefatının ardından Osmanlı tahtına I. Abdülhamit çıkmıştır. III. Mustafa zamanında yapılan savaşın nihayete erdirilmesi amacıyla tahta geçtiği ilk yıl olan 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır (Finkel, 2012: 335). Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu bir yandan önemli bir toprak kaybı yaşarken diğer yandan imparatorluk statüsünü kazanmasına yol açan çok uluslu yapısı nedeniyle, içerisinde yaşayan her kesimden halkın ayaklanmasına zemin hazırlayan bir antlaşma niteliği taşımaktadır. Nitekim bu antlaşma ile Rusya, Osmanlı sınırları içerisinde daimi bir elçilik kazanırken, Kırım'ın bağımsızlığı da her iki devlet açısından kabul edilmiştir (Sander, 2017: 205-206).

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte tıpkı 1699 tarihli Karlofça Antlaşması'nda yaşanan senaryonun bir benzerinin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği gücün açıkça belli olduğu iki antlaşmadır. Bu güç kaybı özellikle uzun yıllardır Osmanlı toprağı olan Kırım'ın elden çıkması ile iyice netlik kazanmıştır.

Rusya ile yaşanan bu sorunların yanı sıra ülke içerisinde çıkan bazı isyanlar devletin otoritesini yeniden sarsmış ve yönetimde meydana gelen bozulmalara bir örnek teşkil etmişlerdir (Afyoncu, 2019: 154). Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte, Kırım'ın bağımsız bir devlet oluşu Osmanlı ve Rusya arasında her ne kadar kabul edilmiş olsa da, Kırım sorunu yeniden bu iki devlet arasında gündeme gelmiştir. Diğer Avrupalı devletlerin araya girmesiyle birlikte 1779 tarihli Aynalıkavak Antlaşması her iki devlet tarafından imzalanmış ve Rusya ordusunu Kırım'dan çekerken, Osmanlı'da Kırım Hanı'nı Rusya'nın atamasını kabul etmiştir. Ancak Rusya'nın Kırım üzerindeki emellerinin bununla sınırlı kalmaması üzerine 1783 yılında Rus askerleri burayı kendi topraklarına katmak için harekete geçmiştir. Bunun üzerine 1787 yılında Kırım Rusya'ya ait bir toprak parçası olurken, Osmanlı ve Rusya bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Her iki ordu arasındaki bu savaşta Avusturya'nın da savaşa Rusya'nın yanında müdahil olması, Osmanlı'nın ağır yenilgiler almasına sebep olmuştur (Özkök ve Özkök, 2009: 226-227).

Birinci Abdülhamit dönemi kendinden önceki padişahlar döneminde yapılan yenileşme çabalarının yine aynı şekilde devam ettirildiği bir dönemdir. Askeri alanda batı tarzlı yapılan ıslahat çalışmaları devam ettirilmekle birlikte, yönetimin ıslahı konusunda da çalışmalarda bulunulmuştur (Karagöz, 1995: 185-186).

Yine bu dönemde yapılan savaşlar neticesinde imzalanan antlaşmanın bir sonucu olarak birçok önemli toprak elden çıkarken, devletin sahip olduğu prestij ve güç kaybı, dış siyasette giderek yok olmaya başlamıştır. Yine ülke içerisinde yaşanan bazı isyanlar bu dönemde de devletin yönetim konusunda etkili politikalar izleyemediğini göstermekle birlikte, yapılan ıslahat çalışmaları devlette yaşanan bozulmaların önüne geçmek amacıyla yapılan bazı uygulamalar olarak ele alınabilir.

Birinci Abdülhamit'in Ruslar ve Avusturya ile yapılan savaş devam ederken 1789 yılında vefat etmesi üzerine Şehzade Selim, III. Selim olarak Osmanlı

tahtındaki yerini almıştır (Finkel, 2012: 341). III. Selim tahta çıkmadan önce henüz şehzadelik yıllarında devletin içerisinde bulunduğu bunalımlarım farkında olup, yenilik yanlısı bir tutum takınmıştır. Bu nedenle, henüz şehzadeyken Fransa Kralı ile irtibat halinde bulunmuş ve yenilik çabaları için düşüncelerini genişletmiştir (Turan, 2019: 38).

Tahta çıktıktan iki yıl sonra Rusya ve Avusturya ile devam etmekte olan savaş sona erdirilerek, Avusturya ile 1791 tarihli Ziştovi Antlaşması imzalanırken, Rusya ile 1792 tarihli Yaş Antlaşması imzalanarak savaş sonlandırılmıştır (Özkök ve Özkök, 2009: 227).

Yapılan savaşlarda Osmanlı'nın büyük çaplı aldığı yenilgiler, III. Selim'i harekete geçirmiş ve devlette yaşanan bu bozulmaların önüne geçmek amacıyla üst düzey devlet görevlilerinin fikirlerine danışmıştır. Böylece oluşturulan "Meşveret Meclisi" devletin her alanında ciddi ıslahat çalışmalarının yapılması gerektiğini ortaya koyarken özellikle ıslahat çalışmalarının ordudan başlanması konusunda meclis hemfikir olmuştur (Tekin, 2016: 93). Bu nedenle bu dönemde yapılan ıslahatlar "Nizam-ı Cedid" olarak adlandırılmaktadır. İlk olarak askeri sahada başlayan ıslahat çalışmaları sonucunda batı tarzlı bir Nizam-ı Cedid ordusu kurulmuştur. "Yeni Düzen" anlamına gelen Nizam-ı Cedid hareketi ile birlikte halihazırda mevcut bulunan askeri sınıflar yeniden düzenlenmiş, askerliğin bir düzen içerisine sokulması karara bağlanmıştır (Turan, 2019: 38). Aynı zamanda kurulan bu yeni ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla "İrad-ı Cedid" adlı bir hazine kurularak var olan hazineden farklı bir hazine tesis edilmiştir (Aykurt, 2015: 442).

Üçüncü Selim döneminde gerçekleştirilen yenilikler sadece askeri alan ile sınırlı kalmamıştır. Yine bu dönemde eğitim, siyaset ve yönetim alanında oldukça önemli düzenlemelere gidilmiştir. Eğitim alanında tıbbiye açılması bu düzenlemelere örnek verilebilir. Siyaset alanında ise bu dönemde ilk daimi elçiliklerin Avrupa ülkelerinde açılması dış siyasette izlenen politika değişikliğini göstermektedir (Aykurt, 2015: 443-444).

Üçüncü Selim döneminde yönetim anlayışında yapılan değişikliklere bakıldığında özellikle taşranın yönetimi konusunda belli başlı bir düzenlemeye gidilmektedir. "Vüzera Kanunnamesi" olarak adlandırılan bu düzenleme, taşrada yönetici konumunda bulunan kişilerin vezaret makamını sahip olabilmek amacıyla ödediği paraların önlenmesi ve vezirlik makamında sürekli değişikliğe gidilmesinin engellenmesine yönelik bir kanunnamedir (Turan, 2019: 39). Bu uygulama ile birlikte devlet kademelerinde ıslahat çalışmalarına dahil olduğu görülmektedir.

Üçüncü Selim döneminde yapılan bu ıslahat çalışmalarını desteklemeyen kesimde bir hoşnutsuzluk havası hakimdi (İnce, 2008: 287). Bu hoşnutsuzluk bir isyan hareketi halini almış ve böylece Kabakçı Mustafa İsyanı adı verilen isyan ortaya çıkmıştır. Bu isyan sadece yeniçeri ocağı ile sınırlı kalmamış aynı zamanda isyancılar ulema mensubu ileri gelen devlet adamları tarafından da desteklenmiştir. Yaşanan bu isyan neticesinde III. Selim Nizam-ı Cedid'in devam etmeyeceğini söylediyse de yine de tahtından indirilmiştir (Genç, 2009: 328-329).

Üçüncü Selim'in bu isyan hareketi sonucunda tahttan indirilmesiyle birlikte yerine Şehzade Mustafa tahta geçmiştir. IV. Mustafa olarak Osmanlı tahtındaki yerini alan padişah, devlette uzun yıllardır yapılmaya çalışılan ıslahatların devamını kendi döneminde getirememiştir. İsyan sonucunda geldiği Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçmesini sağlayan isyancıların istek ve arzularına göre yönetimini şekillendirmiştir. Bu sebeple, bu dönemde ıslahat faaliyetleri askıya alınmıştır. Yenilik yanlısı III. Selim'in tekrar tahta geçmesini sağlamak amacıyla Alemdar Mustafa Paşa harekete geçmiş ve bunun üzerine IV. Mustafa tahtını güvence altına almak adına taht varislerini ortadan kaldırmak istemiştir. Bu nedenle III. Selim ve Şehzade Mahmut'un ölüm emrini veren IV. Mustafa, sadece III. Selim'i öldürtmeyi başarmıştır. Tahtta bir yıl gibi kısa bir süre kalan IV. Mustafa tahttan indirilerek yerine II. Mahmut geçmiştir (Düzenli, 2012: 1115).

Üçüncü Selim ve IV. Mustafa dönemlerine bakıldığında, III. Selim'in yenilik yanlısı bir padişah olduğu görülmektedir. Daha henüz şehzadeyken devlette meydana gelen bozulmaların farkına vararak bu bozulmaların nasıl önlenebileceği hakkında birçok çalışmalar yapmış ancak tahta çıktıktan sonra bu yenilik yanlısı tavırları ile yaptığı birçok düzenlemeler, bazı kesimler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Bütün bunların sonucunda III. Selim, tahtından olmuştur. Özellikle Nizam-ı Cedid adlı ıslahat uygulamaları başta askeri alan olmak üzere pek çok alanda yenileşme faaliyetlerinin ciddi bir şekilde ele alındığını göstermekle birlikte, devlette meydana gelen bozulmaların önüne geçilememiştir. III. Selim'den sonra tahta geçen IV. Mustafa ise kısa süren hükümdarlık döneminde tahtını korumak amacıyla ıslahat çalışmalarından uzak durmuştur.

Özetle, gerileme dönemi devletteki bozulmalara bazı çözümler getirilmeye çalışılan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerileme döneminin ilk padişahı olan III. Ahmet döneminde devlet yüzünü batıya dönmüş ve bu dönemde imzalanan antlaşmalar neticesinde dış politikada yıllardır benimsenen yayılmacı ve saldırgan davranışlar yerini barış yanlısı düşünce ve uygulamalara bırakmıştır. Yine bu dönemde 1718-1730 yıllarını kapsayan Lale Devri halk ve yönetici kesimin arasındaki uçurumun gittikçe açılmasına sebep olmuştur. Yine I. Mahmut döneminde ıslahat çalışmaları askeri alan başta olmak üzere uygulanmaya devam etmiştir. III. Mustafa döneminde de yenileşme çabaları devam etmiş ve batılı devletler örnek alınarak pek çok kurum açılmış ve yabancı subaylar getirilerek batının düzeni Osmanlı'ya uygulanmaya çalışılmıştır. I. Abdülhamit döneminde de batı örnek alınmaya başlanmış ancak bu dönemde imzalanan ağır şartlı antlaşmalar neticesinde birçok önemli toprak parçası elden çıkmıştır. III. Selim dönemi ise gerileme döneminde başlayan ıslahat çalışmalarının ciddi anlamda uygulanmaya başladığı dönem olarak ele alınabilir. Bu dönemde kurulan Nizam-ı Cedid ordusu ve İrad-ı Cedid hazinesi, yapılan ıslahat çalışmalarına gösterilebilecek en somut örneklerdir.

Gerileme döneminde, devletin başına geçen padişahların devlette meydana gelen bozulmaları önlemek adına birçok ıslahat çalışmalarında bulundukları görülmektedir. Ancak bu ıslahat çalışmaları gerek yapılan savaşlar neticesinde uğranılan mağlubiyetler gerekse ülkede yenilik karşıtı çıkan isyanlar neticesinde başarıya ulaşamamıştır. Yine, gerileme döneminde padişahların etkin bir yönetim sürdüremedikleri görülmektedir. Bu dönemde yaşanan bozulmalar sonucunda devlette meydana gelen asayişsizlik ve başıbozukluk sonucu çıkan isyanlar, etkili bir yönetim mekanizmasının olmadığını göstermektedir. Bu dönemde padişahların ıslahat çalışmalarında sadece askeri alanda değil, ulema sınıfında da bazı düzenlemelere gidilmesi, padişahın mutlak güç olma adına yaptığı çalışmalar olarak nitelendirilebilir. Ancak bu dönemde de duraklama döneminde olduğu gibi padişahlar ön plana çıkamamış ve geri planda kalarak etkili bir yönetim sürdürememişlerdir.

Bu dönemde yönetim alanında en önemli düzenleme olarak "Vüzera Kanunnamesi" gösterilebilir. III. Selim döneminde ortaya konulan bu kanunname ile birlikte taşra yönetiminde düzenleme çalışmalarına başlanmıştır. Böylece vezirlik makamı elde edebilmek amacıyla ödenen rüşvetlerin önüne geçilmek istenmiş ve yönetimde liyakat ilkesi yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır.

2.4.7. Dağılma Dönemi

II. Mahmut'un tahta çıkması ve I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar geçen süre zarfı dağılma dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu başlık altında dağılma döneminde meydana gelen olaylar ve yapılan düzenlemeler neticesinde yönetim anlayışında meydana gelen değişimler ele alınacaktır.

2.4.7.1. Sultan II. Mahmut Döneminde Yönetim Anlayışında Meydana Gelen Değişimler

IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesinin ardından hükümdar olan ve devletin tahtına geçen II. Mahmut'un saltanatı 1808-1839 yılları arasındaki dönemi

kapsamaktadır (Akşin, 2016: 25). Toplamda 31 yıl yönetimde kalan II. Mahmut dönemi ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak tahta çıktığı yıldan 1826 yılına kadar olan saltanat yılları birinci kısmı oluştururken, 1826 yılından 1839 yılında ölümüne kadar geçen süre zarfı ikinci kısmı oluşturmaktadır (Özcan, 1995: 13-14).

Tahta çıktığı ilk yıl merkezi otoritenin yok olmaya yüz tutmuş gücünü yeniden tesis etmek amacıyla veziriazam Alemdar Mustafa Paşa önderliğinde taşrada oldukça güç kazanan, adeta Osmanlı'nın feodal beyleri konumunda bulunan ayanlarla uzlaşma yoluna gitmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde ayanlar ve hükümet arasında 1808 tarihli Sened-i İttifak imzalanmıştır (Ertan, 2018: 24). Yapılan bu senet ile birlikte merkezin otoritesini eyaletlerde de tesis etmek adına önemli bir adım atılmış ancak taşrada bulunan ayanların güçlerinde de belli oranda bir artışa gidilmiştir (Tanör, 2017: 54). Bu senet, ayanların merkeze bağlılığını bildirmekle birlikte, gerek askeri gerekse ekonomik konularda taşradan merkeze doğru bir güç aktarımını da taahhüt ediyordu. Merkezin böyle bir güvence almasının yanı sıra ayanlar ise merkezi otoritenin aldığı herhangi bir kararın yasalara uymadığını öne sürerek, bu kararın bağlayıcılığından kaçınabilmekteydi (Akçakaya, 2018: 505).

Böylece, II. Mahmut'un henüz saltanatının başında imzaladığı bu belge ile birlikte yönetimin yeniden merkeziyetçi bir yapıya kavuşturulmasını sağlamak amacıyla önemli bir adım attığı görülmektedir. Ayrıca bu belgenin merkez ve taşra güçlerinin karşılıklı güvence ve isteklerini yansıttığı söylenebilir. Yine, bu belgenin içerisinde yer alan özelliklerin temelde padişahın yetkilerini kısıtlama adına bazı maddeler içermesi, Tanzimat'ın ilanından önce Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen güç paylaşımına bir örnek olarak gösterilebilir.

1808 yılı sadece yönetim değil aynı zamanda askeri alanda da yenilik getiren bir yıl olmuştur. Padişah tarafından "Sekban-ı Cedit" adı verilen askeri birliğin oluşturulması, orduda diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de düzenlemeye gidildiğini göstermektedir. Ancak tıpkı her askeri düzenlemede olduğu gibi, yine bu yeni birliğin kurulması ile birlikte yenilik karşıtı

yeniçeriler harekete geçmiş ve yeni ordu ile yeniçerilerin karşılaşmasında veziriazam Alemdar Mustafa Paşa öldürülmüş ve isyan ancak yeni birliğin ortadan kaldırılacağı söylenerek sona erdirilebilmiştir (Aytürk, 2019: 396-397). Aynı zamanda bu isyan ile birlikte Sened-i İttifak'a son verilmiş ve senet henüz uygulanamadan rafa kaldırılmıştır (Ertan, 2018: 24).

Devletin bu iç çalkantıları devam ederken, taşranın feodal beyleri ayanlar üzerinde hakimiyet tesis etmek amacıyla sürdürdüğü politikayı devam ettirmiş ve güçlü bir otorite figürü olan Tepedenli Ali Paşa'yı mağlup etmiştir (Akşin, 2016: 27). Ayanlar üzerine düzenlenen bu hakimiyet savaşının yanı sıra, o dönem dünyada hakim olan ulusçuluk akımının etkisi bir imparatorluk statüsüne sahip olan Osmanlı'yı da etkisi altına almıştır. Ulusçuluk akımının beraberinde getirdiği bağımsızlık olgusu, Osmanlı'da yaşayan gayrimüslim tebaayı da etkisi altına almıştır. Bunun üzerine isyana kalkışan Rumların isyanı ancak dönemin Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın askeri desteği ile bastırılabilmiştir. Ayrıca diğer ülkelerin (Fransa, Rusya ve İngiltere) isyanı bastırmak üzere gelen donanmayı yakmaları, isyanın yeniden hareketlenmesine yol açmış ve bu olay neticesinde Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun karşı karşıya gelmesiyle yapılan savaş neticesinde 1829 tarihli Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte, Yunanistan başta olmak üzere Sırbistan ve Romanya özerklik elde ederken, Yunanistan Osmanlı'dan ayrı bir devlet statüsü kazanmıştır (Akşin, 2016: 27).

Yine, Rumların 1821'de başlayan isyan hareketi sonucunda devlette bazı karışıklıkların gün yüzüne çıkması ve her fırsatta ayaklanan yeniçeriler 1826 yılına gelindiğinde yeniden isyan etmişler ve devlet-halk ittifakı sonucunda bu ocak kaldırılarak yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" ordusu kurulmuştur. Yıllardır devlette isyanın başrolü konumunda olan yeniçerilerin ortadan kaldırılmasını sağlayan bu olay "Vaka-yı Hayriye" olarak nitelendirilmektedir (Karagöz, 1995: 192-193).

Bütün bu yaşanan isyanların son bulmasının ardından padişah kendini ıslahat çalışmalarına adamıştır. Öncelikle yönetim sistemi yeniden ele alınmış

ve merkez bürokrasisi yeniden düzenlenmiştir. Bu nedenle *"sürekli danışma ve karar organları"* oluşturulmuştur. Bunları; Dar-ı Şura-yı Askeri, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, Dar-ı Şura'yı Babıali şeklinde sıralamak mümkündür. Ayrıca bu dönemde kurulan bu kurumların yanı sıra yönetimde meydana gelen bir başka yenilik kabine sistemine geçilmesidir (Tanör, 2017: 67). Bu sisteme geçişin ilk aşaması olarak yıllardır merkezi yönetimin temel yapıtaşı olan Divan kaldırılarak, kabine sistemi benimsenmiş ve böylece bakanlıkların temeli bu dönemde atılmıştır. Bakanlıkların tepe noktasında ise veziriazamlık makamına denk başvekalet makamı oluşturulmuştur. Ayrıca bu makama bağlı olarak ülkenin içişlerini ve dışişlerini ilgilendiren konularda karar alma mekanizmaları olarak Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri batı etkisiyle kurulmuştur (Aytürk, 2019: 404). Bu dönemde yönetim açısından bir başka önemli yenilikte merkezi yönetimde uzun yıllardır devletin önemli görev kadrolarında yer alan kul sistemine dayalı devşirme kamu görevlilerinin yerini iyi yetişmiş ve devşirme olmayan kişiler almıştır (Ertan, 2018: 25).

Bu dönemde yapılan ıslahatlar yönetim ve askeri alan ile sınırlı kalmamıştır. Eğitim alanında Tıbbiye'nin açılması ve batının eğitim-öğretiminin Osmanlı'ya getirilmesi amacıyla birçok öğrenci yurtdışına gönderilmiştir (Akçakaya, 2018: 506). Ayrıca II. Mahmut döneminde meydana gelen bir başka radikal değişim yıllardır Osmanlı'nın bel kemiğini oluşturan tımar sisteminin artık uygulanmayıp bir kenara bırakılmasıdır. Bu önemli değişimin yanı sıra ayrıca ilk kez Takvim-i Vekayi isimli gazete basılmaya başlanmış ve halkın yeniliklere ve değişimlere ayak uydurmasını sağlamak amacıyla halk ile iletişim yoluna gidilmiştir (Karagöz, 1995: 194).

Sultan II. Mahmut'un saltanatının son yılında Mısır valisinin yeniden isyan etmesi ve diğer devletlerin Osmanlı üzerindeki emelleri sonucunda 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması imzalanarak, devlet İngiltere'nin belli açılardan kısmi bir sömürgesi durumuna düşmüştür (Sander, 2017: 302-304). 1839 yılına gelindiğinde ise, II. Mahmut hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu I. Abdülmecit geçmiştir (Tekin, 2016: 94).

II. Mahmut ile birlikte imparatorluğun dağılma sürecine girdiği kabul edilmekle birlikte, bu dönem devlette birçok dönüşüm yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenilik yanlısı padişahın saltanatın ilk yıllarında merkezi gücü tesis etmek ve merkezin otoritesini merkezden eyaletlere doğru yaymak amacıyla ayanlar ile imzaladığı Sened-i İttifak bunun bir göstergesi olmakla birlikte, orduda Sekban-ı Cedit adı altında birlik oluşturması, padişahın her alanda yenilik yanlısı bir tavır ortaya koyduğunu göstermektedir. Ayrıca dağılma döneminin ilk padişahı olan II. Mahmut dönemi, Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği ulusçuluk akımının etkisiyle devlette kopmaların meydana geldiği Rum ve Sırpların belli özerklikler elde ederek devletten ayrılmaya başladığı dönemi kapsamaktadır. Bu nedenle, II. Mahmut'un saltanat yılları dağılma dönemi içerisinde ele alınmaktadır.

II. Mahmut dönemi, devletin her alanda batı tarzlı bir modernite anlayışını benimsediği dönemdir. Bu dönemde özellikle yönetim anlayışında meydana gelen yapısal değişiklikler, dönemin yönetim anlayışının ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Bu dönemde merkezi yönetimde danışma ve karar organlarının kurulması ve yüzyıllardır Osmanlı yönetiminin belkemiğini oluşturan Divanın lağvedilmesi, yönetim anlayışında ciddi değişikliklere gidildiğini göstermektedir. Divan-ı Hümayun'un ortadan kaldırılarak yerine kabine sisteminin kurulması ve birçok yapının oluşturulması, merkezi yönetimde meydana gelen değişimi ve dönüşümü göstermektedir. Kabine sistemine geçilmesiyle oluşturulan başvekalet ve nazırlıkların, Divan-ı Hümayun'daki sadrazam ve vezirlerin yerini aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Merkezi yönetimde tesis edilen bu yapılanma, ayrıca uzun yıllardır merkezi yönetim kadrosuna yapılan atamalarında mahiyetini değiştirmiştir. Divan-ı Hümayun'da üst düzey görevlere getirilecek kişilerin devşirme kökenli olmasına özen gösterilirken, II. Mahmut döneminde ortaya konan kabine sisteminde bu görevlere artık devşirme yöneticiler yerine iyi eğitim almış kişiler getirilmeye başlanmıştır. Böylece, II. Mahmut döneminde yönetim anlayışında meydana gelen değişimleri gerek yapısal, gerek uygulama ve gerekse fikri açıdan önemli bir dönüşüm oldukları ve devletin yönetiminin

karakterini önemli ölçüde değiştiren uygulamalar olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

2.4.7.2. Sultan Abdülmecit Dönemi

Sultan Abdülmecit, babası II. Mahmut'un ölümünün ardından Osmanlı padişahı olmuş ve babası döneminde merkezi yönetimde meydana gelen değişimlerin başında olan başvekalet makamı, bu dönemde Hüsrev Paşa'nın bu makama gelmesiyle birlikte yeniden veziriazamlık makamına dönüştürülmüştür (Tekin, 2016: 94). I. Abdülmecit'in tahta çıktığı 1839 yılı, Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. I. Abdülmecit'in saltanatının ilk yılından itibaren Tanzimat Fermanı'nın okunmasıyla başlayan bu dönem, Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde geçmiş dönemlerde yapılan batı temelli ıslahat çalışmaları kendilerine oldukça ciddi bir yer bulmuş ve batı her alanda örnek alınarak bu doğrultuda düzenleme çalışmalarına girişilmiştir (Akçakaya, 2018: 508). Bu düzenleme çalışmaları ise 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayun'u olarak da adlandırılan Tanzimat Fermanı'nın ilan edilerek yürürlüğe konulmasıyla başlamıştır (Dönmez, 2019: 163).

2.4.7.2.1. Tanzimat Fermanı

Tanzimat Fermanı, Mustafa Reşit Paşa tarafından padişahın onayıyla ilan edilen bir fermandır. Bu ferman ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim ve hukuki açıdan düşünce yapısı değişmiştir (Ertan, 2018: 27). Tevfik Çavdar'a göre, bu ferman uzun yıllardır devletin bir iç meselesi olan ve devleti meşgul eden Mısır valisinin çıkardığı isyan karşısında, merkez bürokrasinin hükümdar etrafında birleşmesini öngören bir yapılanmayı ifade etmektedir (Çavdar, 2013: 24-25). Batılı devletlerinde devlete karşı olumlu tutum ve davranışlarda bulunmasını sağlamak amacıyla kaleme alınan bu ferman, içerik olarak sosyal alanda can ve mal güvenliği, ekonomik alanda vergide düzenlemeler ve yıllardır düzenleme yapılmaya çalışılan orduda askerlik süreleriyle ilgili birtakım düzenlemeler içermektedir (Sander, 2017:

305). Ayrıca, Tanzimat Fermanı ile birlikte ülkede yaşayan Müslüman ve gayrimüslim halk arasında eşitlik sağlanmıştır. Devletin üst düzey görevlerinde görev alan kişilerin kul sistemi içerisinde yer almasına bu ferman ile son verilerek, bu kişilerin öldürülmelerinin ve öldükten sonrada mallarına el konmasının (müsadere) önüne geçilmiştir (Akşin, 2016: 30). Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında bir eşitlik sağlanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini-teokratik yönetim anlayışından gittikçe uzaklaştığını göstermektedir.

Fermanın ilanından bir yıl sonra ise uzun yıllardır devlete karşı isyan halinde olan Mısır valisi ile anlaşma sağlanması amacıyla Londra Konferansı düzenlenmiş ve Mısır artık devlet için bir sorun olmaktan çıkmıştır (Aytürk, 2019: 411).

I. Abdülmecit döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte fiili bir ıslahat çalışmalarına girildiği görülmektedir. Fermanın getirdiği yenilikler neticesinde halk tabanında ayrım gözetilmeyerek eşitlik prensibinin benimsenmesi, devletin uzun yıllardır süren teokratik yönetim yapısında bir çözülmeye gidildiğini göstermektedir. Yine bu dönemde devlet adamlarının kul statüsüne son verilerek merkez bürokraside siyaseten katl ve müsadere usulüne son verilmesi yönetim anlayışındaki değişimleri gösteren önemli adımlardır.

2.4.7.2.2. Islahat Fermanı

Osmanlı ve Rus orduları 1853 yılında yeniden karşı karşıya gelmişlerdir. Bu mücadelenin temel nedeni olarak kutsal yerler gösterilse de, esas olarak Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek istemesi temel nedeni oluşturmaktadır. İki taraf arasında gerçekleşen savaş neticesinde İngiltere ve Fransa destekli Osmanlı Devleti galibiyet kazanırken, Rusya ağır bir yenilgi almıştır. Bu savaş neticesinde her iki devlet arasında sulhun tesis edilmesi amacıyla Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte, Osmanlı Rusya'ya karşı önemli bir güç kazanırken, aynı zamanda diğer batılı devletlerin istekleriyle de 1856 yılında Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir (Akşin, 2016: 33).

Islahat Fermanı ile birlikte Tanzimat'ta gayrimüslim halka verilen haklar genişletilerek her alanda Müslümanlarla eşit oldukları kabul edilmiştir. Bu ferman ile tanınan haklar neticesinde merkezi ve yerel yönetimlerde kamu görevlisi olarak istihdam edilme hakkı tanınmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanı gibi önemli iki fermanın yayınlanarak, gerek halk nezdinde gerekse yönetim anlayışında meydana gelen değişiklikler sadece bu fermanların ilan edilmesiyle sınırlı kalmamıştır. Ülkede Tanzimat dönemine girilmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu adeta bir hukuk devleti yapısına bürünmüş ve Arazi Kanunu, Ceza Kanunu ve Ticaret Kanunu başta olmak üzere pek çok kanun yürürlüğe konmuştur (Tanör, 2017: 96).

Her alanda yenileşme dinamikleri kendini yerel yönetimler konusunda da göstermiştir. Bu dönemde batılı devletlerin teşvikleriyle ilk kez bir belediye kurulmuştur. 1854 yılında kurulan bu belediye İstanbul Şehremaneti'dir. Şehremaneti, günümüzdeki belediye yapılanmasıyla aynı özellikler göstermekle birlikte, buranın üst düzey sorumlusunu "Şehremini" oluştururken, karar alma mekanizmasını ise "Şehremaneti Meclisi" oluşturmaktadır (Aytürk, 2019: 126). Ayrıca, aynı tarihli kurulan Meclis-i Tanzimat ile günümüz devlet meclislerinin yasama fonksiyonu bu meclis tarafından yerine getirilmiştir (Tekin, 2016: 95).

I.Abdülmecit dönemi değerlendirildiğinde, padişahın kendisinden önce hükümdarlık yapan padişahlar döneminde devleti etkisi altına alan yenileşme çabalarının bu dönemde etkili bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Bu dönemde ilan edilen her iki fermanın temelde eşitlik prensibi üzerine inşa edildiği söylenebilir. Müslüman ve gayrimüslimlerin eşit statüye tabi tutulması, yıllardır egemen halk olarak tabir edilen Müslümanların her ne kadar tepkisine yol açsa da devlette bir laikleşmeye gidildiği ve devletin teokratik yönetimden ve yapılanmadan uzaklaştığını göstermektedir. Ayrıca fermanların yönetim anlayışında getirdiği başka değişikliklere bakıldığında, devlet görevlilerinde kul sisteminin artık bir rafa kaldırılması ve bunun beraberinde siyaseten katlin kaldırılması, yönetimde meydana getirilen ciddi bir düzenlemedir. Ayrıca, II.

Mahmut döneminde oluşturulan başvekaletlik makamının yeniden sadrazamlığa dönüştürülmesi eskiye bir dönüş olarak nitelendirilebilir.

Dış baskılar sonucunda ilan edilen bu fermanlar, devlette yürürlüğe konan kanunlar ile birlikte, imparatorluğu hukuki bir yapıya büründürdüğü görülmektedir. Ayrıca merkezi yönetimde yapılan düzenlemelerin yanı sıra mahalli idareler alanında İstanbul Şehremaneti'nin kurulması, bu dönemde yönetimde meydana gelen yeniliklerin sadece merkezi yönetim ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Böylece, yönetim anlayışında yapılan yeniliklerde merkezden yerele doğru bir kayma söz konusu olduğu söylenebilir.

2.4.7.3. Sultan Abdülaziz Dönemi

I. Abdülmecit'in 1861 yılında vefatının ardından tahta kardeşi Sultan Abdülaziz geçmiştir (Afyoncu, 2019: 182). Bu dönemde de yönetim başta olmak üzere pek çok yenilik yapılmış ve pek çok kurum oluşturulmuştur. Bu dönemde yapılan hukuki düzenlemeler neticesinde Adliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat, Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye kurulmuştur. Eğitim alanında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk üniversitesi olan Dar'ül-Fünun'un yanı sıra Mekteb-i Sultani gibi daha pek çok eğitim kurumu, Osmanlı eğitim sistemine kazandırılmıştır. Askeri alanda ise donanma yeniden düzenlenmiş ve tophane çağın şartlarına uygun bir yapıya kavuşturulmuştur (Aytürk, 2019: 119).

Sultan Abdülaziz döneminde yapılan bu her alandaki yenileşme çabaları, yönetim alanına da etki etmiştir. Özellikle, yerel yönetimlerin teşkilatlandırılması adına önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde uygulamaya konulan 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi, devlette mülki idareye getirilen önemli bir düzenlemedir. Vilayet Nizamnamesi ile birlikte yıllardır eyalet-sancak-kaza şeklinde örgütlenen Osmanlı mahalli idareler sistemi, bu nizamname ile birlikte vilayet-liva-kaza şeklinde örgütlenmiştir. Yeni yapılanmanın son basamaklarını ise 1871'de yapılan düzenleme ile nahiye ve kariyeler oluşturmaktadır (Tekin, 2016: 96). Böylece bu yeni yerel yönetim sistemi, yönetim-halk ekseninde

değerlendirildiğinde, halkın bu yerel yönetim birimlerinde görevli kişiler aracılığıyla yönetimde söz sahibi olmaları adına bir dönüm noktası oluşturduğu söylenebilir.

Yerel yönetimlerde getirilen bu düzenleme ile birlikte oluşturulan meclislerde halkın eşit katılımını sağlamak amacıyla, Müslümanlar ve Müslüman olmayanların eşit temsili için eşit sayıda üyeden ve memurdan oluşan Vilayet İdare Meclisi oluşturulmuştur. Bu meclisin yanı sıra Vilayet Umumi Meclisi adı altında liva yöneticilerinin katılımıyla senede bir kez toplanan bu meclis de yapılan düzenleme ile oluşturulan meclisler arasındadır (Aytürk, 2019: 125).

1876 yılına gelindiğinde ise Sultan Abdülaziz'in yönetiminden hoşnut olmayan kişilerce bu padişahın tahttan indirilerek V. Murat'ın tahta çıkarıldığı görülmektedir. V. Murat'ın akli dengesinin yerinde olmaması nedeniyle saltanatı 3 ay sürmüş ve bu padişah tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamit tahta çıkarılmıştır (Afyoncu, 2019: 188-189).

2.4.7.4. Sultan II. Abdülhamit Dönemi

Sultan II. Abdülhamit dönemi, Osmanlı teokratik ve monark sisteminin baştan aşağı değiştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başlık altında, I. Meşrutiyet, Kanun-i Esasi ve II. Meşrutiyet ele alınarak, devletin yüzyıllardır sahip olduğu yönetim sisteminde meydana gelen değişimler ortaya konulacaktır.

2.4.7.4.1. Kanun-i Esasi ve I. Meşrutiyet

V. Murat'ın tahttan indirilmesinin ardından koşullu olarak Osmanlı İmparatorluğu tahtına geçen II. Abdülhamit, tahta çıkmadan önce meşrutiyeti ilan edeceğine dair verdiği söz üzerine tahta çıkarılmıştır. Saltanatının ilk aylarında bu doğrultuda bir adım atmayan II. Abdülhamit, daha sonra içte ve dışta meydana gelen baskılara karşı koyamamış ve Mithat Paşa'ya Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasını emretmiştir (Oğuz, 2010: 17-75). Ülke içinde

meşrutiyet taraftarlarının baskılarının yanı sıra batılı devletlerin Balkanlardaki mevcut durum hakkında payitahtta düzenlenecek konferansta önce Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi gerektiğini düşünenler bu doğrultuda padişaha baskı yapmışlardır (Akşin, 2016: 41). Nihayet, bunun üzerine 23 Aralık 1876'da devletin rejimini değiştiren Kanun-i Esasi, halka ve tüm dünyaya ilan edilmiştir (Çavdar, 2013: 46).

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ilk anayasası ile birlikte II. Abdülhamit, nazırlar heyetinde görevli olacak kişileri atama ve azletme, meclisin faaliyet dönemlerinin açılmasında ve kapatılmasında etkin bir rol oynama gibi birçok güçlü yetkileri elinde bulundurmaktadır. Yürütmenin başı olarak konumlanan padişahın yanı sıra yasama organı ise iki temel meclis arasında paylaşılmaktaydı. Bu iki meclisi; temsilcileri seçim yoluyla belirlenen Meclis-i Mebusan ve üyeleri bizzat padişah tarafından belirlenen Ayan Meclisi oluşturmaktadır (Oğuz, 2010: 86). Görüldüğü üzere, yüzyıllardır hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal hayatta ilk kez temsil fikri ön plana çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasasının beraberinde getirdiği meclis, 19 Mart 1877'de toplanarak çalışmalarına başlamıştır. Bu mecliste, Müslümanların yanı sıra gayrimüslimlere de temsil imkanı sağlanmıştır (Ortaylı, 2018: 15-16).

Ayrıca yine bu tarihlerde 1877-1878 yılları arasında Osmanlı ve Rus ordusu yeniden karşı karşıya gelmiş ve Osmanlı'nın bu savaşta yenilmesiyle Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma maddelerinin Osmanlı'nın aleyhine ağır maddeler içermesi, batılı devletler tarafından olumsuz karşılanarak 1878'de, Berlin'de toplanan kongre neticesinde Berlin Antlaşması kabul edilerek, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır (Zürcher, 2002: 114-115). Yaşanan bu gelişmeler üzerine II. Abdülhamit, aynı yıl meşrutiyeti askıya alarak meclisi toplamda 30 yıl boyunca sürecek bir tatil dönemine sokmuştur (Çavdar, 2013: 47).

II. Abdülhamit'in saltanatının ilk döneminde ortaya konulan Kanun-i Esasi ile birlikte, devletin kuruluşundan itibaren görülen monark yapısında birazda olsa yumuşamaya gidildiği görülmektedir. Bu anayasa ile son sözün hükümdara ait olması, devletin ve hükümdarın kanuni bir düzen içerisinde bulunduğunu göstermektedir. I. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte yürütmenin başı olan padişahın yanında ayrıca bir yasama organının bulunması, 1876 yılında Osmanlı'da görülen bu düzenin klasik parlamenter sistem düzenine yakınlaştığı söylenebilir. Ayrıca, temsil fikrinin bu dönemde kendine yer bulması önemli bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Ancak bu dönemde yaşanan olayların getirdiği ortam neticesinde bu düşünce tam olarak uygulanamamıştır.

2.4.7.4.2. II. Meşrutiyet

Anayasanın askıya alınmasının ardından, meşrutiyet rejimi ortadan kalktığı için eski sisteme bir geri dönüş olmuş ve yeniden yönetimde tek söz sahibi padişah olmuştur (Karpat, 2013: 10). II. Meşrutiyetin ilan edilmesine kadar padişahın tek başına hüküm sürdüğü yıllar, Osmanlı'da "İstibdat Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde ülke içinde yenilik yanlısı kesimin yani Jön Türklerin faaliyetlerinin yanı sıra devletin dış sorunlar ile boğuşması, II. Abdülhamit'in baskı rejimi uygulamasına sebep olmuştur (Aytürk, 2019: 442). Bu baskı rejimine karşı padişahtan gizli bir şekilde örgütlenen cemiyetler, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ismi altında birleşmişler ve II. Abdülhamit'in saltanatına bir tehdit oluşturmaya başlamışlardır. Meşrutiyet yanlısı İTC'nin, muhalif faaliyetleri özellikle Rumeli'de kendine etkili bir yayılma alanı bulmuştur. Bütün bu muhalif olaylar karşısında padişah tahttan indirilme korkusu yaşamış ve tahtını kaybetmemek için meşrutiyeti ikinci kez ilan etmiş ve 30 yıldır tatilde olan meclisi yeniden göreve çağırmıştır (Ertan, 2018: 42-43).

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesiyle birlikte gelen kamu hürriyetleri, bu dönem için oldukça önemli gelişmelerdir. Ayrıca, 17 Aralık 1908'de yapılan seçimler ile birlikte meşrutiyet yanlısı İTC, meclisteki sandalyelerin yarısından fazlasını elde etmeyi başarmıştır (Zürcher, 2002: 140-142). İTC'nin bu

başarısına rağmen, hükümet içerisinde herhangi bir temsilcisi olmaması, parlamenter sistemde iktidar olabilecek güce ve çoğunluğa sahip olduğu halde, Osmanlı'daki bu var olan sistemde iktidarda güce ortak olamamıştır (Çavdar, 2013: 117).

İTC'nin içinde bulunduğu bu duruma bakıldığında, padişahın yetki ve otoritesinde bu dönemde bir sınırlamaya gidildiği ancak iktidardaki gücün ve baskının tamamen ortadan kaldırılamadığı görülmektedir. II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte, bu dönemde de I. Meşrutiyet'te oluşan temsil fikrinin fiili anlamda işlemeye başladığı söylenebilir.

1909 yılına gelindiğinde devlet, şeriat yanlısı olan kesim ve ittihatçıların karşı karşıya geldiği bir ortam ile karşılaşmıştır. Şeriat yanlısı bu kesim, padişahın yetkilerini bir mecliste paylaşmasından hoşnutsuz olduğu için, padişahın yetkileri yeniden tek başına kullanmasını istiyordu. Tarihte "31 Mart Vakası" olarak bilinen ve 13 Nisan 1909'da gerçekleşen bu olay, ittihatçılar tarafından bastırılmıştır (Akçakaya, 2018: 517). Yaşanan bu olayın ardından II. Abdülhamit, ittihatçılar tarafından tahttan indirilmiştir (Findley, 2012: 165).

II. Abdülhamit döneminde, Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesiyle birlikte başlayan hükümdarın yetki ve güç paylaşımının, halk ve aydın kesimde etkili bir özgürlük ruhu uyandırdığı söylenebilir. Bu dönemde meşrutiyetlerin varlığının devletin ilerleyen yıllarında varlığını gösterecek olan döneme bir ışık tuttuğu ve bu dönemdeki aydın fikirlerin, cumhuriyetin temel yapıtaşlarını oluşturarak, Türklere yeni baştan bir ülke yaratmasında bu dönemdeki yetki paylaşımının etkisinin olduğu açıktır.

2.4.8. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından tahta Şehzade Mehmet Reşat geçmiştir. V. Mehmet Reşat döneminin ilk olayını, 1911 yılında İtalyanların Osmanlı hakimiyetinde bulunan Trablusgarp'a saldırması oluşturmaktadır. Trablusgarp'a yardım gönderemeyen Osmanlı, burayı başta Mustafa Kemal ve Enver Paşa gibi gönüllü subaylar ve halkın desteğiyle

müdafaa edebilmiştir. Derne ve Tobruk'ta, Türk kuvvetleri önemli başarılar elde etse de, 1912 yılında Balkan Devletlerinin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekete geçmesi neticesinde, İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1912 tarihli Uşi Antlaşması imzalanarak, Trablusgarp ve On iki ada İtalyanlara verilmiştir (Özkök ve Özkök, 2009: 296-297).

1912 yılında Osmanlı İmparatorluğu, İtalya karşısında savaşa devam ederken Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın bir ittifak oluşturarak Osmanlı topraklarına saldırmışlardır. I. Balkan Savaşı olarak adlandırılan bu savaş neticesinde Osmanlı, Edirne dahil olmak üzere Rumeli'de bulunan topraklarını kaybetmiştir. Balkan Devletlerinin, Osmanlı üzerinde elde ettiği bu başarıdan en çok Bulgaristan'ın faydalanması, II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Balkan devletleri bu kez Bulgaristan'a karşı birleşmiş ve yapılan bu savaştan yararlanan Osmanlı, Edirne'yi yeniden Osmanlı mülkü yapmayı başarmıştır (Ataay, 2019: 73-74). Ayrıca, aynı yıl Osmanlı'da iktidar değişikliği meydana gelmiştir. Mevcut iktidardan hoşnut olmayan İTC, Babıali baskını ile yönetime el koymuştur (Çavdar, 2013: 144).

1914 yılına gelindiğinde ise Osmanlı İmparatorluğu çok daha kötü bir tablo ile karşı karşıya kalmıştır. Uzun yıllardır Avrupa'da var olan gerginlik ortamı, Avusturya veliahtının bir Sırplı tarafından öldürülmesiyle birlikte artık son noktaya gelmiş ve böylece I. Dünya Savaşı patlak vermiştir (Sander, 2017: 344). Bu savaş ortamında başlangıçta İngiltere-Fransa-Rusya'nın oluşturduğu bloğun karşısında, Almanya ve Avusturya-Macaristan yer almış, İtalya ise tarafsızlık açıklaması yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise başlangıçta İngiltere'nin başını çektiği blokta yer almak istese de bu devletler tarafından reddedilmesi üzerine, Osmanlı'da yönetimde söz sahibi olan ittihatçı paşaların Alman yanlısı olmaları sebebiyle, Almanya ile bir anlaşmaya varılmış ancak Osmanlı tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak daha sonra "Goeben" ve "Breslau" isimli Alman gemilerinin Osmanlı'ya sığınmaları ve akabinde satın alınmaları ile bu gemiler "Yavuz" ve "Midilli" isimleriyle Osmanlı donanmasındaki yerlerini almışlardır. 1914 Ekim'inde bu iki geminin Rusya'nın limanlarını

bombalaması neticesinde, Osmanlı da savaşa dahil olmuş ve İngiltere-Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu itilaf bloğu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı da savaş ilan etmiştir (Ertan, 2018: 56-57-58).

Osmanlı'nın savaşa girmesiyle birlikte birçok cephe açılmıştır. İlk olarak Doğu cephesinde savaşa giren Osmanlı, Ruslara karşı yapılan Sarıkamış Harekatı neticesinde büyük bir hezimet yaşamış ve Osmanlı askerleri burada şehit olmuşlardır (Ataay, 2019: 75). Çanakkale cephesinde ise, itilaf devletleri donanmaları 18 Mart'ta boğazı geçmek için pek çok girişimlerde bulunmuş ancak başaramamışlardır (Karal, 2011: 440). Denizden başarı sağlayamayan itilaf devletleri karadan harekete geçmiş ve başta Mustafa Kemal olmak üzere birçok Türk subayının başarılı taktikleri neticesinde itilaf kuvvetleri püskürtülmüştür (Özkök ve Özkök, 2009: 304). Bu iki cephenin yanı sıra Mısır Cephesi, Irak Cephesi ve Yemen Cephesi'nde de itilaf kuvvetlerine karşı mücadeleler verilmiştir (Belen, 1973: 240-241).

1917 yılına gelindiğinde ise, Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin patlak vermesi neticesinde, Rusya savaştan çekilme kararı almıştır. Osmanlı ve Almanya ile Brest-Litovsk Antlaşması imzalanarak, Rusya I. Dünya Savaşı'ndaki varlığına son vermiştir. Böylece, bu antlaşma Rusya ile birlikte 1877-1888 yılları arasında yapılan savaşta kaybedilen topraklar yeniden Osmanlı toprağı haline gelmiştir (Akşin, 2016: 104-105).

1918 Temmuz ayında padişah V. Mehmet Reşat'ın ölümünün ardından devletin tahtına Sultan Vahdettin geçmiştir (Belen, 1973: 359). Ayrıca 1918 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Wilson tarafından barış için bazı ilkeler yayınlanmıştır. Gizli diplomasi, denizlerde ve ticarette serbestlik, halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etmesi ve bütün devletlerin içinde yer aldığı bir cemiyetin kurulması gibi toplamda 14 maddelik bir belge olan Wilson İlkeleri, itilaf kuvvetleri tarafından kabul edileceğinin ilanıyla birlikte, ABD'de itilaf devletlerinin yanında bir güç olarak savaşa katılmıştır. Daha sonra ise ittifak kuvvetleri olan Osmanlı İmparatorluğu, Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'ın da bu barış ilkelerini

kabul edeceklerini açıklamaları üzerine, itilaf ve ittifak kuvvetleri arasında barış antlaşmaları imzalanmıştır (Karal, 2011: 555-556-557). Osmanlı İmparatorluğu ve itilaf devletleri arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne göre; boğazlar itilaf kuvvetlerin egemenliği altına girerken, itilaf devletleri güvenliklerine karşı sorun gördükleri yerleri de işgal edebilme hakkını elde etmiştir (Sander, 2017: 407-408). Yaşanan bütün bu gelişmeler Türk halkının, Mustafa Kemal önderliğinde Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemine girmesiyle birlikte birçok alanda yenilik yapılsa da devletin dağılmasının önüne geçilemediği görülmektedir. II. Mahmut döneminde devlette yönetim kadrosunda yapılan köklü ıslahatlar ve kendisinin halefi olan Sultan Abdülmecit döneminde ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla devlet ve toplum düzeninde yenileşme hareketlerine girişilse de, bu çabaların çoğu zaman tepkilere yol açtığı görülmektedir. II. Abdülhamit döneminde ise, I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte padişahın güç paylaşımına gitmesi, yıllardır teokratik ve monark bir yapıda yönetilen Osmanlı İmparatorluğu için oldukça önemli bir adımdır. Meşrutiyet rejiminin Osmanlı'da kendini hissettirmesi ile birlikte temsil fikri ortaya çıkmış ve özellikle aydın kesimin bu fikrin devamına yönelik pek çok adım attığı görülmüştür. Yine, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte temsil olgusu daha fazla ön plana çıkarak, bu defa halk nezdinde de bu fikrin taban bulduğu ve birçok cemiyetin kurulmasıyla ve etkili katılımla işlerlik kazandığı söylenebilir.

Merkezi yönetimde meydana gelen bu değişimlerin yanı sıra yerel yönetimlerde de başlangıçtan beri uygulanan sistemin dağılma döneminde batılı devletler örnek alınarak değişime uğraması, bu dönemde mahalli idarelerde yapılan revize çalışmalarına bir örnektir. Bu dönemde, Vilayet Nizamnamesi'nin çıkarılması ve batı tarzlı ilk belediye teşkilatının kurulması merkezi yönetimde yaşanan değişimlerin mahalli idarelere doğru bir kayma yaşandığının göstergesidir.

Devlette yaşanan bu bozulmaların yanı sıra yönetime gelen iktidarların farklı batılı devletler ile iyi ilişkiler kurma çabaları, devletin diplomatik sahada hala tutunmaya çalıştığının bir göstergesidir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın 1914 yılında patlak vermesi ve 1918 yılına kadar Osmanlı'nın farklı cephelerde savaşa girerek; mali, sosyal ve siyasal yönden çöküntü yaşaması ve akabinde itilaf devletleriyle ağır şartlar içeren bir antlaşmanın imzalanması yüzyıllardır varlığını sürdüren imparatorluğun yıkılmasına yol açmıştır. Ancak bu yıkım, Türk ulusunun Mustafa Kemal önderliğinde küllerinden yeniden doğmasına ve yeni bir devlet kurulmasına zemin oluşturmuştur.

III. BÖLÜM TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE YÖNETİM ANLAYIŞI

3.Kuruluştan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin Sahip Olduğu Yönetim Anlayışı

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Mustafa Kemal önderliğinde ve halkın tam desteğiyle itilaf devletlerine karşı başlatılan milli mücadele, bir toplumun yeniden birlik ve devlet olabilmesinin öyküsüdür. Bu nedenle, bu başlık altında 29 Ekim 1923 yılında cumhuriyetin ilanından ve Türk toplumunun küllerinden yeniden doğarak oluşturdukları Türkiye Cumhuriyeti'nin, Mustafa Kemal Atatürk döneminden günümüze kadar geçen yıllar içerisinde sahip olduğu yönetim anlayışı dönemler bazında ele alınarak, yaşanan olaylar çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki 1923-2020 yılları arasındaki yönetim anlayışı ortaya konulacaktır.

3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Mondros Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, Osmanlı için ağır şartlar içeren bu antlaşma ile birlikte askeri gücüne el konulan devletin itilaf devletleri tarafından şehirleri işgale başlanmış ve ülke yönetiminde söz sahibi olan ittihatçılar ülkeyi terk etmiş, I. Dünya Savaşı'na kadar meşrutiyet ile yönetilen ülke, padişahın meclisi kapatmasının ardından yeniden monarşiye dönmüştür. Padişah Vahdettin, saltanatına zarar gelmemesi amacıyla itilaf devletleri yanlısı bir tutum sergilemiş ve başa gelen yönetim kadrosundaki kişileri de bu doğrultuda örgütlemiştir (Ataay, 2019: 78-79).

Bütün bu yaşanan gelişmelerin ardından 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı, yenilen devletler ve galip devletler arasında imzalanacak barış antlaşmalarının şartlarını düzenlemek amacıyla devletlerin bir araya geldiği bir toplantıdır (Özsoy, 2007: 96). Ermeniler, Pontuslar ve Kürt halklarının statüsü de yine bu konferansta konuşulan konular arasındadır. Paris Barış

Konferansı'nda, Osmanlı hariç diğer devletler ile antlaşmalar yapılmış, Osmanlı ve itilaf devletleri arasında yapılacak olan antlaşma ise geciktirilmiştir (Armaoğlu, 2017: 42). Belirsizliklerin ve işgalin olduğu böyle bir ortamda, 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgale başlaması ve bu hareketin itilaf devletleri tarafından desteklenmesi Türk halkında büyük bir tepkiye ve telaşa sebep olmuştur. İzmir'in işgaline Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Redd-i İlhak Cemiyeti gibi birçok yapılanma karşı çıkmıştır (Karpat, 2013: 19). Yunanlıların bu işgaline karşı ilk tepki ve Türk halkının Atatürk önderliğinde başlatacağı bu milli direnişin ilk kurşununu Hasan Tahsin atmıştır (Çavdar, 2013: 175). Böylece bu ilk kurşun ile birlikte Türk milli mücadelesi başlamıştır.

Bu işgal karşısında padişah, Damat Ferit Paşa'ya yeniden hükümetin örgütlenmesini sağlamak için emir vermiştir (Eroğlu, 2018: 321). Bu sırada Mustafa Kemal Paşa ise IX. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmiş ve 16 Mayıs günü Samsun'a doğru yola çıkmıştır (Akşin, 2016: 121). 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varan Mustafa Kemal, burada asayişsizlik oluşmasına sebep olan Rumlara karşı önlemler almış ve bölgenin güvenliğini sağlamıştır. İşgale karşı yerel bazda var olan direnişleri tek bir çatı altında birleştirmek amacıyla 28 Mayıs günü bütün üst düzey görevliler ile iletişime geçerek, işgallere karşı direniş gösterilmesi çağrısında bulunmuştur (Sertoğlu, 2011: 3592).

Bu bildirinin ardından ise Mustafa Kemal önderliğinde 19 Haziran tarihinde başlayan Mustafa Kemal, Ali Fuat, Refet ve Rauf beylerin önderliğinde ve telgraf yolu ile Kazım Karabekir ve Cemal Küçük'ün katılımıyla, 21 Haziran 1919 tarihli Amasya Kararları oluşturulmuştur. Yapılan bu görüşmelerin ardından varılan ortak noktalar ve kararlar; *"Vatanın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığı tehlikededir, fakat hükümet sorumluluklarını yerine getirememektedir. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır."* Şeklinde özetlenebilir. Ayrıca, bu toplantı sonunda Erzurum'da bölgesel, Sivas'ta ise ulusal birer kongre toplanacağını ve Sivas'taki kongreye her ilden üç kişinin yollanması gerektiği söylenmiştir. 22 Haziran'da ise

Amasya Tamimi ülkedeki tüm bölgelere gönderilerek, kararları herkesin duyması sağlanmıştır (Akşin, 2016: 128).

Bütün bu gelişmelere ise İstanbul Hükümeti sessiz kalmamış ve Mustafa Kemal'in görevinden azledildiğini, ileriki süreçte toplanacağı ilan edilen kongrelerin ise toplanmasının yasaklandığını ilan etmiştir. Bütün bu olayların akabinde, Mustafa Kemal 9 Temmuz 1919'da yıllardır yürüttüğü askerlik mesleğinden istifa etmiştir (Özsoy, 2007: 160-169). 23 Temmuz 1919 tarihine gelindiğinde ise kararlaştırılan Erzurum Kongresi bölgesel çapta gerçekleştirilmiştir. Katılanlar tarafından kongre başkanı olarak seçilen Mustafa Kemal ve kongreye katılan delegelerin aldığı kararlar şu şekilde özetlenebilir:

- Milli sınırlar içerisinde vatan bir bütündür parçalanamaz.
- Geçici bir hükümet kurulacaktır.
- Millet iradesi esastır.
- Manda ve himaye kabul edilemez.
- Meclis-i Mebusan bir an önce toplanarak harekete geçmelidir.

Ayrıca, bu kongrede temsil heyeti seçilerek kongre sonlandırılmıştır (Sertoğlu, 2011: 3596-3597). Görünüşte bölgesel amaçlı toplanan kongrenin aldığı kararlar bakımından tüm ülkeyi ilgilendiren genel kararlar olduğu ve milletin iradesinin ve bağımsızlığının her şeyden önce geldiği görülmektedir.

Erzurum Kongresi'nin ardından 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde çeşitli illerden gelen birçok temsilci katılmış ve bir önceki kongrede alınan kararlar aynen kabul edilmiştir. Ayrıca temsil heyetinin bütün ülkeyi temsil ettiği kabul edilerek işgale karşı oluşturulan cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) çatısı altında bir araya toplanması sağlanmıştır. Ayrıca, İstanbul hükümeti tarafından Ali Galip'in kongreyi engelleme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu durumun yankıları Damat Ferit'in görevden alınmasına, Ali Rıza Paşa'nın ise göreve gelmesine neden olmuştur (Ataay, 2019: 82-83).

Görüldüğü üzere, Türk halkının ve vatansever subayların başlattığı milli mücadele hareketi sadece fiili tepkiler ile sınırlı kalmamış ve düzenlenen kongreler ve burada alınan kararlar sonucunda halkın milli direnişini koordine ederek tek elden yürütülmesi sağlanmıştır. Ayrıca kongreler sonunda ilan edilen kararlarda "millet" ve "bağımsızlık" olgularının ön plana çıktığı görülmektedir. Alınan kararlarda vurgulanan "milletin bağımsızlığı" ve "milli egemenlik" diğer bölümlerde de görüldüğü üzere Türklerin henüz Orta Asya bozkırlarından itibaren benimsediği ve Türklerde devleti oluşturan temel unsurlar arasında yer alan kavramlardır. Böylece Türklerin dünya üzerinde ilk var oldukları andan itibaren günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar geçen süre zarfında bağımsızlık olgusuna verilen önemin değişmediği söylenebilir. Ayrıca, egemenliğin halka ait olduğunun vurgulanması, yüzyıllardır saltanatın hüküm sürdüğü bu devlette, saltanatın reddi ve yeni bir siyasal rejimin temeli olarak nitelendirilebilir.

İstanbul'da yönetimin başına gelen Ali Rıza Paşa, Anadolu'da bulunan Temsil Heyeti ile görüşmek istemiş ve uzlaşma yolunu tercih etmiştir. Bu doğrultuda, 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında iki kesimde Amasya'da bir araya gelerek belli konularda uzlaşma sağlanmıştır (Özsoy, 2007: 214-215). Bu görüşmenin ardından 1919 yılı Aralık ayında milletvekili seçimleri yapılmış ve bu seçimden hemen sonra mecliste 28 Ocak 1920 tarihinde "Misak-ı Milli Kararları" açıklanmıştır. Misak-ı Milli Kararları, Türk halkının verdiği mücadelenin açık bir şekilde tüm dünyaya ilan edildiği belgedir (Eroğlu, 2018: 324-325). Bu kararlar ile birlikte Türk devletin sınırları kesin bir çizgiyle belirtilirken, Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu yönetim çizgisinden koptuğu dile getirilmiştir (Sander, 2017: 409).

Bu kararların diğer ülkeler tarafından tepki ile karşılanması neticesinde itilaf kuvvetleri 16 Mart 1920 günü İstanbul'u işgal etmişlerdir (Armaoğlu, 2017: 66). Yine, Mart ayında meclis feshedilmiştir. Bunun üzerine meclisin devamlılığını sağlamak amacıyla meclisin Ankara'da toplanması karara bağlanmıştır (Karpat, 2013: 23). Bunun üzerine 23 Nisan 1920 tarihinde

Ankara'da Büyük Millet Meclisi (BMM) toplanmıştır. Bu mecliste işgale ve itilaf devletlerine yönelik alınan tedbir kararlarının yanı sıra İstanbul hükümetinin diğer devletler ile imzalayacağı antlaşmaların kabul edilemeyeceği öne sürülmüştür. Ayrıca, ülke içerisinde meydana gelen ayaklanmaların önüne geçmek amacıyla İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Ertan, 2018: 107-111).

10 Ağustos 1920 tarihinde ise itilaf devletleri ve İstanbul hükümeti arasında "Sevr Antlaşması" kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu toprakları itilaf devletleri tarafından paylaşılmış ve aynı zamanda Ermeni ve Kürt devletleri kurulması karara bağlanmıştır. Önemli bir statüye sahip boğazlar ise bir Boğazlar Komisyonu'na emanet ediliyordu. Osmanlı'nın hiçbir askeri gücünün bulunmaması da karara bağlanan maddeler arasındaydı (Sander, 2017: 409). Böylece, Sevr Antlaşması'nın Osmanlı'yı tam anlamıyla bir sömürge durumuna düşürdüğü görülmektedir. Ayrıca, bu antlaşmanın Türk halkının bağımsızlığının tamamen elinden alındığı bir metin olduğu ortadadır.

Sevr Antlaşması'nın, BMM tarafından asla kabul edilemeyeceğinin, milletin bağımsızlığının elinden alınamayacağının ilan edilmesi üzerine, antlaşmayı imzalayan İstanbul hükümeti aleyhine söylemler öne çıkmıştır. Ayrıca, ülkenin işgaline karşı devletin çeşitli bölgelerinde Kuvay-ı Milliye birlikleri tarafından sürdürülen direniş hala devam etmekteydi. Bu direnişler her ne kadar çıkartılan ayaklanmalar ile kırılmaya çalışılsa da başarılı olamamıştır. Dağınık halde bulunan bu birlikleri tek çatı altında toplamak amacıyla düzenli ordu kurulması karara bağlanmıştır. Düzenli ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ise Sovyetler Birliği'nden yardım alınmıştır (Ataay, 2019: 86-87-88).

Düzenli ordunun kurulmasının ardından doğuda Ermenilere karşı savaş yapan Kazım Karabekir'in başarıya ulaşması neticesinde 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Doğuda elde edilen bu başarının ardından batı cephesinde de İsmet İnönü önemli başarılar elde etmiştir. İlk olarak 6-10 Ocak 1921 tarihleri arasında Yunanistan'ın ordusu ile karşılaşan düzenli ordu, I. İnönü adı verilen bu savaşta önemli bir başarı kazanarak Yunanlıları bozguna uğratmıştır. Bu başarı karşısında itilaf devletleri İstanbul Hükümeti'nin

yanı sıra Ankara Hükümeti'ni de Londra Konferansına davet etmişlerdir. BMM temsilcilerinin de katıldığı bu konferans sonucunda tek net başarı, BMM'nin artık itilaf devletlerinin görmezden gelemeyeceği bir güç olarak konumlanmasıdır. Ayrıca, düzenli ordunun sağladığı bu başarının ardından 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ve Ankara Hükümeti arasında Moskova Antlaşması imzalanmıştır. I. İnönü Zaferi'nin ardından bozgun havası esen Yunan kuvvetleri bir kez daha harekete geçmişler ancak yapılan II. İnönü Savaşı da Türk kuvvetlerinin lehine sonuçlanmıştır (Akşin, 2016: 158-159-160).

Bütün bu yenilgilerin ardından bir kez daha Türk kuvvetlerine saldıran Yunan ordusu, Eskişehir-Kütahya Savaşı'nda düzenli orduyu mağlup ederek, Eskişehir'i ele geçirmeyi başarmıştır. Bu yenilginin ardından Türk kuvvetleri Sakarya nehrinin doğu sınırına çekilmek zorunda kalmışlardır (Findley, 2012: 223).

I.İnönü Zaferi'nin ardından Türklerin kazanacağı zaferler birde 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile taçlandırılmıştır. 1921 Anayasası içerisinde toplamda 23 madde ve bir ek madde barındırmaktadır (Tanör, 2017: 253). Bu maddeler kısaca özetlenecek olursa;

- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim usulü halkın kendi mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır.
- Yasama ve yürütme gücü BMM'nin elindedir.
- Türkiye Devleti'nin yöneticisi, temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'dir. Hükümet, TBMM Hükümeti olarak adlandırılmaktadır.

Diğer maddelerde ise meclisin görev ve yetkileri sıralanmaktadır. Yıllardır yürürlükte olan şer'i hükümlere uygun hareket edilmesi, kanunların belirlenmesi, kabulü ve kaldırılması, vatanı müdafaa ve savaş ilan etme gibi kararlar 1921 Anayasası ile birlikte meclise tanınan özellikler arasındadır (Ertan, 2018: 125). Ayrıca 1921 Anayasası mahalli idarelerin örgütlenme biçimine de yer vermiştir (Ortaylı, 2018: 24). Bu açıdan ülke; il, ilçe ve

bucaklara bölünmektedir. Livalar ise yerel yönetim birimi olmaktan çıkarılmıştır (Çavdar, 2013: 218). Ayrıca, bu anayasada kuvvetler birliği ilkesi benimsenerek, Türkiye'de "Meclis Hükümeti Sistemi" benimsenmiştir (Alpaç, 2001: 65).

Görüldüğü üzere, 1921 Anayasasının yasama ve yürütme erklerini TBMM'ye vermesi, TBMM'nin halkın tek temsilcisi olduğunu, gücü milletin iradesinden aldığını, savaşa ve barışa karar verme gücüne sahip olduğunu ve Türk milletinin bölünemez bir yapıya sahip olduğunu ilan etmesi, bu anayasanın artık yıkılmış bir devlet olan Osmanlı'nın yerine yeni kurulacak bir devletten söz ettiği ve bunu yasal bir zemine dayandırdığı söylenebilir. Ayrıca, anayasanın kuvvetler birliğini benimsemesinin de temel nedeni olarak ülkenin içinde bulunduğu kargaşa döneminden kaynaklı zorunlu bir durum olduğu görülmektedir.

Eskişehir-Kütahya Savaşı'nda Türk kuvvetlerinin mağlup olması üzerine, TBMM tarafından Mustafa Kemal'e olağanüstü yetkiler tanınmıştır. Bunun üzerine, Mustafa Kemal elindeki yetkiler ile birlikte Tekalif-i Milliye Emirleri'ni yayınlayarak halk desteği ile birlikte ordunun ihtiyaçlarının karşılanması üzerine çalışmalar yapılmıştır. Böylece, bütün Türk halkı elinden gelen yardımı yapmış ve ülkedeki bu seferberlik sayesinde ordunun ihtiyaçları karşılanmıştır (Özsoy, 2007: 350-351). Bütün bu hazırlıkların ardından Sakarya'da Türk ve Yunan ordusunun karşılaşması üzerine, Yunanlılar bir kez daha mağlup edilmiştir (Findley, 2012: 223). Sakarya Savaşı'nın kazanılması güneyde ülke topraklarını işgal eden Fransa ile antlaşma yapılmasıyla taçlandırılmıştır. Fransa ve Türkiye arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile Fransızlar savaştan çekilerek güney sınırı çizilmiştir. Ayrıca bu anlaşma ile birlikte Hatay özel bir statü kazanmıştır (Sander, 2017: 412).

Sakarya Zaferi'nden bir yıl sonra ise taarruz için gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. 26 Ağustos 1922'de, Türk birliklerinin taarruza geçerek düşmanlar büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. 30 Ağustos'ta gerçekleşen

Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde ise Mustafa Kemal'in emri ile birlikte düşmanları vatan toprağından atmak için harekete geçilmiştir. Bu doğrultuda, 9 Eylül'de İzmir başta olmak üzere işgal altında bulunan yerler düşman askerlerinden temizlenmiştir. Türk halkı için yaşanan bu olumlu gelişmelerin ve elde edilen başarıların ardından 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi ile devletlerarası görüşme dönemi başlamıştır (Ertan, 2018: 134-138).

Mütarekenin ardından itilaf devletleri Lozan'da gerçekleştirilecek olan barış görüşmeleri için Ankara ve İstanbul Hükümeti'ni birlikte davet etmişlerdir. İtilaf devletlerinin sadece halkın temsilcisi Ankara Hükümeti'ni değil de İstanbul Hükümetini de davet etmesi akıl almaz bir olay olarak Ankara tarafından tepki ile karşılanmıştır. Ankara Hükümeti bunun üzerine 1 Kasım 1922'de kuruluşundan itibaren yüzyıllardır devam eden saltanatı kaldırmış ve üç gün sonra da İstanbul Hükümeti istifa ederek, yönetimde artık tek söz sahibi halkın gerçek temsilcisi olan Ankara Hükümetine geçmiştir. Bu gelişmeler ışığında ise 600 yılı aşkın bir süredir varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu tamamen yok olmuştur. Son Osmanlı Padişahı Vahdettin ise saltanatın kaldırılması ile birlikte yurdu terk etmiş ve halifelik makamının halen sürdüğü ülkede Halifelik makamına Abdülmecit geçmiştir (Ataay, 2019: 92).

İtilaf devletleri ile Lozan'da gerçekleştirilecek barış görüşmeleri için İsmet (İnönü) başkan olarak seçilmiştir (Findley, 2012: 224). Lozan görüşmeleri bazen kesintiye uğrasa da yapılan görüşmeler sonunda 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte Türkiye artık uluslararası bir statü kazanarak dünyaya varlığını kabul ettirmiştir. Bu antlaşma ile birlikte, Misak-ı Milli'ye bağlı olarak Musul hariç sınırlar bu beyannameye uygun olarak çizilmiş, kapitülasyonlar tamamen ortadan kaldırılmış, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçlar kısmi bir çözüme kavuşmuş, boğazlar ise serbest geçiş alanı olarak düzenlenmiştir (Sander, 2017: 413-414). Türk halkının bağımsızlığı için verdiği bu mücadelenin diplomaside kazanılan zafer ile birlikte perçinlendiği söylenebilir.

Barışın tesis edilmesinin ardından, Türkiye topyekun her alanda bir kalkınma ve devrimler dönemine girmiştir. Meclisin seçim kararının alınmasının ardından Mustafa Kemal "9 Umde" adı verilen ilkeleri açıklamıştır. Bu ilkeler egemenliğin tek kullanıcısının halk olduğunu, aşar vergisinin kaldırılacağını, eğitim-öğretimde birlik, askerlikte süre düzenlemeleri gibi ilkeleri içermektedir. 9 Eylül'de ise Halk Fırkası kurulmuş, 13 Ekim'de ise Ankara başkent olarak ilan edilmiştir. Bütün bu gelişmelerin ışığında 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye devletinin rejimi cumhuriyet olarak kabul edilmiştir. Böylece devlet artık "Türkiye Cumhuriyeti" adını almıştır. Meclis tarafından yapılan oylama sonucunda ise Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Akşin, 2016: 183-184).

Sonuç olarak, I. Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgi alan Osmanlı'nın topraklarının işgal edilmesi karşısında, Türk halkı ve vatansever subaylar bu işgale sessiz kalmamışlar ve Mustafa Kemal önderliğinde topyekun bir mücadele başlamıştır. Halkın direnişinin daha çok sağlanması için düzenlenen kongreler ile bilinçli bir direniş sağlanması yoluna gidilirken aynı zamanda Türk milletinin bağımsızlığı itilaf devletlerine ve İstanbul Hükümetine karşı her daim vurgulanmıştır. Milli mücadelenin düzenli ordunun eliyle yürütülmeye başlanmasının ardından ise halkın topyekun desteği ile Türk halkı bağımsızlığından asla taviz vermeyerek adeta küllerinden yeniden doğmuş ve işgal güçlerini topraklarından atarak milli bağımsızlık şuurunu tüm dünyaya ispatlamıştır.

Milli mücadelenin henüz başında ilan edilen Misak-ı Milli kararlarından asla taviz verilmemesi adına Lozan'da TBMM'nin güçlü duruşu, günümüz Türkiye'sinin sınırlarının büyük ölçüde belirlenmesini sağlamıştır. Böylece askeri zaferler diplomatik zaferler ile birlikte taçlandırılmıştır. Ayrıca, TBMM'nin 1923 yılında cumhuriyeti ilan etmesi, yüzyıllardır monarşi ile yönetilen halk için oldukça önem taşıyan bir adım olmuştur. Cumhuriyet rejiminin benimsenmesi ile birlikte milli mücadele döneminde adımları atılan

ve her fırsatta ile getirilen halkın iradesi bir kez daha ön plana çıkarken, egemenliğin kayıtsız şartsız halka ait olduğu bir kez daha vurgulanmıştır.

3.2. Cumhuriyet Türkiye'sinde Yönetim Anlayışı

29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu andan itibaren sosyal, siyasal, ekonomik pek çok alanda kalkınmayı benimsemiş ve halk ile devletin bir bütün olması sağlanarak tıpkı milli mücadele yıllarında diğer devletlere karşı verilen topyekun mücadele gibi, yeni devletin kuruluş yıllarında da halkın ve devletin birlikte kalkınmasını sağlamak amacıyla halk desteğine çok önem verilmiştir. Bu nedenle toplumsal ve ekonomik kalkınma yolunda önemli adımlar atılırken, siyasal anlamda ise cumhuriyet rejimini benimseyen Türkiye'de halkın siyasi katılımına ve temsil fikrine çok önem verilmiştir. Bu doğrultuda pek çok parti kurulmuş, kadın ve erkeğin eşit oy hakkına ve eşit statüye sahip olduğu kabul edilmiş ve batılı devletler örnek alınarak pek çok kanun yürürlüğe konmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar geçen sürede cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Mustafa Kemal Atatürk, devletin kalkınması ve dünya üzerinde saygın bir devlet olarak konumlanması için büyük çaba göstermiştir. Bu noktada pek çok ilke ortaya koymuş ve toplamda sayıları altı olan bu ilkeler ise cumhuriyet rejiminin temel prensiplerini belirlemiştir. Çok partili hayata önem veren ve bu doğrultuda yapılan çalışmaları destekleyen her görüşe saygı duyan Mustafa Kemal Atatürk, henüz yaşarken Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'de çok partili yaşamın varlığını görememiştir. Mustafa Kemal'den sonra ise kendisi tarafından kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'sini İsmet İnönü devralmış ve Adnan Menderes'in ve arkadaşlarının birlikte kurduğu Demokrat Parti (DP)'nin faaliyete geçmesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçişi mümkün olmuştur.

Türkiye'nin çok partili hayat ile tanışmasının ardından geçen yıllarda ise devlet bu kez darbe dönemleri yaşamıştır. 1960 darbesi ve 1961'de koalisyon

hükümetleri, 1980 darbesi ve baskı rejiminin uygulandığı dönemin ardından yine 2002 yılına kadar Türkiye, koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. Çok partili hayatın başlaması ile birlikte, uzun yıllardır CHP ideolojisi ile yönetilen devlet DP'nin başa geçmesi ile birlikte farklı bir ideoloji ile yönetilmeye başlamıştır. Daha sonra ise Türkiye'de darbe dönemlerinin yaşanması ile birlikte bu kez yönetimde birçok partinin söz sahibi olduğu koalisyon hükümetleri dönemi yaşanarak, yönetimde farklı ideolojilerin oluşturduğu bir yapı tesis edilmiştir.

2002 yılına kadar devam eden bu süreç ise Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin tek başına iktidara gelebilecek kadar oy alması ile son bulmuştur. Bu nedenle 2002-2020 yılları arasını Türkiye'de AKP ideolojisinin hüküm sürdüğü yıllar olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. 2017 yılına kadar parlamenter sistemin hakim olduğu Türkiye, Nisan 2017'de yapılan referandum sonucunda dünya üzerinde hiçbir ülkede var olmayan yeni bir sistemi kabul etmiş ve uzun yıllardır parlamenter sistem ile yönetilen ülkede yönetim anlayışı ve kurumsal yapıda var olan sistemler değiştirilmiştir. Günümüzde halen geçerliliğini koruyan bu sistem ile meydana gelen değişiklikler, Türkiye Cumhuriyeti'nin yıllardır varolan yönetim anlayışında ve teşkilat yapısında ciddi değişimler meydana getirmiştir.

Bu nedenle, 1923 yılında kuruluşundan günümüze kadar geçen süre zarfında Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu yönetim anlayışında meydana gelen değişimler, yaşanan olaylar ve dönemsel değerlendirmeler ile birlikte bu başlık altında ele alınacak konulardır.

3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Böylece ülkenin yeni bir rejimi ve beraberinde mevcut anayasada yapılan değişiklikler ile sistem değişmiştir. Ayrıca kabine sistemi oluşturularak Cumhurbaşkanlığı makamının yanı sıra başbakanlık, bakanlık gibi makamlar oluşturulmuştur (Ataay, 2019: 96). Osmanlı'nın dağılma döneminde çöküşü

önlemek amacıyla II. Mahmut döneminde merkezi yönetimde görülen kabine sisteminin, cumhuriyetin ilanıyla birlikte meydana gelen değişimlerle yeniden merkezi yönetimde ön plana çıktığı görülmektedir. Böylece, II. Mahmut döneminde kabul edilen bu sistemin yeni Türkiye ile birlikte yeniden uygulama alanı bularak benzer bir çizgide oluştuğu görülmektedir.

Cumhuriyet rejiminin benimsenmesi ve beraberinde gelen pek çok düzenlemeye ılımlı yaklaşan düzenlemeye ılımlı yaklaşan bir kesim olduğu kadar olumsuz yaklaşan bir kesimde olmuştur. Bu nedenle bu kesim halen varlığını sürdüren halifelik makamının ön plana çıkmasını sağlamak amacıyla harekete geçmiştir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nde TBMM gücünü halktan alan ve egemenlik yetkisi kullanan tek kurum olarak konumlanmıştır. Bu nedenle halife ve meclisin aynı anda hüküm sürmesinin söz konusu olmadığı ileri sürülerek 3 Mart 1924'te meclis tarafından alınan karar doğrultusunda halifelik kaldırılmıştır (Sürgevil, Özgün, Oraç, Yapucu: 2015: 145). Yine aynı tarihte mecliste alınan başka kararlar doğrultusunda Şeriye ve Evkaf Bakanlıkları kaldırılarak, Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır (Göze, 2006: 130). Halifeliğin kaldırılması ile birlikte devletin temel yönetim anlayışını oluşturacak maddelerden biri olan laiklik çerçevesinde laik bir devlet düzenini sağlamak adına önemli bir adım atıldığı görülmektedir. Böylece, halifelik makamının son bulmasıyla devlet teokratik kimliğinden arınarak herkese ve her dine eşit mesafede bir yapılanmaya girerken, aynı zamanda yönetimdeki çiftbaşlılıkta sona ermiştir.

Cumhuriyet döneminin henüz başında meydana gelen bu kararlara ve rejimin yapısına bakıldığında bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde görülen İslamiyet temelli Osmanlı düzeninin aksine milletin bağımsızlığı üzerine inşa edilen bir düzen olarak ön plana çıkmaktadır.

Yönetimde yaşanan çiftbaşlılığın sona erdirilmesinin ardından, dönemin şartlarına uygun bir anayasa yapma ihtiyacı duyulmuştur. Böylece 20 Nisan 1924 tarihinde 1924 Anayasası meclis tarafından kabul edilmiştir. Anayasa, devletin rejimini cumhuriyet olarak tanımlamıştır. Ankara'nın başkent olduğu

vurgulanarak, egemenliğin millete ait olduğu ve bu egemenlik yetkisinin ancak meclis tarafından kullanabileceği belirtilmiştir. Ancak, 1924 Anayasası temelde güçler birliğini benimsemiş ve güç odağı meclis haline gelmiştir. Yargı yetkisi ise bağımsız mahkemelere verilmiştir. Meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanı ise parlamenter sisteme uygun klasik yetkilerle donatılmıştır. Meclise başkanlık etme, başbakanı seçme veto gibi birçok hak cumhurbaşkanı bünyesinde toplanmıştır (Karpat, 2013: 32-33).

1924 Anayasası'nda ve Meşrutiyet dönemlerinde görülen meclisin ön plana çıkması ve padişahın yetkilerinde bir sınırlamaya gidilmek istenmesi, bu anayasada meclisin ön plana çıkarak cumhurbaşkanının sembolik yetkilere sahip bir konumda olması benzerlik olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, eski Türk toplumlarında, Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yönetimin tepe noktasındaki kişinin yanında bir meclisin bulunması, güç paylaşımının ilk Türk devletlerinden cumhuriyete kadar var olan Türk devletlerinde görülen benzer bir özellik olduğu ortadadır. Böylece, günümüze kadar kurulan Türk devletlerinin benzer bir meclis yapısına ve benzer bir yönetim yapılanmasına sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yaşanan bu gelişmelerden hoşnutsuz olan kesim, Kazım Karabekir ve bazı arkadaşlarının önderliğinde 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'nı kurmuşlardır. Bu partinin, cumhuriyet terimini parti adına ekleyeceğinin duyulması üzerine Halk Fırkası isim değiştirerek Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) adı altında örgütlenmeye başlamıştır. TCF; liberal, adem-i merkeziyetçi ve kuvvetler ayrılığı ilkesi üzerine bir yapılanmayı benimsemiştir. CHF içindeki bazı kesimlerin TCF'ye kaymasının önüne geçmek adına muhalefet partisine karşı İsmet (İnönü)'nün yerine Ali Fethi (Okyar) başbakanlık makamına getirilerek, ılımlı ve uzlaşmacı bir ortam tesis edilmeye çalışılmıştır (Zürcher, 2002: 245-246).

TCF'nin kurulmasının üzerinden 3 ay geçtikten sonra 13 Şubat 1925'te dinsel kökenli ve yapılan devrimlere karşı olarak, Şeyh Sait Ayaklanması çıkmıştır. Ayaklanmanın çıkmasının ardından Fethi (Okyar)'ın başında

bulunduğu hükümet yerine İsmet (İnönü) önderliğinde yeni bir hükümet kurulmuştur. İsmet Paşa'nın isteği doğrultusunda mecliste Takrir-i Sukün Yasası kabul edilerek, İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bu yasa ile birlikte önemli yetkiler elde eden hükümet, isyanı bastırmış, hükümet karşıtı yayın organları kapatılmış ve ardından da Türkiye'nin ilk muhalefet partisi TCF'nin siyasal yaşamdan çekilmesi sağlanmıştır (Akşin, 2016: 195).

Devlette yaşanan bu karşı-devrimci hareketlerin bastırılmasının ardından düzenleme çalışmaları devam etmiştir. 25 Kasım'da Şapka ve Kılık-Kıyafet Kanunu, 30 Kasım'da ise Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına Dair Kanun çıkartılarak modernleşme çalışmalarına devam edilmiştir (Göze, 2006: 318-320). 1926 yılında ise batılı devletler örnek alınarak hukukta modernleşme çalışmalarına başlanmıştır. 17 Şubat 1926'da Türk Medeni Kanunu, 1 Mart 1926'da Ceza Kanunu, 29 Mayıs 1926'da Ticaret Kanunu batılı devletler örnek alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca, 15 Mayıs 1929'da Deniz Ticareti Kanunu, 30 Haziran 1932'de ise İcra-İflas Kanunu kabul edilmiştir (Barut, 1999: 35). Böylece, Türk hukuk sisteminde kişisel bazlı ve toplumsal yaşamda kolaylık sağlayacak, kişi hak ve özgürlüklerini koruyucu yasaların kabul edildiği görülmektedir.

Reformlar bu şekilde gerçekleştirilirken ve devlet her açıdan kalkındırılmaya çalışılırken rejim karşıtı kesim yeniden harekete geçmiştir. 15 Haziran 1926'da Mustafa Kemal'in İzmir'e gideceği sırada Mustafa Kemal'i öldürmek için bir plan yapılmıştır. Ancak ihbar üzerine bu planın açığa çıkması neticesinde Mustafa Kemal bir gün sonra İzmir'e ayak basarak şu ünlü sözünü söylemiştir: *"Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."* (Lewis, 2018: 368-369). Mustafa Kemal'in bu sözünden de anlaşılacağı üzere devrimler her ne kadar Mustafa Kemal ile özdeşleşmiş olsa da devrim karşıtı hareketlerin, ülkenin rejiminin cumhuriyet oluşunu hiçbir şekilde değiştiremeyecekleri ve devlet düzeninin bu şekilde devam edeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü var oldukları andan itibaren bütün Türk devlet ve toplulukları bağımsızlıkları

ve vatanları için hareket etmişler ve bağımsızlıklarını zedeleyecek hiçbir boyunduruğun altına girmemeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle Mustafa Kemal Türkiye'sinde de bağımsızlık ve milli egemenliğin ancak ve ancak cumhuriyet rejimi ile tesis edilmesi, devletin varlığının bağımsızlık ve halk gibi sağlam temellere oturtulduğunu göstermektedir.

1928 yılında Latin Alfabesi kabul edilerek harf devrimi yapılmıştır (Göze, 2006: 316). Devrimin hemen ardından bir yıl sonra dünyada büyük bir ekonomik kriz meydana gelmiştir. Bütün dünyayı etkisi altına alan bu buhran, henüz çok yeni bir devlet olarak her alanda reformlar ve kalkınma hareketi içerisinde olan Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu noktada Mustafa Kemal ekonomik buhranın toplumda olumsuz bir yansımaya sebep olmasını önlemek amacıyla hükümeti denetleyecek muhalif bir partinin varlığına ihtiyaç duymuştur (Ertan, 2018: 173).

Mustafa Kemal, bu fikrini faaliyete geçirmek amacıyla arkadaşı Fethi (Okyar) ile görüşmüş ve ondan cumhuriyet rejimine ve rejime uygun bir şekilde yapılan reformlara bağlı bir parti kurulmasını istemiştir. Fethi (Okyar)'ın bu fikri kabul etmesiyle birlikte, onun önderliğinde 12 Ağustos 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. SCF, CHF'den sadece ekonomi konusunda ayrı bir görüşe sahipken rejimi destekleyici bir tutum sergilemiştir. Ayrıca, Mustafa Kemal yakın çevresinden pek çok kişinin bu partiye katılmasını teşvik etmiştir. Ancak, SCF'nin ömrü de tıpkı TCF gibi uzun soluklu olmamıştır. Çünkü rejim ve yenilik karşıtı gruplar, dine aşırı bağlı kesimler bu partinin çatısı altında toplanmaya başlamış ve rejim, devrim ve Mustafa Kemal karşıtı propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Fethi Bey işlerin daha kötü bir boyuta geçmesini önlemek amacıyla 17 Kasım 1930'da SCF'yi kapatmıştır (Sürgevil vd, 2015: 153-154-155).

SCF'nin kapatılmasının ardından Menemen'de 23 Aralık 1930 tarihinde dinsel kökenli ve devrim karşıtı kişiler tarafından bir isyan tertip edilmiştir. Bu olay sonucunda görev yerine gelen Asteğmen Kubilay şehit edilmiştir. İsyana karışan kişilerde idam edilmiştir (Akşin, 2016: 205). TCF ve SCF'nin

kurulmasıyla birlikte devrim karşıtı kişilerin bu muhalefet partilerinin çatısı altında toplanmaları çok partili sistemin henüz Türkiye Cumhuriyeti'nde oturacak sağlam bir zemin bulamadığını göstermektedir. Ayrıca, devrim karşıtı kesimler tarafından gerçekleştirilen bu olaylar devrimlerin henüz tam olarak yerleşemediğini ortaya koymaktadır.

Bu olayların ardından devrimlerin halka iyice benimsetilmesi amacıyla harekete geçilmiştir. Bu nedenle "Kemalizm" ideolojisi ön plana çıkarken, bu düşünce halka yansıtılmaya çalışılmıştır. 1931 yılındaki CHF kurultayında partinin simgesi haline gelen 6 ok kabul edilmiştir. 6 ok; cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik, devletçilik ve inkılapçılık şeklinde sıralanmaktadır. Bu sıralanan ilkeler 1937 yılında anayasadaki yerlerini almışlardır (Ataay, 2019: 108-109).

Yeni bir devlet olarak her alanda kalkınmaya çabalayan bu doğrultuda reformlar ve çalışmalar yapan Türkiye Cumhuriyeti, içte kurulmaya çalışılan bu düzenin yanı sıra dış politikada da etkin bir rol oynamıştır. Lozan'da çözüme ulaştırılamamış olan sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Boğazların bir komisyona devredildiği Lozan'dan sonra boğazların statüsü 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile boğazlar Türkiye'nin tam hakimiyeti altına girmiştir. Ayrıca 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması uluslararası alanda barışın korunabilmesi ve tam bağımsızlıktan ödün vermemek adına önemli bir adımdır. Yine, bu dönemde diğer ülkelerle barışın tesis edilmesi amacıyla birçok antlaşma yapılmıştır. Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ile 1934 tarihli Balkan Paktı; İran, Irak ve Afganistan ile 1937 tarihli Sadabad Paktı imzalanmıştır (Zürcher, 2002: 239-284). Böylece içte bir düzen ve denge kurulmaya çalışılırken, dış politikada da tam bağımsızlık ve ülkenin toprak bütünlüğünü koruma adına birçok antlaşmalar yapıldığı görülmektedir. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu yönetim kadrosunda tam bağımsızlıktan asla taviz verilmediği, barışçı bir politika izlendiği ve uluslararası siyasette bir denge politikası güdüldüğü söylenebilir.

Mustafa Kemal'in ölümünün hemen öncesinde 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı, 1935 yılında ise Soyadı Kanunu çıkarılmıştır (Sürgevil vd, 2015: 193).

1938 yılına gelindiğinde ise Türkiye Cumhuriyeti milli mücadelenin baş aktörü, cumhuriyetin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ü kaybetmiştir. 10 Kasım 1938 tarihinde hayata gözlerini yuman Atatürk, milletinin gözyaşları içinde önce Dolmabahçe Sarayı'na ardından da Etnografya Müzesi'ne nakledilmiştir. 1953 yılında ise, Ankara'da bulunan Anıtkabir'e naaşı taşınmıştır (Lewis, 2018: 388-389). Türk ulusu; milli mücadelenin baş aktörü, Türklerin Kurtuluş Savaşı'nda tarih yazmasına neden olan, bir toplumun küllerinden yeniden doğmasına yol açan atasını kaybetmiştir. Türk milletini ve devletini baştan sona yeniden inşa eden ve geride cumhuriyet gibi koskoca bir miras bırakan Atatürk, her ne kadar bu dünyadan ayrılmış olsa da yaptığı devrimler ve geride bıraktığı Türkiye Cumhuriyeti sayesinde her daim varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Mustafa Kemal arkasında bağımsız bir Türk milleti ve koskoca bir eser olan Türkiye Cumhuriyeti'ni bırakmıştır. Öyle ki, Mustafa Kemal bunu kendi söylediği sözlerle de dile getirmiştir: *"Benim en büyük eserim Türkiye Cumhuriyeti'dir."*

3.2.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yönetim Anlayışı

Mustafa Kemal Atatürk, gerek doğduğu coğrafya gerekse yetişme tarzı, eğitim hayatı ve kişisel özellikleri ile kendine özgü yönetim anlayışına sahip bir liderdir. Yukarıda anlatılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal'in yönetim düşüncesini ve ardından "Kemalizm" olarak adlandırılacak olan ideoloji, cumhuriyet ve millet kavramlarına dayalıdır. Öyle ki, Mustafa Kemal'in en çok önem verdiği temel noktalar milletin bağımsızlığı ve milli irade olmuştur. Halkını her şeyden üstün tutan, bütün her şeyden önce halkını düşünen bir lider olan Atatürk, yönetim anlayışını da bu noktalardan hareketle şekillendirmiştir.

Samsun'a çıktığı andan itibaren ölümüne kadar geçen sürede Mustafa Kemal, halkının bağımsızlığı ve bağımsızlığın elde edilmesinin ardından ise muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için yoğun bir çaba sarfetmiştir. Henüz milli mücadele döneminde yaptığı çalışmalar ile cumhuriyetin ve halkın egemenliğinin işaretlerini vermiştir. 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile birlikte devlette demokrasi ortamının gelişmesi amacıyla pek çok çalışmalarda bulunmuştur. Yeni baştan bir devlet inşa eden Mustafa Kemal, otoriter bir dikta rejimi yerine halkın üstünlüğünü kabul ederek demokratik bir rejim inşa etmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamının yetkilerinin meclis ile sınırlandırılması ayrıca bu dönemde muhalefet partilerinin kurulmasına izin vermesi, Mustafa Kemal'in demokratik ve açık fikirli bir kişi olduğunu göstermektedir. Ayrıca halifeliğin kaldırılması ile laik bir devlet düzeni ve yönetim anlayışı benimsendiği görülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün; devlette, halkta ve yönetimde bu reform ve devrimleri başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi onun sahip olduğu ve bir liderde bulunması gereken özelliklerden kaynaklanmaktadır. Türklerin Atasının bu özellikleri; cesur, akılcı, açık fikirli, duyarlı, fedakar, güvenilir, ikna etme gücü yüksek, kitleleri ardından sürükleme gücüne sahip olma ve her şeyi hesaplama gibi daha fazla sıralanabilecek özelliklerinde yatmaktadır (Sığrı vd, 2015: 205-206). Böylece bütün bu özellikleri bünyesinde bulundurmayı başaran Atatürk, laik-demokratik bir yönetim anlayışı çizgisine sahip olmuş ve Türk milleti ile beraber kurduğu devleti bu yönetim anlayışı doğrultusunda yönetme imkanına sahip olmuştur.

3.2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Yönetim Anlayışına Etki Eden İlkeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim anlayışına etki eden ilkeler 1937 yılında anayasada yer alan ve CHP'nin temelini oluşturan ilkelerdir. Bu ilkeler, Atatürk'ün devlette yaptığı değişimler ve dönüşümler neticesinde Türk toplumunda ve yönetim anlayışında kendilerine yer edinmişlerdir. Toplamda 6 tane olan bu ilkeler, Atatürk ile özdeşleşmiş ve adeta birbirinden ayrılamaz bir

bütünün parçaları olmuşlardır. Bu ilkeler; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılapçılıktır.

Cumhuriyetçilik: Cumhuriyetçilik, toplamda sayıları 6 olan ve Mustafa Kemal ile özdeşleşen ilkelerin birincisini oluşturmaktadır. Cumhuriyetçilik ilkesi, Mustafa Kemal için demokrasi kelimesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Bu ilke temelde milletin egemenliğini esas alması sebebiyle öne çıkan bir ilkedir (Kışlalı, 2018: 27). Mustafa Kemal Atatürk ve Türk ulusunun beraber inşa ettiği Türkiye Cumhuriyeti, yönetim şekli olarak cumhuriyeti benimsemiştir. Cumhuriyet; gücünü halktan alan ve buna bağlı olarak gelişen siyasal bir sistemdir. Cumhuriyetçilik kavramı ise, cumhuriyeti bir yönetim şekli olarak kabul etme biçiminde tanımlanabilir. Halk egemenliğini temel olarak alan ve gücünü buna bağlı olarak kazanan bu ilke, devlet ve halkın yasal sınırlar içerisinde hareket etmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, cumhuriyetçilik ilkesi beraberinde özgürlük ve eşitlik kavramlarını getirerek tüm toplumun her alanda eşit bir statüde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Sürgevil vd, 2015: 163-168).

Milliyetçilik: Bu ilke, belli sınırlar içerisinde yer alan aynı konjonktürel şartlara ve bağımsızlık olgusuna sahip bir düşünce anlayışını içermektedir (Kışlalı, 2018: 45). Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı, milli mücadele döneminde son şeklini alan bir olgudur. Öyle ki, Mustafa Kemal, Türklerin şanlı kurtuluş destanını yazarken bütün mücadelenin sahibinin Türk milleti olduğunu vurgulamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte gerçekleştirilen bütün çalışmalar ve hatta devletin sahip olduğu rejim millete dayandırılmıştır (Barut, 1999: 124). Milliyetçilik ilkesi sadece Türk halkına değil, bütün halklara eşit mesafede duran bir yaklaşıma sahiptir. Hiçbir toplumu diğerinden üstün görmeyen eşitlik prensibi üzerine inşa edilen bu ilke, ırkçılığa karşı bir tavır sergilemektedir.

Halkçılık: Egemenliğin ulusa ait olması ile birlikte halkçılık ilkesi devletin toplumsal boyutunu ele alan bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır (Tunaya, 2003: 136). Halkçılık ilkesi bütün bu ilkeler içerisinde cumhuriyetçilik ve

milliyetçilik ilkelerini bütünler bir yapı arz etmektedir. Halkçılık, bütün toplumda yaşayan bireyler arasında dil, din, cinsiyet gibi herhangi bir konuda ayrımcılık yapılmaması, yasal sınırlar içerisinde herkesin eşit olduğunu benimseyen bir ilkedir. Sosyal yapıda herhangi bir sınıfsal yapılanma söz konusu değildir. Halkçılık ilkesi çerçevesinde halkın sahip olması gereken kültür, sosyal yaşantı için gerekli olan pek çok yardım devlet tarafından yerine getirilmektedir (Sürgevil vd, 2015: 181-182).

Laiklik: Genel bir tanımı yapılacak olursa laiklik ilkesi, din ve devlet işlerinin birbirinden kesin bir çizgiyle ayrılmasıdır (Kışlalı, 2018: 40). Bu ilke, Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'nde baştan aşağı yaptığı bütün yeniliklerin esas noktasını teşkil etmektedir (Güler, 2007: 187). Laiklik ilkesi beraberinde din ve vicdan hürriyetini de getirmektedir. Bu nedenle, Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün devrimlerinin ve devlette gerçekleştirdiği bütün yeniliklerin arkasında laiklik ilkesi yer almaktadır (Barut, 1999: 113-114). Bu noktada, Türkiye'de laiklik ilkesinin en belirgin uygulama alanı 1924 yılında halifeliğin kaldırılması ve devlette yaşanan bu ikiliğe son verilerek laik bir düzene geçişin sağlanması olarak gösterilebilir. Yine, anayasada yer alarak devletin laik bir kimlik kazandığını göstermektedir. Ayrıca, eğitim, kültür, sosyal hayat, siyaset gibi alanlarda yapılan yeniliklerin ve düzenlemelerin laiklik ilkesi çerçevesinde gerçekleştirildiği söylenebilir.

Devletçilik: Bu ilke, devletin ekonomik alana dahil olması ve ekonomik alandaki faaliyetlerin devlet eliyle gerçekleştirilmesini içermektedir. Diğer bütün ilkelerde olduğu gibi devletçilik ilkesi de Türk toplumunun ve yeni kurulan devletin dönemin konjonktürel şartları içerisinde ortaya çıkan bir ilke olmuştur. Yeni bir yapılanma sürecinde olan devlet, özel teşebbüsleri için çok fazla uygun ortama sahip olmaması nedeniyle, devletin elinde var olan kaynakları en etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasını ve bu doğrultuda devletin ekonomik büyümeyi başarmasını amaç edinen bir ilkedir (Kışlalı, 2018: 57-58-60).

İnkılapçılık: İnkılapçılık ilkesi, devletin eski kalmış kurumlarının dönemin getirdiği mevcut şartlar bağlamında varlıklarına son verilerek, modern anlamda

bir yapılanmaya gidilmesini ifade etmektedir. Yeni bir yapılanma beraberinde gelişme ve ilerlemeyi getirirken, aynı zamanda bu durum bilimin etrafında ilerici bir teşkilatlanmanın kurulmasına yol açmaktadır. Türk devletinin bu doğrultuda dönemin geleneklerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi, bu ilkenin doğal bir sonucudur. Devleti, bilimin ışığında ileri bir seviyeye ulaştırmak, bilim, teknoloji ve akıl özellikleri etrafında geliştirmek devletin sahip olduğu inkılapçılık ilkesinin bir özelliğidir (Barut, 1999: 145).

3.3. Mustafa Kemal Atatürk Sonrası Tek Parti Dönemi

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Türk halkı ilk başta atasını ardından devletin kurucu liderini daha sonra ise bir evladını kaybetmiştir. CHP ise kurucusunu ve parti başkanını kaybetmiştir. Derin bir hüzün yaşayan toplum, devlet başkanını kaybetmiştir.

Atatürk'ün vefatının ardından 11 Kasım 1938 tarihinde devlet başkanlığında oluşan bu boşluk meclis tarafından İsmet İnönü'nün seçilmesiyle doldurulmuştur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasının üzerinden birkaç ay geçtikten sonra 25 Ocak 1939 tarihinde Celal Bayar başbakanlıktan çekilerek Refik Saydam başbakan olmuştur (Lewis, 2018: 393-394). Mayıs 1939'da gerçekleştirilen 5.CHP Kurultayı'nda ise İsmet İnönü halen çok partili hayata geçilememesi nedeniyle muhalefetin eksikliğinden ve yapılan işlemlerin denetimden uzak olmasından dolayı yakınmıştır. Bunun üzerine yine parti milletvekillerinden meydana gelen 21 kişilik Müstakil Grup dahil edilmiştir (Goloğlu, 2012: 17-18). Oluşturulan bu grup, partiyi denetleme ve muhalefet etme amacıyla meydana getirilse de yeterli bir düşünce olarak değerlendirilemez. Parti ile bağı olan bu milletvekillerinin kendi düşüncelerine muhalefet edemeyeceği bir gerçektir. Bu grubun sadece devletin siyasi yönetim anlayışına ve devletin tek parti devletinden çok partili bir siyasi hayata geçilmesi adına atılan bir adım olarak değerlendirilebilir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün devlette başlattığı yenilik hareketleri, İsmet İnönü döneminde de devam etmiştir. 1940 yılında Halkodaları ve Köy

Enstitüleri kurularak, merkezden taşraya kadar eğitim-öğretimin ulaştırılması sağlanmıştır (Akşin, 2016: 237-238).

Atatürk döneminde Hatay Türk toprağı haline gelememiştir. 1939 yılında ise Fransa ile Türkiye'nin bir uzlaşmaya varmaları neticesinde Hatay, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisine dahil olmuştur (Ertan, 2018: 227). Ayıca, 1939 yılı dünyada yeniden bir savaşın baş gösterdiği yıl olmuştur. Yayılmacı bir siyaset güden Almanya, Çekoslavakya ve Polonya'yı işgal etmiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile anlaşmaya vararak aynı tarafta yer almaları üzerine II. Dünya Savaşı resmen başlamıştır. Bütün bu gelişmeler üzerine İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. SSCB ve Almanya'nın bu yayılmacı faaliyetleri halen devam ederken Almanya, Fransa'ya saldırmış ve İtalya Almanya'nın yanında yer almıştır. Bütün bu gelişmeler üzerine İngiltere, Türkiye'nin de savaşa girmesi gerektiğini öne sürse de İnönü, II. Dünya Savaşı'na dahil olmayı kabul etmemiştir (Ataay, 2019: 115).

1941 yılında ise, Almanya Balkan devletlerini işgal etmiş ve bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kapısına dayanmıştır. Bu yaşanan gelişme üzerine Almanya ve Türkiye arasında dostluk anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmanın üzerinden kısa bir zaman geçtikten sonra Almanya, SSCB'ye saldırmış ve topraklarının çoğunluğunu ele geçirmeyi başarmıştır. Almanya'nın durdurulamaz gücü belli bir noktaya geldiğinde artık yavaş yavaş tükenmeye başlamış ve karşı kuvvetler işgal edilen bazı toprakları geri almayı başarmışlardır. Bunun üzerine 1943 yılında Adana'da Churchill (İngiltere Başbakanı) ve İsmet İnönü bir toplantı yapmışlardır. Aynı yıl Aralık ayında Kahire'de gerçekleşen bir diğer toplantıda ise Churchill, Roosevelt (ABD Başkanı) ve İsmet İnönü, Türkiye'nin savaşa katılma durumunu değerlendirmişlerdir. İsmet İnönü, Türk ordusunun teknik malzeme yetersizliği nedeniyle savaşa giremeyecek durumda olduğunu öne sürerken, İngiltere gerekli yardımın Türk ordusuna yapılacağının taahhütünü vermiştir. 1944 yılında Türkiye, Almanya ile olan bağlantısını koparmıştır. Almanya karşıtı devletlerin II. Dünya Savaşı sonunda barışın

yeniden tesis edilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) adı altında bir örgüt kurmak adına toplayacakları konferansta katılımın sağlanması amacıyla bir şart getirilmiştir. Almanya'ya savaş ilan eden devletler bu toplantıya katılma hakkı kazanacaklardı. Nitekim Türkiye'de, Almanya'ya 1945 yılında savaş ilan etmiştir. Bu savaş ilanından birkaç ay sonra Almanya'nın savaşacak gücünün kalmaması sebebiyle savaşı kaybettiğini kabul etmiştir (Akşin, 2016: 234-235).

Türkiye her ne kadar yaşanan savaş neticesinde belli bir noktaya kadar tarafsız bir tutum sergilese de ekonomik olarak büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dünyada ve Türkiye'de ürün fiyatlarında artış yaşanması üzerine 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu çıkartılmıştır (Goloğlu, 2012: 68). Bu kanunun yanı sıra 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu da çıkarılarak ekonomik tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu vergi ekonomik açıdan geliri yüksek bireylere ağır yükümlülükler getirmesi açısından ciddi bir tartışma konusu olmuştur (Findley, 2012: 266). Yine, aynı yıl Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarılarak fazla toprağa sahip, toprak ağası olarak nitelendirilebilecek kişilerden alınacağı söylense de bu vergi temelde köylü halka yansıtılmıştır (Goloğlu, 2012: 255-256).

1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılması siyasi arenada karşıt görüşlerin iyice gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bu kanun, toprak sahibi olmayan veya çok az toprağa sahip olan köylülere toprak sağlanmasını amaçlamaktadır. Adnan Menderes başta olmak üzere pek çok milletvekili bu kanuna şiddetle karşı çıkmışlardır. Ancak, şiddetli muhalefete rağmen bu kanun mecliste kabul edilmiştir. Yasanın kabulünün ardından 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü demokrasinin tam olarak uygulanmasını istediklerini belirten ve tarihe "Dörtlü Takrir" adıyla geçen dilekçeyi CHP Grup Başkanlığına sunmuşlardır. Ancak bu dilekçe kabul edilmemiştir (Zürcher, 2002: 305-306). Bu dilekçenin reddedilmesiyle birlikte CHP içindeki muhalefet kesin bir biçimde şekil alırken, partide fikir ayrılıklarının iyice gün yüzüne çıkması siyasi arenada muhalefetin canlanmaya başlandığını göstermektedir.

3.4. Demokrat Parti ve Çok Partili Siyasal Dönemin Başlangıcı

Halen çok partili bir demokrasiye kavuşamamanın özlemini dile getiren İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada meydana gelen değişimler ve dönüşümler ışığında Türkiye'nin de bu değişimlere uyum sağlaması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Çok partili sistemin Türkiye'de hakim olmasını ve bu doğrultuda atılan adımları teşvik edeceği İnönü'nün söylemlerinden anlaşılmıştır.

Türk siyasi tarihinde "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılan dilekçenin reddedilmesi ve bu kişilerin CHP karşıtı muhalif yazıları ve davranışları neticesinde önce Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP ile ilişiği kesilirken, ardından Refik Koraltan'da CHP'den çıkarılmıştır. Bu yaşanan gelişmeler üzerine Celal Bayar kendi isteği doğrultusunda partiden ayrılmış ve yukarıda adı geçen bu dört kişinin önderliğinde 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) kurulmuştur (Gülsünler ve Ertürk, 2012: 91). DP'nin ilk başkanı Celal Bayar olmuştur. DP'nin dışında bu dönemde daha pek çok parti kurulmuşsa da bunlar yeteri kadar etkili olamamışlardır (Akşin, 2016: 244).

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde örgütlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal sistemi her ne kadar Atatürk döneminde kurulan ve yaşanan olaylar neticesinde kapatılan muhalefet partileri ile birlikte devlette çok partili sisteme geçiş yapılmasını engellese de, bu dönemde çok partili hayata başarılı bir şekilde geçildiği görülmektedir. Dünya düzeninin değişmeye başlaması ve yaşanılan dönemin beraberinde getirdiği konjonktürel şartlar Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu doğrultuda hareket etmesine ve bu sayede demokrasi olgusunun Türkiye'de tam manasıyla yerleşmesine vesile olmuştur.

DP, ekonomik tabanlı olarak kurulan bir partidir. Parti, görece olarak büyük topraklara sahip kişilerden meydana gelen bir oluşumdur (Özer ve Bekcan, 2008: 7).

DP'nin kurulmasının ardından 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin tarihi bir yıl öne çekilerek, DP'nin iyice halk tabanında destek

bulmasının önüne geçilmek istenmiştir. 1946 yılının 21 Temmuz'unda tek dereceli olarak gerçekleştirilen genel seçimlerde DP, 64 milletvekili çıkarmıştır. Kendilerinin halk tabanında daha geniş bir kitleye sahip olduğunu öne süren ve bu doğrultuda seçimlerde şaibe olduğunu iddia eden DP seçime yönelik birçok eleştiride bulunmuştur (Turhan, 2006: 43). 1946 seçimlerinin açık oy-gizli sayım ve çoğunluk usulüne göre yapılması eleştirilerin temel noktasını oluşturmaktadır (Sürgevil vd, 2015: 268). CHP, genel seçimlerde büyük bir üstünlük elde etse de DP'nin çıkarmayı başardığı milletvekili sayısı ile muhalefet partisi yapısına tamamen kavuştuğu görülmektedir.

1946 yılında gerçekleştirilen seçimlerin ardından Recep Peker başbakanlık makamına getirilmiştir. Recep Peker'in, Adnan Menderes ve Celal Bayar ile tartışma yaşaması üzerine muhalefet partisi meclisten ayrılmıştır. CHP-DP arasında yaşanan bu gerilim, İsmet İnönü'nün devreye girmesiyle birlikte yumuşamıştır. 1947 yılına gelindiğinde, DP büyük bir kongre gerçekleştirerek bu kongrede Hürriyet Misakı adı verilen bir belgeyi kabul etmiştir. Hürriyet Misakı, anayasaya uygun davranılması, seçimlere şaibe karışmaması, parti ve cumhurbaşkanlığı makamının birlikte kullanılmaması şeklinde maddeler içermektedir. CHP ve DP arasındaki gerilim gittikçe tırmanınca İsmet İnönü yeniden araya girerek, her iki kesim arasında orta yolu bulmak amacıyla 12 Temmuz Beyannamesini oluşturmuştur. Başbakanın muhalefete şiddetle karşı olması neticesinde, Nihat Erim önderliğinde parti içinde "35'ler Hareketi" başlamış ancak bunun sonucunda Recep Peker başbakanlıktan istifa etmiştir. CHP içinde yaşanan bu kargaşa ortamı, DP içinde de hakimdir. DP'nin daha sert bir muhalefet yürütmesini isteyen kesim parti içindeki huzursuzluğu artırınca bu kesim önce partiden ihraç edilmiş ardından Müstakil Demokratlar Grubunu kurmuşlardır. Bu grup, 20 Temmuz 1948'de ise Millet Partisi (MP)'ni kurmuşlardır (Sürgevil vd, 2015: 268-269).

1950 yılına gelindiğinde ise, 14 Mayıs'ta yapılan seçimleri DP ezici bir çoğunlukla kazanmıştır (Keskin, 2012: 111). DP, muhalefette bulunduğu süre boyunca daha demokratik bir ortamın kendilerinin iktidarında tesis edileceğinin

sözünü vermiştir. Ancak seçimlerin kazanılmasının ardından ise demokratik özgürlük ortamını gittikçe genişletmek yerine daha fazla kısıtlamaya başlamıştır. Muhalefet döneminde grev hakkı sözünü veren DP, iktidara ilk geldiği dönemde bu hakkı dile getirmemiştir (Özçelik, 2010: 175-176-177). 1950 yılındaki ilk iktidar döneminden bir diğer seçim dönemine kadar geçen sürede DP ekonomik olarak liberal bir anlayış benimsemiştir. Ekonominin yanı sıra siyasi arenada da muhalefete karşı bir baskı uygulanmıştır. Kuruluşundan itibaren laiklik yanlısı bir tutum sergileyen DP, ezanın yeniden Arapça okunmasını sağlamış, dine ılımlı bir tavır sergilemiş, imam-hatip okulları açılmıştır (Ataay, 2019: 127-128).

DP'nin seçim galibiyeti sonucunda muhalefetten iktidara yükselmesi neticesinde siyasi arenada kazandığı bu başarının ekonomi alanında ele alınan başarılı politikalar ile taçlandırılabileceğini düşündükleri ve bu doğrultuda bir politika benimsedikleri görülmektedir.

İlk iktidar devresinin ardından 1954 yılında yapılan seçimlere kadar geçen süre zarfında basına karşı bir baskı furyası başlatılmıştır. Hürriyetlerde her ne kadar kısıtlamaya gidilmiş olsa da ekonomi alanında gerçekleştirilen devrimler DP'nin yeniden iktidara gelmesini sağlamıştır (Bulut, 2009: 77). Meclisteki sandalyelerin (503) neredeyse tamamını elde eden DP, halkın tek temsilcisi olduğunu ve ilk iktidarları döneminden itibaren uygulanan politikaların halk nezdinde taban bulduğunu öne sürmüştür (Keskin, 2012: 114-115). DP'nin kendisini milletin tek temsilcisi olarak öne sürmesi, meclisteki ezici çoğunluğa sahip olması sebebiyle muhalefeti göz ardı etmesi, çoğunlukçu bir düşünce tarzını benimsediğini göstermektedir. Ayrıca, ikinci kez iktidara gelinmesi iktidar-muhalefet arasındaki gerginliğin gittikçe artmasına yol açmıştır.

1954 seçimleri ile birlikte iktidarlık döneminin zirvesini yaşayan DP, bu seçimin sonrasında yaşanan süreçte ekonomi başta olmak üzere pek çok alanda bazı sıkıntıların yaşanması neticesinde gücünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle devletin dış borç açığı giderek artmıştır (Zürcher, 2002: 325-333). Büyük bir oy oranıyla iktidarda elde edilen bu

başarı, ekonomik alanda etkin politikalar ile başarılı bir çizgide yürütülemediği için halkın iktidar partisine olan inancının sarsıldığı söylenebilir.

Ekonomik bunalımlar ve siyasi karmaşanın hakim olduğu böyle bir ortamda 1957 yılına gelinmiştir. 1958 yılında gerçekleştirilecek olan seçimler içinde bulunulan kötü dönemden ve muhalefete kayabilecek oylara karşı tedbir amacıyla bir yıl öne alınmıştır. 1957 seçimlerinde DP, %10 gibi büyük bir oy kaybı yaşarken bu dönemde muhalefet partisi konumunda bulunan CHP, meclise 178 milletvekili sokmayı başarmıştır. Ayrıca bu seçimde Hürriyet Partisi (HP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve bağımsız adaylar dörder milletvekili ile mecliste temsil imkanı bulmuştur (Özer ve Bekcan, 2008: 11).

Seçimin ertesi yılı ortam giderek daha da gergin bir hal almıştır. Ekonomik ve siyasi arenada oluşan huzursuzluk askeri alanda da baş göstermiştir. Orduda DP'nin iktidarına karşı bir hareketlenme başlamıştır. Orduda meydana gelen bu oluşum siyasi arenada öğrenilmiş ve bu tertibi gerçekleştiren 9 subay tutuklanmıştır. Ordu ve iktidar arasında yaşanan bu gerilimin ardından muhalefet ve iktidar arasındaki gerilimde iyice tırmanmıştır. Bu noktada DP, 15 kişiden oluşan bir "Tahkikat Komisyonu" kurulmuş ve bu komisyon soruşturma, kapatma ve yargılama gibi olağanüstü yetkilerle donatılmıştır (Keskin, 2012: 117-118).

DP'nin iktidarının gittikçe sertleşmesi, birçok alanda yasaklar ve kısıtlamalar getirilmesi ve CHP-DP arasında sürtüşmelerin giderek artması halk-öğrenci-ordu üçgeninde büyük tepkilere neden olmuştur. 28 Nisan'da üniversite öğrencileri iktidar aleyhinde yürüyüş yapmışlardır (Demirel, 2011: 331). Bu yürüyüşün üzerinden 1 ay geçtikten sonra 27 Mayıs 1960 tarihinde devletin yönetimine ordu el koymuştur. 1946 yılından 1960 yılına kadar hem muhalefet hem de iktidar partisi konumunda bulunan DP'nin üst yönetim kadrosundaki kişiler yapılan bu askeri müdahale sonucunda tutuklanmış ve günümüzde halen tartışma konusu olan Yassıada Mahkemelerinde yargılanmışlardır. Bu yargılamalar sonucunda Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişlerdir (Bulut, 2009: 79).

3.5. 1961 Anayasası ve İlk Koalisyon Hükümetleri Dönemi

1960 yılında gerçekleştirilen darbe ile birlikte ordu ülke yönetimine el koymuştur. Yönetim Cemal Gürsel'in başında bulunduğu Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından ele geçirilmiş ve Gürsel'in cumhurbaşkanlığı yetkilerini elinde topladığı bir düzen tesis edilmiştir (Yeşilbursa, 2019: 370). MBK, göreve geldiğinde yönetime yeniden sivil kadrolara devredileceğinin ve yeni bir anayasanın hazırlanacağı gibi bazı söylemlerde bulunmuştur (Karpat, 2013: 191-193).

Yeni anayasanın hazırlanması için gerekli çalışmalara hemen başlanılmıştır ve hazırlanan anayasa halkoylamasına sunularak kabul edilmiştir. 1961 Anayasası, kendisinden önce yürürlükte olan 1924 Anayasasına oranla bazı farklılıkları bünyesinde barındırmıştır. Ön plana çıkan en önemli değişiklik egemenliğin temsilcisini tanımlama noktasında olmuştur. 1924 Anayasası'nda egemenlik yetkisinin kullanıcısı TBMM olarak nitelendirilirken, yeni anayasa ile birlikte yeni bir kavram olarak anayasada kendine yer bulan yetkili organlar kavramı getirilmiştir. TBMM, tek kanatlı bir yapılanmaya sahip bir meclisten iki yapılı bir meclise dönüştürülmüştür: Millet Meclisi ve Senato. MBK üyeleri ve cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 kişi senatör olma hakkına sahiptir (Tanör, 2017: 367-368; Çavdar, 2013: 102).

1961 Anayasası; yasama, yürütme ve yargı yetkilerini farklı görev alanları olarak kabul etmiş ve farklı organlar arasında bu yetkileri paylaştırmıştır. Yönetimdeki bu erklerden biri olan yürütme erkinin cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulu arasında eşit bir şekilde paylaşımı parlamenter sistemin gerçek anlamda uygulanmaya başlandığının göstergesidir. Erkler arasındaki bu güç dağılımı aynı zamanda birbirlerinin varlıklarına son verecek bir yapıda düzenlenmiştir. Ayrıca, yeni oluşturulan anayasaya uygun olmayan yasaları onaylamayan bağımsız bir Anayasa Mahkemesi oluşturulmuş, üniversiteler ve kitle iletişim örgütleri yeni anayasa ile korunan kurumlar olmuştur. Bütün partiler içerisinde yalnızca bir partinin ön plana çıkaran uygulama sona erdirilerek nispi temsil usulü benimsenmiştir. Kişi hak ve özgürlükleri bu

anayasada kendisine daha fazla yer bulmuştur. Darbenin ardından uygulanan yasakların ortadan kaldırılması ile birlikte siyasi partilerin önü açılarak seçime gidileceğinin sinyalleri verilmiştir (Zürcher, 2002: 357-358). Yeni anayasanın beraberinde getirdiği bir başka kurul ise Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nun oluşturulmasıdır. Cumhurbaşkanının öncülüğünde toplanan MGK, milli güvenlik konularında Bakanlar Kurulu ile birlikte eşgüdümlü çalışmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Çavdar, 2013: 108-109).

1961 Anayasası ile birlikte getirilen bu yeniliklere bakıldığında parlamentoya seçim yoluyla gelmeyen kişilerin doğrudan atanmasının demokratik olmadığı, TBMM'yi iki kanatlı bir meclis yapısına büründürmenin ise yasama faaliyetlerinin yavaşlamasına sebep olacağı söylenebilir. Anayasa ile birlikte kişilere sağlanan hak ve hürriyetlerin kapsamının genişletilmesi, üniversiteler ve kitle iletişime gelen özerklik ve bağımsız bir Anayasa Mahkemesinin kurulması, demokrasi ile yönetilen bir devletin gereği olarak hayata geçirilen uygulamalardır.

Bu noktada, Türk devletlerinde asırlardır önemli bir rol oynayan ordunun yönetimi ele aldığı görülmektedir. Tarihte kurulan ilk Türk devletlerinden günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar bütün Türk devletlerinde ordu oldukça önemli bir konumda bulunmuştur. Bu yüzden Türkler, tarihte ordu-millet olarak nitelendirilen bir halk olarak anılmıştır. Ancak tarihte hiçbir zaman ordu yönetimi eline almamıştır. Cumhuriyeti kuran elitlerin birer ordu mensubu olduğu bilinmekle birlikte bu kesim ordu ve siyaset arasında ayrımı oldukça iyi yapmış ve ordunun yönetime müdahale etmesinin önüne geçilerek demokratik bir tutum sergilenmiştir. Ancak, 1960 yılında yaşanan bu darbe ile birlikte ordunun ülke yönetimine el koyduğu görülmekle birlikte sivil yönetim devrinin sona erdiği ve askeri yönetim devrinin başladığı görülmektedir.

Askeri kadroların ülke yönetimine müdahalesi zaman zaman tarihte görülse de yönetimi hiçbir zaman ele almamışlar sadece hükümeti değiştirme adına bazı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak 1960 Darbesini gerçekleştiren bu kesim, ülke yönetimini doğrudan ele alarak, kendi istedikleri kişiyi devletin

başına getirirken, oluşturdukları pek çok kurumla da yönetimde hakimiyetlerini tesis etmişlerdir. Böylece 1960 Darbesiyle başlayan bu dönemin Türk devletlerinde görülen ordu-yönetim ikileminden tamamen farklılaştığı söylenebilir.

Darbenin ardından gerçekleştirilen ilk seçime cumhuriyetin ilk partisi olan CHP'nin yanı sıra pek çok parti katılmıştır. Bu partiler Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve kendilerini DP'nin bir devamı olarak nitelendiren ve daha çok DP'nin seçmen tabanına hitap eden Adalet Partisi (AP) katılmıştır. 15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen bu seçimin sonucunda CHP mecliste 173 milletvekili ile temsil imkanı bulurken, AP 158 milletvekili ile meclisin ikinci partisi olmuştur. Geriye kalan yüzdelik oy dağılımına bakıldığında; YTP oyların %13.9'unu alırken, CKMP ise oyların %13.4'ünü almıştır. Alınan oy oranlarına bakıldığında devletin yönetimine hiçbir partinin tek başına hakim olamayacağı görülmektedir (Bakırcı, 2019: 37). Meclisteki bu oy dağılımına bakıldığında, Türk toplumu darbe döneminin ardından bu kez de "koalisyon" kavramı ve "koalisyon dönemleriyle" karşı karşıya kalmıştır. Seçim sonuçları değerlendirildiğinde, DP tabanına hitap eden AP'nin girdiği ilk seçimde önemli bir oy elde ettiği ve seçmen düşüncesinin kolay kolay değişiklik göstermediği görülmektedir.

Seçimin ardından mecliste bulunan hiçbir partinin tek başına iktidar olmasını sağlayacak yeterli çoğunluğu elde edememesi neticesinde Türk siyasi hayatında ilk kez 20 Kasım 1961'de CHP ve AP koalisyonu oluşturulmuştur. Kurulan bu ilk koalisyon hükümeti ile birlikte yönetim sivil bir kimlik kazanmıştır. Birbirleriyle ideolojik olarak zıt olan bu iki partinin kurduğu koalisyon hükümeti uzun soluklu bir iktidar dönemi yaşayamamıştır (Karpat, 2013: 199). İlk koalisyon hükümetinin 6 ay gibi kısa bir süre iktidarda kalmasının ardından 25 Haziran 1962'de İsmet İnönü önderliğinde ikinci koalisyon hükümeti CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlar ortaklığında kurulmuştur (Bakırcı, 2019: 40). Oluşturulan bu ikinci koalisyon ekonomik düzenlemeler ve af konusunda uzlaşma sağlanarak meydana gelmiştir (Önal,

2017: 27). 1963 yılına kadar iktidarda kalmayı başaran ikinci koalisyon hükümeti, İsmet İnönü'nün istifa etmesinin ardından dağılmış ve yeniden İsmet İnönü önderliğinde CHP ve Bağımsızların bir arada görevler üstlendiği azınlık hükümeti kurulmuştur. Mecliste güçlü bir desteğe sahip olmayan bu azınlık hükümeti varlığını 1965 yılına kadar sürdürmeyi başarmıştır (Bakırcı, 2019: 43).

1960 Darbesinin ardından sivil yönetime geçilmesi ve yapılan seçimler neticesinde oluşturulan koalisyon hükümetlerinin önemli adımlar atmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Nitekim, bu dönemde gerek halk gerekse devlet koalisyon kavramına ve oluşturulan koalisyon hükümetlerinin uygulamalarına bir alışma sürecinden geçerken, aynı zamanda bir normalleşme döneminden de geçmiştir. Yaşanan darbenin neticesinde devletin geçtiği bu dönemde yönetimdeki koalisyon hükümetlerinin dönemi kırılgan bir dönemden geçildiği için uzun soluklu olamamıştır.

1965 yılında İnönü önderliğinde kurulan azınlık hükümetinin yerini 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan ve Milli Bakiye Usulü getirilen seçimde AP tek başına iktidara gelebilecek kadar oy almayı başarmıştır (Akıncı, 2014: 65). Bu seçimlerde her parti farklı ideolojik söylemlerde bulunmuştur. 1965 seçimlerinde CHP "ortanın solunda" olduğunu belirtirken, sendikacılar tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise sosyalist bir kimlik ile katılmıştır. AP ise DP'nin mirasçısı rolünü bu seçimde de sürdürmeye devam etmiştir (Akşin, 2016: 266-267).

Süleyman Demirel'in başında bulunduğu AP, 1969 seçimlerine kadar kendi ideolojisi doğrultusunda ülkeyi tek başına yönetmeyi sürdürmüştür. 1969 yılında yapılan seçimden AP yeniden tek başına iktidar olmasını sağlayacak kadar oy almayı başarmıştır. Ancak bu dönemde AP, ekonomik sorunlar ve parti içerisinde meydana gelen huzursuzluklar sebebiyle sıkıntılı bir döneme girmiştir. 1970 yılında gerçekleştirilen bütçe görüşmelerinde hükümet aleyhinde oy kullanılması II. Demirel Hükümeti'nin düşmesine yol açmıştır. 1970 yılında dış borcun giderek artması International Monetary Fund (IMF) ile anlaşma

yapılmasına ve ülke içi ekonomik krizin giderek tırmanmasına neden olmuştur (Ataay, 2019: 153-154). Ekonomik durumun giderek kötüleşmesi, işçi ve öğrencilerin hükümet karşıtı eylemleri ülkeyi iyice çıkmaza sürüklemiştir. Bu eylemlere şiddetin karışması neticesinde ordu, 12 Mart 1971'de 12 Mart Muhtırası'nı vermiştir (Akşin, 2016: 267-268).

3.6. 1971 Muhtırasından 1980 Darbesine Türkiye Cumhuriyeti

Ülkede yaşanan şiddet olayları, öğrenci hareketleri ve mevcut hükümetin aleyhine sergilenen tutum ve davranışlar neticesinde ordunun yönetimine verdiği muhtıra radyodan okunarak bütün herkese duyurulmuştur. Bu muhtırayla birlikte yönetimde bulunan mevcut hükümetin istifa etmesi istenirken yerine Atatürkçü düşünceye bağlı yeni bir hükümetin göreve gelmesi istenmiştir. Eğer ülkede düzen yeniden tesis edilemezse ordunun yönetime el koyacağı uyarısında bulunulmuştur (Akıncı, 2014: 55). Ordunun bu uyarısı karşısında yönetimde bulunan Demirel Hükümetinin muhtıra karşısında istifasını vermekten başka çaresi kalmamıştır. Yaşanan bu istifanın ardından yeni bir hükümet kurulması amacıyla bazı faaliyetlere girişilmiştir. Partilerüstü statüde kurulacak bu hükümet için cumhurbaşkanı ve partiler arasında yapılan görüşmelerde Nihat Erim'in bir hükümet kurmasında karar kılınmıştır (Karataş, 2019: 84-88). Nihat Erim'in görevi üstlenmesi ile birlikte partilerüstü olarak nitelendirilen reform hükümeti kurulmuştur (Akşin, 2016: 268-269).

Nihat Erim önderliğinde kurulan kabine anayasanın liberalleşme oranının çok daha az seviyede tutulmasını sağlamak adına birtakım değişiklikler önermiştir. Bu değişiklik talebi neticesinde toplamda 44 maddede değişiklik yapılarak temel hak ve özgürlükleri kısıtlama adına adımlar atılmıştır. Üniversiteler ve kitle iletişim araçlarına sağlanan özerklik ortadan kaldırılmış, Anayasa Mahkemesi'nin yetkilerinde ise bir sınırlandırılmaya gidilmiştir (Zürcher, 2002: 378).

Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan bu ara dönemde devlet birde cumhurbaşkanının seçilmesi konusunda bir kriz yaşamıştır. Faruk Gürler, Tekin

Arıburnu ve Ferruh Bozbeyli'nin katıldığı cumhurbaşkanlığı yarışında hiçbir aday meclis çoğunluğunu kazanamamıştır. Cumhurbaşkanlığı makamında yaşanan bu krizin çözümü için birçok çözüm yolu önerilse de başbakanlık makamı için düşünülen Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı adayı olarak mecliste oylanması sonucunda yeni cumhurbaşkanı meclis oylarıyla Fahri Korutürk olmuştur (Önal, 2016: 102-103).

Ülkede yaşanan bu ara rejimin ardından 14 Ekim 1973'te seçimler yapılmıştır. Bu seçimde CHP yükselişe geçerek meclise 185 milletvekili sokmayı başarırken, DP'nin mirasçısı AP oy kaybına uğramış ve mecliste 149 milletvekili temsil edilmeye başlanmıştır. Bu iki partinin yanı sıra Milli Selamet Partisi (MSP) 48 milletvekili, Demokratik Parti (DEP) 45 milletvekili, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) 13 milletvekili, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 3 milletvekili, Türkiye Birlik Partisi (TBP) 1 milletvekili ve son olarak bağımsızlar ise 6 milletvekili ile mecliste temsil imkanına sahip olmuşlardır (Önal, 2016: 104). Oylama sonucuna göre hiçbir partinin tek başına iktidar olmasını sağlayacak yeterli oya sahip olmaması nedeniyle Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümetin kurulması için seçimlerde en çok oyu alan ve partinin İnönü'den sonra genel başkanlığı koltuğuna oturan Bülent Ecevit'i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Bülent Ecevit, partiler ile koalisyon görüşmelerine başlamış, AP ile görüşmelerin olumsuz sonuçlanası neticesinde, MSP ile görüşmelere başlayan Ecevit'in uzlaşmayı sağlaması sonucunda CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur (Ertem, 2018: 669). CHP ve MSP'nin kurduğu bu koalisyonun taban tabana birbirine zıt ideolojilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca, bu zıt iki ideolojinin oluşturduğu birliktelik zaruri bir durum olarak nitelendirilebilir.

CHP ve MSP arasında kurulan bu ortaklık toplamda 235 gün sürmüştür. Bu koalisyonun yönetime hakim olduğu dönemde özellikle Kıbrıs konusu ve genel af gündemde olan en önemli meseleler olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ilerleyen süreçte bu hükümetin istifa etmesi sonucunda Sadi Irmak önderliğinde yeni bir hükümet kurulmuş ancak bu hükümetin meclisten güvenoyu

alamaması sonucunda bu hükümet istifa etmiştir (Çavdar, 2013: 236-242). Hükümette yaşanan bu istikrarsızlığın ardından AP, MSP, CGP ve MHP aralarında görüşmeler yaparak Türk siyasal tarihinde "Milliyetçi Cephe (MC)" olarak adlandırılan birlikteliği kurmuşlardır. Sadi Irmak Hükümeti'nin istifa etmesinin ardından Milliyetçi Cepheyi oluşturan bu partilerin ortaklığında yeni hükümet kurulmuştur. Bu hükümet görevde olduğu süre boyunca ekonomi, öğrenci olayları, dış politika gibi belli başlı pek çok sorunla boğuşmuştur (Ilıman ve Dönmez, 2015: 170-172-173).

I. MC Hükümetinin dağılmasının ardından 1977 yılında ülkeye yeniden seçim atmosferi hakim olmuştur. 5 Haziran'da gerçekleştirilen bu seçim sonucunda CHP oldukça önemli bir oy potansiyeline sahip olmuştur. Aldığı oy oranı yüksek olsa da CHP tek başına iktidar olacak kadar oy almayı başaramamış ve ülke yeniden bir koalisyon ortamı ile karşı karşıya kalmıştır. Cumhurbaşkanının Bülent Ecevit'i hükümet kurmakla görevlendirmesi üzerine partilerle görüşen Ecevit bir koalisyon gerçekleştirememiş ve bunun üzerine azınlık hükümeti kurulmuştur. Ancak, kurulan bu hükümetin meclisten güvenoyu alamaması neticesinde cumhurbaşkanı tarafından hükümet kurma görevi AP lideri Demirel'e verilmiştir. AP-MSP-MHP arasında yeni bir koalisyon kurularak II.MC Hükümeti başlamıştır. Ancak ülke içerisinde yaşanan olaylar neticesinde bu hükümet mecliste gensoru sonucunda düşürülmüş ve yerine Bülent Ecevit önderliğinde yeni bir hükümet kurulmuştur. Ecevit Hükümetinin yönetimde kaldığı süre boyunca en önemli iki sorununu ise terör ve ekonomi oluşturmuştur (Çavdar, 2013: 247-248).

Ecevit Hükümetinin kendisine çok fazla destek bulamaması neticesinde istifasını vermiştir. Bu istifanın ardından Süleyman Demirel önderliğinde bağımsızlar ile birlikte yeni bir hükümet kurulmuştur (Zürcher, 2002: 382). Demirel tarafından kurulan bu en son hükümetinde düşmesinin ardından 17 Ocak 1978'de yeniden Bülent Ecevit tarafından CHP-CGP-DEP ve Bağımsızlardan oluşan yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümet göreve gelir gelmez dış politikadaki sorunlar ve ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır.

Dış politikada yaşanan sorunların yanı sıra iç politikada şiddet ve terör olaylarının iyice tırmanması ülkeyi çok kötü bir noktaya taşımıştır. Ülkede sıkıyönetim ilan edilse de buna uygun hareket edilmemiş, ortam iyice gergin bir hal almıştır. 14 Ekim 1979 tarihinde mecliste beş milletvekili koltuğundaki boşluk için yapılan oylamayı AP'nin kazanması ve Senato seçimlerinde AP'nin önemli bir başarı elde etmesi neticesinde Bülent Ecevit istifa ederek, Süleyman Demirel önderliğinde bağımsızlar ve AP arasında oluşturulan ortaklık neticesinde azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet göreve geldiğinde ekonomi programı yayınlamış ve bazı önlemler almaya çalışmıştır. Ancak şiddet olaylarının önüne geçilememesi, bazı siyasi kişilerin öldürülmesi ülkeyi iyice çıkmaza sürüklemiştir. Ülkenin içinde bulunduğu bu ortam karşısında ordu 12 Eylül 1980'de yönetime yeniden el koymuştur (Ataay, 2019: 169-172-173).

Yukarıda anlatılan olaylardan da görüleceği üzere, 1970'li yıllar Türkiye'de ekonomik, siyasal, toplumsal pek çok alanda krizin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1960 Darbesinin ardından siyasal hayatına son verilmiş ancak DP mirasçısı partiler varlığını siyasi arenada sürdürmeye devam etmiştir. DP mirasçısı bu partiler ve CHP arasındaki ideoloji farklılıkları nedeniyle karşı karşıya kalmış ancak bu yıllarda yaşanan krizler farklı ideolojik çizgiye sahip partilerin birlikte hareket etmelerine yol açmıştır. Ancak farklı ideolojiye sahip bu partilerin zıtlaşmaları ülke içinde yaşanan çok boyutlu krizlerin açılmasının önüne geçilmiştir.

3.7. 1982 Anayasası ve 1980-1990 Arası Dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde Yönetim Anlayışı

Dönem içerisinde yaşanan olaylar ve dönemin konjonktürel şartlarının beraberinde getirdiği 12 Eylül 1980 darbesinin askeri kanatlarca gerçekleştirilmesinin ardından ordu yönetime el koymuş ancak devlette düzenin yeniden tesis edilmesinin ardından yönetimin sivil yönetim kadrolarına bırakılacağını duyurmuştur. Ordu, yönetime el koyar koymaz ilk iş olarak ülke içinde çıkabilecek çatışmaların önüne geçmek, demokrasinin yeniden yönetime

hakim olmasını sağlamak amacıyla bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetleri doğrultusunda meclis kapatılmış ve siyasi alanda bir yasaklamaya gidilmiştir (Çelik, 2010: 218).

Milli Güvenlik Konseyi (MGK), yönetimde bulunduğu ilk dönemde ilk olarak yürürlükte olan 1961 Anayasası'nın yürürlükten kaldırılması gerektiğini söyleyerek yeni bir anayasa hazırlanmasını sağlamıştır. Yeni anayasanın hazırlanması sırasında cumhurbaşkanlığı makamının sorumsuzluğu giderek genişletilirken, yargı, yükseköğretim ve orduya geniş ölçüde özerk bir alan ayrılmıştır. Hazırlanan bu yeni anayasa çalışması 7 Kasım 1982'de halka götürülmüş ve %91 gibi önemli bir yüzdelik dilimin evet oyu kullanmasıyla kabul edilmiştir. Aynı zamanda bu oylama sonucunda Kenan Evren cumhurbaşkanlığı makamına gelmiştir (Akşin, 2016: 276-277-278).

Yeni kabul edilen 1982 Anayasası ile birlikte yürütme erkinin yetki alanı genişletilirken, 1961 Anayasası ile birlikte gelen Senato lağvedilmiştir. Ayrıca, anayasa cumhurbaşkanının görevde kaldığı süreyi 6 yıl olarak belirlerken, bu makama gelebilecek kişilerin mecliste bulunan kişiler hariç olmak üzere seçilebileceği de hükme bağlanmıştır (Akşin, 2013: 44-45).

Bütün bu yaşanan değişimlerin ardından Türkiye Cumhuriyeti yeni sağlanan bu düzen içerisinde 1983 yılına gelmiştir. 1983 yılı, Türkiye'nin siyasi arenası açısından oldukça önemli bir yılı teşkil etmektedir. 1983 yılında, siyasi partilerin yeniden faaliyet göstermelerine izin verilmiş ve Türk siyasi hayatında canlanma başlamıştır. CHP, AP, MHP ve MSP'nin 1980 darbesi sonrasında kapatılması ve 1983 yılında bu partilerin siyasi hayata yeniden dönmelerine izin verilmemesi üzerine, "orta sağ" ve "orta sol" kanadı temsil edecek iki partinin kurulmasının yeterli olacağı düşüncesi hakimdi. Ancak, Turgut Özal önderliğinde Anavatan Partisi (ANAP)'nin kurulmasıyla birlikte dengeler değişmiştir. 1983 yılının Kasım ayında seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlere; ANAP, Halkçı Parti (HP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) katılmıştır. Yapılan seçim sonuçlarına göre; ANAP oyların çoğunluğunu alarak birinci parti olmayı başarmıştır. Halkçı Parti bu seçimde ikinci parti, MDP ise

üçüncü parti olmuştur (Çavdar, 2013:271-276). 1983 Seçiminin sonuçlarına bakıldığında ANAP'ın tek başına iktidara gelebilecek kadar oya sahip olması sonucunda, Türkiye'de çok partili siyasete geçilmesiyle birlikte DP ve AP'nin tek başına iktidar dönemlerinin ardından yeniden Türk siyasetinde tek parti iktidarı kendini göstermiştir.

Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP özellikle ekonomi konularına ağırlık vermiştir. Özelleştirme, serbest piyasa gibi pek çok özellikleriyle birlikte ANAP liberal bir çizgiye sahip olmuştur (Yay ve Aktel, 2015: 6). 1983 yılından 1987 yılına kadar geçen sürede iktidarda kalan ANAP kendi politikaları doğrultusunda yönetim anlayışını şekillendirmiştir. 1987 yılının en dikkat çeken yanı siyasi yasakların kaldırılması adına referandum yapılmasıdır. Yapılan referandum neticesinde siyasi faaliyeti yasaklanan politikacıların yeniden siyaset camiasına dönüşü sağlanmıştır. 29 Kasım 1984 tarihinde yapılan genel seçimlerde diğer seçimlere nazaran daha geniş bir siyasal katılım olduğunu söylemek mümkündür. %10'luk seçim barajının uygulandığı bu seçime ANAP, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Doğru Yol Partisi (DYP), Demokratik Sol Parti (DSP), Refah Partisi (RP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi katılmıştır. Geniş bir siyasi çeşitliliğin sağlandığı bu seçimde sadece ANAP, SHP ve DYP %10 barajını aşmayı başararak mecliste temsil imkanına sahip olmuşlardır (Çavdar, 2013: 279-280).

Yeniden ANAP iktidarıyla yönetilmeye başlayan Türkiye, 1989 yılında cumhurbaşkanlığı seçimiyle karşı karşıya kalmıştır. Ordunun cumhurbaşkanı için önerdiği adayların kabul edilmemesi üzerine Turgut Özal, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak görevine başlamıştır (Akıncı, 2013: 16).

1980-1990 arası dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde yönetim alanında meydana gelen değişimlere bakıldığında 12 Eylül 1980 darbesinin gerçekleştirilmesinin ardından yönetim yeniden sivil yöneticilerden askeri yöneticilere geçmiştir. Böylece halkın verdiği oylarla göreve gelen yöneticiler bir kez daha yönetimden uzaklaştırılmıştır.

Tarihsel perspektif açısından değerlendirildiğinde ise Türklerde ordunun önemi yadsınamaz bir gerçek olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak, ordu yönetim konusunda söz sahibi olmaktan ziyade ülke güvenliği gibi temel korumada baş unsur olarak öne çıkan bir yapılanmadır. Bu nedenle ordunun yönetime müdahale etmesi ve müdahalesinin temel nedeni olarak demokrasinin yeniden Türkiye'de sağlanmasının bir gereği olarak yönetime el koyması tartışmaya açık bir konudur.

1960 darbesi ile yönetimde yeniden meydana gelen yapılanma ile çift kanatlı bir yapıya bürünen meclis, 1980 darbesinin gerçekleştirilmesi ile birlikte yeniden tek yapılı bir hale bürünmüş ve senato lağvedilmiştir. Böylece, Türklerde ilk yıllardan beri görülen yönetici kişinin yanında bir meclisin bulunması geleneği halen varlığını devam ettirirken, dönemin şartlarına göre mecliste ve yönetim anlayışında farklılaşmalara gidildiği açıkça görülmektedir. Kısaca, M.Ö'den 1990 yılına varlıklarını sürdüren Türklerde, hükümdarın yanı sıra bir danışma organının bulunması klasikleşmiş bir unsur olarak karşımıza çıkarken, her dönemin yönetim anlayışı kendine özgü özellikler taşıyarak farklı bir yapıya bürünmüştür.

3.8. 1990-2002 Arası Dönemde Türkiye Cumhuriyeti Yılları

1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye yeniden 2002 yılına kadar sürecek olan koalisyon hükümetlerinin yönetimi altına girmiştir. Bu dönemde ülkede pek çok hükümetin yeniden kurulup, yeniden ortaklıkların bozulduğu ve birçok seçimin yapıldığı dönemi kapsamaktadır.

1991 yılının ekim ayında ülke yeniden bir seçim atmosferine girmiştir. 20 Ekim 1991'de Doğru Yol Partisi, ANAP, RP, DSP ve SHP'nin katılımı ile gerçekleştirilen seçimde DYP kullanılan oylardan en fazla oya sahip parti olarak birinci parti olmayı başarmıştır. Bu seçim sonucunda hiçbir partinin tek başına iktidarı sağlayacak kadar oy potansiyelini elde edememesi üzerine DYP ve SHP aralarında bir uzlaşmaya vararak yeni bir koalisyonun temeli oluşturulmuştur (Basmacı, 2019: 68). Farklı iki ideolojiye sahip bu iki partinin

bir uzlaşmaya vararak ülke yönetiminde birlikte söz sahibi olmaları demokrasi açısından oldukça olumlu bir demokratik gelişme olarak değerlendirilebilir.

DYP-SHP Hükümetinin yönetiminde ülke 1996 yılına gelmiştir. 1993 yılında cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Turgut Özal'ın vefat etmesi üzerine, cumhurbaşkanlığı makamında oluşan bu boşluk DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile doldurulmuştur. DYP, yeni genel başkanı olarak Tansu Çiller'i seçmiş ve Çiller başbakan olarak atanmıştır. Tansu Çiller'in genel başkan olması ile birlikte SHP ile kurulan bu ittifak bozulmamış ve koalisyon görevine devam etmiştir (Çakır, 2020: 348). Bu hükümetin iktidarda kaldığı süre boyunca temel uğraş konuları ekonomi ve güvenlik olmuştur. Ekonomik alanda; enflasyon ve işçi hareketleri ülkedeki ekonomik sorunların başında gelirken, güvenlik alanında ise tanınan kişilerin öldürülmesi ve Güneydoğu'da terör olaylarının baş göstermesi bu hükümeti zorlayan ve ülke için hiç iyi olmayan gelişmelerdir (Çavdar, 2013: 317-319-321).

Bu koalisyon hükümeti görevini yürütürken 1995 yılının Aralık ayında ülke seçime gitmiştir. Bu seçimde RP birinci sırayı alırken, DYP ikinci, ANAP üçüncü, DSP dördüncü ve son olarak CHP ise mecliste temsil imkanına sahip olmayı başaran beşinci parti olmuştur (Çavuşoğlu, 2014: 26). Bu seçimlerin ardından hiçbir partinin tek başına iktidar olmasını sağlayacak yeterli oyu elde edememesi üzerine ülkede yeniden koalisyon havası hakim olmuştur. Yapılan oylamaya göre en fazla oyu alan RP'nin kendisine hükümeti kurmak için herhangi bir partiyle anlaşamaması üzerine hükümeti kurma görevi en çok oy almayı başaran ikinci parti olan ANAP'a geçmiştir. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ve DYP Genel Başkanı Tansu Çiller arasında yapılan görüşmeler sonucunda ANAP-DYP koalisyonu kurulmuştur. Ancak kurulan bu koalisyonun ömrü 4 ay gibi kısa bir süre için varlığını sürdürmüştür. ANAP-DYP ortaklığının bozulmasının ardından, DYP-RP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak kurulan bu hükümette varlığını uzun süre sürdürememiş, ekonomik ve siyasi faktörlerin devreye girmesiyle bir yıl sonra bu ortaklıkta sona ermiştir (Çakır, 2020: 350-351-352).

DYP-RP Hükümetinin işbaşına gelmesi orduyu rahatsız etmiştir. Bunun temel nedeni olarak RP'nin laiklik karşıtı tutum ve eylemlerinden ileri geldiği de belirtilmiştir. 28 Şubat 1997'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında askerler yönetimde bulunan kişilerin cumhuriyet rejimi ve bu rejimin demokratik ilkeleriyle bağdaşmayan laiklik karşıtı tavırlarını eleştirmiş ve uyarıda bulunmuşlardır (Ağır, 2018: 12). Türkiye'de sivil yöneticilere karşı gerçekleşen darbelerin aksine, 1971 Muhtırası gibi 28 Şubat 1997 Kararları sonucunda ordunun yönetime bizzat el koymadığı ve bir uyarıda bulunduğu görülmektedir.

DYP-RP Hükümetinin ardından, ANAP lideri Mesut Yılmaz önderliğinde ANAP-DSP ve Demokrat Türkiye Partisi (DTP) ortaklığında yeni bir koalisyon hükümeti kurmuşlardır. Ancak ilerleyen süre zarfında ANAP'a karşı yolsuzluk iddialarının baş göstermesi üzerine bu koalisyon ortaklığı da bozulmuştur (Akşin, 2016: 303-304).

Bu koalisyon hükümetinin ardından 18 Nisan 1999 yılında Türkiye yeniden sandık başına gitmiştir. Yapılan oylama sonucunda %10'luk seçim barajını aşmayı başaran DSP, MHP, ANAP, DYP ve Fazilet Partisi (1997 kararlarının ardından ileriki süreçte kapatılan RP yerine kurulan siyasi parti) meclise girmeyi başarmıştır. Böylece DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit önderliğinde DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümetinin temel uğraş konularını ekonomi ve terör oluşturmuştur. Bu dönemde terörist başının yakalanması hükümete oldukça önemli bir prestij kazandırırken, 17 Ağustos 1999 Depremi'nin meydana gelmesi ve ekonomik zorluklar yaşayan ülkenin daha fazla ekonomik çıkmaza sürüklenmesi hükümeti zorlamıştır. 2000 ve 2001 yıllarında Türkiye'nin ekonomik krizler yaşaması ve dış politikada meydana gelen bazı olaylar hükümette kopmaların başlamasına sebep olmuştur. Böylece, ülkenin içinde bulunduğu bu ortam neticesinde ülke 3 Kasım 2002'de yapılacak olan yeni bir seçime sürüklenmiştir (Eroğlu, 2018: 467-468-469-470).

Görüldüğü üzere, 1960 Darbesinden 1997 kararlarına kadar ülke askerin yönetime karşı müdahalede bulunduğu birçok dönemden geçmiştir. Darbe

dönemleri, Türkiye'de sivil yöneticilerin yerini askeri yönetim kadrolarının almasıyla birlikte yaşanan dönemlerdir. Bu yaşanan dönemlerde ordu, laiklik karşıtı bulduğu uygulamalar neticesinde harekete geçmiş ve demokrasinin yeniden yönetime ve tüm ülkeye hakim olması adına adımlar atmıştır. Ancak seçimle işbaşına gelmiş sivil yöneticilerin yerini yönetimde ordu mensubu kişilere bırakılmasının ne kadar doğru olduğu tartışmalı bir konudur. Bu nedenle, ordu-sivil yönetim arasındaki yönetim farkından çok bu dönemlerde geçmiş dönemlerde yaşanan benzerlik veya farklılıkların ele alınması daha yararlı olacaktır.

1960 Darbesi ile birlikte gelen çift kanatlı meclisin (Millet Meclisi ve Senato) oluşturulması eskiden beri bazı dönemlerde Türk toplumlarında var olan meclis yapısıyla benzerlik göstermektedir. Temelde Türk toplumlarında her zaman yöneticinin yanı sıra meclisin olduğu bilinmekle birlikte özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi 1960 Darbesi ile oluşturulan Millet Meclisi ve Senato'ya benzetilebilir. Öyle ki, Ayan Meclisi padişahın seçtiği kişilerden oluşan bir meclisken, Senato'da cumhurbaşkanının seçtiği kişilerden oluşmaktadır. Böylece bu iki meclis arasında seçim açısından bir benzerlik olduğu öne sürülebilir.

1960 Darbesiyle oluşturulan Senato'nun ilerleyen yıllarda kaldırılmasıyla birlikte TBMM yeniden tek kanatlı bir yapılanmaya kavuşmuştur. Böylece, cumhurbaşkanı ve meclis olarak yapılanan yürütme ve yasama organlarını Eski Türk Devletlerinde bulunan kağan ve kurultaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda meşrutiyetin ardından oluşturulan padişah ve Meclis-i Mebusan'a benzetmek yanlış olmayacaktır.

Kısaca, Türklerin var olduğu andan itibaren yönetimde sahip oldukları yapılanma benzer özellikler göstermekle birlikte, içinde bulunulan dönemin getirdiği bazı konjonktürel şartlar nedeniyle farklılaşma meydana geldiği söylenebilir.

1960-2002 arasında oluşturulan koalisyon hükümetleri yönetim açısından ele alındığında ise oluşturulan hükümetlerin uzun süreli olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak ise, koalisyon kurma adına farklı ideolojilere sahip, farklı kutuplarda bulunan partilerin ülke yönetiminde bulunma adına bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıkların belli bir zaman sonra fikir ayrılıklarından dolayı bozulmasıdır. Ancak yaşanan bu koalisyon hükümetleri döneminde hükümetlerin uzun süre varlık gösterememesinin temel sebebi olarak ülke yönetiminde benimsenen parlamenter sistemden kaynaklandığı öne sürülemez. Hükümetlerin kısa ömürlü olmasının sebeplerini ise koalisyonları oluşturan partilerarası fikir ayrılıkları ve bu dönem içerisinde yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal krizlere, yaşanan darbeler ve muhtıralara bağlamak daha doğru olacaktır.

3.9. 2002-2016 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti

3 Kasım 2002'ye gelindiğinde ülke yeniden bir seçim atmosferine girmiştir. 3 Kasım'da yapılan genel seçimler sonucunda AKP meclisteki 550 sandalyeden 363'ünü, CHP 178'ini, bağımsız milletvekili adayları ise 9'unu elde etmeyi başarmıştır (Özer, 2019: 50). Bu seçim sonuçlarına göre uzun yıllardır koalisyon hükümetlerinin görev aldığı ülkede AKP tek başına iktidara gelmesini sağlayacak kadar oy almayı başarmış ve ülkede koalisyon hükümetleri dönemi sona ermiştir.

AKP'nin iktidara geldiği bu dönemde "Acil Eylem Planı" adı verilen program ile birlikte ekonomi, sağlık, tarım başta olmak üzere pek çok alanda adımlar atılmaya çalışılmıştır (Konukman, 2003: 18-19).

AKP'nin tek başına iktidara geldiği 2002 seçimlerinden 2007 yılına kadar yeni kurulan bir parti olarak AKP kendi ideolojileri doğrultusunda ülkeyi yönetmiş ve ülke AKP iktidarının yönetimi altında 2007 yılına gelmiştir. 2007 yılı Türkiye için önemli bir yıl olarak ön plana çıkmaktadır. 2007 yılında milletvekili seçimleri ve cumhurbaşkanlığı makamı için gerçekleştirilecek olan seçim ülkede önemli bir yer etmiştir.

Öncelikle, cumhurbaşkanlığı makamı için yeni bir adayın tek başına iktidarda bulunan AKP tarafından seçilememesi, mecliste partilerarası ortak bir karara varılamaması ve cumhurbaşkanı için yeterli kabul sayısının 367'ye varmaması üzerine CHP tarafından Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunulması gibi birçok tartışma sonucunda Kasım ayında gerçekleştirilecek olan genel seçimlerin Temmuz ayında yapılmasına karar verilmesi ile nihayete ermiştir. 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilen seçim sonucuna göre AKP oyların %46,6'sını alarak 341 milletvekili, CHP oyların %20,9'unu alarak 112 milletvekili, MHP oyların %14,3'ünü alarak 71 milletvekili ile mecliste temsil imkanı bulurken, bağımsız adayların toplam sayısı ise 26'dır (Köse, 2016: 6-7-8). Yapılan bu genel seçimin ardından AKP'nin adayı Abdullah Gül cumhurbaşkanı seçilerek görevine başlamıştır.

22 Temmuz 2007 Genel Seçimlerinden önce cumhurbaşkanlığı makamı için yaşanan kriz ve laiklik karşıtı söylemler neticesinde ordu 27 Nisan 2007 tarihinde hükümete bir uyarıda bulunmuştur. Ordu yayınladığı bu muhtırada cumhurbaşkanlığı makamını üstlenecek kişinin laiklik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan bir kişi olması gerektiğini dikkatle belirtmiş ve bir uyarıda bulunmuştur (Ağır, 2018: 13). Böylece 27 Nisan 2007'de gerçekleşen bu muhtıra ile yine Türk siyasi hayatında birçok defa tanık olunan ordunun hükümete karşı yaptığı uyarının bir benzerinin 2007 yılında da gerçekleştiği görülmektedir.

AKP'nin yeniden iktidara geldiği bu ikinci dönemde anayasanın değiştirilmesi yolunda adımlar atılmış ancak ülke içerisinde yaşanan bazı olaylar nedeniyle anayasa değişikliği gerçekleştirilememiştir (Bozan, 2018: 176). 2010 yılına gelindiğinde ise anayasada değişiklik için çalışmalar yapılmış ve özellikle yargı alanında vesayetçi yapının değiştirilmesi amacıyla pek çok değişiklik önerilmiştir. Toplamda 24 maddeden oluşan bu anayasa değişikliği temel hak ve hürriyetler ile yargı alanında yapılacak değişiklikleri kapsamaktadır (Hakyemez, 2010: 389). 12 Eylül 2010'da gerçekleşen Anayasa Değişikliği Referandumu neticesinde bu değişiklikler kabul edilmiştir.

2010 Referandumunun ardından Türkiye 2011 yılında yapılacak olan seçimlere hazırlanmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu yıllar ülkenin gündeminin oldukça yoğun olduğu yıllardır. 2009 yılında başlayan "Açılım Süreci", "2010 Referandumu" ülke gündemini meşgul eden konular arasında yer alırken, dış politikada da 2010 yılında başlayan "Arap Baharı" Türkiye'yi doğrudan etkileyen konular arasında yer almıştır (Köse, 2019: 336).

Ülke içindeki gündemin ve dış politikanın yoğun yaşandığı bu yıllarda Türkiye 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimlere büyük bir katılım göstermiş ve oy kullanmak için sandık başına gidenlerin oranı %87,16 gibi büyük bir orana ulaşmıştır. Bu seçim sonuçlarına göre, AKP 327 milletvekili, CHP 135 milletvekilli, MHP 53 milletvekili, Bağımsızlar ise 35 milletvekili ile meclise girmiştir (Haydaroğlu ve Çevik, 2016: 59-60). Yeniden AKP iktidarının başa geldiği bu üçüncü dönemde hükümet yeni bir anayasanın hazırlanmasının gerekli olduğunu öne sürerek bu konuda çalışmalar yapacağını duyurmuştur (Bozan, 2018: 177).

AKP iktidarının ve ideolojisinin yeniden hakim olduğu ülkede 2013 yılında "Gezi Parkı" olayı patlak vermiştir. Bu olay gerek Türkiye'de gerekse dünyada büyük yankı uyandırmış ve medya yönünü bu olaylara çevirmiştir.

Bu olay Taksim'de gerçekleştirilecek olan "Yayalaştırma Projesi"ne karşı bir eylem olarak başlamış daha sonra ise mevcut hükümete yönelik bir eylem halini almıştır. Bir ay süren Gezi Parkı olaylarına farklı görüş ve düşüncelere sahip bireylerin yanı sıra siyasiler, ünlü isimler ve daha pek çok kişi destek vermiştir (Eren ve Özden, 2014: 162-170). Çevre ile ilgili bir eylem olarak başlayan bu hareketin giderek büyümesi neticesinde hükümetin söylem ve eylemlerine karşı bir tepki hareketine dönüştüğü görülmektedir.

2013 yılı sadece hükümete karşı yapılan bu eylem ile sınırlı kalmamıştır. 2013 yılının son ayında gerçekleşen ve iktidar partisi olan AKP'nin dört bakanının adının karıştığı yolsuzluk iddiaları ile hükümet yüz yüze kalmıştır. Böylece ülke gündemi Gezi Parkı'ndan sonra bu olay ile sarsılmıştır.

Yaşanan bu gelişmelerin akabinde ülke 30 Mart 2014 yerel seçimlerini yaşamış ve AKP geçerli oyların %45.54'ünü alarak yerel seçimlerde birinci parti olmuştur (Öztürk, 2014: 106).

Mart ayında gerçekleştirilen yerel seçimlerin ardından 10 Ağustos 2014 tarihinde ülkede bu kez cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi için yarışan adaylar; Recep Tayyip Erdoğan, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Selahattin Demirtaş olmuştur. Halk tarafından ilk kez bir cumhurbaşkanının seçildiği bu seçimde %51,79'luk oy oranıyla Recep Tayyip Erdoğan cumhurbaşkanı seçilmeyi başarmış, ikinci olan Ekmeleddin İhsanoğlu %38,44, üçüncü olan Selahattin Demirtaş ise %9,76'lık bir oy almıştır (Akyılmaz ve Uçar, 2015: 77). İlk kez halk tarafından cumhurbaşkanının seçildiği bu seçimde katılım oranının diğer seçimlere nazaran düşük olduğu görülmekle birlikte, Türk siyasi tarihinde bir ilk yaşandığı görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 101. Maddesinde yer alan ifadeye göre cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisi ile ilişiğinin kesilmesine dair yer alan hükme göre AKP'de genel başkanlık makamında bir boşluk meydana geldiği görülmektedir. Bu nedenle AKP, 27 Ağustos 2014'te bir kurultay düzenlemiş ve AKP Genel Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ahmet Davutoğlu seçilmiştir.

Ahmet Davutoğlu önderliğinde görevine devam eden hükümet, 7 Haziran 2015'te yapılan seçimlere kadar görevinde kalmıştır. 7 Haziran 2015 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde AKP %40,66, CHP %25,13, MHP %16,45, Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise %12,96 oy oranı elde etmişlerdir (Ölçer, 2016: 761). Gerçekleştirilen bu seçim sonuçlarına göre hiçbir partinin mecliste tek başına iktidara gelmek için yeterli sayısal çoğunluğu elde edemediği görülmektedir. 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinden itibaren tek parti iktidarı ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti uzun bir aradan sonra yeniden koalisyon kavramı karşı karşıya kalmıştır. Böylece, 13 yıldır iktidarda bulunan AKP'nin oy kaybettiği görülmekle birlikte, seçmenlerin oy verme

davranışlarına göre hiçbir partiye tek başına iktidarı verecek kadar güvenmediği söylenebilir. Ayrıca, AKP'de meydana gelen oy kaybını ise partide genel başkan değişikliğine, AKP'ye yönelik yolsuzluk iddialarına ve seçmenin güven kaybına bağlamak yanlış olmayacaktır.

Haziran 2015 genel seçimlerinde tek başına iktidar olmak için hiçbir partinin yeterli oy oranına sahip olamaması neticesinde Türk siyasi hayatında yeniden koalisyon görüşmeleri başlamıştır. Ahmet Davutoğlu'nun öncülüğünde başlayan bu görüşmeler neticesinde pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır. AKP koalisyon yerine erken seçimi bir tercih olarak öne sürerken, CHP ise AKP'nin koalisyon kurmak istemediğini belirtmiştir. CHP-AKP arasında gerçekleştirilen görüşmelerin olumsuz olarak sonuçlanmasının ardından Davutoğlu, MHP ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ancak bu görüşmeden de olumlu bir sonuç ortaya çıkmamıştır. CHP ve MHP ortak bir söylem olarak erken seçime gidilmemesi gerektiğini, cumhurbaşkanının ise koalisyon görüşmelerine müdahale etmesinin doğru olmadığını dile getirmişlerdir. Görüşmeler sonucunda yeni bir hükümet kurulamadığından dolayı ülke yeniden bir seçim ile karşı karşıya kalmıştır (Algül, 2016: 282-283).

Partilerin hükümet kurmak için bir uzlaşmaya varamamaları neticesinde seçim hükümeti oluşturularak 1 Kasım 2015 tarihinde yapılacak olan seçimlere kadar görevde kalması sağlanmıştır. 1 Kasım 2015'te Türk halkı yeniden sandık başına gitmiştir. Bu oylama sonucunda AKP oyların %49,50'sini, CHP %25,32'sini, MHP %11,90'ını, HDP ise oyların %10,76'sını alarak meclise girmiştir. Bu seçim sonuçlarına göre AKP yeniden tek başına iktidara gelebilecek sayısal çoğunluğu elde etmiştir (Devran, 2018: 9). Böylece, ülkenin uzun yıllardan sonra yeniden gündemine giren koalisyon kavramı gerçekleştirilen bu seçimin ardından yeniden ortadan kalkmış ve tek parti iktidarının çatısı altında ülke yönetimine devam edilmiştir.

Seçimin ardından AKP Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu önderliğinde kurulan hükümet göreve başlamıştır. Ülke gündeminin yoğun olduğu bu dönemde başbakan Davutoğlu ve cumhurbaşkanı Erdoğan arasında bazı

konularda yaşanan fikir ayrılıklarının iyice gün yüzüne çıkması üzerine Davutoğlu görevinden istifa etmiştir. Böylece, AKP'de olağanüstü kongre gerçekleştirilmiştir. Ahmet Davutoğlu'nun görevden ayrılması "saray darbesi" olarak da nitelendirilmiştir (Algül, Aydemir, Demir, Göymen, Keleşoğlu, Özbey, Uncu, 2019: 18).

Partinin düzenlenen olağanüstü kongresinde istifa eden Ahmet Davutoğlu yerine Binali Yıldırım seçilmiştir. Binali Yıldırım önderliğinde kurulan yeni hükümetin temel politikalarını; yeni bir anayasanın hazırlanması, güçlü bir ekonomi ve kalkınma şeklinde özetlemek mümkündür. Ayrıca, cumhurbaşkanının etkisinin oldukça fazla hissedildiği bu dönemde özellikle yeni bir sistem için vurgu yapılmıştır (Bozan, 2018: 180-181).

Yeni hükümetin görevinin başına geçmesinin üzerinden yaklaşık iki ay geçtikten sonra ülke bu kez Türk tarihinde birçok kez görülen darbe kavramı ile karşı karşıya kalmıştır.

15 Temmuz 2016 tarihinde İstanbul ve Ankara'da askeri tankların ortaya çıkması, F-16'ların yere yakın mesafelerde uçmaya başlaması ile birlikte darbe gerçekleşmeye başlamıştır. Darbeyi düzenleyen "Yurtta Sulh Konseyi"nin TRT stüdyolarına gelerek haber spikerine darbe bildirisini okutmaları üzerine Türk halkı yeniden bir darbe ile karşı karşıya kalmıştır. Bildiri kısaca özetlenecek olursa; cumhuriyetin tehlikede olduğu, yeni bir anayasa hazırlanacağı, sıkıyönetim ilanı ve sokağa çıkma yasağı gibi bazı maddeler içermekteydi. Ancak bu bildirinin okunmasının ardından halk sokaklara çıkmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da halka çağrı yapması neticesinde darbeye karşı bir tavır sergilenmiştir. Ayrıca, milletvekillerinin ortaklaşa tutumunun da halkın ve cumhurbaşkanının tutumuna eklenmesiyle darbenin sabah saatlerine kadar önüne geçilmiştir. Ayrıca bu darbenin sonucu olarak darbeyi gerçekleştiren terör örgütüne bağlı olarak görevlerinde bulunan pek çok askeri görevli ve emniyet görevlisi tespit edilerek yakalanmıştır (Alkan, 2016: 254-255-258).

15 Temmuz'da gerçekleştirilen bu darbe girişiminin ardından 20 Temmuz 2016'da Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiş ve toplamda 7 kez uzatılarak üçer aylık periyotlarla ülke OHAL çatısı altında yönetilmiştir. Ayrıca OHAL'in ardından ülkede alınan önlemler kapsamında Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) çıkarılmıştır. KHK'lar kapsamında birçok alanda düzenlemelere gidilirken, bazı kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan görevliler ise görevlerinden uzaklaştırılmıştır (Tuncel ve Demirhan, 2018: 17-18).

2016 yılının sonlarına doğru gelindiğinde ülke gündemini derinden etkileyen bir konu gündeme gelmiştir. AKP'nin 2002 yılında iktidara geldiği günden itibaren anayasada bazı değişiklikler yapılması gerektiğini söyleyen tutumu yeniden gün yüzüne çıkmıştır.

AKP'nin ön plana çıkardığı bu anayasa değişikliği teklifi 10 Aralık 2016 tarihinde TBMM Başkanlığına iletilmiştir (Gözler, 2017: 13). AKP'nin önerdiği bu kanun teklifi ile birlikte ülkenin gündemine yeniden anayasa değişikliği konusu hakim olmuştur. Bu anayasa değişikliği teklifi beraberinde rejim değişikliği, başkanlık sistemi, yeni sistemin özellikleri, yargının siyasallaşması, tek adam gibi pek çok konuyu gündeme getirmiş ve 16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen referandumun ardından da devam etmiştir.

2002-2016 yılları arasında AKP'nin hüküm sürdüğü bu yıllarda tek parti iktidarı hakim olmuştur. Bu yıllar ülke gündeminin yoğun olarak yaşandığı muhtıradan darbe girişimine, anayasa değişikliğinden cumhurbaşkanlığı krizine kadar pek çok konunun gündeme geldiği yıllar olmuştur.

Sağ kanadı temsil eden bu partinin iktidarda bulunduğu ilk dönemde partinin tutum ve davranışlarından kaynaklı olarak 2007 yılında ordu bir e-muhtıra yayınlayarak mevcut hükümete bir uyarıda bulunmuştur. Türk tarihinde pek çok örneği olduğu gibi 2007 muhtırasının da temel hedefi hükümeti laiklik ilkesine uygun hareket etmeye ve bu ilkeye bağlı bir cumhurbaşkanı seçmeye yönelik bir müdahale olmuştur.

2010 yılına gelindiğinde ise ülke anayasa değişikliği ile karşı karşıya kalmış ve bir referandum yaşamıştır. Bu değişiklik paketi temel hak ve özgürlükler alanında yapılan değişikliklerin yanı sıra özellikle yargı alanında oldukça önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Yine, 2010 yılı ülkenin iç gündeminin yanı sıra dış politikanın da yoğun yaşandığı bir yıl olmuştur.

2013 yılı ise Türkiye'de mevcut hükümet aleyhine ülke ve dünyada ön sıralara yerleşen bir haber ile gündeme gelmiştir. Gezi Parkı olayları olarak adlandırılan bu eylem başlangıç itibariyle çevreci bir özelliğe sahipken birbirinden farklı birçok kesimin bir araya gelmesiyle birlikte hükümet aleyhinde bir eyleme dönüşmüştür. Aynı yılın sonunda AKP'nin bazı bakanlarının isimlerinin yolsuzluk iddiasıyla gündeme gelmeleri AKP'yi zor duruma sokmuştur.

2015 yılında ise gerçekleştirilen seçimler sonucunda koalisyon kavramı yeniden ülkeye hakim olmuş ardından yeniden bir seçime gidilerek koalisyon hükümeti yerine yeniden tek parti çatısı altında ülke yönetilmeye devam edilmiştir.

2016 yılında ise AKP kendi içerisinde yeniden bir parçalanma yaşamış ardından 15 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe girişimiyle birlikte ülke yeniden darbe kavramı ile yüz yüze kalmıştır. Ülkede OHAL'in ilanı ve yaşanan gelişmeler neticesinde AKP yıl sonunda meclis başkanlığına yeniden bir anayasa değişikliği paketi sunmuş ve ülkede yeniden birçok tartışma konusu gün yüzüne çıkmıştır.

Sonuç olarak, AKP iktidarının hüküm sürdüğü 2002-2016 yılları arasında ülke pek çok seçimden geçmiş, anayasa değişikliği yaşanmış, iç ve dış gündem oldukça yoğun geçmiştir. Böylece bu yıllar değerlendirildiğinde AKP, 10 Aralık 2016'da anayasa değişikliği teklif etmiştir. Yasama, yürütme ve yargı alanında önemli değişiklikler içeren bu değişiklik teklifi ile birlikte Türkiye'de sistem tartışmaları başlamıştır.

3.10. 2017'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

10 Aralık 2016'da AKP'nin anayasa değişikliği teklifi ülke gündeminde geniş çaplı bir etki yaratmıştır. Teklif edilen bu değişiklik paketinin yasama, yürütme ve yargı alanında önemli değişiklikler içermesi, bazı kurum ve kuruluşların yapısında baştan aşağı bir yenilenmeye gidilmek istenmesi bu değişiklik ile ilgili tartışılan önemli konuların başında gelmiştir. Ancak, özellikle anayasa değişikliği paketinin hükümet sisteminde meydana getirdiği değişim başta siyasi partiler olmak üzere halk tabanını da ciddi bir ayrılığa sürüklemiştir.

Anayasa değişikliği paketinin değiştirmeyi hedeflediği hükümet sistemine "Başkanlık Sistemi", "Türk Tipi Başkanlık Sistemi" gibi birçok adlandırmalar yakıştırılmış ancak netice itibariyle yeni sistemin adı "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olarak belirlenmiştir. Getirilmek istenen bu sistem ile ilgili olarak partiler, halk ve uzmanlar olumlu ve olumsuz oldukça ciddi ayrılıklar yaşamışlardır. Öyle ki, durumun halka taşınması ile birlikte halk tabanı adeta ikiye bölünmüş ve gerçekleştirilecek olan referandumun sonucu merakla beklenmeye başlanmıştır.

16 Nisan 2017'de gerçekleştirilmesi kararlaştırılan bu referandumda yeni sistemi destekleyen AKP-MHP "Evet" oyu yönünde kampanyalar düzenlerken, CHP ise "Hayır" oyu yönünde kampanyalar düzenlemiştir. Evet oyunu savunan parti, kişi ve gruplara göre yeni sistemin başta hızlı karar alma mekanizması olmak üzere pek çok alanda kolaylık sağlayacağı, bürokraside yaşanan bazı sorunların önüne geçileceği gibi sıralanacak daha pek çok özelliği destekledikleri görülmektedir. Hayır oyu lehine kampanya yapan kişi, grup ve partilerde ise getirilmek istenen sistemin tek adam rejimi olduğu, kararların tek elde toplanacağı, bağımsız yargının artık olmayacağı gibi sıralanabilecek daha pek çok özelliği destekledikleri görülmektedir.

Yeni sistemin kabul edilebilmesi için 16 Nisan 2017'de sandığa giden Türkiye'de halk Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini %52'lik bir oy dilimi

ile kabul etmiştir. Hayır oylarının oranı ise %48 bandında kalmıştır. Görüldüğü üzere anayasa değişikliği ve sistem değişikliğinin evet ve hayır oy oranlarına bakıldığında halk nezdinde tam manasıyla bir bölünmeye sebep olduğu söylenebilir. Öyle ki, oy oranlarının birbirine bu kadar yakın olması yeni sistemin yüksek oranlı bir evet ya da yüksek oranlı bir hayır almaması halkın gerçekleştirilecek sistemi tam manasıyla anlamadığını göstermektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin kabul edilmesiyle birlikte bazı anayasa maddeleri hemen yürürlüğe girerken bazı maddelerin 1 yıl sonra yürürlüğe girmesi karara bağlanmıştır. Böylece, 16 Nisan 2017'den günümüze kadar ülkede Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hakimdir. Türkiye ve dünya için yeni bir sistem olan ve yarı-başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bir karması olarak konumlandırılabilecek olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yasama, yürütme ve yargı alanında getirdiği yenilikler oldukça önem arz etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2017 yılına kadar geçen sürede parlamenter sistem ve bu sistemin özellikleri ülke yönetimine hakim olmuştur. Ancak, 16 Nisan 2017 Referandumu ile yeni sistemin kabul edilmesiyle birlikte sistem ve yönetim anlayışında da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nedenle 2017-2020 yılları arasında yeni sistemin beraberinde getirdiği yenilikler ve özellikler bu başlığın alt başlıklarında ele alınacak konulardır.

3.10.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

10 Aralık 2016'da AKP'nin hazırladığı anayasa değişikliği taslağının meclis başkanlığına sunulmasıyla Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Toplamda 18 maddeden oluşan ve 69 maddede değişiklik öngören bu tasarı mecliste halkoylamasına gitmek için yeterli oy oranını elde etmesinin ardından cumhurbaşkanına sunulmuş ve referandum kararı alınmıştır (Kantar, 2020: 130).

6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun olarak mevzuattaki yerini alan bu anayasa değişikliği paketi, yukarıda

da belirtildiği üzere 18 maddeden oluşmakla birlikte toplamda 69 maddeyi etkilemektedir.

6771 Sayılı Kanuna göre; yargının "bağımsız" ibaresinin yanına "tarafsız" ibaresi eklenmiştir. Mecliste yer alan "550" milletvekili sayısını yeni sistemde "600" olarak düzenleyen kanun, aynı zamanda milletvekili seçilme yaşını ise 25'ten 18'e indirmektedir. TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin aynı gün yapılması kararlaştırılan kanunda ayrıca TBMM'nin görev ve yetkilerinin tanımı şu şekilde yer almaktadır: "Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir."

TBMM'nin bilgi edinme ve denetleme yetkileri içerisinde yer alan gensoru ve sözlü soru anayasa değişikliği teklifinde yer almamıştır. Meclisin bilgi edinme ve denetleme yolları 6771 Sayılı Kanun'da Meclis Araştırması, Genel Görüşme, Meclis Soruşturması ve Yazılı Soru olarak kanundaki yerini almıştır.

Anayasa Değişikliğine Dair Kanun; cumhurbaşkanının adaylık ve seçimi, cumhurbaşkanının görev tanımı, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu ve cumhurbaşkanı yardımcıları, cumhurbaşkanına vekalet ve bakanlar ile ilgili düzenlemeleri de içermektedir.

TBMM ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesi, Olağanüstü hal yönetimi gibi başlıklarda 6771 Sayılı Kanun ile düzenlenen diğer başlıklardır.

Birçok alanda olduğu gibi yargı alanında da önemli yenilikler getiren anayasa değişikliği teklifinde Disiplin Mahkemeleri dışında askeri mahkemeler kurulamayacağı karara bağlanmıştır. Ayrıca Hakimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirilen HSYK'nın üye sayısı ve üyelerin atanma biçimi ve görev süreleri değiştirilerek kurulda düzenlemeye gidilmiştir.

Bütçe ve kesinhesap için öngörülen değişikliğin yanı sıra değişiklik paketinde yer alan bazı maddelerde de birçok maddede yapılan değişiklikler sıralanmıştır.

Böylece 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un yasama, yürütme ve yargı alanında geniş çaplı bir değişiklik öngördüğü görülmektedir.

Anayasa değişikliği teklifinin ardından, değişikliği destekleyen kesim ve desteklemeyen kesim arasında ciddi tartışmalar ortaya çıkmış ve asıl amacın tek adam rejimine dayalı bir hükümet sistemi kurmak olduğu öne sürülmüştür. Bu noktada, bu düşünceye katılmamak elde değildir. Çünkü teklif edilen bu değişiklik paketi yasama, yürütme ve yargı güçlerini doğrudan ve dolaylı olarak cumhurbaşkanının elinde toplamaktadır.

Değişiklik teklifinin beraberinde getirdiği sistem tartışması ise ülkeyi adeta iki kutuplu bir noktaya getirmiştir. Bir kesim ülkeye başkanlık sisteminin getirilmek istendiğini, ülkenin eyaletlere bölüneceğini ve rejimin değişeceğini öne sürerken, sistemi savunan diğer kesim ise Türk tipi başkanlık sistemini dile getirmiş ve daha sonra sistemin başkanlık sistemi olarak adlandırılmasından vazgeçerek yeni sisteme Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı verilmiştir.

Nitekim, yeni sistemin getirdiği özelliklerden kaynaklı olarak Kemal Gözler de yeni sistemin başkanlık sisteminin özellikleriyle bağdaşmadığını öne sürerek, sistemin başkanlık sistemi olarak adlandırılmasının yanlış olacağını söylemiştir. Kemal Gözler' göre, yeni sistemin dünya üzerinde bulunan hiçbir sistem ile bağdaşmamasından dolayı bu sisteme *"neverland hükümet sistemi"* demek yanlış olmayacaktır (Gözler, 2017: 52-72).

16 Nisan 2017'de gerçekleştirilecek olan referandum için değişiklik taraftarı kesim ve anayasa değişikliğine olumsuz bakan kesim karşı karşıya gelmiştir. "Evet" ve "Hayır" oyu yönünde propagandalar yapılarak halkın bu doğrultuda oy kullanması teşvik edilmeye çalışılmıştır.

16 Nisan'da seçime gidilmesinin ardından gerçekleşen seçim sonucuna göre halk %51,41'lik oy oranıyla anayasa değişikliğine "Evet" oyu vermiştir (Kantar, 2020: 130). Kabul edilen bu yeni sistem; yasama ve yürütme seçimlerini birleştiren, cumhurbaşkanının yeniden tanımlanan görevlerini içeren ve daha sayılabilecek pek çok yeniliği bünyesinde barındırmaktadır (Öztürk, 2019: 55-56).

Gerçekleştirilen referandumun ardından 2017 yılının sonlarına doğru MHP kanadından AKP'ye ittifak çağrısı yapılmıştır. Bunun üzerine AKP ve MHP'nin oluşturduğu "Cumhur İttifakı"nın önerisiyle birlikte cumhurbaşkanına erken seçime gidilmesi için teklifte bulunulmuştur. Bu önerinin cumhurbaşkanından onay almasının ardından 2019 yılında yapılması planlanan seçimler 2018 yılına çekilmiştir. Erken seçim teklifinin meclis ve cumhurbaşkanı tarafından onaylanması ülkeyi yeniden seçim atmosferine sokmuştur.

24 Haziran 2018 olarak kararlaştırılan seçimler; hem meclisin hem de cumhurbaşkanı seçimlerinin aynı anda yapılması açısından önem taşımaktadır. Çünkü, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin bir özelliği olarak konumlanan genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçiminin aynı tarihte yapılması yeni sisteminin uygulamaya geçtiğinin önemli göstergelerinden biridir.

24 Haziran 2018'de gerçekleştirilen bu seçimde birçok cumhurbaşkanı adayı yarışmıştır. Cumhur İttifakının (AKP-MHP) adayı olarak Recep Tayyip Erdoğan, CHP'nin adayı Muharrem İnce, İYİ Parti'nin adayı Meral Akşener, Saadet Partisi (SP)'nin adayı Temel Karamollaoğlu, HDP'nin adayı Selahattin Demirtaş, Vatan Partisi (VP)'nin adayı Doğu Perinçek cumhurbaşkanı adayları olarak seçim yarışına girmişlerdir. Gerçekleştirilen seçim sonucuna göre Recep Tayyip Erdoğan yeni sistemin ilk cumhurbaşkanı olmayı başarmıştır (Yılmaz ve Karakaş, 2019: 150).

Aynı tarihte uygulanan milletvekili seçimlerinde ise AKP %42,56, MHP %11,10, CHP %22,65, İYİ Parti %9,96, HDP %11,70, SP ise %1,34 oy

oranına sahip olmuşlardır. Yeni sistem ile birlikte partilerarası ittifaklara izin verilmesi neticesinde %10 seçim barajı altında kalan İYİ Parti ve SP, CHP ile gerçekleştirdikleri ittifak sonucunda meclise girmeyi başarmışlardır (Çolak, 2020: 731). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin beraberinde getirdiği ittifak kurma imkanı neticesinde yeni düzende ideolojik konumlanmalar bir kenara bırakılarak farklı ideolojileri benimseyen partilerin seçim ittifakı kurdukları görülmektedir.

24 Haziran'da gerçekleştirilen bu seçimin ardından ülkede yeni sistem ve sistemin getirdiği özellikler hakim olmuştur. 2019 yılına gelindiğinde ise ülkede bu kez yerel seçim atmosferi hakim olmuştur. 31 Mart 2019'da gerçekleştirilen bu yerel seçimler özellikle İstanbul'da büyük çekişmelere sahne olmuştur.

Katılım oranının %84,67 olduğu 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde partiler yeniden ittifak yapmışlardır. AKP ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı %51,64, CHP ve İYİ Parti'nin oluşturduğu Millet İttifakı ise %37,54 oranında oy elde etmeyi başarmışlardır (Miş ve Duran, 2019: 372-373). 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri, yeni sistemde siyasi arenada şekillendirici bir rol oynayan seçim ittifakları ve stratejik oyların önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir.

31 Mart Yerel Seçimlerinde büyükşehir belediyelerin çoğunluğu Millet İttifakının eline geçmiştir. Büyükşehirlerde sağlanan bu başarı Türkiye'nin metropolü olan İstanbul'da da geçerli olmuştur. Seçimlerde CHP'nin Millet İttifakı destekli İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Ekrem İmamoğlu, AKP'nin ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakının adayı Binali Yıldırım'ı mağlup etmiş ve belediye başkanlığını kazanmıştır.

İstanbul'da yarışan bu iki adayın oy oranlarının birbirine yakın olması neticesinde Yüksek Seçim Kurulu (YSK), İstanbul'da seçimlerin iptaline karar vermiştir. İptal gerekçesi olarak YSK 250 sayfalık bir bildiri yayınlayarak birçok hususa değinmiştir. Bu karara göre, oy sandıklarının başında görevli

olarak bulunan kişilerin kamu görevlisi olmadıkları, oy sayım cetvellerinde usulsüzlük yapıldığı gibi birçok unsurdan kaynaklı olarak seçimin iptal edilmesine karar vermiştir. Bunun üzerine İstanbul'da iptal olan bu seçimin yenilenmesi için 23 Haziran 2019 tarihi belirlenmiş ve İstanbullu seçmenler bu tarihte sandık başına gitmiştir. Yenilenen seçimde Ekrem İmamoğlu yeniden rakibi Binali Yıldırım'dan daha fazla oy almayı başararak İstanbul Belediye Başkanı olmuştur (Yılmaz ve Karakaş, 2019: 39-40).

Böylece hem yerel seçimlerde hem de genel seçimlerde partilerarası ittifakların sağlandığı ve başarı elde ettikleri görülmektedir. Ancak seçmen davranışları açısından ele alındığında partiler arası yapılacak ittifaklara olumlu bakan seçmenler olduğu gibi olumsuz bakan seçmenlerinde olması doğaldır. Ayrıca, 2019 yerel seçiminde büyükşehirlerin Millet İttifakına geçmesi ve Cumhur İttifakının yaşadığı bu önemli kan kaybının gelecek yerel seçimlerin sonuçlarını nasıl etkileyeceği merak konusudur.

Seçimle geçen 2019 yılının son aylarında ülke bu kez askeri alandaki gelişmeler ile gündeme gelmiştir. Suriye üzerine "Barış Pınarı Harekatı" adı verilen askeri harekatı düzenleyerek bölgede güvenliği sağlamak adına harekete geçmiştir (Polat, 2020: 58).

2019 yılında yoğun bir gündeme sahip olan ülke 2020'nin ilk 5 ayında da oldukça hareketli bir dönem yaşamıştır. 2020 yılının ilk aylarında Elazığ'da yaşanan 6.8'lik deprem, Van'da meydana gelen çığ faciası, uçak kazası ve 27 Şubat'ta Türk askerlerine Suriye'de yapılan saldırı sonucunda 32 askerin şehit olması Türkiye için 2020 yılının iyi başlamadığının göstergeleridir. Mart ayına gelindiğinde ise "Bahar Kalkanı Harekatı" başlamış, 11 Mart'ta ise dünyayı etkisi altına alan Coronavirüs, Türkiye'ye de ilk kez görülmüştür. İlerleyen süreçte virüs ile mücadele başlamış ve sokağa çıkma yasağı, okulların tatil edilmesi gibi bazı tedbirle alınarak virüsün daha fazla yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

İlerleyen yıllarda Türkiye'yi sosyal ve siyasal açıdan nasıl bir tablonun beklediği meçhuldür. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin hakim olduğu ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik olaylar karşısında ne kadar etkin olacağı ve yönetimin mevcut şartlar karşısında nasıl bir tutum ve davranışta bulunacağı merak konusudur.

3.10.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Özellikleri

16 Nisan 2017 Referandumu ile kabul edilen ve kendine has bir yapıya sahip olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi beraberinde pek çok yenilik getirmiştir. Ayrıca, yeni sistemin sahip olduğu pek çok özellikte bulunmaktadır. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Halkoylamasıyla kabul edilen yeni sistemde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı seçilen bir kişinin toplam görev süresi 5 yıldır. Bir kişi toplamda 2 kez cumhurbaşkanı olarak görev alabilir. Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri aynı tarihte yapılmaktadır (Öztürk, 2019: 59-60).
- Yürütme, parlamenter sistemde olduğu gibi çift başlı değildir. Kabul edilen yeni sistem ile birlikte yürütme erki cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanı birlikte çalışacağı cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları atama yükümlülüğüne sahiptir (Akman, 2019: 40).
- Yürütme erkinin tek kullanıcısı olan cumhurbaşkanı ve yasama organı olan meclisin karşılıklı fesih yetkileri bulunmaktadır. Olası bir fesih durumunda cumhurbaşkanı ve meclis için yeni bir seçim söz konusudur (Akman, 2019: 41).
- Yeni sistem AKP ve MHP'nin ortak bir karar alması ve uzlaşması sonucunda ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2017: 147).
- Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Bu yetki ile birlikte cumhurbaşkanı üst düzey kamu görevlileri atayabilir (Öztürk, 2019: 61).

- Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için halk 100.000 imza karşılığında kendi istedikleri kişiyi aday olarak gösterebildikleri için yeni sistemi savunan kesimlerce adil olduğu öne sürülmektedir (Yıldırım, 2017: 153).
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun yanı sıra siyasi sorumluluğu da bulunmaktadır (Akman, 2019: 41).
- Bakan olarak görevlendirilen kişinin milletvekilliği sona ermektedir (Yıldırım, 2017: 160).
- Yeni sistemde cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisi ile olan bağlantısı devam eder.
- Seçme ve seçilme yaşı 18'de sabitlenmiştir (Turan, 2018: 48).

Yukarıda sayılan bu maddeler sistemin temel özelliklerini yansıtmakla birlikte bu maddeler daha da çoğaltılabilir.

3.10.3. Yeni Sistemde Yasama, Yürütme ve Yargının Yapısı ve İşleyişi

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye'de uygulanmaya başlamasıyla birlikte yasama, yürütme ve yargı alanında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu gerçekleştirilen değişiklikler beraberinde pek çok tepkiyi de getirmiştir. Yeni sistemde yürütmenin güçlendirilmesi ve dolaylı olarak kuvvetler birliğinin cumhurbaşkanının elinde toplanması büyük tepki çekmiştir. Bu nedenle, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yasama, yürütme ve yargı alanında gerçekleştirilen değişimler, erklerin yapısı ve işleyişi bu başlık altında ele alınacaktır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye'de uygulanmaya başlamasıyla birlikte kuvvetler arasındaki ilişki büyük bir önem kazanmıştır. Sistemi savunanlara göre, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kuvvetler ayrılığı prensibi üzerine inşa edilmiş bir sistemdir. Ancak sistem derinlemesine incelendiğinde yasama, yürütme ve yargı arasında doğrudan ve dolaylı olarak pek çok bağlantı ve birlik içerdiği görülmektedir. Yeni sistemde yasama,

yürütme ve yargı alanında gerçekleştirilen bu değişimlerden ilk olarak yasama alanında gerçekleştirilen değişimler ele alınacaktır.

YASAMA: Yeni sistemde yasamanın güçlü olduğu vurgulanmakla birlikte gerçekleştirilen değişimlere bakıldığında yürütmenin daha etkin bir şekilde ön plana çıkarılarak güçlendirildiği görülmektedir (Alkan, 2018: 145). Ancak, AKP gerek sistem için gerçekleştirilen referandum öncesinde gerekse 2018 seçimlerinde bunun aksini iddia etmiş ve meclisin güçlü olduğunu vurgulamıştır. Yasama organı olan mecliste yeni sistemin kabulü ile birlikte meclis yasa yapıcı konumdan kanun teklif edici konuma indirgenmiştir. Kanun teklifi yeni sistemde meclisin yetki alanına girerken, yürütme organı komisyonlarda gerçekleştirilen görüşme aşamasında olaya müdahil olmaktadır. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yürütme organı olan cumhurbaşkanına tanınan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin varlığı bu noktada yürütmenin farklı bir yol izleyeceğini göstermektedir (Akman, 2019: 43).

Yeni sistemin kabul edilmesinden önce parlamenter sistem ile yönetilen Türkiye'de meclis 550 milletvekilinden oluşmaktaydı. Ancak, 2017 Referandumu sonrasında bu sayı 600 milletvekiline çıkarılarak meclisteki sandalye sayısı arttırılmış, milletvekili seçilme yaşı ise 25 yaştan 18 yaşa düşürülmüştür. Mecliste temsil edilmek için gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinin 5 yılda bir gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır. Yeni sistemin ilk seçimi olan 24 Haziran 2018 seçimlerinde de partilerarası ittifaklar kurulmuş ve bir ittifaka dahil olup %10 barajını aşmayı başaramayan partiler mecliste içinde bulundukları ittifak sayesinde temsil imkanına sahip olmuşlardır. Mecliste sayıları 18'i bulan komisyonlarda siyasi partilerin mecliste temsil edilme oranlarına göre yasama işlemlerini gerçekleştirdiği komisyonlar bulunmaktadır. Son seçim sonuçlarına göre bu komisyonlarda AKP'nin temsil oranının daha fazla olduğu görülmektedir (Turan, 2018: 48-49-50).

Parlamenter sistemde hükümeti denetleme yolları olarak görülen gensoru ve sözlü soru kaldırılmıştır. Kaldırılan bu denetim mekanizmalarının yanı sıra parlamenter sistemde görülen ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde de

varlığını koruyan hükümeti denetleme araçları mevcuttur. Bunlar; meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması ve yazılı sorudur (Akçay, 2017: 56-57). Bu denetim yolları ile meclisin yeni sistemde de denetim yetkisini kullanma imkanına sahip olduğu görülmektedir.

YÜRÜTME: 2017 yılında gerçekleştirilen referanduma kadar Türkiye'de yürütme organı çift başlı bir özellik göstermekteydi. Başbakan ve cumhurbaşkanı olarak konumlanan yürütme organı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin kabul edilmesiyle birlikte tek elden yürütülmeye başlanmıştır. Başbakanlık makamının kaldırılmasının ardından yürütmede tek sorumlu kişi cumhurbaşkanı olmuştur.

Yeni sistemde yürütme erkinin tek kullanıcısı olan cumhurbaşkanı, bu görevini yerine getirirken bazı kişilerden yardım almaktadır. Bu kişiler; kendi atayacağı cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar ve üst düzey görevlilerdir (Aydoğdu, 2019: 87). Cumhurbaşkanı yardımcıları tıpkı bakanlık makamına yapılan atama ve aziller gibi atama ve azil işlemlerine tabidir. Bir kişinin bakan olabilmesi için milletvekili seçilebilmesi gerekmektedir. Bakan olarak atanan kişinin ise milletvekili üyeliği sona ermektedir. Üst düzey görevlilerde cumhurbaşkanı tarafından yayınlanan cumhurbaşkanlığı kararnamesine uygun olarak atanır. Görevlerine son verilmesi ise yine aynı şekilde cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile gerçekleştirilir. Yeni sistemde yürütmenin sahip olduğu etkin gücün bir diğer göstergesi bakanlıkların ve bağlı kuruluşların kararname ile kurulabilmesi yürütmenin yeni sistemde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Alkan, 2018: 145-146). Parlamentoya karşı sorumsuz olarak konumlanan cumhurbaşkanı yasama faaliyetlerine ise politika kurulları ve ofislerde hayata geçirilen politikalar ile dahil olmaktadır (Akman, 2019: 42).

Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan bu politika kurullarına baktığımızda toplamda karşımıza 9 tane politika kurulu çıkmaktadır. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde yer alan politika kurulları:

- Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu.

- Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu.
- Ekonomi Politikaları Kurulu.
- Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu.
- Hukuk Politikaları Kurulu.
- Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu.
- Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu.
- Sosyal Politikalar Kurulu.
- Yerel Yönetim Politikaları Kurulu şeklinde sıralanabilir.

En az 3 üyeye sahip olan kurulların başkanı Cumhurbaşkanıdır ve bu kurullarda yer alacak üyeler cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanı kurul üyelerinden birini başkanvekilli olarak görevlendirebilir.

Yukarıda adı sayılan kurulların görevleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Cumhurbaşkanınca alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmek.
- Geliştirilen politika ve strateji önerilerinden Cumhurbaşkanınca uygun görülenler hakkında gerekli çalışmaları yapmak.
- Küresel rekabetin getirdiği ani değişimlere karşı strateji ve politika önerileri geliştirmek,
- Görev alanlarına giren konularda kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek.
- Görev alanlarına giren konularda Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin görüşünü alarak uygulanan politikaları ve gelişmeleri izlemek, yapılan çalışmalarla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmak.
- Cumhurbaşkanı programına uygunluk açısından, bakanlıklar ile kurum ve kuruluşların uygulamalarını izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor sunmak.
- Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesi suretiyle genişletilmiş kurul toplantıları yapmak.

- Görev alanlarına giren konularda talep, ihtiyaç ve etki analizi yapmak ve/veya yaptırtmak.
- Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak.

Politika kurulları kendi alanlarını ilgilendiren konularda doğrudan cumhurbaşkanı ile çalışmaktadır. Kurullar, görev alanlarına giren konularla ilgili olarak çalışma grupları oluşturabilir. Birden fazla kurulun görev alanına giren hususlar genişletilmiş kurul toplantılarında ilgili kurullar tarafından müştereken çalışılır ve görüşler müştereken oluşturulur.

Görüldüğü üzere, yeni sistemde cumhurbaşkanı politika kurulları aracılığıyla mecliste yasama faaliyetlerine müdahale edebilme hakkına sahiptir.

Politika kurullarının yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Ofisleri de oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan bu ofislerin sayısı 4'tür. Merkezi Ankara olan ofisler; özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahiplerdir. Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi olmak üzere toplamda 4 adet olan ofislerin en üst amiri ofisin genel yönetim ve temsilinden sorumlu olan ilgili ofisin başkanıdır. Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olan bu başkan, cumhurbaşkanı tarafından belirlenen amaç, politika ve stratejilere uygun olarak görevini sürdürmektedir.

Başkan, ofisin bütçe teklifini hazırlama, belirlenen amaç, politika, strateji ve performans hedef ve ölçütleri doğrultusunda uygulamayı yürütme, izleme ve raporlamadan sorumludur. Başkan, ofisin yönetim sistemlerini gözden geçirir, kurumsal yapı ile yönetim süreçlerinin etkililiğini gözetir ve yönetimin geliştirilmesini sağlar. Başkan , faaliyet alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla yükümlüdür. Ofislerde başkana yardımcı olmak üzere başkan yardımcısı görevlendirilebilir. Ofis, görev alanına giren hususlarda tüm kamu kurum ve kuruluşlarını koordine etmek, bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlarla yakın işbirliği

içinde çalışmak, bunun için gerekli toplantı veya diğer organizasyonları yapmak, uluslararası alanda yapılan çalışmalara iştirak etmek ve ülkemizi temsil etmekle görevli ve yetkilidir.

Halkın kullandığı oylar sonucunda cumhurbaşkanı seçilen kişinin görev süresi 5 yıldır. Cumhurbaşkanı olarak seçilen bir kişi maksimum iki kez cumhurbaşkanlığı makamına gelebilir. Cumhurbaşkanı seçimi için gerçekleştirilen seçimlerde kullanılan oyların salt çoğunluğunu elde etmeyi başaran aday Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak seçilebilir. Gerçekleştirilen bu seçim sonucuna göre hiçbir adayın salt çoğunluğu elde edememesi durumunda ilk seçimi izleyen ikinci Pazar günü yeni bir seçim gerçekleştirilir. İkinci seçime ilk seçimde en fazla oyu alan iki aday katılır. Gerçekleştirilen bu ikinci oylamanın sonucuna göre kullanılan oyların çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı olarak seçilir. Yürütmenin ve devletin başı olan cumhurbaşkanı:

- Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletini temsil eder.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının layığıyla uygulanmasını sağlar.
- Kanun yayınlama yetkisini elinde barındırır.
- Ülkenin iç ve dış politikalarını gözetir.
- Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları ve üst düzey görevlileri atama ve azil yetkisini elinde barındırır.
- Diğer ülkeler ile Türkiye arasında gerçekleştirilen görüşmelere temsilci gönderip, temsilci kabul eder.
- Milletlerarası antlaşmaları onaylar.
- Milli güvenlik ile ilgili konuların belirlenmesinde önemli bir rol oynar.
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin başkomutanıdır.
- Af yetkisine sahiptir.
- Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisine sahiptir.
- Bütçe teklif etme yetkisi cumhurbaşkanına aittir.
- Cumhurbaşkanı, seçimleri yenileme yetkisine sahiptir (Öztürk, 2019: 60-61-62).

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yanı sıra cumhurbaşkanının tek başına sahip olduğu bireysel işlemlerde bulunmaktadır. Bireysel işlemler; şahıs, konu ve durumu belli olan işlemlerdir. Cumhurbaşkanının bireysel işlemlerinin yanı sıra cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri de bulunmaktadır. Düzenleyici işlemler genel ve herkese yönelik uygulamalardır.

Cumhurbaşkanı olarak seçilen bir kişi, yetkilerinden bir kısmını gerektiğinde sınırlarını yazılı olarak belirterek astlarına devredebilir. Ancak devrettiği yetkiyi, gerek gördüğünde kendisi de doğrudan kullanabilir. Ayrıca kendisine danışmanlık ve verdiği diğer görevleri yapmak üzere Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve Cumhurbaşkanı Danışmanı atayabilir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde, cumhurbaşkanlığı makamına ait temel işleri düzenlemek üzere yer alan Özel Kalem Müdürlüğü ise;

- Cumhurbaşkanı makamına ilişkin hizmetleri yürütmek,
- Cumhurbaşkanının resmi ve özel yazışmalarını yürütmek,
- Cumhurbaşkanının tören, yurtiçi ve yurtdışı gezi işlerini düzenlemek ve yürütmek,
- Cumhurbaşkanlığı makamının protokol, halkla ilişkiler ve kurumsal iletişim hizmetlerini bünyesindeki birimler aracılığıyla yürütmek,
- Cumhurbaşkanının Milli Saraylar ve Devlet Arşivlerine ilişkin talimat, iş ve işlemlerini yürütmek,
- Cumhurbaşkanı tarafından verilen diğer görevleri yapmak şeklinde sıralanabilecek pek çok görevi bulunmaktadır.

Yine, yeni sistemde cumhurbaşkanlığına bağlı olarak oluşturulan özel temsilci makamı da bulunmaktadır. Özel temsilci, özel bilgi ve uzmanlık gerektiren konularda, dış ülkelerde veya uluslar arası kuruluşlar nezdinde özel bir görevi ifa etmek üzere özel temsilci görevlendirebilir. Bu şekilde görevlendirileceklere Büyükelçi unvanı verilebilir. Büyükelçilik unvanı özel temsilcilik görevi müddetince devam eder.

1 no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alan ve yine cumhurbaşkanınca seçilen kişilerden oluşan bir diğer kurul ise Yüksek İstişare Kurulu'dur. Üyeleri cumhurbaşkanınca belirlenen Yüksek İstişare Kurulu, millete ve devlete hizmeti geçmiş, bilgi ve birikim sahibi kişilerin bu kazanımlarından istifade edilebilmesi amacıyla oluşturulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde en yüksek devlet memuru olarak İdari İşler Başkanı görevlendirilmiştir. Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olan İdari İşler Başkanı; Anayasada belirtilen görevlerinin yerine getirilmesinde ve yetkilerinin kullanılmasında Cumhurbaşkanına gerekli olan hizmetleri sunmak, TBMM ile olan münasebetlerin yürütülmesi ve kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanması için gerekli çalışmaları yapmak, devlet teşkilatının düzenli ve etkin bir şekilde işlemesini temin edecek prensiplerin tespiti için gerekli çalışmaları yapmak, iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda koordinasyonun sağlanması için gerekli çalışmaları yapmak, yapılan çalışmaların kamuoyundaki tesirlerini izleme ve değerlendirme çalışmalarını yapmakla yükümlüdür.

İdari İşler Başkanlığına Bağlı olarak çalışan birimler ise şunlardır;

- Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü
- Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü
- Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü
- Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü
- Koruma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür.

YARGI: 2017 yılında gerçekleştirilen referandum neticesinde yargı alanında da önemli ölçüde değişiklik meydana gelmiştir. Anayasa değişikliğine karşı olan kesimin yargı alanında gerçekleştirilmesi istenen değişikliklere karşı savunduğu görüşlerin ortak noktası yargının yürütmenin kontrolü altına gireceği ve yargının siyasallaşacağı yönünde olmuştur.

Yargının bağımsız olduğu 2017 öncesinde anayasanın ilgili maddelerinde belirtilmiştir. Ancak yeni sistem için gerçekleştirilen anayasa değişikliği

kapsamında yargının "bağımsızlığının" yanı sıra "tarafsız" olduğu da vurgulanmıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte yargı alanında gerçekleştirilen "bağımsız" ve "tarafsız" ifadesinin yanı sıra askeri yargı kaldırılmış, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)'da önemli değişiklikler meydana gelmiştir (Uzun, 2018: 409).

Yeni sistemde yargı alanında gerçekleştirilen önemli değişimlere bakıldığında ilk olarak HSYK'da gerçekleştirilen değişiklikler dikkat çekmektedir.

Yeni düzenlemeye göre HSYK isim değiştirerek Hakimler ve Savcılar Kurulu (HSK) adını almıştır. HSK, toplamda 13 üyeden oluşmaktadır. Bu 13 üyenin birincisi kurulunda başkanı ve doğal üyesi olan Adalet Bakanı'dır. İkinci üye ise Adalet Bakanı Müsteşarıdır. Geriye kalan üyelerden 4'ü doğrudan cumhurbaşkanı tarafından, kalan 7 üye ise meclis tarafından seçilmektedir. Meclis tarafından seçilecek üyeler için ilk etapta 2/3, ikinci turda 3/5 ve ilk iki turda meclis çoğunluğunun elde edilememesi durumunda ise en çok oy almayı başaran iki aday arasından isim çekme yöntemiyle seçim yapılması esas alınmıştır (Gözler, 2017: 20-21). HSK'da yeni düzenleme yapılmadan önce toplam üye sayısı 22'ydi. Ancak yeni düzenlemeyle bu sayı 13'e indirilmiş, kurulun üye seçim usulü baştan aşağı değiştirilerek meclis ve cumhurbaşkanına verilmiştir. Toplamda iki daireden meydana gelen HSK üyeleri 4 yıllık bir süre için seçilmektedir. Kurul üyesi olan bir kişinin yeniden kurulda görev almasında herhangi bir sakınca yoktur (Uzun, 2018: 417-421).

Eski adıyla HSYK, yeni adıyla HSK'nın geçirdiği birçok değişiklik Türkiye'de yargının siyasallaştığı yönünde yorumlar yapılmasına sebep olmuştur. Yargının siyasallaşması adına yapılan bu yorumları pek çok nedene dayandırmak mümkündür. Öncelikle, yukarıda da görüldüğü üzere yeni sistemde 13 üyeden oluşan HSK'nın, 7 üyesinin TBMM, 6 üyesinin ise doğrudan ve dolaylı olarak cumhurbaşkanı tarafından atandığı görülmektedir. Adalet Bakanı ve Adalet Bakanı Müsteşarını cumhurbaşkanının ataması, cumhurbaşkanının teoride HSK'ya atadığı üye sayısının 4 olarak görülmesi

aslında pratikte 6 üye atadığını göstermektedir. TBMM tarafından atanan 7 üyenin ise yine dolaylı yoldan cumhurbaşkanının görüşü doğrultusunda atandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira, yeni sistem meclis ve cumhurbaşkanı arasında birlik oluşturulması üzerine kurulu bir sistem olduğu için mecliste kendi partisinin siyasal çoğunluğunu elde eden cumhurbaşkanının partisinin ve kendisinin görüşleri doğrultusunda kurula dolaylı olarak üye atayacağı söylenebilir.

Yargı ile ilgili gerçekleştirilen bir diğer düzenleme ise askeri mahkemeler hakkındadır. Yeni düzenlemeye göre savaş gibi olağanüstü bir durum ve disiplin mahkemeleri dışında herhangi bir askeri mahkeme kurulamamaktadır (Yıldırım, 2017: 178). Askeri mahkemelerin kaldırılmasıyla birlikte yeni sistemi savunanlara göre sivil ve askeri alanda gerçekleştirilen ayrım ortadan kaldırılmış ve yargı birliği tesis edilmiştir.

Anayasa Mahkemesinde meydana gelen değişimlere bakıldığında ise, ilk olarak üye sayısındaki değişim göze çarpmaktadır. Eski şekline göre 17 üyeye sahip Anayasa Mahkemesi, Askeri Mahkemelerin lağvedilmesinin ardından 2 üyesini kaybetmiştir. Böylece yeni düzenlemeyle birlikte üye sayısı 17'den 15'e indirgenmiştir. Mahkemenin toplantı yeter sayısı da 12'den 10'a inmiştir. Toplamda 15 üyeye sahip mahkemenin doğrudan ve dolaylı olarak 12 üyesi cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Yazıcı, 2018: 29-30).

Türkiye'de yargı alanında ele alınacak diğer iki kurum ise Yargıtay ve Danıştay'dır.

Yargıtay, üyeleri birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hakim ve cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hakimler ve Savcılar Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Danıştay, davaları görmek, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içerisinde düşüncesini bildirmek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir. Danıştay üyelerinin dörtte üçü birinci sınıf idari yargı hakim ve savcıları ile

bu meslekten sayılanlar arasından Hakimler ve Savcılar Kurulu; dörtte biri nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile birlikte yeni bir sisteme geçiş yapan Türkiye'de kuvvetler arasında bir birlik oluşturmaya gidildiği görülmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde eşi, benzeri olmayan ve parlamenter sistem ile yarı-başkanlık sisteminin karması sayılabilecek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi beraberinde pek çok yenilik ve değişimi getirmiştir. Sistemin temelinde yasamanın üstünlüğü savunulsa da pek çok açıdan yürütme yeni sistemde bütün gücü elinde barındıran unsurdur. Yürütmeye oldukça önemli bir güç veren bu sistemde yürütme erkinin kullanıcısı olan cumhurbaşkanı partili sıfatıyla yasamayı kontrolü altına alabilmekte, yargı alanında ise doğrudan ve dolaylı yollarla yaptığı atamalar neticesinde yargıya müdahale edebilmektedir. Böylece 2017 Referandumu öncesi yeni siteme ve anayasa değişikliğine karşı çıkan kesimin bir noktada haklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Anayasa değişikliğine ve sisteme karşı çıkan bu kesim "tek adamlık" vurgusu yapmıştır. Sistemin teoride ve pratikte uygulanmasına bakıldığında da yürütmenin etkili, yasama ve yargının ise yürütmenin gölgesi altında kaldığı görülmektedir. Böylece yürütme ön plana çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin beraberinde getirdiği birçok değişim uzun yıllardır parlamenter sistem ile yönetilen Türkiye'de her alanda büyük değişimlere yol açmıştır. Yasama organı olan meclisin yapısında meydana gelen değişimler meclisin cumhurbaşkanının kontrolüne girdiğini göstermektedir. Yürütmede başbakanlık makamının kaldırılması, Türkiye'de kuruluşundan itibaren önemli ve etkili bir şekilde varlığını sürdüren bu makamın artık yeni hükümet sisteminde kendine yer bulamaması, hızlı karar alma açısından etkili olsa da cumhurbaşkanının tek başına aldığı bu kararlarda yeterli bir denetime sahip olmadığını göstermektedir.

Eski Türklerden günümüze kadar geçen süre zarfında Türk devletlerinde her zaman bir devlet başkanı ve bu başkanın yanında yer alan bir meclis varlığını

sürdürmüştür. İlk Türk devlet ve topluluklarında kağan ve kurultay şeklinde konumlanan bu yapılanma, Türk-İslam Devletlerinde hükümdarın yanında çeşitli divanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın yanında Divan-ı Hümayun, Divan-ı Hümayun'un lağvedilmesinin ardından Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte devlet başkanı ve TBMM şeklinde bir yapılanma her zaman mevcut olmuştur. Türklerde devlet başkanının ve meclisin varlığının yanı sıra devlet başkanına yardımcı olan üst düzey görevlilerde bulunmaktadır. Bunlar ilk Türk devletlerinde "aygucu" olarak adlandırılan günümüz başbakanı, ilk Türk-İslam Devletlerinde görülen vezirler, Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazam ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni sistem kabul edilinceye kadar görevde olan başbakandır.

Böylece, Türklerin ortaya çıktıkları ve bir devlet olarak varlıklarını sürdürmeye başladıkları andan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar geçen yüzlerce yıllık sürelerde Türklerin devlet yapılanmalarının benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Devlet başkanı ve meclis olarak konumlanan yönetim mekanizması bütün Türk devletlerinde aynı şekilde varlıklarını sürdürmüştür. Bunun yanı sıra günümüzdeki başbakanlık makamı ile benzer bir şekilde örgütlendiğinin göstergesidir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye'de uygulanmaya başlamasıyla birlikte bu makam kaldırılana dek benzer bir makamın varlığından söz etmek mümkündür.

Sonuç olarak, Türklerin tarih boyunca varlıklarını sürdürmeye başladıkları ilk andan itibaren Türkler tarafından kurulan devletlerin benzer bir devlet yapılanmasına sahip oldukları, devletin yönetim kademesinde yer alan makamlarında isimlerinin değişerek günümüze kadar ulaştığı, Türk devletlerinin sahip oldukları devlet yapılanmaları ve yönetim anlayışlarının günümüze kadar gelerek geçmiş ve günümüz arasında bir köprü kurulduğu görülmektedir. Kısaca, günümüze kadar kurulan Türk devletlerinin gerek yönetim anlayışı, gerekse devlet teşkilatlanması açısından sahip oldukları görüşlerin benzer bir çizgide olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Orta Asya bozkırlarında ilk kez ortaya çıktıkları andan itibaren birçok devlet kurarak varlıklarını sürdüren Türkler, tarihte oldukça önemli bir yere sahiptir. Türklerin sahip oldukları temel özellikler içinde yaşadıkları coğrafyanın sosyo-kültürel özellikleri ve bir devlet teşkilatına bürünmeleri tarihte her zaman incelenen önemli konuların başında gelmiştir. Orta Asya Türk devletlerinin sahip oldukları özellikler ve bu devleti oluşturan unsurlar, İslamiyet'in Türkler arasında bir din olarak kabul edilmesi ve bu din doğrultusunda oluşturulan Türk-İslam Devletleri, asırlardır birçok kıtada hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu ve bütün bu devletlerin temel özellikleri ve etkisiyle kurulan Türkiye Cumhuriyeti bu çalışmada ele alınan konuları oluşturmuştur.

Bu çalışmada ele alınan Türk devletleri, yaşanılan dönemler içerisinde gerçekleşen olaylar ve yönetim anlayışlarının ele alındığı bu çalışmanın başlangıcında Türk devletlerinin benzer bir yönetim anlayışına ve benzer bir yapılanmaya sahip oldukları tezinden yola çıkılmış ve çalışma bu doğrultuda sürdürülerek noktalanmıştır.

İlk kez Orta Asya'da tarih sahnesine çıktıkları kabul edilen Türkler, yaşadıkları çevre ve sahip oldukları inanç doğrultusunda yönetim anlayışlarını şekillendirmişlerdir. İslamiyet'in Türkler arasında kabul edilmesinden hemen önceki dönemi kapsayan bu dönemde benimsenen kut inancı çerçevesinde gücünü Tanrı'dan aldığına inanılan bir kağanın yönettiği Türk devletinde devlet ve millet kutsal sayılarak, yönetim anlayışının bu doğrultuda şekillenmesi sağlanmıştır. İslamiyet öncesi dönemde "il" olarak nitelendirilen devlet; halk, ülke bağımsızlık ve töre unsurlarından meydana gelen bir teşkilattır. Devlet, hükümdar tarafından töreye uygun olarak yönetilmiştir. Kut inancı çerçevesinde yönetilen devlette veraset usulü benimsenerek kağan olma hakkı babadan oğula geçmiştir. Devleti yönetmenin kolaylaştırılmasını sağlamak amacıyla ikili bir yönetim anlayışı benimsenerek devlet doğu ve batı olmak üzere iki kısma

ayrılmıştır. Bu ikili yönetim yapısında doğu kanadının yöneticisi hükümdarken, devletin batı kanadı yabgu unvanı verilen hanedan üyesi tarafından yönetilmiştir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yönetici konumunda bulunan kağanın yanında kurultay adı verilen bir danışma meclisi bulunmaktadır. Ayrıca, kağanın yanında önemli bir gücü elinde bulunduran ve kağanın eşi olan hatun da yönetimde etkili bir figürdür. Kut inancı doğrultusunda yönetilen Türk devletleri, İslam dininin kabul edilmesiyle birlikte ise İslami motifler doğrultusunda yönetilmişlerdir. Sahip oldukları Gök-Tanrı inancı ile benzer özellikler gösteren İslam dininin etkisiyle Türk-İslam devlet çizgisine sahip olan Türk devletlerinde hükümdar Allah adına ülkeyi yönetme hakkını elinde bulundurmuştur. Veraset usulünün devam ettiği devlette ülke hükümdar ve ailesinin ortak malı sayılmıştır. Ayrıca, Türklerin ortaya çıktıkları andan itibaren sahip oldukları cihana hükmetme anlayışı bütün Türk devletlerinde olduğu gibi Türk-İslam devletlerinde de varlığını göstermiştir. Türk-İslam devletlerinde de devlet işlerinin görüşüldüğü karar ve danışma organı olan Divan-ı Saltanat olarak adlandırılan bir meclis bulunmaktadır.

Böylece, İslamiyet'in kabulünden önce hüküm süren Türk devletlerinde ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte oluşan Türk-İslam devletlerinde devlet yapılanmalarının ve yönetim anlayışlarının aynı çizgide ilerlediği görülmektedir. Eski Türk devletlerinde sahip olunan kut inancı çerçevesinde yönetim anlayışlarını şekillendiren devlette, hükümdar-kurultay ve hatun şeklinde konumlanan yönetim mekanizmasının Türk-İslam devletlerinde de benzer bir şekilde oluştuğu ve devletin hükümdar ve meclis olarak konumlanan yönetim mekanizmasının yanı sıra kadınlarında önemli roller üstlendiği söylenebilir. Cihana hükmetme anlayışının her iki dönemde de devam ettiği Türklerde, bu anlayış İslam dininin kabul edilmesiyle birlikte dini bir motif kazanmıştır. Ayrıca, Eski Türk Devletlerinde Gök-Tanrı inancının etkisi hükümdarların kullandıkları unvanlara da yansımış ve bu durum Türk-İslam Devletlerinde de İslamiyet'i etkisiyle kullanılan unvanlara da yansımıştır.

Türk-İslam devleti çizgisine sahip olan ve 600 yılı aşkın asırlardır hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu, beylikten devlete, devletten de imparatorluğa doğru bir gelişme eğilimi gösteren bir Türk devletidir. İlk olarak bir beylik olarak varlığını sürdürmeye başlayan Osmanlılar toprakların genişlemesi ve ele geçirilen yerlerdeki nüfusun da dahil olmasıyla birlikte bir devlet teşkilatına bürünmüştür.

Klasik dönem olarak adlandırılan Osman Gazi, Orhan Gazi, I.Murat, Yıldırım Bayezid, I. Mehmet ve II. Murat dönemlerinde devlette her padişah dönemlerinde bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Osman Bey döneminde ilk kez kadı ataması yapılmış, Orhan Bey döneminde tımar sistemi ve iskan politikası yürürlüğe konulmuş, I. Murat döneminde ise Rumeli Beylerbeyliği kurularak merkezin gücünün yerele aktarılması sağlanarak yönetimde yeni bir uygulama getirilmiştir. I. Murat'ın ardından tahta geçen Yıldırım Bayezid döneminde ise Rumeli Beylerbeyliği örnek alınarak Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur. Böylece, bu ikinci beylerbeyliğin kurulmasıyla birlikte Anadolu'da merkezi yönetimin gücü hissedilmeye başlanmıştır. Yıldırım Bayezid'in Timur ile yaptığı Ankara Savaşı neticesinde yenilmesi sonucu devlet 11 yıl süren bir Fetret Devri yaşamıştır. Bu dönemde Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında taht kavgaları yaşanmış, devlet parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. 11 yıl süren bu dönemin ardından tahta I. Mehmet geçmiştir. Devletin ikinci kurucusu olarak kabul edilen I. Mehmet dağılmaya yüz tutan devletin otoritesini yeniden tesis etmek ve Türk siyasi birliğini yeniden sağlamak için oldukça çaba sarfetmiştir. I. Mehmet'in devletin bozulan otoritesini yeniden tesis etmek için çaba harcadığı saltanat yıllarının ardından tahta II. Murat geçmiştir. II. Murat döneminde devşirme sistemi uygulamaya konulmuş ve devlette uzun yıllar önemli bir makam teşkil edecek olan şeyhülislamlık makamı oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi olan bu dönem içerisinde Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde "ülke hanedanın erkek üyelerinin malıdır" şeklinde bir yönetim düşüncesine sahip olunmuştur. Sultan I. Murat döneminden itibaren ise "ülke hükümdar ve erkek çocuklarının ortak

malıdır" şeklinde bir anlayış benimsenmiş ve merkezi otorite güçlendirilerek taht kavgalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

II. Murat'ın ardından Osmanlı Devleti tahtına geçen II. Mehmet dönemi, Osmanlı'nın yükselme devrinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde özellikle İstanbul'un fethedilerek Türk toprağı haline gelmesi dünyada büyük yankı uyandırmış ve genişleyen imparatorluk sınırları ile devletin kurumsal yapılanmasının bu dönemde tamamlanarak bir düzene oturması sonucunda devlet bölge devleti olmaktan çıkarak bir dünya devleti yapısına kavuşmuştur. Ayrıca, bu dönemde ilk Osmanlı Kanunnamesi olan Kanunname-i Ali Osman'ın kabul edilmesiyle örfi hukuk kuralları yazıya dökülmüştür. Bu kanunname ile birlikte kardeş katlinin önü açılırken, devlet işlerinde tecrübe kazanması amacıyla sancaklara gönderilen şehzadelerin sancağa çıkma uygulaması da kabul edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde kardeş katli yasasının kabul edilmesiyle birlikte devlette yönetim otoritesi olarak padişah ve erkek çocukları ön plana çıkmıştır. Bu düşünceye göre, "ülkenin hükümdarın ve erkek çocuklarının ortak malı" olduğu kabul edilmiş ve böylece babadan oğla saltanatın geçmesi yasal bir zemine dayandırılmıştır. Ayrıca, bu anlayış çerçevesinde merkezi otorite güçlendirilerek taht kavgalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in ardından tahta geçen II. Bayezid döneminin yönetim anlayışı açısından en önemli özelliği ilk kez Bursa'da bir belediye kanunu uygulanmasıdır. Bu dönemde fetihler durma noktasına gelmiştir.

Yavuz Sultan Selim döneminde ise devletin batı temelli genişleme politikaları yerini doğu temelli genişleme politikalarına bırakarak devletin doğusuna seferler düzenlenmiştir. Bu dönemde Memluk Devleti'nin varlığına son verilmesiyle birlikte halifelik Osmanlı padişahlarına geçmiştir. Bütün bu yaşanan gelişmelerin yanı sıra Yavuz Sultan Selim döneminde devlet yönetime karşı Anadolu'da çıkan Celali Ayaklanmaları yönetime karşı ilk ciddi isyanlar olarak değerlendirilebilir.

Yavuz Sultan Selim'in ardından Osmanlı tahtına çıkan Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise devlet en geniş sınırlara ulaşmıştır. Birçok savaş ve antlaşmanın yapıldığı bu dönemde ülke sınırlarının gittikçe genişlemesi neticesinde merkezi otorite daha da kuvvetlendirilerek yönetimin gücünün ülkenin her yerinde hissedilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, devşirme kökenli kişilerin üst düzey yönetim kadrolarında görev aldığı bu dönemde yine önceki dönemlerde de görülen kul sistemine dayalı bir merkeziyetçiliğin esas alındığı söylenebilir. Bu dönemde önemli bir kadın figür olarak karşımıza çıkan Hürrem Sultan yönetimde oldukça etkili bir rol üstlenmiştir. Özellikle damadı Rüstem Paşa'nın veziriazamlık yaptığı dönemde oldukça ön plana çıkan Hürrem Sultan karar alamda önemli bir konuma yükselmiştir. Rüstem Paşa döneminde rüşvet ve iltimasın giderek artması merkezi bürokraside yönetim kadrosunda bozulmaların meydana geldiğini göstermektedir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminin ardından yaşanan II. Selim döneminde padişah devlet yönetiminden uzaklaşarak etkisiz bir figür durumuna gelmiştir. Padişahın etkisiz olduğu bu dönemde veziriazam Sokullu Mehmet Paşa ön plana çıkmış ve güç Sokullu Mehmet Paşa'da toplanmıştır. II. Selim'in ardından Osmanlı tahtındaki yerini alan III. Murat, babası gibi devlet yönetiminden uzak bir tutum sergilemiştir. Bu dönemde de veziriazam ön plana çıkarken, ayrıca padişahın annesi Safiye Sultan'da yönetimde etkili bir kadın figür olarak konumlanmıştır. İç politika ve dış politikada oldukça önemli bir rol oynayan Safiye Sultan'ın yanı sıra devşirme usulünün halen devam ettiği devlette yönetimde üst düzeyde bulunan kişilerin aralarında iktidar hırsına tutuşması yönetimde çatlaklar oluşmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yükselme devri olarak adlandırılan bu dönemde tahta çıkan padişahların büyük çoğunluğu devletin sınırlarını genişletmek adına önemli adımlar atmışlardır. Sınırların genişlemesiyle birlikte devletin yönetilmesini kolaylaştırmak adına birçok politika uygulandığı görülmektedir. Bu uygulanan politikalar ile birlikte yönetim anlayışlarını şekillendiren devlette özellikle yükselme döneminin sonlarına doğru rüşvet ve iltimasın yayılması

devlette bazı bozulmalara yol açmıştır. Ayrıca yine bu dönemde görülen ve Anadolu'da başlayan Celali Ayaklanmaları yönetime karşı oluşan hoşnutsuz tepkiler olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde kardeş katli yasasının yasal bir zemine oturtulmasıyla birlikte ülke hükümdar ve oğulları arasında paylaştırılmış ve devlet gittikçe merkezi mutlak monarşik bir yapıya bürünmüştür.

Yükselme devrinin ardından devlette bir durağanlığın meydana geldiği duraklama dönemi, devletteki bozulmaların iyice gün yüzüne çıktığı ve yönetim anlayışında önemli bir değişimin meydana geldiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Duraklama döneminin ilk padişahı olan III. Mehmet döneminde kardeş katli yasası uygulanmış ve III. Mehmet tahttaki yerini almıştır. Ancak III. Mehmet'in yönetimde etkili bir figür olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde padişahta toplanması gereken güç annesi Safiye Sultan'da toplanmıştır. Safiye Sultan iç ve dış politikada benimsediği etkili uygulamalar neticesinde devletin temel düzenine şekil vermiştir. Ayrıca bu dönemde devletin önemli yönetim kadrolarına gerçekleştirilecek atamalarda liyakata bakılmaksızın rüşvet ve iltimasın giderek artması yönetimde ve yönetimin temel ilkelerinde meydana gelen bozulmaların en net göstergesidir. III. Mehmet döneminde gerçekleştirilen bir başka değişiklik ise yönetimde deneyim kazanmaları amacıyla sancaklara gönderilen şehzadeler için bu uygulamaya son verilmesidir. Sancağa çıkma usulüne son verilmesiyle birlikte III. Mehmet'ten sonra tahta çıkan padişahlar "Kafes Usulü"ne göre tahta geçmişlerdir.

III. Mehmet'in ardından Osmanlı İmparatorluğu tahtına geçen I. Ahmet sancağa çıkmadan padişah olan ilk hükümdardır. I. Ahmet, yıllardır yürürlükte olan Osmanlı veraset sisteminde önemli bir değişikliğe giderek kardeş katli yasasını kaldırmıştır. I. Ahmet tarafından kabul edilen ve "Ekber ve Erşed Sistemi" olarak adlandırılan bu sisteme göre, tahta en olgun ve akıl sağlığı yerinde olan hanedan üyesi geçecektir. Benimsenen bu sistem ile birlikte taht kavgalarının önüne geçilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Anadolu'da meydana gelen Celali Ayaklanmaları ise dönemin sadrazamları tarafından ciddi şekilde

bastırılmaya çalışılmış ve ülke içerisinde gerçekleşen bu isyanlar devleti zor duruma sokmuştur. Osmanlı veraset sisteminde ciddi bir değişiklik gerçekleştiren I. Ahmet'in ardından yeni sisteme uygun olarak oğlu yerine kardeşi I. Mustafa tahta çıksa da yeni padişahın akli dengesinin yerinde olmaması sebebiyle kısa sürede tahttan indirilmiştir. Bunun üzerine tahta I. Ahmet'in en büyük oğlu olan Şehzade Osman geçmiştir. II. Osman, devletin ilk ıslahatçı padişahı olarak bilinmektedir. II. Osman döneminde yeni bir ordu kurulması gündeme gelmiş, saray, harem ve ilmiye sınıfında önemli değişiklikler gerçekleştirmek için adımlar atılmıştır. Şeyhülislamlık makamının yetkilerinin kısıtlandığı bu dönemde yeniçeri ocağının padişah tarafından kaldırılmak istenmesi sonucunda ıslahat karşıtı kesimin etkisiyle birlikte yeniçeriler tarafından katledilmiştir. Ayrıca, II. Osman babasının veraset sisteminde gerçekleştirdiği yeniliği benimsemeyerek kardeş katlini yeniden uygulamaya koymuştur. II. Osman'ın ardından bazı çıkar çevreleri tarafından yeniden tahta I. Mustafa çıkarılsa da kısa sürede tahttan indirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu tahtına çok küçük yaşta çıkan IV. Murat döneminde yönetimde gücü elinde barındıran kişi annesi Kösem Sultan olmuştur. Kösem Sultan devlet işleriyle ilgilenmiş ve devleti oğlu adına yönetmiştir. IV. Murat'ın yönetimi tam olarak ele alacağı dönemde devletin ileri gelen kişilerinden istediği raporlar doğrultusunda devlette yıllardır oluşan bozulmaların önüne geçmek amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Yönetimde etkili olduğu süre boyunca birçok önemli yeri ele geçiren ve birçok önemli antlaşmalara imza atan IV. Murat'ın yönetimde sert tutum ve davranışlar benimsediği bilinmektedir. Bu dönemde yönetim kadrolarına atanacak kişilerin liyakat ilkesine uygun bir şekilde atanması sağlanmaya çalışılmıştır. Yönetimde meydana gelen bu bozulmaların önüne geçmek amacıyla yapıyla bu çalışmaların doğrudan merkezi yönetimin gücünü yeniden tesis etmek amacıyla atıldığı söylenebilir.

IV.Murat'ın sert yönetiminin ardından Ekber ve Erşed Sistemine uygun bir şekilde tahta geçen I. İbrahim döneminde devlet içte çalkantılı bir dönem

yaşarken, dış politikada bazı devletlere karşı önemli bazı başarılar elde edilmiştir. Başlangıçta devlet yönetimine karşı uzak bir tutum benimseyen I. İbrahim döneminde veziriazam ön plana çıkmıştır. Ancak zaman içerisinde kişi ve grupların aralarında bir çatışma yaşamaları neticesinde padişah yetkilerini eline almıştır. Kendisine yakın kişileri liyakat ilkesine bakılmaksızın atayan padişahın bu davranışı neticesinde yönetimde yeniden bozulmalar meydana gelmiştir. Bu dönemde ciddi anlamda yönetimde bir otorite boşluğunun hissedildiği görülmektedir. I. İbrahim'in tahttan indirilmesinin ardından tahta küçük yaşta geçen IV. Mehmet döneminde, yönetimde hem kadın sultanlar arasında hem de yeniçeri ve kapıkulları arasında güç mücadelesi oldukça sert bir şekilde yaşanmıştır. Padişahın yaşının küçük olması sebebiyle Kösem Sultan yönetimde etkili olmak istese de IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan'da yönetimde etkili bir figür olmak için büyük bir çaba harcamış ve kapıkullarının desteğini sağlamıştır. Veziriazamlık makamına gelen Köprülü ailesinin yaptığı çalışmalar neticesinde devlette düzen ve birlik tesis edilerek yönetimde güç yeniden hissedilmeye başlanmıştır. IV. Mehmet'in yönetimde etkin bir rol üstlenememesi ve ava olan aşırı düşkünlüğünden rahatsız olan kesim tarafından tahttan indirilerek tahta kardeşi II. Süleyman çıkmıştır.

II. Süleyman döneminde ülke içerisinde birçok karışıklık yaşanması sonucunda bazı topraklar elden çıkmıştır. Böyle bir ortamda veziriazamın izlediği güçlü politikalar ile yönetimde ve ülke içinde önemli düzenlemelere gidilmiştir. II. Süleyman'ın ardından tahta geçen II. Ahmet döneminde de otorite boşluğu hissedilmekle beraber yıllardır Osmanlı yönetim sisteminin bel kemiğini oluşturan Divan-ı Hümayun toplantılarının sayısı artırılmıştır. Bu dönemde sadrazamlık makamına yapılan azil ve atamalar yönetimin temel ilkeleriyle uyuşmamış ve bu makama gelenlerin devleti düşünmekten çok kişisel bazlı düşünmeleri sonucunda yönetimde hissedilen otorite boşluğu giderek artmıştır. II. Ahmet'in ardından tahta geçen II. Mustafa döneminde bazı seferler gerçekleştirilse de 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile devlet bir çözülme süreci yaşamaya başlamıştır. Bu antlaşma ile birlikte

yayılmacı siyaset bir kenara bırakılarak yumuşak bir siyaset izlenmeye başlanmıştır.

Devlette bozulmaların iyice gün yüzüne çıktığı duraklama döneminin ardından devlette çözülmenin iyice arttığı gerileme dönemi III. Ahmet'in saltanatı ile başlamıştır. III. Ahmet tahtta kaldığı süre boyunca Osmanlı tarihinde önemli bir yer teşkil eden "Lale Devri"nin padişahıdır. Bu dönemin başlangıcında Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte genişleme üzerine kurulu Osmanlı siyaseti rol değiştirerek yerini barış yanlısı bir tutuma bırakmıştır. Devlette 1718-1730 yılları arasında yaşanan Lale Devrinde batı örnek alınarak birçok yenilik ve düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Ordu, kültür ve sanat başta olmak üzere yenilik çalışmaları devam etmiştir. Genişleme ve saldırganlık üzerine izlenen siyasetin bırakılarak barış temelli izlenen politikalarında beraberinde getirdiği savaş karşıtı düşünce neticesinde devletin ileri gelenlerinin eğlence hayatına kaymalarına neden olmuştur. Devletin önemli görevlerinde yer alan kişilerin sahip oldukları bu zevk ve eğlence anlayışının halk tabanına yansımaması sonucunda yönetim-halk arasındaki çatlak gittikçe artmıştır. Bu süreç içerisinde üst düzey yönetim kadrolarının refah bir yaşam sürmeleri ve akabinde İran ile yapılan savaşlardan kaynaklı olarak yönetime karşı bir isyan tertip edilmiştir. Patrona Halil İsyanı olarak adlandırılan bu isyan neticesinde III. Ahmet tahttan çekilerek yerine I. Mahmut geçmiştir.

I. Mahmut tahta geçer geçmez yönetimde merkezileşmeyi sağlamaya çalışmıştır. Güçlü merkezi yönetimin benimsendiği bu dönemde özellikle askeri alan başta olmak üzere pek çok alanda yenilik gerçekleştirilmiştir. Merkezi yönetimin gücünün merkezden uzak eyaletlerde de hissedilmesini sağlamak amacıyla ayanlar üzerinde gücün hissedilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. I. Mahmut'un ardından tahta çıkan III. Osman döneminde padişahın kısa süren saltanatı sırasında veziriazamlık makamına ve birçok makama çok sayıda kişi atanmıştır. Kısa süren saltanatı nedeniyle yönetim anlayışında değişiklik

gerçekleşememiştir. III. Mustafa döneminde ise ülkede başta askeri alan olmak üzere yenilik çalışmaları devam etmiştir.

I.Abdülhamit döneminde ise tahta geçen padişahların yenileşme çabaları bu dönemde de devam etmiştir. Her alanda gerçekleştirilen ıslahat çalışmaları, yönetim alanında da kendine yer bulmuştur. Bu dönemde imzalanan antlaşmalar neticesinde birçok toprak kaybı yaşanırken, devlette dış politika konusunda prestij ve güç kaybı yaşanmaya başlamıştır. Dış politikanın yanı sıra ülke içerisinde yaşanan bazı isyanlar yönetim konusunda etkin bir politika izlenilmediğini göstermektedir. I. Abdülhamit'in ardından Osmanlı tahtına geçen III. Selim de tarihte yenilik yanlısı bir padişah olarak bilinmektedir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu savaşları sona erdirmek için harekete geçen III. Selim daha sonra yönetimdeki bozulmaların önüne geçmek amacıyla ıslahat çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda hareket ederek bir "Meşveret Meclisi" kuran padişah üst düzey görevlilere fikir danışmıştır. İlk olarak ordudan başlayan ıslahat çalışmaları "Nizam-ı Cedid" olarak adlandırılmış ve "İrad-ı Cedid" hazinesi oluşturulmuştur. Bu dönemde özellikle taşranın yönetimi konusunda ortaya konulan "Vüzera Kanunnamesi" önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kanunname ile birlikte taşrada yönetici olarak görev alan kişilerin vezaret makamına gelebilmek için ödediği paraların önüne geçmek ve bu makamda sürekli değişikliğin önüne geçilmesi amacıyla hayata geçirilen bir düzenlemedir. Yenilik karşıtı kişilerin Kabakçı Mustafa İsyanı sonucunda III. Selim'i tahttan indirmesinin ardından IV. Mustafa tahta geçmiştir. IV. Mustafa ıslahat çalışmalarını kendi döneminde devam ettirememiştir.

Gerileme döneminde tahta geçen padişahlar devlette ortaya çıkan bozulmaların önüne geçmek amacıyla birçok çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Ancak gerçekleştirilen ıslahat çalışmaları bu dönemde gerçekleştirilen savaşlar ve isyanlar neticesinde büyük bir başarıya ulaşamamıştır.

Dağılma döneminin ilk padişahı olan II. Mahmut tahta geçtiği andan itibaren merkezi yönetimin kaybettiği gücünü yeniden kazanmak için önemli adımlar atmıştır. Bu nedenle ilk iş olarak padişah ve Osmanlı'nın bir nevi feodal

beyleri olan Ayanlar ile 1808 tarihli Sened-i İttifak'ı imzalamıştır. Bu senede göre ayanlar merkeze bağlı olacak askeri ve ekonomik konularda ise taşradan merkeze doğru bir güç aktarımı olacaktır. Böylece, Sultan II. Mahmut taşra ve merkez güçlerinin karşılıklı güvencesine ve isteklerine dayalı bu belge ile birlikte merkezi yönetimin gücünü arttırıcı bir politika izlemiştir. Ayrıca bu belgede yer alan bazı maddelerin yetki paylaşımı içermesi Tanzimat'ın ilanından önce Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen yönetimde güç paylaşımının olduğunu göstermektedir. Sened-i İttifak'ın kendine uygulama alanı bulamamasının ardından devlette ulusçuluk akımının etkisiyle gerçekleşen isyanlar ve iç karışıklıkların sona ermesiyle birlikte padişah yönetim başta olmak üzere ıslahat çalışmalarına başlamıştır. Merkezi bürokrasinin yeniden ele alındığı bu dönemde sürekli danışma ve karar organları oluşturulmuş ve kabine sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Divan'ın yerine benimsenen kabine sistemi ile birlikte günümüzdeki bakanlıkların temeli atılmıştır. Başvekaletlik makamının getirildiği bu sistemin yanı sıra Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri de oluşturulmuştur. Ayrıca yönetimde önemli görevlere getirilen devşirme kökenli paşaların yerini iyi yetişmiş ve devşirme sistemine tabi olmayan kişiler almıştır.

Sultan II. Mahmut'un ölümünün ardından tahta geçen I. Abdülmecit, babası döneminde yönetim anlayışında getirilen değişiklikleri devam ettirmemiş, kabine sistemi yerine yeniden divanı getirmiştir. Batı eksenli yenilik hareketlerinin devam ettiği I. Abdülmecit döneminde Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı olmak üzere iki ferman ilan edilmiş ve imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Müslüman-gayrimüslim halk arasında eşitlik prensibi kabul edilmiştir. İlan edilen bu fermanlar ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu dini-teokratik yönetim anlayışı giderek çözülme yaşamıştır. Ayrıca bu dönemde yerel yönetimler konusunda da batı merkezli önemli adımlar atılmıştır. Batılı devletlerin sahip oldukları belediye teşkilatına uygun olarak 1854 yılında İstanbul Şehremaneti kurularak günümüzdeki belediyeler ile beraber benzer özellikler taşımaktadır. Ayrıca yine bu dönemde kurulan Meclis-i Tanzimat'ın yerine getirdiği yasama faaliyetleri günümüz devlet meclisleri ile benzer bir

çizgi göstermektedir. Sultan Abdülaziz döneminde ise yönetim alanında özellikle 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile mülki idarede önemli bir düzenlemeye gidilerek yerel yönetim yapılanması vilayet-liva-kaza şeklinde düzenlenmiştir. Halkın getirilen bu sistem ile yönetimde daha fazla söz hakkına sahip olması ve oluşturulan meclislerde halka sağlanan eşit temsil hakkı yönetim-halk ekseninde bir yumuşama oluşmasına yol açmıştır. Sultan Abdülaziz'in ardından tahta geçen V. Murat akli dengesinin yerinde olmaması nedeniyle kısa süre sonra tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamit Osmanlı tahtına geçirilmiştir.

II. Abdülhamit döneminde ilk olarak meşrutiyet ilan edilerek ilk yazılı anayasa olarak kabul edilen 1876 tarihli Kanun-i Esasi yürürlüğe konmuştur. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte yetkilerini meclis ile paylaşan padişah atama ve azil yetkilerini elinde barındırmaktadır. Yasama organı olan Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi'nin ise varlığını göstermesi Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez temsil fikrinin ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte yıllardır monark yapıya sahip olan Osmanlı yönetim yapısı giderek çözülmeye başlamıştır. Ayrıca, Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte padişahın yanında yasama organı olarak bir meclisin bulunması ile 1876 yılında Osmanlı'da bulunan bu düzenin klasik parlamenter sisteme yaklaştığı görülmektedir. İlerleyen süreçte meclisin tatil edilmesi ve 30 yıl aradan sonra yeniden açılarak II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte padişahın yetki ve otoritesinde bir sınırlamaya gidilmiştir. 31 Mart Vakası ile tahttan indirilen II. Abdülhamit döneminde ülkede yaşanan meşrutiyetlerin, yetki ve güç paylaşımının halk ve aydın kesimde uyandırdığı özgürlük ruhu kendisinden sonra yaşanacak olan cumhuriyet dönemine bir ışık tutarak, Türklerin yeni baştan bir ülke oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Böylece geçmişte yaşanan her olay Türkleri etkilemiş ve bu doğrultuda hareket edilmiştir.

II.Abdülhamit'in ardından tahta geçen V. Mehmet Reşat döneminde Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları başta olmak üzere yaşanan birçok savaş neticesinde bazı toprak kayıpları yaşanmış ve dünyada

yaşanan gerilim neticesinde I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. İtilaf ve ittifak bloğu olmak üzere iki kısma ayrılan savaş gruplarında Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın başını çektiği ittifak grubunda yerini almıştır. Birçok cephede savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu özellikle Çanakkale Cephesi'nde önemli başarılar elde etmiştir. 1918 yılında Mehmet Reşat'ın ölümünün ardından tahttaki yerini alan Sultan Vahdettin döneminde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla itilaf devletleri önemli bir güç elde etmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından haksız işgallere başlayan itilaf devletlerinin bu davranışları karşısında Türk halkında büyük bir tepki meydana gelmiştir. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla başlayan Kurtuluş Mücadelesi halkında desteğiyle birlikte giderek çoğalmıştır. Haksız işgallere karşı çığ gibi büyüyen tepkilerin duyulmasını, Türk halkının bağımsızlığının vurgulanmasını sağlamak amacıyla düzenlenen Amasya, Sivas ve Erzurum Kongreleriyle ülkeye ve tüm dünyaya Türk halkının bağımsızlığına düşkün bir millet olduğu vurgulanmıştır. Halkın desteğini arkasına alarak çalışmalarını hızlandıran Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yanı sıra Türk halkının da bağımsızlığı için gösterdiği bu tutum ve davranışlar Türklerin varoldukları andan itibaren sahip oldukları bağımsızlık olgusunun asla değişmediğini göstermektedir. İlerleyen süreçte İstanbul'un işgal edilmesi ve akabinde Sevr Antlaşması'nın itilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti arasında imzalanması Türk halkını sömürge durumuna getirmiştir. Sevr Antlaşması'nın Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmemesi ve Anadolu'da işgal güçlerine karşı oluşturulan Kuvay-ı Milliye birliklerinin tek çatı altında toplanmasıyla oluşturulan düzenli ordu birçok başarıya imza atmıştır. Doğuda Kazım Karabekir önderliğinde kazanılan başarıyı Batı Cephesinde İsmet Paşa'nın I. İnönü ve II. İnönü Savaşlarında gösterdiği başarılar izlemiştir. Askeri alanda gerçekleştirilen bu başarıyı 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu izlemiş ve bu anayasa ile birlikte egemenliğin halka ait olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Ayrıca 1921 Anayasası ile birlikte yerel yönetimlerde düzenlemeye gidilerek ülke, il-ilçe-bucak şeklinde örgütlenmiştir. Meclis Hükümeti Sistemi'nin kabul edildiği 1921 Anayasası ile birlikte yasama ve

yürütme gücü TBMM'de toplanırken, TBMM'nin sahip olduğu bu gücün Türk milletine dayandığı belirtilmiştir.

Bütün bu başarıların ardından Sakarya Zaferi'nin kazanılması ve 1 yıl süren hazırlığın ardından Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla birlikte ülke işgal güçlerinden arındırılmaya başlanmıştır. Yaşanan gelişmelerin akabinde imzalanan Mudanya Mütarekesi ile birlikte başlayan devletlerarası görüşmeler dönemini Lozan Konferansı izlemiştir. Lozan Konferansı'na İstanbul ve Ankara Hükümeti'nin birlikte çağrılması sonucunda asırlardır hüküm süren Osmanlı saltanat düzenine son verilerek yönetimde söz hakkı Türk milletinin tek temsilcisi TBMM'ye geçmiştir. Lozan'da gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde önemli bir başarı elde eden Türk hükümeti uluslar arası statüde bir tanınırlık elde etmeyi başarmıştır.

Barışın tesis edilmesinin ardından topyekun bir kalkınma ve devrimler dönemine giren devlette 29 Ekim 1923'te devletin rejimi olarak cumhuriyet benimsenmiş ve devlet artık "Türkiye Cumhuriyeti" olarak anılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet rejiminin benimsenerek egemenliğin halka dayandırılması asırlardır monarşi ile yönetilen Türk halkı için önemli bir adım olmuştur.

Cumhuriyet rejiminin benimsenmesinin ardından yeni bir düzen kurulan ülkede II. Mahmut döneminde de görülen ve cumhuriyet Türkiye'sine ışık tutan kabine sistemi uygulamaya konulmuş, cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve bakanlık gibi makamlar oluşturularak devlette teşkilatlanma çalışmalarına başlanmıştır. Böylece II. Mahmut döneminde yönetimde meydana gelen değişimler cumhuriyet dönemine de etki ederek aynı paralellikte kurulmuştur. Ayrıca halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte yönetimde yaşanan çiftbaşlılığın sona erdirilmesinin ardından mevcut şartlar için yeni bir anayasa için hazırlık çalışmalarına başlanan ülkede 1924 anayasasının kabul edilmesiyle birlikte parlamenter sistemin kabul edildiği ülkede cumhurbaşkanı klasik parlamenter sistem yetkileri ile donatılırken, güçler birliği benimsenerek meclis güçlü konuma getirilmiş, yargı yetkisi ise bağımsız mahkemelere verilmiştir. 1924

Anayasası'nda meclisin ön plana çıkarılarak cumhurbaşkanının sembolik yetkilerle donatılması, meşrutiyet dönemlerinde görülen meclisin ön plana çıkarak padişahın yetkilerinin kısıtlandığı dönem ile benzerlik göstermektedir.

Cumhuriyet rejiminin hakim olduğu devlette demokrasinin tam olarak tesis edilmesi amacıyla çok partili hayata geçilmek istense de devlette rejim ve yenilik karşıtı kişi ve grupların olumsuz faaliyetleri sonucu açılan partiler kapatılmak zorunda kalmıştır.

Ülke içerisinde devrimler ve kalkınma için çaba harcayan Türkiye Cumhuriyeti dış politikada da diğer devletler ile barış, huzur ve güvenliğin sağlanması için büyük çaba sarfetmiştir. Tam bağımsızlık ve toprak bütünlüğü üzerine kurulu dış siyasette dengeli ve barışçı bir politika izlenmiştir. Ayrıca, ülke içerisinde yönetimde sadece erkeklerin değil kadınlarında söz sahibi olmasını ve etkin rol oynamalarını sağlamak adına kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Böylece devlette yönetim kadrosunda erkeklerin yanı sıra kadınlarda yönetimde rol oynamaya başlamıştır.

1938 yılına gelindiğinde hayatını kaybeden Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk arkasında bağımsız bir Türk ulusu ve güçlü bir devlet bırakmıştır. Cumhuriyet, millet ve demokrasi kavramlarını odak noktası yaparak, doğduğu ve büyüdüğü ortamında getirdiği elverişli koşullar neticesinde yönetim anlayışını bu doğrultuda şekillendirerek Türkiye Cumhuriyeti temelini bu anlayış üzerine inşa etmiştir. Laik-demokratik bir yönetim anlayışı benimseyen Atatürk'ün vefatının ardından cumhurbaşkanlığı makamına İsmet İnönü geçmiştir. İsmet İnönü döneminde de Mustafa Kemal Atatürk döneminde başlanılan yenileşme hareketleri devam etmiştir. İsmet İnönü döneminde demokrasinin ülkede tam anlamıyla tesis edilmesi amacıyla çok partili hayata geçmek istemesi ve ülkenin muhalif görüşlere duyduğu özlem bu dönemde giderek daha çok artmıştır. Ayrıca bu dönemde dünyanın yeniden bir savaş tehdidi ile karşı karşıya kalması sonucunda başlangıçta tarafsızlık politikası güden İnönü, II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru İngiltere'nin yanında yerini almıştır. Savaşın ardından ekonomik bazı sorunlar gündeme gelen ülkede 1945

yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na karşı muhalif görüşlerin ortaya çıkmasıyla CHP'de parti içi ayrılmalar meydana gelmiş ve Celal Bayar ve Adnan Menderes önderliğinde Demokrat Parti kurulmuştur. Kurulduğu dönemde ilk seçimde muhalefet partisi rolünü üstlenen Demokrat Parti, 1950 yılında gerçekleştirilen seçimden 1960 darbesine kadar geçen sürede iktidara gelerek kendi yönetim politikalarını uygulamayı başarmıştır. İktidara geleceği yıllarda demokrasi söylemini sıklıkla dile getiren ve liberal bir çizgiye sahip olan DP, ilerleyen süreçte laiklik karşıtı tutum ve davranışlarının beraberinde getirdiği yönetim anlayışı sonucunda sıklıkla eleştirilmiş ve ülkede baş gösteren huzursuzluk ortamı ordunun 1960 yılında yönetime el koymasıyla son bulmuştur.

Ordunun yönetime el koymasının ardından yürürlükte olan anayasanın yerine yeni bir anayasa yapım sürecine başlanmış ve egemenliğin kullanıcısı olan TBMM, 1961 Anayasası ile birlikte yerini yetkili organlara bırakmıştır. Hükümet başkanlarının yanında konumlanan ve tarihte tüm Türk devletlerinde görülen meclis bu dönemde de varlığını sürdürmüş ancak iki kanatlı bir yapıya büründürülmüştür. Bu noktada farklılaşan meclis sahip olduğu iki kanat ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet dönemlerinde görülen Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi ile paralellik göstermektedir. Bu noktada meşrutiyet dönemlerindeki meclis ile 1961 Anayasası'nın beraberinde getirdiği meclisin sahip olduğu özellikler nedeniyle benzerlikler arz ettiği görülmektedir. Bu meclislerin sahip oldukları ortak özellikler sayesinde geçmişten günümüze yönetimde etkin ve benzer bir rol oynadıkları görülmektedir. Darbenin ve yeni anayasasının ardından ülke yönetiminin sivil yöneticilere teslim edileceğinin açıklanmasının ardından gerçekleştirilen seçimde hiçbir partinin yeterli oyu alamaması sandıktan koalisyon çıkmıştır. Ülkenin koalisyon kavramı ile tanışmasının ardından iktidar olabilmek için yönetim düşüncesi açısından farklı ideolojiye sahip partiler bir araya gelse de yeterli süre iktidarda kalmayı başaramamışlardır. 1960'lı yılların sonuna doğru Adalet Partisi'nin iktidarda bulunduğu dönemde yönetim anlayışına ve devletteki ekonomik ve sosyal bozulmalara kaşı çıkan huzursuzlukların önüne geçilememesi sonucunda ordu

yönetime bir kez daha müdahale ederek 12 Mart 1971 tarihinde bir muhtıra vererek mevcut yöneticileri istifaya çağırmıştır.

1971 Muhtırasının ardından kurulan partilerüstü hükümet ile birlikte yönetim anlayışı başta olmak üzere bazı değişikliklere gidilirken mevcut anayasada önemli değişiklikler gerçekleştirilerek temel hak ve özgürlüklerde bir kısıtlamaya gidilmiştir. Bu dönem içerisinde iktidarda bulunan ve koalisyon hükümetlerini oluşturan taban tabana zıt ideolojiye sahip partiler ekonomi ve dış politika başta olmak üzere pek çok soruna boğuşsalar da yaşanan olayların önüne geçememişler ve kalıcı çözümler üretememişlerdir. Ülke içerisinde yaşanan krizlerin giderek boyut değiştirmesi ve artması üzerine ordu yeniden bir müdahalede bulunmuş ve ülke bir kez daha darbe dönemiyle karşı karşıya kalmıştır. 1980 darbesinin gerçekleştirilmesiyle birlikte diğer askeri darbelerde olduğu gibi sivil yönetimi askıya alınmasıyla birlikte yeni bir anayasa yapılması gündeme getirilmiş, siyasi partiler yasaklanarak meclisin çalışmalarına son verilmiştir. Yeni hazırlanan 1982 anayasası ile yönetimin başı olan cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluk alanı giderek genişletilmiş ve 1961 Anayasası ile çift kanatlı bir yapılanmaya sahip olan meclisin Senato kısmı lağvedilmiştir. Siyasi parti yasaklarının kaldırılmasının ardından ülkede seçime izin veren askeri yönetim orta sağ ve orta sol kanatta kurulacak iki partinin yeterli olacağını öne sürse de Turgut Özal önderliğinde kurulan Anavatan Partisi dengeleri değiştirmiş ve 1983 seçimlerini kazanmayı başarmıştır. Liberal bir çizgiye sahip olan Anavatan Partisi iktidarda kaldığı süre boyunca ekonomi temelli bir politika izlemiş ve yönetim anlayışını bu doğrultuda şekillendirmiştir. ANAP'ın tek başına iktidar döneminin ardından Türkiye'de 2002 yılına kadar yapılan seçimlerde sandıktan her zaman koalisyon çıkıştır. 1990-2002 yılları arası dönemde pek çok koalisyon hükümeti kurulmuş ve bu hükümetlerin temel uğraş konularını ise her zaman ekonomi ve terör oluşturmuştur. Bu dönemde kurulan koalisyon ortaklıklarından özellikle DYP ve RP arasında kurulan koalisyon hükümeti RP'nin laiklik karşıtı söylemleri nedeniyle orduyu rahatsız etmiş ve ordu Türk yönetim tarihinde sıkça karşılaşıldığı gibi mevcut yönetime müdahale etmiştir. Ordunun yönetimi bizzat

eline almayıp uyarıda bulunmasının ardından kurulan birçok koalisyon hükümetlerinin ekonomi ve terör olayları neticesinde pek çok sıkıntı yaşaması sonucunda ülke 3 Kasım 2002 Genel seçimlerine gelmiştir. Gerçekleştirilen bu seçim sonuçlarına göre Türkiye uzun yıllar sonra ilk kez tek başına iktidara gelebilecek bir partinin aldığı oy oranları sonucunda AKP yönetimi altında idare edilmeye başlanmıştır.

3 Kasım 2002'den günümüz 2020 yılına kadar geçen süre boyunca AKP iktidarı ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. AKP ideolojisinin yönetim anlayışında etkili olduğu bu dönemde özellikle 2007 yılında cumhurbaşkanlığı makamında yaşanan kriz ve laiklik karşıtı söylem ve tutum sebebiyle ordu bir kez daha hükümete uyarıda bulunmuş ve laiklik yanlısı ve Atatürkçü düşünceye bağlı bir kişinin yürütmenin başına gelmesi gerektiğini savunmuştur. 2010 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle ise temel hak ve özgürlükler ve yargı alanında önemli değişikliklere gidilmiştir. İç politikada ve dış politikada hareketli bir dönemi kapsayan bu yıllarda Arap Baharı, Açılım Süreci ve Gezi Parkı Olayları Türkiye'de ve dünyada önemli bir yer teşkil etmiştir. AKP ideolojisi ile yönetilen ülkede 2016 yılında yeniden bir darbe meydana gelmiş ve ülke yeniden bir darbe ile yüz yüze kalmıştır. Cumhuriyet rejiminin tehlikede olduğu yönünde bir iddiada bulunan askeri güçlerin karşısında halk ve siyasilerin tutumu ile birlikte 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe girişimi engellenmiştir. Bu darbe girişiminin ardından olağanüstü hal ilan edilen ülkede aynı yılın sonlarına doğru bir anayasa ve sistem değişikliği gündeme gelmiştir.

Meclise sunulan bu değişiklik teklifi yasama, yürütme ve yargı alanında önemli değişiklikleri bünyesinde barındıran ve aynı zamanda parlamenter sistem ile yönetilen ülkenin yönetim sistemini de değiştirmeyi içerisinde barındırmıştır. Kamuoyunda başkanlık sistem, Türk-tipi başkanlık sistemi gibi pek çok isim verilen sistem nihai olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adını alarak 16 Nisan 2017'de referanduma sunulmuş ve halk tarafından kabul edilmiştir.

Yarı-Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistemin bir karması şeklinde nitelendirilebilecek olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi; yasama, yürütme ve yargı alanında önemli yenilikler getirmiştir. Yürütme erkine oldukça geniş yetkiler veren bu sistem yürütmeyi tek yapılı bir hale getirerek parlamenter sistemde görülen başbakanlık makamını kaldırmıştır. Böylece güç odağı cumhurbaşkanı olmuştur.

Özetle, yüzlerce yıldır dünya üzerinde var olan Türk devlet ve toplulukları yukarıda da bahsedildiği üzere benzer özellikler taşımaktadır. Eski Türklerden günümüz Türkiye Cumhuriyetine kadar geçen sürede bir devlet başkanı ve meclis her zaman varlığını sürdürmüş ve kendisinden sonra kurulan yeni Türk devletine öncülük etmiştir. İlk Türk devletlerinde kağan ve kurultay olarak konumlanan yönetim mekanizması, Türk-İslam devletlerinde hükümdar ve çeşitli divanlar olarak kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise padişahın yanı sıra devlet işlerinin konuşulduğu bir yer olan Divan-ı Hümayun yıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısının bel kemiğini oluşturmuştur. Meşrutiyet dönemlerinde oluşturulan Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi'nin varlık göstermesiyle oluşan temsil fikri cumhuriyet dönemine ışık tutmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ise cumhurbaşkanın yanında halkın seçtiği temsilcilerden oluşan bir meclis olan TBMM varlığını sürdürmüştür. Bunun yanı sıra bu meclislerde bulunan kişilerin sahip oldukları makamların özellikleri tarih boyunca aynı kalmakla beraber, dilin canlılığı sebebiyle sadece isim değişikliğine uğramıştır. Bu noktadan hareketle, ürk devletlerinin sahip oldukları devlet yapılanmalarının ve yönetim anlayışlarının günümüze kadar gelerek geçmiş ve günümüz arasında bir köprü oluşturduğu sonucuna varılmaktadır.

Milattan önceki dönemden 2020 yılına kadar geçen süre zarfında birçok devlet kuran Türklerin ilk dönemlerinde hükümdarın yönetme yetkisini Tanrı'dan aldığına inandığı inanç sayesinde yönetim anlayışını şekillendiren Türkler, İslam dininin kabul edilmesiyle birlikte benzer bir düşünce tarzı benimsemişler ve sahip oldukları yönetim anlayışlarını İslami motifler etrafında

şekillendirmişlerdir. Uzun yıllar boyunca varlığını sürdüren ve İslam dinini benimsemiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nda da her padişah kendi döneminde farklı yönetim politikaları uygulasa da saltanat usulü benimsenmiş ve gerek yerel yönetimler gerekse merkezi yönetim konusunda büyük değişiklikler yaşanmış ve kendisinden sonra gelecek olan Türkiye Cumhuriyeti'ne bir ışık tutmuştur.

Her zaman bağımsızlık ve millet olgusu üzerine inşa edilen Türk devletleri tıpkı bu olgular gibi yönetim anlayışlarını da benzer çizgide ilerleterek kendilerinden sonraki dönemlere ışık tutmuşlardır. Şanlı bir tarihe sahip olan Türk devletleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Türkiye Cumhuriyeti'nde kuruluşundan günümüze kadar pek çok hükümet kurulmuş ve iktidara gelen her hükümet yönetim anlayışını sahip olduğu kendi ideolojisine göre şekillendirmiştir. 29 Ekim 1923'te cumhuriyet rejimini benimseyen devlet 2017 yılında gerçekleştirilen referandum sürecine kadar parlamenter hükümet sistemi ve sistemin getirdiği özellikler doğrultusunda yönetilse de 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Referandumu ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yönetilmeye başlanmıştır. İşte bu noktada gerçekleşen değişiklik ile birlikte Türkiye farklı bir sistem ile yönetilmeye başlayarak parlamenter sistemden uzaklaşmıştır.

Sonuç itibariyle, uzun yıllardır dünya üzerinde hakimiyetlerini tesis eden ve birçok devlet kuran Türkler; bağımsızlık, inanç, devlet ve millet olguları üzerine inşa ettikleri devletleri bu olgulara dayanarak şekillendirmişlerdir. Yaşadıkları coğrafya ve sahip oldukları inanca dayalı bir yönetim anlayışı benimseyen Türklerin yönetim anlayışlarını aynı olgular ve ideolojiler üzerine inşa ederlerken zaman içerisinde dönemin beraberinde getirdiği şartlar neticesinde bazı sistem ve düşünce değişikliklerine giderek farklılaştığı sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

Açık, Tuncay, "Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi", Kırıkkale *Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, Sayfalar:419-438, Yıl:2016.

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, "Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Cilt:-, Sayı:34, Sayfalar:237-253, Yıl: 2013.

Adıgüzel, Hüseyin, *Kim Bu* Türkler*?,* Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2016.

Afyoncu, Erhan, *Osmanlı Padişahları*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019.

Ağır, Osman, "Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu" *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:-, Sayfalar:1-26, Yıl:2018.

Akçakaya, Murat, *Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*, Gazikitabevi, Ankara, 2018.

Akçay, Erkan, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Siyasi Denetim: İdarenin TBMM Tarafından Denetlenmesi", *Ombudsman Akademik*, Cilt:-, Sayı:5, Sayfalar:37-68, Yıl:2017.

Akıncı, Abdulvahap, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve e-Muhtıra", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, Sayfalar:39-58, Yıl:2013.

Akıncı, Abdulvahap, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, Sayfalar:55-72, Yıl:2014.

Akman, Elvelettin, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, Sayfalar:35-54, Yıl:2019.

Aksoy, Hasan, "İslam Öncesi Dönem Türklerde Tanrı Anlayışı", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Cilt:4, Sayı:2, Sayfalar: 275-288, Yıl: 2018.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Akyılmaz, Burhan, Uçar, Mustafa, "2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Politik Pazarlama Stratejileri Açısından Analizi", *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, Sayfalar:70-88, Yıl:2015.

Alaca, Eray, *Orta Asya'dan Günümüze Türk Tarihi ve Kültürü (M.Ö 5000-M.S 2016)*, Pegem Akademi, Ankara, 2016.

Albayrak, Nurettin, "Türk Halk Şiirinde Biçim ve Töre Sorunu", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3-4, Sayfalar: 133-186, Yıl: 2009.

Algül, And, "Gündem Belirleme Teorisi Bağlamında 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Sonrası Koalisyon Görüşmelerinin Türk Basınında Sunumu", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Sayfalar:279-302, Yıl:2016.

Algül, Süreyya, Aydemir, Aslı, Demir, Gökhan, Göymen, Ali Yalçın, Keleşoğlu, Erhan, Özbey, Canan, Uncu, Baran Alp, *Türkiye Siyasal Hayatından Portreler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019.

Alkan, Haluk, "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar", *Bilig*, Cilt:-, Sayı:79, Sayfalar:253-272, Yıl:2016.

Alkan, Haluk, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri", *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:-, Sayı:30, Sayfalar:139-153, Yıl:2018.

Almas, Turgun, *Uygurlar*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.

Armağan, Abdülatif, "Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler", *Gazi Akademik Bakış Dergisi,* Cilt:5, Sayı:9, Sayfalar:139-156, Yıl:2011.

Arslan, Mahmut, "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig", *Sosyoloji Konferansları,* Cilt:-, Sayı:20, Sayfalar:100-111, Yıl:1984.

Arslan, Seyfettin, "Türk Töresi ve Hüseyin Nihal Atsız'ın Bozkurtların Ölümü Adlı Romanında Töreye Dair Unsurlar", *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, Sayfalar:5-19, Yıl: 2019.

Ataay, Faruk, *Türkiye Demokrasi Tarihi*, Nika Yayınevi, Ankara, 2019.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi (Birinci Kitap)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2006.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi (İkinci Kitap)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2018.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi (Üçüncü Kitap)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2006.

Avcıoğlu, Doğan, *Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi: 6. Kitap*, Kırmızıkedi Yayınevi, İstanbul, 2013.

Ayan, Altan, "Orhun Abidelerindeki Liderlik ve Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesi", *Akademik Bakış Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:-, Sayı:49, Sayfalar:305-317, Yıl:2015.

Aydın, Erhan, "Yenisey Yazıtlarındaki Tek Örnekler", *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, Sayı:26, Sayfalar:37-49, Yıl:2013.

Aydoğdu, Yasin, "Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı İşlemleri", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, Sayfalar:85-92, Yıl:2019.

Aykurt, Çetin, "III. Selim'in Fikri Yapısı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları,* Cilt:-, Sayı:7, Sayfalar:439-448, Yıl:2015.

Aytürk, Nihat, *Türklerde Yönetim Sanatı-Lider Hükümdarlar*, Astana Yayınları, Ankara, 2019.

Bakırcı, Fahri, "Parlamenter Sistem Siyasal İstikrarsızlıkların Nedeni Midir? 1960-1971 Dönemi", *Viraverita e-Dergi,* Cilt:-, Sayı:10, Sayfalar:30-108, Yıl:2019.

Balcı, Cengiz, *Türk Devlet Töresi*, Bilge Oğuz Kitabevi, İstanbul, 2018.

Barut, Mustafa, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1999.

Barutoğlu, Harun, "Yuvan'ın İsyanına Kadar Osmanlı-Boğdan Münasebetleri ve Yuvan İsyanının Sebepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt:10, Sayı:54, Sayfalar:261-268, Yıl:2017.

Basmacı, Göksel, "Koalisyon Hükümetlerinde Basın Özgürlüğü: Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti/Cumhuriyet Halk Partisi Örneği (1991-1996)", *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi,* Cilt:-, Sayı:33, Sayfalar:63-99, Yıl:2019.

Baykara, Tuncer, *Türk Adının Anlamı*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 1998.

Belen, Fahri, *XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

Bozan, Mahmut, "AB Raporları Üzerinden Ak Parti Dönemi Demokratikleşme Politikalarının Analizi", *PESA Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt:4, Sayı:1, Sayfalar:173-183, Yıl:2018.

Bulut, Sedef, "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:-, Sayı:19, Sayfalar:73-90, Yıl:2009.

Clauson, Gerard, "Ongin Yazıtı", Çev:F. Yelda Şahin, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Cilt:59, Sayı:2, Sayfalar:27-42, Yıl:2011.

Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi III. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Cide, Ömer, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Meşruiyet Sorunu ve İlk Kaynaklara Yansıması", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, Sayfalar:105-126, Yıl:2015.

Çakır, Enes Malik, "1991-2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:-, Sayı:7, Sayfalar:19-37, Yıl:2020.

Çandarlıoğlu, Gülçin, *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*, Türk Devlet Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2004.

Çavdar, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.

Çavuşoğlu, Hüseyin, "Doğru Yol Partisi Açısından 24 Aralık 1995 Seçimlerinin Analizi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17, Sayı:32, Sayfalar:19-36, Yıl:2014.

Çayalan, Hakan, *"Tarihsel Süreçte Türk Devletlerinde Yönetim Anlayışı"*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2018.

Çelik, Nur Betül, "Türkiye'de Darbeler ve Siyaset İmkanı", *Mülkiye Dergisi*, Cilt:34, Sayı:268, Sayfalar:209-224, Yıl:2010.

Çetinoğlu, Oğuz, *Türkler Nasıl ve Niçin Müslüman Oldu?*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2013.

Çiçek, Arif, "Orta Asya Türk Toplumlarının Sosyo-Kültürel Yapısının Genel Bir Değerlendirmesi", *Mavi Atlas*, Cilt:6, Sayı:1, Sayfalar:233-247, Yıl:2018.

Çolak, Çağrı, "Seçim İttifakı Sisteminin 2018 Milletvekili Genel Seçimine Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, Sayfalar:719-742, Yıl:2020.

Çoruhlu, Yaşar, "Arkeolojik Kazı Sonuçlarına Göre Türklerde Mezarlara At Gömme Geleneği", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tarih ve Medeniyetler Tarihi Bildiriler,* Cilt:-, Sayı:2, Sayfalar:1051-1071, Yıl:2012.

Demir, Ahmet, *Türk Devletleri Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 2018.

Demir, Ekrem, "Atabetü'l Hakayık'ta Geçen Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt:23, Sayı:2, Sayfalar:37-52, Yıl:2013.

Demirel, Demokaan, "Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:16, Sayfalar:425-450, Yıl:2017.

Demirel, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Deniz, Arda, *Büyük Selçuklular Devleti Tarihi*, Son Çağ Yayınları, Ankara, 2012.

Devran, Yusuf, "Çatışmacı Liderlik: 1 Kasım 2015 Seçimlerinde Siyasi Parti Liderlerinin Söylemleri", *İNİF E-Dergi*, Cilt:3, Sayı:1, Sayfalar:5-22, Yıl:2018.

Doğan, Kadir Caner, İnankul, Hakan, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Devleti'nde Orhan Gazi ve Çelebi (I.) Mehmet Dönemlerinde Merkez-Çevre İlişkileri", Global Journal of Economics and Business Studies, Cilt:2, Sayı:4, Sayfalar:68-79, Yıl:2013.

Dönmez, Ahmet, *Osmanlı Modernleşmesi: Reform Çağında Çözüm Arayışları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019.

Durmuş, İlhami, "Eski Türk Devletlerinin Oluşumunun Temel Unsurları", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Sayfalar:25-45, Yıl:2008.

Durmuş, İlhami, "Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:10, Sayı:20, Yıl:2017.

Durmuş, İlhami, "Türklerde Cumhuriyet Fikrinin Tarihi Temelleri ve Günümüze Yansımaları", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:1, Sayfalar:25-32, Yıl:2007.

Düzenli, Mesut Bayram, "XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gözüyle Padişahlar ve Saltanat Dönemleri", *Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish*, Cilt:7, Sayı:3, Sayfalar:1075-1122, Yıl:2012.

Emecen, Feridun, "Matruşka'nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve "Lale Devri" Meselesi", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt:52, Sayı:52, Sayfalar:79-98, Yıl:2018.

Eravcı, Hacı Mustafa, Kiremit, İlker, "Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt:-, Sayı:8, Sayfalar:79-93, Yıl:2010.

Ergüven, İsmail Hakkı, "Türk Devlet Yapısı ve Düzeni", *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt:-, Sayı:-, Yıl:-.

Eroğlu, Türker, Kılıç, Hatice, "Türk İnanışları ve İnançlar", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt:-, Sayı:49, Sayfalar:749-770, Yıl:2005.

Ertan, Temuçin Faik, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018.

Ertem, Barış, "12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", *OPUS Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt:8, Sayı:14, Sayfalar:655-676, Yıl:2018.

Eren, Sıla Sabancılar, Özden, Yücel, "Temsili Demokrasinin Krizi ve Bir İleri Demokrasi Talebi Olarak Gezi Parkı Eylemleri", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, Sayfalar.161-196, Yıl:2014.

Eroğlu, Feyzullah, *Türk Yönetim Tarihi ve Düşüncesi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2018.

Findley, Carter, *Modern Türkiye Tarihi*, Çev:Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Finkel, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı 1300-1923*, Çev:Zülal Kılıç,Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Fleet, Kate, *Türkiye Tarihi 1071-1453 Bizans'tan Türkiye'ye Cilt I*, Çev:Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.

Gedik, Mehmet, *KPSS 2017 Genel Kültür Tarih Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi*, Yediiklim Saygı Serisi, Ankara, 2017.

Genç, Reşat, Cansız, İsmail, *Türk Tarihi ve Kültürü*, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Genç, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

Golden, Peter, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev:Osman Karatay, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2002.

Gologlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi 2*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1974.

Gökbilgin, Tayyip, *Kanuni Sultan Süleyman*, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Gömeç, Saadettin, *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yayınları, Ankara, 2012.

Gömeç, Saadettin, *Uygur Türkleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Göze, Ayferi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrimi Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.

Gumilev, Lev Nikoloyeviç, *Hunlar*, Çev: Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.

Güler, Ali, *Atatürk ve Cumhuriyet,* Türkar Araştırma Dizisi, Ankara, 2007.

Güler, Ali, Akgül, Suat, Şimşek Attilla, *Türklük Bilgisi*, Türker,/Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2007.

Gülerer, Salih, Gülerer, Nimet, *"Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Saltıkname"*, TÜRÜK Uluslar arası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:13, Sayfalar:304-317, Yıl:2018.

Gülsünler, Makbule Evrim, Ertürk, Hülya Anakız, "Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri", *Selçuk İletişim*, Cilt:7, Sayı:3, Sayfalar:90-99, Yıl:2012.

Güney, Adnan, *Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002.

Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1992.

Gözler, Kemal, *Elveda Anayasa*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2017.

Hakyemez, Yusuf Şevki, "2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:2, Sayfalar:387-406, Yıl:2010.

Hammer, J. Von, *Osmanlı Tarihi Devlet-i Aliye*, Çev: İlhan Bahar, Kamer Yayınları, İstanbul, 2017.

Haydaroğlu, Ceyhun, Çevik, Gülşah, "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi", *Uluslar arası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, Sayfalar:51-63, Yıl:2016.

Herbert, William, *Attila: Hunların Hükümdarı ve Ataları*, Çev: M. Levent Yener, İlya İzmir Yayınevi, İzmir, 2011.

Hey'et, Cevat, *Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Https://www.oncevatan.com.tr/yurt-topragi-her-sey-sana-feda-olsun-kutlu-olan-sensin-makale,15979.html Erişim Tarihi:06.08.2019

Ilıman, Arif, Dönmez, Cengiz, "12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:-, Sayı:21, Sayfalar:164-198, Yıl:2015.

Işık, Mehmet, *Türklerin Kültür Kökeni*, Yediveren Yayınları, İstanbul, 2018.

Imber, Colin, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, Çev: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

İlgen, Abdülkadir, "Bozkır Göçebelerinde Sosyo-Ekonomik Yapı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt:-, Sayı:49, Sayfalar:817-840, Yıl:2005.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

İnan, Afet, Tevfik, Mehmet, Rifat, Samih, Akçura, Yusuf, Galip, Reşat, Cemil, Hasan, Maksudi, Sadri, Vasıf, Şemsttin, Ziya, Yusuf, T*ürk Tarihinin Ana Hatları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

İnbaşı, Mehmet, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt:-, Sayı:12, Sayfalar:277-287, Yıl:1999.

İnce, Yunus, "Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (HÜTAD)*, Cilt:-, Sayı:9, Sayfalar:281-308, Yıl:2008.

İpçioğlu, Mehmet, "Kanuni Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Cilt:10, Sayı:10, Sayfalar:138-159, Yıl:1990.

İpçioğlu, Mehmet, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Nahçıvan Seferi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2003.

Jorge, Nicolae, *Yenilmez Türk*: *Kanuni ve Dönemi*, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

Kafesoğlu, İbrahim, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2013.

Kansu, Şevket Aziz, Gökbilgin, Tayyip, Öztuna, Yılmaz, Turan, Şerafettin, Büyüktuğrul, A., Önder, Mehmet, Eyice, Semavi, Aktepe, Münir, Feher, Geza, Şehsuvaroğlu, Bedi, Uluçay, Çağatay, Gürkan, Kazım İsmail, Derman, Uğur, Çulpan, Cevdet, Ünver, Süheyl, *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Kantar, Gökmen, "Demokrasi ve Türk Demokratikleşmesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, Sayfalar:123-135, Yıl:2020.

Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev: Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005.

Karagöz, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM/Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt:-, Sayı:6, Sayfalar:173-194, Yıl:1995.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Karataş, Murat, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partilerüstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, Sayfalar:69-110, Yıl:2019.

Karpat, Kemal, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Kaşgarlı, Sultan Mahmut, *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

Keskin, Yusuf Ziya, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, Sayfalar:107-130, Yıl:2012.

Kılıçbay, Mehmet Ali, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*", Cilt:1, Sayı:1, Sayfalar:92-97, Yıl:1999.

Kışlalı, Ahmet, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018.

Kızıldağ, Hasan, "Eski Türklerin Dini", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 27, Sayfalar: 984-901, Yıl: 2019.

Kitapçı, Zekeriya, *Türk Boyları Arasında İslam Hidayet Fırtınası*, Yedikubbe Yayınları, Konya, 2013.

Klimkeit, Hans J., "Türk Orta Asya'sında Budizm", Çev: Mehmet T. Berbercan, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:-, Sayı:26, Sayfalar:93-108, Yıl:2009.

Koca, Salim, *Türkler-3/Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Koca, Salim, "Türkler ve İslamiyet", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:22, Sayfalar:263-286, Yıl:1996.

Konukman, Aziz, AKP'nin Acil Eylem Planı (AEP) Üzerine Bir Değerlendirme, 2003.

Köse, Aynur, "Değer ve Siyaset İlişkisi: 22 Temmuz 2007 Seçimi Üzerine Bir Değer Analizi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:12, Sayfalar:2-19, Yıl:2016.

Köse, Aynur, "Türkiye'de Siyasal Söylemin Değişen ve Değişmeyen Değer Öncelikleri:2002, 2007 ve 2011 Seçim Söylemleri Üzerine Bir Değer Analizi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:74, Sayı:2, Sayfalar:319-355, Yıl:2019.

Kösoğlu, Nevzat, *Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler I*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.

Kösoğlu, Nevzat, *Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler Tarihin Türk Asırları II*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2012.

Kösoğlu, Nevzat, *Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler Zirvede Yüzyıl ve Gündömü III*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2012.

Kunt, Metin, Akşin, Sina, Faroqhi, Suraiya, Toprak, Zafer, Yurdaydın, Hüseyin, Ödekan, Ayla, *Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600-1908),* Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

Kurtaran, Uğur, "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:35, Sayı:60, Sayfalar:97-140, Yıl:2016.

Küpeli, Özer, "Irak-ı Arap'ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI-XVII Yüzyıllar)", *International Journal of History*, Cilt:2, Sayı:-, Sayfalar:228-244, Yıl:2010.

Kürkçüoğlu, Erol, *Türklerin Siyasi Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019.

Lamartine, Alphonse, *Osmanlı Tarihi-I Aşiretten Devlete*, Çev: Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2018.

Mandaloğlu, Mehmet, "Eski Türklerde Sanayi, Ticaret ve Maliyenin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, Sayfalar: 129-150, Yıl:2013.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Miş, Nebi, Duran, Hazal, "İttifaktan Blok Siyasetine 31 Mart Yerel Seçimleri", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, Sayfalar:363-393, Yıl:2019.

Mollaoğlu, Ferhan Kırlıdökme, "Düzmece Olarak Anılan Mustafa Çelebi ve Bizans (1415-1416/17)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt:49, Sayı:2, Sayfalar:173-185, Yıl:2009.

Necef, Ekber N., *Karahanlılar*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2005.

Oğuz, Ahmet, Birinci *Meşrutiyet, Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan,* Grafiker Yayınları, Ankara, 2010.

Ortaylı, İlber, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2017.

Ölçer, Neslihan, "1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneğinde Siyasi Parti Liderlerinin Twitter Kullanım Pratikleri", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, Sayfalar:748-780, Yıl:2016.

Önal, Tekin, "27 Mayıs İhtilali'nin Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetleri Döneminin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri (1961-1965)", *Maarif Mektepleri Uluslar arası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Sayfalar:10-25, Yıl:2017.

Önal, Tekin, "12 Mart Muhtırası: Vesayetin Pekişmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971-14 Ekim 1973), *History Studies/International Journal of History*, Cilt:1, Sayı:8, Sayfalar:89-109, Yıl:2016.

Öngül, Ali, *Selçuklular Tarihi-I (Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, Can Matbaası, Manisa, 2007.

Özcan, Abdülkadir, "II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, Sayfalar:13-39, Yıl:1995.

Özçelik, Pınar Kaya, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:65, Sayı:3, Sayfalar:163-187, Yıl:2010.

Özdemir, Gürbüz, "Batı'da ve Türklerde Egemenlik Kavramı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:-, Sayı:23, Sayfalar:123-137, Yıl:2009.

Özer, Burak, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Muhafazakarlık Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, Sayfalar:43-59, Yıl:2019.

Özer, İnan, Bekcan, Umut, "Demokrat Parti İktidarı (1950-60): Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:-, Sayı:2, Sayfalar:1-14, Yıl:2008.

Özsoy, Osman, *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

Öztuna, Yılmaz, *Genç Osman ve IV. Murad*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2008.

Öztürk, Cemil, *Türk Tarihi ve Kültürü,* Pegem Akademi, Ankara, 2015.

Öztürk, Muammer, "Seçim Sloganlarının Seçmen Hissiyatına Tercüman Olma Yarışı:30 Mart 2014 Seçimlerinin Bir Analizi", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi",* Cilt:-, Sayı:4, Sayfalar:91-109, Yıl:2014.

Öztürk, Namık Kemal, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri", *ASSAM Uluslar arası Hakemli Dergi*, Cilt:6, Sayı:15, Sayfalar:69-87, Yıl:2019.

Öztürk, Yücel, "Osmanlı'da İktidar İnşa Aracı Olarak Ulema ve Seyfiye Eksenli Darbeler (XVI-XVII Yüzyıl)", *Uluslar arası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Sayfalar:137-197, Yıl:2019.

Pamir, Aybars, "Orta Asya Türk Hukukunda Töre Kavramı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt:58, Sayı:2, Sayfalar:359-376, Yıl:2009.

Pitcher, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çev: Bahar Tırnakcı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Platon, *Devlet*, Çev: Sebahattin Eyüboğlu, Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Polat, Doğan Şafak, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Harekatının Amaçları ve Sonuçları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:33, Sayfalar:53-96, Yıl:2020.

Roux, Jean Paul, *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Çev: Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

Sarı, İbrahim, *Türklerde Devlet Teşkilatı*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2017.

Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi VI. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Sığrı, Ünsal, Ercil, Yavuz, Başar, Ufuk, *Geçmişten Günümüze Türk Yönetim Uygulamaları*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2015.

Suiçmez, Yusuf, "Kaşgarlı Mahmut'a Göre Türk Kimliğinin Ortaya Çıkışı", Rize Üniversitesi Uluslar arası Kaşgarlı Mahmut Sempozyumu Bildirileri, *Rize Üniversitesi Yayınları*, Sayfalar:536-544, Yıl:2008.

Sürgevil, Sabri, Özgün, Cihan, Ortaç, Hilal, Yapucu, Olcay, *Türk Tarihi ve Uygarlıkları VI-Değişim Sürecinde Türkiye II (1908-2010)*, İlya İzmir Yayınevi, İzmir, 2015.

Şahiner, Atilla, *Osmanlı Tarihi-Bir Uç Beyliğinden Cihan İmparatorluğuna 1300-1923*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Şahin, Hilal, "Türk Adı ve İslamiyet Öncesi Türk Tarihinin Panoraması", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:5, Sayı:18, Sayfalar:512-532, Yıl:2018.

Şimşirgil, Ahmet, *Kayı-I Osmanlı Tarihi Ertuğrul'un Ocağı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.

Tacemen, Ahmet, *İslamiyet Öncesi Edebiyat Zemininde Türk Kimliği*, Niğde Üniversitesi Yayınları, Niğde, 2001.

Taneri, Aydın, *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Tansel, Selahattin, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Taşağıl, Ahmet, *Orta Asya Türk Tarihi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 2011.

Taşağıl, Ahmet, *Bozkırın Kağanlıkları*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.

Taşağıl, Ahmet, *Göktürkler*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2018.

Taş, İsmail, "Mit ve Mitik Düşüncenin Yapısı", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:8, Sayfalar:57-72, Yıl:2000.

Tatar, Taner, Tatar, Hüsniye Canbay, "Türk Kültüründe Töre Müessesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:23, Sayfalar:273-286, Yıl:2005.

Tavukçu, Orhan Kemal, "Türk Edebiyatında Ölüm Şiirlerinin Bazı Üslup Özellikleri", *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3-4, Sayfalar:59-73, Yıl:2009.

Tekin, Abdullah Sami, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dahiliye Alanındaki Reformlar", *İnönü Üniversitesi Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, Sayfalar:91-98, Yıl:2016.

Tekinoğlu, Hüseyin, *Türkler,* Kamer Yayınları, İstanbul, 2015.

Thornton, Thomas, *Bir İngiliz Tacirin İzlenimleriyle Osmanlıda Siyaset, Toplum, Din, Yönetim (1793-1807)*, Çev: Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Timur, Taner, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Tuncel, Gökhan, Demirhan, Yılmaz, "15 Temmuz Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Kamu Yönetimine Etkisi", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, Sayfalar:5-37, Yıl:2018.

Tunç, Zekiye, Akbulut, Yıldız, "Eski Türk Devletlerinin Destanlarına Göre Kurttan ve Ağaçtan Türeme", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Sayfalar:83-91, Yıl:2016.

Turan, Hilal, "III. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, Sayfalar:37-46, Yıl:2019.

Turan, Menaf, "Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, Sayfalar:42-91, Yıl:2018.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2014.

Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.

Turhan, Rıdvan, "Yeni Partiler ve Demokrat Parti'nin Seçim Başarısı", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt:3, Sayı:12, Sayfalar:41-47, Yıl:2006.

Uğurlu, Mesut, "Kosova Efsanesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, Cilt:14, Sayı:14, Sayfalar:241-252, Yıl:2011.

Uğurlu, Serdar, Yılmaz, Kaan, "Türk Devlet Yönetme Geleneğinde Töreden Örfe Değişim", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt:6, Sayı:2, Sayfalar:949-972, Yıl:2011.

Uzun, Cem Duran, "6771 Sayılı Kanunla Anayasada Yargıyla İlgili Yapılan Düzenlemeler", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,* Cilt:-, Sayı:11, Sayfalar:409-433, Yıl:2018.

Yaman, Abdulsamet, Arslan, Eda Akgül, Arslan, Cihan, "Selçuklu Devleti'nin Yönetim Yapısı", *Karadeniz Uluslar arası Bilimsel Dergi*, Cilt:-, Sayı:40, Sayfalar:157-171, Yıl:2018.

Yavuz, Kemal, "Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt:37, Sayı:37, Sayfalar:137-180, Yıl:2007.

Yay, Emine, Aktel, Mehmet, "1980 Sonrası Dönemde Türk Kamu Yönetiminde Zihinsel Dönüşüm", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, Sayfalar:1-15, Yıl:2015.

Yazıcı, Hilal, "Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Sistemi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:24, Sayı:93, Sayfalar:17-33, Yıl:2019.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, "İngiliz Belgelerine Göre Türkiye'de 1960, 1971 ve 1980 Askeri Müdahaleleri", *Vakanüvis-Uluslar arası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, Sayfalar:354-406, Yıl:2019.

Yıldırım, Hurşit, *Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2017.

Yılmaz, Mustafa, Karakaş, Onur, "24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Siyasal Değerler Açısından Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:-, Sayı:37, Sayfalar:145-160, Yıl:2019.

Yılmaz, Mustafa, Karakaş, Onur, "Siyasi Değerler Açısından 23 Haziran 2019 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Seçiminin Analizi", *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, Cilt:10, Sayı:38, Sayfalar:36-52, Yıl:2019.

Zafer, Ayşenur Bilge, *Fatih Sultan Mehmet Han ve Dönemi*, Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2016.

Zelyut, Rıza, *Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği*, Fark Yayınları, Ankara, 2008.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299-1453) Cilt-I,* Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

EKLER

EK-1

OĞUZLAR
BOZOKLAR
ÜÇOKLAR
GÜNHAN
AYHAN
YILDIZHAN
GÖKHAN
DAĞHAN
DENİZHAN
KAYI
BAYAT
ALKAEVLİ
KARAEVLİ
YAZIR
DÖĞER
DODURGA
YAPARLI
AVŞAR
KIZIK
BEĞDİLİ
KARKIN
BAYINDIR
PEÇENEK
ÇAVULDUR
ÇEPNİ
SALUR
EYMÜR
ALAYUNTLU
YÜREGİR
IĞDIR
BÜĞDÜZ
YIVA
KIRTIK

EK-2

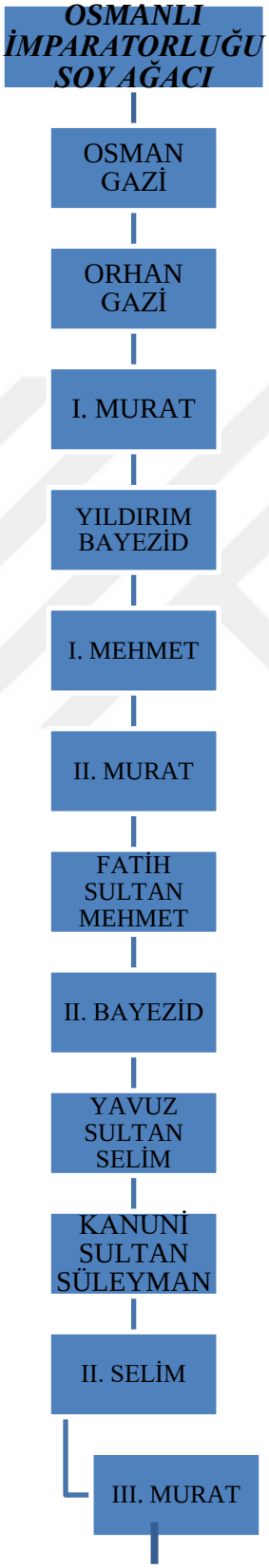
OSMANLI İMPARATORLUĞU SOY AĞACI
OSMAN GAZİ
ORHAN GAZİ
I. MURAT
YILDIRIM BAYEZİD
I. MEHMET
II. MURAT
FATİH SULTAN MEHMET
II. BAYEZİD
YAVUZ SULTAN SELİM
KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN
II. SELİM
III. MURAT

III. MEHMET
I. AHMET
I. MUSTAFA
GENÇ OSMAN
IV. MURAT
I. İBRAHİM
IV. MEHMET
II. SÜLEYMAN
II. AHMET
II. MUSTAFA
III. AHMET
I. MAHMUT
III. MUSTAFA
I. ABDÜLHAMİT
II. OSMAN
III. SELİM
IV. MUSTAFA
II. MAHMUT
ABDÜLMECİT
ABDÜLAZİZ
V. MURAT
II. ABDÜLMECİT (SON HALİFE)
II. ABDÜLHAMİT
V. MEHMET
VI. MEHMET

EK-3

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASALARI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

ANAYASALAR	1921 ANAYASASI	1924 ANAYASASI	1961 ANAYASASI	1982 ANAYASASI	2017 REFERANDUMU
HAZIRLAYAN KESİM	ASKER	HÜKÜMET	ASKER	ASKER	HÜKÜMET
ANAYASANIN HAZIRLANIŞININ TEMEL AMACI	KURUCU	DEĞİŞTİRİCİ	DEĞİŞTİRİCİ	DEĞİŞTİRİCİ	DEĞİŞTİRİCİ
TÜR	YUMUŞAK	SERT	SERT	SERT	SERT
REFERANDUM	YOK	YOK	VAR	VAR	VAR
YÖNETİM SİSTEMİ	MECLİS HÜKÜMETİ	PARLAMENTER SİSTEM	PARLAMENTER SİSTEM/İKİLİ MECLİS	PARLAMENTER SİSTEM	CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ